

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı

**TÜRKİYE'DE KÜLTÜR POLİTİKALARI VE KÜTÜPHANELER
1923-1980**

Esin Sultan OĞUZ

Doktora Tezi

Ankara, 2010

**TÜRKİYE'DE KÜLTÜR POLİTİKALARI VE KÜTÜPHANELER
1923-1980**

Esin Sultan OĞUZ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı

Doktora Tezi

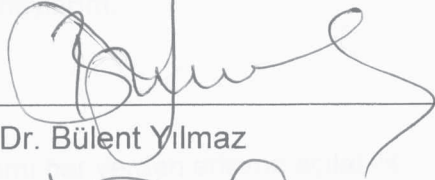
Ankara, 2010

KABUL VE ONAY

Esin Sultan Oğuz tarafından hazırlanan "Türkiye'de Kültür Politikaları ve Kütüphaneler: 1923-1980" başlıklı bu çalışma, 12 Ekim 2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

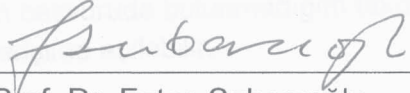
Prof. Dr. İrfan Çakın (Başkan) (Danışman)

Prof. Dr. Bülent Yılmaz

Prof. Dr. Mehmet Emin Küçük

Prof. Dr. Fatoş Subaşıoğlu

Doç. Dr. İnci Önal

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İrfan Çakın
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

01.11.2010

Esin Sultan OĞUZ

TEŞEKKÜR

Bu araştırmayı gerçekleştirmemde bana yardımcı olan hocalarıma, öncelikle tez danışmanlığımı üstlenerek bilgisi ve tecrübesi ile bana yol gösteren hocam Prof.Dr. İrfan akın'a, izleme komitesinde yer alan Prof.Dr. Bülent Yılmaz ve Prof.Dr. Mehmet Emin Küçük ile tez savunma sınavımda yer almayı kabul eden Doç.Dr. İnci Önal ve Prof.Dr. Fatoş Subaşıoğlu'na katkıları için teşekkürlerimi sunarım. şüphesiz böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasında en çok ihtiyaç duyduğum şeyler bilgi, tecrübe ve zamandı. Esnek alışma saatlerime gösterdiği hoşgörüsü ile ihtiyacım olan zamanı bana kazandıran Bölüm Başkanımız Prof.Dr. Yaşar Tonta'ya sonsuz teşekkürler. Aynı zamanda Bölüm hocalarıma da bu süreçte gösterdikleri ilgi için teşekkür ederim.

Yararlandığım kaynakların sağlanması her zaman yardımcı olan güler yüzlü ve yardımsever kütüphaneci arkadaşlarımin yerini hiçbir şey tutamaz. Bu dönemde benden yardımlarını esirgemeyen Hande Uartürk, Evrim Ergin ve Ziya Kutluoğlu'na çok teşekkürler. En az araştırmam ile ilgili aldığım yardımlar kadar bu araştırma dışında yürüttüğüm diğer çalışmalar sırasında aldığım destek ve yardımlar da benim için önemliydi. Çalışmamın son bir yılında birlikte çalışma şansına sahip olduğum Tanfer Emin Tunç'a ve Leif Kajberg'e, T.K.D. Genel Başkanı Ali Fuat Kartal'ın şahsında tüm Dernek Yönetim Kurulu Üyesi arkadaşlarıma gösterdikleri ilgi ve destek için teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak, her çalışmamda destek ve her başarımin sebebi olan aileme sonsuz teşekkürler.

ÖZET

Oğuz, E.S. (2010). *Türkiye’de Kültür Politikaları ve Kütüphaneler: 1923-1980. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.*

Kültür insanlar arasındaki bağların ve ilişkilerin tümünü kapsama özelliği ile toplumsal bir varlık alanıdır ve insanın gelişimi ile aynı anlama gelmektedir. Kütüphanelerin bu süreçteki rolü insan tarafından üretilen maddi ve manevi ürünlerin toplumla paylaşılması ve gelecek nesillere aktarılması sürecine aracılık etmesiyle ortaya çıkmaktadır. İnsanoğlunun ürettiği maddi ya da manevi tüm değerler özünde bilgi içerirler. Bu bilginin toplumun kullanımına sunulması da yazılı kayıt altına alınması, toplanması, düzenlenmesi ve kullanıma sunulması ile mümkündür. Sözü edilen bu işlevler kütüphanelerin görev ve sorumlulukları arasındadır. Kültürel hedeflerin gerçekleştirilmesi bir başka deyişle kültür politikalarının yaşama geçirilmesi şüphesiz kültür kurumları ile olanaklıdır. Kütüphane kurumunun kültür politikasının yaşama geçirilmesindeki katkıları; kültürel varlıkların korunması ve geliştirilmesi, halkın kültürel yaşama katılabilmesi için elverişli koşulların yaratılması, toplumda her kişinin yaratıcılığını ortaya koymasına ve geliştirmesine yönelik sağlanacak toplumsal kolaylıklar ve alınan toplumsal önlemler bağlamında tartışılmıştır. Bu çalışmada Türkiye’de uygulanan kültür politikaları kapsamında ele alınan Anayasalar ve diğer yasal düzenlemeler, hükümet programları, siyasi parti programları, eğitim ve kültürle ilgili sosyal hayatta gerçekleşen gelişmeler, beş yıllık kalkınma plânları ve yıllık programlar değerlendirilmiş, elde edilen bulguların kütüphanelere ve kütüphaneciliğe yansımaları tartışılmıştır. Bu süreçte kültür ve kütüphane ilişkisi dikkate alınmış, kütüphanelerin toplumsal gelişime katkı sağlarken taşıdıkları kültürel misyonları ön plânda tutulmuştur. Elde edilen bulgular doğrultusunda söz konusu kültürel misyonun araştırma kapsamında değerlendirilen 1923-1945, 1946-1960 ve 1961-1980 yılları arasında Türkiye’deki toplumsal, ekonomik ve sosyal karakteristiklerin farklılığına bağlı olarak farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Türk siyasi hayatının 1923-1980 yılları arasındaki ara kesitlerini yansıtan her bir dönemin karakteristik özellikleri, yönetim anlayışı, demokratikleşme ve kültürel kalkınmaya bakış açısı kütüphanelerin gelişim süreçleri üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkiler yaratmıştır. Her bir dönemin kendisine özgü gereksinimleri ve öncelikleri kütüphanelerin toplumsal yapı içindeki rolünü belirleyen unsurlar olmuştur. Bu unsurların Türkiye’de kütüphanelerin ve kütüphane hizmetlerinin gelişimi üzerinde etkilerinin olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Kültür, kültür politikası, kütüphaneler, kütüphanecilik, halk kütüphaneleri, Atatürk dönemi, çok partili dönem, plânlı kalkınma dönemi, Türkiye.

ABSTRACT

Oğuz, E.S. (2010). *Cultural Policies in Turkey and Libraries: 1923-1980*. Unpublished Ph.D. Thesis, Hacettepe University, Ankara.

Culture, with its characteristic of embodying all bonds and relationships between humans, is a social area of existence and has the same meaning as human development. The role of libraries in this course emerges by its mediation to the process of sharing physical and moral output produced by human beings with the society and their transfer to future generations. All values, either moral or physical, produced by mankind intrinsically contain information. And putting this information into the use of the public is possible only if it is recorded, organised and brought into use. Those said functions figure among the duties and responsibilities of libraries. The attainment of cultural objectives, in other words the actualisation of cultural policies, is, without doubt, possible through institutions of culture. The contributions of the libraries to the actualisation of cultural policy have been discussed within the context of protection and development of cultural assets, creation of favourable conditions enabling the participation of the public to cultural life, as well as the context of social facilities and social measures taken so that each individual in the society may manifest and develop his/her creativity. In this study, Constitutions and other legal arrangements considered within the scope of cultural policies implemented in Turkey, government programs, developments in social life relating to education and culture, five-year development plans and annual programs have been evaluated; and the reflection of obtained findings on libraries and librarianship has been discussed. In this process the relationship between culture and libraries has been taken into account and the cultural missions assumed by libraries while contributing to social development have been kept at the forefront. In line with the obtained findings, it has been determined that between years 1923-1945, 1946-1960 and 1961-1980 falling into the scope of the study, the said cultural mission manifested differences depending on the diversity of social, economic and social characteristics in Turkey. The distinctive features of each period that reflect the intersections between 1923 and 1980 in Turkish political life as well as the manner of rule, democratisation and the standpoint on cultural progress had all direct or indirect consequences on the development process of libraries. The needs and priorities specific to each period have been elements that determine the role of libraries within the social structure. It has been seen that these elements have an impact on the development of libraries and library services in Turkey.

Key Words: Culture, cultural policy, libraries, public libraries, librarianship, Ataturk era, multiparty transition period, planned development period, Turkey.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
I. BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
I.1. Konunun Önemi	1
I.2. Problem, Araştırmanın Amacı ve Hipotez.....	7
I.3. Araştırmanın Alanı ve Kapsamı.....	8
I.4. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Teknikleri.....	9
I.5. Araştırmanın Düzeni	10
I.6. Kaynaklar.....	11
II. BÖLÜM: KÜLTÜR, KÜLTÜR POLİTİKASI VE KÜTÜPHANELER	13
II.1. KÜLTÜR.....	13
II.1.1. Kültür Kavramına Tarihsel Bakış	15
II.1.2. Kültürün Tanımı ve Kapsamı	19
II.1.3. Kültür Kavramının Farklı Kullanımları	25
II.1.4. Kültürle İlgili Diğer Kavramlar.....	29
II.2. POLİTİKA VE KÜLTÜR POLİTİKASI.....	31
II.2.1. Kültür Politikası Geliştirme	35
II.2.2. Kültür Politikalarının Tarihçesi	40
II.3. KÜLTÜR POLİTİKASI VE KÜTÜPHANELER	43
II.3.1. Kültür Politikalarının Tarihsel Gelişimi İçinde Kütüphaneler	44
II.3.2. Kültürün Toplumsallaşması Sürecinde Kütüphaneler.....	47
II.3.3. Kültürel Demokrasi Sürecinde Kütüphaneler	49
II.3.4. Kültürel Eğitim Sürecinde Kütüphaneler	53
II.3.5. Kültürün Ekonomik Değeri ve Kütüphaneler	55

II.3.6. Kültürel Mirasın Korunması ve Kütüphaneler.....	57
---	----

III. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE KÜLTÜR POLİTİKALARI VE KÜTÜPHANELER:

1923 - 1945 DÖNEMİ.....	61
III.1. Dönemin Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Özellikleri.....	61
III.2. Anayasa ve Yasal Düzenlemeler	65
III.2.1. 1921 Anayasası.....	65
III.2.2. 1924 Anayasası.....	66
III.2.3. Yasal Düzenlemeler	68
III.2.3.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu	68
III.2.3.2. Harf Devrimi	68
III.2.3.3. Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu	70
III.2.3.4. Ayniyat Talimatnamesi	71
III.2.4.5. Üniversite Reformu.....	71
III.3. Hükümet Programları	73
III.3.1. Birinci Okyar Hükümeti (22.11.1924-03.03.1925)	75
III.3.2. Üçüncü İnönü Hükümeti (03.03.1925-01.11.1927)	76
III.3.3. Dördüncü İnönü Hükümeti (01.11.1927-27.09.1930)	76
III.3.4. Birinci Bayar Hükümeti (01.11.1937-11.11.1938)	76
III.3.5. Birinci Saydam Hükümeti (25.01.1939-03.04.1939)	77
III.3.6. Birinci Saraçoğlu Hükümeti (09.07.1942-09.03.1943)	77
III.3.7. İkinci Saraçoğlu Hükümeti (09.03.1943-07.08.1946)	78
III.4. Siyasi Parti Programları.....	78
III.4.1. Cumhuriyet Halk Partisi Programı.....	78
III.5. Ulusal Eğitim ve Kültür ile İlgili Gelişmeler	80
III.5.1. Milli Eğitim Şûraları.....	80
III.5.1.1. Birinci ve İkinci Milli Eğitim Şûraları	80
III.5.2. Eğitim ve Kültür Alanındaki Önemli Gelişmeler	82
III.5.2.1. Millet Mektepleri	82
III.5.2.2. Halkevleri ve Halkodaları.....	83
III.5.2.3. Türk Ocakları.....	85
III.5.2.4. Köy Enstitüleri	86
III.6. Uygulamaların Kütüphanelere ve Kütüphaneciliğe Yansımaları.....	90
III.6.1. Yasal Altyapı	90
III.6.2. Kütüphanelerin Yaygınlaşması	92

III.6.2.1. Raporlar ve Genel Değerlendirmeler.....	105
III.6.3. Hizmet Anlayışı.....	110

IV.BÖLÜM: TÜRKİYE’DE KÜLTÜR POLİTİKALARI VE KÜTÜPHANELER:

1946-1960 DÖNEMİ.....	113
IV.1. Dönemin Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Özellikleri.....	113
IV.2. Anayasa ve Yasal Düzenlemeler.....	115
IV.2.1. Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun.....	115
IV.2.2. Çocuk Kütüphaneleri Yönetmeliği.....	116
IV.2.3. Halk İare Servisi Yönetmeliği.....	117
IV.2.4. Kütüphanelere Mahsus Ayniyat Talimatnamesi.....	117
IV.2.5. Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği.....	118
IV.2.6. Fikir ve Sanat Eserleri Derleme Kanunu.....	118
IV.2.7. Üniversitelerin Özerkleşmesi.....	118
IV.3. Hükümet Programları.....	119
IV.3.1. Recep Peker Hükümeti (07.08.1946-10.09.1947).....	119
IV.3.2. Birinci Menderes Hükümeti (22.05.1950-09.03.1951).....	120
IV.3.3. İkinci Menderes Hükümeti (09.03.1951-17.05.1954).....	120
IV.3.4. Beşinci Menderes Hükümeti (25.11.1957-27.05.1960).....	120
IV.4. Siyasi Parti Programları.....	121
IV.4.1. Demokrat Parti Programları.....	121
IV.5. Ulusal Eğitim ve Kültür ile İlgili Gelişmeler.....	122
IV.5.1. Milli Eğitim Şûraları.....	122
IV.5.1.1. Üçüncü Milli Eğitim Şûrası.....	123
IV.5.1.2. Dördüncü Milli Eğitim Şûrası.....	123
IV.5.1.3. Beşinci Milli Eğitim Şûrası.....	124
IV.5.1.4. Altıncı Milli Eğitim Şûrası.....	124
IV.5.2. Eğitim ve Kültür Alanındaki Önemli Gelişmeler.....	125
IV.6. Uygulamaların Kütüphanelere ve Kütüphaneciliğe Yansımaları.....	129
IV.6.1. Yasal Altyapı.....	129
IV.6.2. Kütüphanelerin Yaygınlaşması.....	130
IV.6.2.1. Raporlar ve Genel Değerlendirmeler.....	134
IV.6.3. Hizmet Anlayışı.....	137

V. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE KÜLTÜR POLİTİKALARI VE KÜTÜPHANELER:

1961-1980 DÖNEMİ.....	142
V.1. Dönemin Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Özellikleri	142
V.2. Anayasa ve Yasal Düzenlemeler	144
V.2.1. 1961 Anayasası	144
V.2.2. Yasal Düzenlemeler	146
V.2.2.1. Yasa Tasarıları ve Değişiklikleri	146
V.2.2.2. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Kurulması Hakkında Kanun	148
V.2.2.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kitaplığı Kanunu	148
V.2.2.4. Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği	148
V.2.2.5. Kültür Bakanlığı Kitap ve Süreli Yayınları Seçme Kurulu Yönetmeliği.....	149
V.2.2.6. Kültür Yüksek Kurulu Yönetmeliği	150
V.2.2.7. Kütüphaneler Arası Basma Kitapları Ödünç Verme Yönetmeliği.....	150
V.2.2.8. Kütüphaneler Genel Müdürlüğü Uzman Personel Yönetmeliği.....	151
V.2.2.9. Yönetmelik Değişiklikleri	151
V.3. Hükümet Programları	153
V.3.1. Sekizinci İnönü Hükümeti (20.11.1961-25.06.1962)	153
V.3.2. Onbirinci İsmet İnönü Hükümeti (25.06.1962-25.12.1963)	154
V.3.3. Birinci Demirel Hükümeti (27.19.1965-03.11.1969)	154
V.3.4. İkinci Demirel Hükümeti (03.11.1969-06.03.1970)	154
V.3.5. Üçüncü Demirel Hükümeti (06.03.1970-12.03.1971)	155
V.3.6. Birinci Erim Hükümeti (26.03.1971-11.12.1971)	155
V.3.7. Dördüncü Demirel Hükümeti (31.03.1975-21.06.1977)	155
V.3.8. Birinci Ecevit Hükümeti (21.06.1977-21.07.1977)	156
V.3.9. İkinci Ecevit Hükümeti (21.07.1977-05.01.1978)	157
V.3.10. Üçüncü Ecevit Hükümeti (05.01.1978-12.11.1979)	157
V.4. Siyasi Parti Programları	158
V.4.1. Yeni Türkiye Partisi	158
V.4.2. Adalet Partisi.....	159
V.4.3. Cumhuriyetçi Köylü Partisi	160
V.4.4. Milli Selamet Partisi.....	160

V.4.5. Cumhuriyet Halk Partisi.....	161
V.5. Ulusal Eğitim ve Kültür ile İlgili Gelişmeler.....	162
V.5.1. Milli Eğitim Şûraları	162
V.5.1.1. Yedinci Milli Eğitim Şûrası.....	162
V.5.1.2. Sekizinci Milli Eğitim Şûrası	163
V.5.1.3. Dokuzuncu Milli Eğitim Şûrası.....	163
V.5.2. Eğitim ve Kültür Alanındaki Önemli Gelişmeler.....	163
V.5.2.1. Kültür Bakanlığı'nın Kurulması.....	163
V.5.2.2. Kütüphaneler Komitesi Raporu	164
V.5.2.3. Milli Eğitim Temel Kanunu.....	164
V.6. Beş Yıllık Kalkınma Plânları	167
V.6.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1963-1967)	168
V.6.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1968-1972)	169
V.6.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1973-1977)	170
V.6.3. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1979-1983)	171
V.7. Uygulamaların Kütüphanelere ve Kütüphaneciliğe Yansımaları	172
V.7.1. Yasal Altyapı	172
V.7.2. Kütüphanelerin Yaygınlaşması.....	177
V.7.3. Hizmet Anlayışı	194
V. BÖLÜM: BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	201
VI. BÖLÜM: SONUÇ.....	217
VII. KAYNAKÇA.....	228

TABLOLAR

Tablo 1. 1923-1945 Yılları Arasındaki Örgün Öğretim Kurumları Sayıları ve Mezun Sayıları.....	89
Tablo 2. 1933-1945 Yılları Arasında Halk Okuma Odalarında Kitaplık, Kitap ve Okuyucu Sayıları Dağılımları	98
Tablo 3. 1935-1945 Yılları Arasında Değişim Oranları ile Birlikte Halkevi Kütüphaneleri, Kitap Sayıları ve Okuyucu Dağılımları.....	99
Tablo 4. 1931-1945 Yılları Arasında Değişim Oranları ile Birlikte Genel Kitaplık, Kitap Sayısı ve Okuyucu Dağılımları.....	104
Tablo 5. 1945-1960 Yılları Arasındaki Örgün Öğretim Kurumları Sayıları ve Mezun Sayıları Dağılımları.....	128
Tablo 6. 1946-1960 Yılları Arasında Değişim Oranları ile Birlikte Halk Kütüphaneleri, Kitap Sayıları ve Okuyucu Dağılımları	133
Tablo 7. 1961-1980 Yılları Arasındaki Örgün Öğretim Kurumları Sayıları ve Mezun Sayıları Dağılımları	166
Tablo 8. 1961-1980 Yılları Arasında Değişim Oranları ile Birlikte Halk Kütüphaneleri, Kitap Sayıları ve Okuyucu Dağılımları	192
Tablo 9. 1961-1980 Yılları Arasında Değişim Oranları ile Birlikte Çocuk Kütüphaneleri, Kitap Sayıları ve Okuyucu Dağılımları	193
Tablo 10. 1968-1980 Yılları Arasında Halk Kütüphaneleri ve Çocuk Kütüphanelerinde Personel Dağılımı	199
Tablo 11. Sayım Yıllarına Göre Değişim Oranları ile Birlikte Toplam Nüfus, Okuryazar Oranı Kütüphane Sayısı, Kütüphanelerdeki Kitap Sayısı ve Okuyucu Sayısı Dağılımları.....	213

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Konunun Önemi

Kültür kavramı her ne kadar günümüzde herkesçe anlamı bilinen bir kelime gibi görünse de alandaki literatür, kültürün tanımlanması en güç kavramlardan birisi olduğuna dikkati çekmektedir. Kültür kavramını açıklamak amacıyla yapılan tanımlarda farklı disiplinlerce yapılmış olmalarından kaynaklanan farklılıkların yanı sıra değişen zamana bağlı farklılıkların da olduğu gözlenmektedir. Raymond Williams kültürün kavramsal gelişimine yönelik yaptığı değerlendirmesinde bunu açıkça ortaya koymaktadır. Williams'a göre başlangıçta *herhangi bir şeyin kültürü (culture of something)* şeklinde yapılan tanımlar yerini 18. yüzyılın ilk yıllarından itibaren tek başına kültürü ele alan tanımlara bırakmıştır. Bu tanımlarda kültür, öncelikle düşüncenin genel durumu olarak ele alınmış, daha sonra toplum içinde entelektüel yapının gelişimi olarak ifade edilmiş, devamında sanatın genel yapısı olarak görülmüş, 18. yüzyılın sonlarına doğru düşünsel ve ruhsal yaşam şekli olarak tanımlanmıştır.

Kültür kavramına yönelik yapılan ilk tanımlardan birisi dünyanın ilk antropologlarından Edward Taylor'a aittir. Taylor (1958) kültürü, "*insanoğlunun toplumun bir üyesi olarak sahip olduğu ahlak, inançlar, bilgi (knowledge), sanat, gelenekler gibi alışkanlıkları ve becerilerini kapsayan bir bütün*" olarak tanımlamaktadır. Taylor'ın yapmış olduğu tanımdan sonra Mannheim, Weber, Elias, Parsons, Benedict, Boas, Mead, Linton, Lowie, Malinowski, Kroeber, Williams, Clifford gibi çok tanınmış ünlü kültür kuramcıları kültürün ne olduğunu tanımlamaya çalışmışlardır. Kroeber ve Kluckhohn (1963) kültür kavramı üzerinde çalışmalarda bulunmuşlar ve 1871-1950 yılları arasında kültür kavramına yönelik 164 farklı tanım olduğunu belirlemişlerdir. Bununla birlikte yaklaşık olarak 1871 yılından itibaren kültürü tanımlamaya yönelik harcanan çabaya karşın halen belirgin bir tanımın yapılamamış olmasına dikkat çekilmektedir (Hall, 1980). Ancak daha önemlisi kültürün sahip olduğu önemli role rağmen kültür konusunda çalışanlarla politika geliştiren kişiler arasında geliştirilmiş kuramlar, uygulama plânları ve mesleki bağlar bulunmaması dikkate değerdir. Bu iki unsur arasındaki boşluğu kapatmak için kültür ve kültürün etkileri konusunda yeni düşüncelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Kamuya yönelik oluşturulan politikaların ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği bilim adamları ve araştırmacıların uzun zamandır farkında olduğu bir gerçektir. Her ülke kendi politikalarında koydukları hedeflere farklı araçlar ve stratejilerle ulaşmaya çalışmaktadır. Ancak, ülkelerin politikaları arasındaki farklılıklar sadece ekonomik, sosyal ve kurumsal farklılıklarda ileri gelmemektedir. Bilim adamları kültür politikalarının seyrini gerçekte nelerin etkilediği konusunda bir görüş birliğine varamamış olmakla birlikte hedef kitlenin nitelikleri, siyasi ve kültürel yapının etkili olduğu görüşünde birleşmektedirler. Birçok araştırma kültür ve toplum arasında düzenli bir sistem oluşturma hedefine yönelik dinamik bir etkileşim olduğundan söz etmektedir. Sistemin bir parçası olan politik kurumlar kültürün etkisinden bağımsız düşünülemezler. Kurumların, tercihler, inançlar ve değerler doğrultusunda oluşturuldukları bir gerçektir. Bu yönüyle kurumların ülkenin kültürel yapısından doğrudan etkilendiğini söylemek mümkündür. Harrison (1992) aynı ekonomik gelişim programının bir ülkede işe yararken bir başka ülkede işe yaramadığını belirtmekte ve bunun kültürel farklardan kaynaklandığının altını çizmektedir. Bu bağlamda kültür ve politika arasındaki kuramsal ilişkinin hayata geçmesiyle ilgili sorunlar olduğu bir gerçektir. Çünkü kültür kuramı ile kültür politikası uygulamaları arasında boşluklar bulunmaktadır. Politika yapan kişiler/kurumlar kültürel teorileri doğrudan uygulamaya geçirememektedirler. Kültür politikası alanındaki çalışmalar özünde dinamik bir güç unsuru olan kültürün kamu politikalarında, kararlarında ve bunların yaratılmasında nasıl bir etki sahibi olduğunu incelemeyi hedefleyen çalışmalardır.

Uluslararası literatürde kültür politikaları konusu kültürel çeşitlilik, kültürel miras, kültürlerarası diyalog, uluslararası kültürel işbirlikleri ve değişimin yanı sıra etnik topluluklar ve insan hakları, kültürel azınlık ve entegrasyon konularında ele alınmaktadır. Aynı zamanda kültür politikalarının tarihçesi, kültürel göstergeler, kültür politikasının hedefleri, ulusal kültür politikası çalışmaları, sanat kuruluşları ve sanatla ilgili çalışmalar, kültürle ilgili kuruluşlar ve yasalar bağlamında kültür politikaları çalışmaları yürütülmektedir. Bir çok ülkelerin yazılı birer ulusal kültür politikası olmamakla birlikte bu alanda parlamenter düzeyde yapılan çalışmalar kültürün devlet politikası kapsamında değerlendirilmesini sağlamıştır. 1974 yılında İsveç Parlamentosu tarafından hazırlanan *Kültür Yasa Tasarısı (The Government Bill on Culture)* Avrupa ülkeleri arasındaki örnekleri ile karşılaştırıldığında yazılı bir kültür politikası niteliğine en yakın belgeler arasında yer almaktadır. Bu tasarıda kültür, toplumu birleştirici unsurlara sahip, ulusal düzeyde demokrasinin, bireysel ve toplumsal refahın kaynağı olarak

nitelendirilmiştir. Kültür politikası ise, dil, sahne sanatları, görsel sanatlar, medya ve iletişim alanlarında alınan önlemlerin yanı sıra yetişkin eğitimi, kültürel mirasın korunması ve yaşatılmasına yönelik önlemlerin alınması olarak tanımlanmıştır. Tasarının 1996 yılında güncellenmesi ile ulusal kültür politikasının hedefleri arasında;

- İfade özgürlüğünün korunması ve bu özgürlükten herkesin yararlanması için gerekli ortamın sağlanması,
- Yaratıcı çalışmalara ve kültürel hayata katılımın sağlanması,
- Kültürel çeşitliliğin, sanat alanında yenilenmenin ve kalitenin sağlanması,
- Kültürü toplumu örgürleştirici ve geliştirici bir dinamik olarak kullanılmasının sağlanması,
- Kültürel mirasın korunması ve kullanılmasının sağlanması,
- Kültürel eğitimin özendirilmesi,
- İsveç'te farklı kültürler arasında değişim ve iletişimin sağlanması maddeleri yer almıştır (Compendium, 2009).

İsveç kültür politikası yasa tasarısında kültürle ilgili alanlar arasında; sanat, medya, popüler kültürle ilgili yaratıcılık ve eğitim ile kültürel miras konularına yer verilmiştir. Tasarıda İsveç kültür politikasının, milliyetçi olmayan, etnik politikanın önplâna çıkartılarak ulusal kimliği güçlendirici bir yapıda hazırlandığı vurgulanmıştır. Avrupa ülkelerindeki kültür politikası uygulamaları arasında bir diğer somut örnek Hollanda'ya aittir. 1993 yılında Hollanda da Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığı tarafından hazırlanan *Kültür Politikası (The Cultural Policy Act)* kültür ve sanat etkinliklerinin desteklenmesinde daha az bürokratik işlem, kültürel hayatta daha fazla etkileşim ve toplumda kültürel etkinliklerin desteklenmesi şeklinde belirlenen üç hedefe hizmet etmektedir. Bu hedefler sanat alanında görsel ve sahne sanatları, mimarlık, sanat eğitimi gibi için; kültürel miras alanında arkeoloji, müzeler, arşivler için; medya alanında edebiyat ve kütüphaneler için uygulamaya konmuştur. Hollanda kültür politikasında finansal kaynakların yönetimi konusunda öngörüler ve önlemler yer almaktadır. Kültür ile ekonominin yakından ilgili olduğu belirtilmiş kültürün ekonomik kalkınmada bir araç olarak kabul edilmesi gerektiği ve kültüre yapılacak yatırımın önemi vurgulanmıştır. Yüksek maliyetli olarak kabul edilebilecek kültürel yatırımların devlet politikası kapsamında destek görmesi ve yıldan yıla istikrarlı artış göstermesi üzerinde önemle durulan konular arasında yer almıştır (Compendium, 2008).

Avrupa ülkelerinde kültür politikası niteliğine yakın bir kaç örnek dışında kültür politikası başlığına sahip bir belgeye rastlanmamaktadır. Ancak kültür politikaları alanında yer verilmesi gereken önceliklere ülkelerin ulusal strateji plânlarında yer verilmiştir. Örneğin, Avusturya'da kültür politikası oluşturmanın gerekçeleri üç madde altında sıralanmıştır. Temel kültürel ihtiyaçlar, yönetim ve sosyo-politik hedefler olarak belirlenen bu gerekçeler altında çok seslilik, ifade özgürlüğü, inovasyon yaratıcılık, kültürlerarası iletişim, rekabet, devlet-özel sektör işbirliği, merkezi yapının zayıflaması, katılımcılık, eşitlik, sosyal güvenlik, kültürel sektörün ekonomik boyutu gibi unsurlar yer almıştır. Bu gerekçeler ışığında ülkenin ulusal strateji planında 2008-2013 yılları için kültürle ilgili öngörülen hedefler arasında; kültürlerarası projelerin desteklenmesi, kültürel katılımın artırılması ve özendirilmesi, kültürel alandaki çalışma koşullarının iyilştirilerek bu alanda istihdamın artırılması, halk kütüphanelerinin gelişimine yönelik kullanılan kaynakların artırılması gibi maddeler yer almıştır (Compendium, 2009a).

İlerleyen zamanla birlikte kültür politikalarının kapsamında genişleme olması dikkati çeken bir diğer unsurdur. Örneğin, 1963 yılından itibaren bu alanda yasal düzenlemelerin yürütüldüğü Danimarka'da 1960'lı yıllarda kültürün demokratikleştirilmesi şeklinde adlandırılan strateji kapsamında profesyonel sanatın yaygınlaştırılması olarak başlayan çalışmalar 1970'li yıllara gelindiğinde kültürel demokrasi stratejisine dönüşerek toplumda ve sanatta kültürel çeşitliliğin ve çok sesliliğin korunması şeklinde yürütülmüştür. Kültür politikası çalışmaları 1980'li yıllarda yeni bir boyut kazanmış, artan ekonomik krizin de etkisiyle kültürel aktiviteler sosyal amaçlara hizmet eden araçlar haline dönüşmüştür. 1990'lı yıllarda kültürün sosyal bir araç olma özelliğine politik ve ekonomik amaçlar da dahil edilmiştir (Compendium, 2010).

Kültür politikası konusu ulusal literatürde birbirinden farklı alanların kapsamında yer almıştır. Bunlar arasında siyaset bilimi, eğitim ve sanat alanları kültür politikası ile ilgili çalışmalara en çok rastlanan disiplinler olarak kabul edilebilir. Kültür politikalarının eğitim alanı içerisinde düşünülmesindeki başlıca neden T.C.'de Kültür Bakanlığı'nın kurulduğu 1971 yılına kadar kültürle ilgili her türlü plân ve programın eğitim politikaları kapsamında ele alınmasından kaynaklanmıştır. Literatürde buna örnek gösterilebilecek çalışmalar arasında kültür-eğitim etkileşimini konu alan çalışmaların yanı sıra tarihsel yönüyle ulusal kültür ve eğitim politikalarını inceleyen çalışmalar yer almaktadır. Yiğit (1996) tarafından hazırlanan "*Atatürk dönemi eğitim ve kültür politikası: 1923-1938*"

başlıklı doktora tezi çalışması bunlara örnek gösterilebilir. Ayrıca Türk siyasi hayatında İnönü dönemi, çok partili dönem, Demirel dönemi olarak adlandırılan farklı dönemlerde ulusal eğitim ve kültür politikalarını inceleyen çeşitli araştırmalar yer almaktadır (Sezer, 2005; Şeker, 2006; Şahin, 1998; Delipınar, 2003; Demiralp, 2005). Kültür politikaları ile siyaset arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar çoğunlukla ülkedeki siyasi gelişmelerin kültürel hayata etkileri üzerine odaklanmıştır. Avcı (1996) tarafından hazırlanan *“Türkiye’de modernleşme açısından din-kültür-siyaset (1839-1960)”* başlıklı doktora çalışması ile Bülbül (2004) tarafından hazırlanan *“Küreselleşme, kültür ve siyaset: Türk düşünsel ve siyasal yaşamında küreselleşme yaklaşımları”* başlıklı çalışmalar bunlara örnek olarak gösterilebilir. Siyaset-kültür ilişkisinin alanımızdaki yansımalarına yer veren çalışmalar arasında ise Öz (1997) tarafından hazırlanan Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından bu yana uygulanan siyasetin halk kütüphanelerin toplumsallaşması sürecine etkisinin incelendiği *“Toplumsal Değişme Sürecinde Halk Kütüphanelerinin Yeri ve Yeniden Organizasyonu İçin Bir Model Önerisi”* başlıklı doktora tezi çalışması dikkate değerdir. Araştırma probleminin toplumsal eğitimin sürekliliğinde ve toplumun sosyo-kültürel kalkınmasında rol oynayan kütüphanelerin işlevlerini yerine getirememesi nedenleri üzerine kurgulandığı araştırmada toplumsal, siyasi ve kültürel hayatta gerçekleşen gelişmeler karşısında kütüphanelerin kültüre katkılarına yönelik tartışmalar getirmiştir (Öz, 1997). Kültür Bakanlığı tarafından yürütülen kültür politikaları konusundaki uygulamaların yanı sıra hükümet programları ve kalkınma planları konularına değinen içeriği ile Toprak (1999) tarafından hazırlanan *“Kültür Bakanlığı’nın Kültür Politikaları ve Uygulamaları”* başlıklı yüksek lisans tezi kültür politikalarının kütüphanelere yansımaları konusunda değerlendirmelerin yer aldığı araştırmalar arasında yer alır. Sevgisunar (2007) tarafından hazırlanan *“Türkiye’de Siyasi Gelişmeler ve İdeolojik Yaklaşımların Bilgi ve Belge Yönetimi Alanına Etkileri”* başlıklı doktora tezi çalışmasında Tanzimat dönemi öncesinden başlayarak Türkiye’de siyasi hayatta gerçekleşen gelişmelerin kurumsal düzeyde kütüphanelere ve kütüphane hizmetlerine etkileri tarihsel bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Anameriç (2008) *“Türkiye’de Çağdaşlaşma Sürecinde Bilginin Toplumsallaşması ve Bilgi Merkezleri”* başlıklı bir doktora tezi çalışmasında Tanzimat dönemini de kapsayacak şekilde Türkiye Cumhuriyetinde siyasi, toplumsal ve bilimsel gelişmelerin dikkate alarak toplumsal bağlamda bilginin üretimi ve kullanımı süreçlerine yönelik değerlendirmelere yer vermiştir. Yılmaz (2009) tarafından hazırlanan *“Türkiye’de Kültür Politikaları ve Kütüphaneler”* başlıklı çalışma kütüphaneler ve bilgi hizmetleri alanında 1980 sonrası dönemi kapsayan kapsamlı araştırmalar arasındadır. Yılmaz, çalışmanın *amacını*

“kütüphane kurumunu ulusal kültür politikası bağlamında halk kütüphaneleri örneği üzerinden ve 1980 dönem itibariyle değerlendirmek” olarak belirlemiş ve çalışmasını Türkiye’de kütüphane kurum ve hizmetlerinin 1980 sonrası dönemde kültür politikası bağlamında geleneksel bir yaklaşımla ele alındığı varsayımı üzerine kurmuştur (Yılmaz, 2009, s.xi). Bu bağlamda Yılmaz, çalışmasında kültür, kültür politikası ve kütüphane arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak Türkiye’nin 1980 sonrası kültür politikasını anayasalar, hükümet programları, siyasi parti programları, ulusal kültür şuraları ve kalkınma planları kapsamında değerlendirmiştir. Kültür ve sanat ilişkisini ele alan araştırmaların dar kapsamlı oldukları gözlenmekle birlikte bu çalışmaların çoğu kez kültürün belli bir sanat alanı etkisinde kazandığı özellikleri üzerine değerlendirmelere yer verilmiştir. Bunlara Yaman (1992) tarafından hazırlanan *“1930-1950 yılları arasında kültür ve sanat ortamına bir bakış”*, Öndin (2002) tarafından hazırlanan *“Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) kültür politikalarının Türk resim sanatı üzerindeki yansımaları”* ile Bek (2007) tarafından hazırlanan *“1970 – 1980 yılları arasında Türkiye’de kültürel ve sanatsal ortam”* başlıklı doktora tezi çalışmaları örnek gösterilebilir.

Kütüphane kurumunun toplumsal yapı tarafından oluşturulmuş ve biçimlendirilmiş olduğu dikkate alındığında toplumsal gelişime olan etkisini kültürü aktarma rolünde aramak doğru olacaktır. Kamu politikaları kapsamında ele alınan kütüphaneler bu yönüyle toplumsal yapının gereksinimleri doğrultusunda gelişmiş bir kurum kimliği kazanmakta aynı zamanda da aynı toplum tarafından üretilen kültür ürünlerini gelecek kuşaklara aktararak kültürün gelişimine katkıda bulunmaktadır. Kütüphaneler ile toplumsal gelişim arasındaki etkileşimli ilişkinin düzeyi ülkenin içindeki bulunduğu şartların etkisinde geliştirilen politikalar çerçevesinde belirlenmektedir. Bir başka deyişle kütüphanelerin toplumsal işlevleri arasında kimi zaman kültürel gelişime olan katkıları kimi zaman da mevcut koşulların gerektirdiği ölçüde ulusal eğitime olan katkıları ön plânda olabilmektedir. Bu araştırmada, kütüphanelerin kültürün toplumsallaşması, kültürel demokrasi, kültürel eğitim ve kültürel mirasın korunmasına yönelik katkılarıyla kültür politikalarından bağımsız düşünülmemeyeceği savunulmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti’nde kütüphaneler ülkedeki siyasi, toplumsal ve ekonomik yapıdan en çok etkilenen kurumların başında gelmektedir. 1923-1945 yılları arasında ülkede başlatılan kültürel reformların uygulamadaki öncüsü olmuş, ülkenin okuryazar nüfusunun %0’dan %30’lara çıkarılmasında büyük rol oynamışlardır. Bunu izleyen

1946-1960 döneminde çok partili yaşam sosyal ve kültürel yapı üzerinde etkili olmuş ve ülkede yayınlanan kitap sayısının yanı sıra yayın yapılan konu alanlarında farklılaşmalar ve artışlar gözlenmiştir. Demokratikleşme süreci kütüphanelere kaynak ve okuyucu sayılarındaki artışlar olarak yansımıştır. 1961-1980 yılları arasındaki en önemli gelişme kabul edilen Plânlı Kalkınma Dönemi bir çok alanda olduğu gibi kütüphanecilik alanında da önemli gelişmelere neden olmuş, ülkedeki kütüphane hizmetleri, kütüphanecilik mesleği ve kütüphane politikası belli sistem dahilinde plânlanmaya çalışılmıştır. Ancak ülkemizde kültür politikaları kapsamında kütüphane konusuna bütüncül bir yaklaşım getirilememiş olması kütüphanelere ve kütüphaneciliğe yönelik hazırlanan plânların ve gerçekleştirilen uygulamaların amacına ulaşmasını engellemiş, siyasi, toplumsal ve ekonomik hayatta yaşanan gelişmeler bugün ülkemizde kütüphanecilik mesleğine yönelik çözüm bekleyen çok boyutlu sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Literatürde kültür politikaları ve kütüphanelere yönelik yapılmış farklı çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar arasında Türkiye siyasi tarihinin üç önemli dönemi çerçevesinde uygulanan kültür politikaları ile kütüphaneler arasında detaylı incelemelerde bulunan ve 1923-1980 arasında yaşanan siyasi, toplumsal ve ekonomik gelişmelerin ülkemizde kütüphanelere ve kütüphanecilik mesleğine yansımalarını ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu bağlamda kültür politikalarını açıkça ortaya koyan; anayasal gelişmeleri ve ilgili yasa ve yönetmelikleri, hükümet programlarını, siyasi parti programlarını, ulusal eğitim ve kültürle ilgili önemli gelişmeleri ve Beş Yıllık Kalkınma Plânlarının incelenerek 1923-1980 yılları arasında kütüphanelerin ve kütüphanecilik mesleğinin gelişme düzeyini ortaya koyması bu araştırmayı gerekli kılmaktadır.

1.2. Problem, Araştırmanın Amacı ve Hipotez

Araştırmanın amacı; 1923-1980 yılları arasında değerlendirilen dönemlerin genel özellikleri ışığında;

- 1) Türkiye’de kurulu anayasal düzen ile kararların sistemli bir şekilde uygulanmasını sağlayan yasa ve yönetmeliklerin ülkede kütüphanelerin yaygınlaşmasında, kütüphane hizmetlerinin gelişmesinde ve kütüphanecilik mesleğinin özendirilmesinde ne ölçüde etkili olduğunu ortaya koymak,
- 2) Kamusal alanda politikaları belirleyen hükümet programları ile siyasi partiler tarafından hazırlanan parti programlarının kütüphanelerin ve kütüphanecilik mesleğinin gelişiminde ne ölçüde belirleyici olduğunu tartışmak,

- 3) Türkiye’de devlet politikalarının bir parçası olarak düzenlenen milli kültür şuraları ile eğitim ve kültürel alanda gerçekleştirilen diğer önemli gelişmelerin kütüphanelerin toplumsal gelişim sürecine ne şekilde katkıda bulunduğunu belirlemektir.

Bu kapsamda araştırmamızda; *Türkiye Cumhuriyetinde 1923-1945, 1946-1960 ve 1961-1980 yılları arasında kültür politikaları bağlamında ele alınan karar ve uygulamaların, Türkiye’de kütüphane hizmetlerinin ve kütüphaneciliğin yasal altyapısının oluşmasında, kütüphanelerin yaygınlaşmasında ve kütüphane hizmetlerinin gelişmesinde ne gibi etkilerinin olduğu* sorusuna cevap aranmaktadır.

Bu bağlamda araştırmamızın hipotezi; *“Türkiye’de her dönemde farklı bakış açılarıyla ele alınan kütüphanelere ve kütüphanecilik hizmetlerine yönelik sistemli ve bütüncül bir yaklaşım kazandırılmaması nedeniyle uygulanan politikalar ülkemizde kütüphanelerin yaygınlaşmasına ve kütüphane hizmetlerinin gelişmesine yönelik katkı sağlayamamıştır”* şeklinde belirlenmiştir.

1.3. Araştırmanın Alanı ve Kapsamı

Araştırmanın kapsamını 1923-1980 yılları arasında ülkemizin kültür politikasını belirleyen temel unsurlar çerçevesinde kütüphanelerimizin durumunu ortaya koyan politikalar oluşturulmuştur. Söz konusu temel unsurlar şöyle sıralanmaktadır:

- T.C. Anayasaları,
- Ulusal eğitim ve kültür konularında yasal düzenlemeler ve yönetmelikler,
- T.C. Hükümet programları,
- Siyasi parti programları,
- Milli Eğitim Şûraları,
- Ulusal eğitim ve kültür alanındaki başlıca gelişmeler,
- Beş Yıllık Kalkınma Plânları ve Yıllık Programlar

Araştırmada 1923-1980 yılları arasında görev yapmış T.C. Hükümet programları incelenerek aralarında kültür, kültür politikası ve kütüphaneler ile ilgili maddelere yer vermiş programlar seçilmiştir. Siyasi parti programlarının incelenmesi aşamasında 1923-1980 yılları arasında T.B.M.M.’de yer alan siyasi partiler belirlenerek programlarında kültür, kültür politikası ve kütüphanelere yer vermiş olanlar araştırmaya dahil edilmiştir. 1923-1980 yılları arasında dönemin toplumsal, siyasi ve ekonomik

durumu göz önünde bulundurularak kültür politikalarının genel bir değerlendirmesi yapılmış ve yapılan değerlendirmeler ışığında gelinen nokta ile kütüphanelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışmada örgütlenme ve dağılım kapasitesi dikkate alındığında daha yaygın olan halk kütüphanelerine yönelik değerlendirme ve analizlere ağırlık verilmiştir. 1923-1980 arası döneme ait önemli kültürel gelişmeler şu bölümlere çerçevesinde yapılmıştır:

- 1923-1945 dönemi,
- 1945-1960 dönemi,
- 1961-1980 dönemi.

Böyle bir bölümlenme yapılmasındaki temel amaç Türkiye’de siyasi tarih ile ilgili literatürde özellikleri nedeniyle 1923-1980 arası yılların üç dönem halinde incelenmiş olmasından kaynaklanmıştır. Araştırmanın ilk bölümünü 1923-1945 yılları arası *Atatürk Dönemi* olarak bilinen ve 1938 -1945 yılları arasında *İnönü Dönemi* olarak adlandırılan dönemi de kapsayan bölüm oluşturmuştur. İkinci bölümü 1946-1960 yıllarını kapsayan Türkiye’de tek partili dönemin etkilerini kaybetmeye başladığı ve siyaset başta olmak üzere bir çok alanda çok sesliliğin hakim olduğu bir dönem olan *Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi* oluşturmuştur. Üçüncü dönemi ise 1961-1980 yıllarında Anayasal düzeyde onaylanmaya başlanan *Plânlı Kalkınma Dönemi* oluşturmuştur. Her bir dönemin başında yer verilen dönemin sosyal, ekonomik ve toplumsal özelliklerini izleyen bölümlerde ilgili döneme ait kültürel yapıyı etkileyecek anayasal ve yasal gelişmeler, uygulamaya konmuş önemli kültürel etkinlikler ve zamanla devlet tarafından desteklenerek politik nitelik kazanmış kararlar değerlendirilmiştir. Bu üç dönem arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel farklılıklara rağmen, ortak hedefin demokratikleşme, kültür, eğitim, ekonomi alanlarında ulusal kalkınmayı gerçekleştirmek olduğu görülmektedir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Teknikleri

Araştırmada izlenen yöntem tarihsel yöntem olmuştur. Tarihsel yöntem “geçmiş zaman içinde meydana gelmiş olay ve olguların araştırılmasında ya da bir problemin geçmişle olan ilişkisi yönünden incelenmesinde kullanılan yöntem” şeklinde tanımlanmaktadır. Tarihsel yöntem gerçeği bulmak, başka bir deyişle bilgi üretmek için geçmişin eleştirel bir gözle incelenmesi, analizi, sentezi ve rapor edilmesi sürecidir (Kaptan, 1998, s.59).

Araştırmada kullanılan veri toplama tekniği literatür taramasıdır. Araştırma konusu ile ilgili birincil ve ikincil kaynaklar kullanılarak gerekli veriler toplânmıştır. Literatür taramasının kapsamında kitap, danışma kaynakları, tezler ve süreli yayınların yanı sıra ilgili konuda yayımlanmış kanun ve yönetmelikler, kararname ve genelgeler, komite raporları, devlet yayınları, istatistikler, hükümet programları, siyasi parti programları, Devlet Plânlama Teşkilatı uygulama ve komisyon raporları, T.B.M.M. tutanakları yer almıştır. Bu aşamada Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milli Kütüphane, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Türkiye İstatistik Kurumu, Devlet Plânlama Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu yayınlarından, Resmi gazetede yayımlanmış ilgili kanun ve yönetmeliklerden yararlanılmıştır. Araştırmada okur-yazar oranları, kütüphane istatistikleri gibi bilgilerin toplânmasında Türkiye İstatistik Kurumu yayınları tercih edilmiştir. Gerekli veriler toplandıktan sonra değerlendirmeler yapılmış ve bu değerlendirmeler bir bütünlük içinde yorumlanmıştır.

1.5. Araştırmanın Düzeni

Araştırma yedi bölümden oluşmaktadır.

- Birinci Bölümde, araştırmanın önemi, amacı, hipotezi, alanı ve kapsamı, yöntemi, veri toplama teknikleri, düzeni ve araştırma sırasında başvuru alan temel kaynaklar ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.
- İkinci Bölümde, kültür kavramının tanımı, kapsamı ve kavramın farklı kullanımlarının yanı sıra kültürle ilgili diğer kavramlara yer verilmiştir. Aynı bölümde politikanın tanımı yapılarak kültür politikası geliştirmekle ilgili temel konulara değinilerek kültür politikalarının tarihçesi hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde son olarak, kültür politikaları ile kütüphane arasındaki ilişki ortaya koymak amacıyla kütüphanelerin sırasıyla; kültür politikalarının tarihsel gelişimi içindeki yerine, kültürün toplumsallaşması sürecinde, kültürel demokrasi sürecinde, kültürel eğitim sürecindeki yerine değinilmiş, kültürün ekonomik değeri içinde ve kültürel mirasın korunması sürecinde kütüphanelerin rolü ve önemine vurgu yapılmıştır.
- Üçüncü Bölümde, 1923-1945 yılları arasında Türkiye Cumhuriyetinin devlet politikaları kapsamında 1921 ve 1924 Anayasaları, Bu dönemde eğitim ve kültür hayatında gerçekleşen yasal düzenlemeler, Hükümet programları, ulusal eğitim ve kültür alanındaki önemli gelişmeler, siyasi parti programları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda gerçekleşen gelişmelerin kütüphanelere ve

kütüphaneciliğe yansımalarına yönelik bilgiler verilerek değerlendirmeler yapılmıştır.

- Dördüncü Bölümde, 1946-1960 yılları arasında Türkiye Cumhuriyetinin devlet politikaları kapsamında eğitim ve kültür hayatında gerçekleşen yasal düzenlemeler, Hükümet programları, ulusal eğitim ve kültür alanındaki önemli gelişmeler, siyasi parti programları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda gerçekleşen gelişmelerin kütüphanelere ve kütüphaneciliğe yansımalarına yönelik bilgiler verilerek değerlendirmeler yapılmıştır.
- Beşinci Bölümde, 1961-1980 yılları arasında Türkiye Cumhuriyetinin devlet politikaları kapsamında 1961 Anayasası ve eğitim ve kültür hayatında gerçekleşen yasal düzenlemeler, Hükümet programları, ulusal eğitim ve kültür alanındaki önemli gelişmeler, siyasi parti programları ve beş yıllık kalkınma plânları ve yıllık programlar değerlendirilmiştir. Bu kapsamda gerçekleşen gelişmelerin kütüphanelere ve kütüphaneciliğe yansımalarına yönelik bilgiler verilerek değerlendirmeler yapılmıştır.
- Altıncı Bölümde, çalışmamızın kapsamı dahilinde topladığımız bulgular; yasal altyapı, kütüphanelerin yaygınlaşması ve hizmet anlayışı başlıkları altında değerlendirilmiştir.
- Yedinci Bölümde, elde ettiğimiz bulgulara yönelik yaptığımız değerlendirmeler ışığında araştırmanın varsayımını kanıtlayan Türkiye Cumhuriyeti'nde 1923-1980 yılları arasında kültürel gelişmeye yönelik uygulanan politikaların dönemin kütüphanelerine ve kütüphanecilik mesleğinin gelişimine etkileri sunulmuştur.

1.6. Kaynaklar

Araştırmanın literatür taraması aşamasında temel kaynakların elde edilebilmesi amacıyla elektronik veritabanları, elektronik ve basılı dergi koleksiyonları, kurumsal web siteleri, kütüphane katalogları, kurumsal açık arşivler ve arama motorları incelenmiştir. Özellikle kültür ve kültür politikası konularında Routledge yayınevini dergilerinden, konuyla ilgili hazırlanan temel monograflara ulaşmak amacıyla yapılan güncel ve geriye dönük taramalarda; Milli Kütüphane, T.B.M.M. Kütüphanesi kataloğu, Bilkent Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve Beytepe Merkez Kütüphanesi, T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilatı Çevrimiçi Kataloğu, Y.Ö.K. Tez Merkezi kataloglarından yararlanılmıştır. Bu kapsamda ArticleFirst- OCLC, Bibliotek.dk, Ebrary, EBSCOHost, ECO-OCLC, ERIC, Emerald Library, Expanded Academic ASAP-Gale Group, Google Scholar, JSTOR, Library and Information Science Abstracts, Library

Literature, NetFirst-OCLC,SAGE, ScienceDirect, Scopus-Elsevier Science, Springer LINK/ Kluwer, Taylor & Francis Online Journals, veritabanlarında seçilmiş anahtar sözcüklerle taramalar yapılmıştır. Konuyla ilgili benzer çalışmalara ulaşmak amacıyla *ProQuest Digital Dissertations* ve Y.Ö.K. tez veri tabanlarından; araştırma alanı ile ilgili yasa ve yönetmeliklere ulaşmak amacıyla T.C. Resmi Gazete, T.C. Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi ve T.C. Başbakanlık Kültür Bakanlığı Yönetmelikler Külliyyatı gibi kaynaklardan basılı ve elektronik ortamlarda yararlanılmıştır. Araştırma sırasında gereksinim duyulan istatistikler T.Ü.İ.K. çevrimiçi kataloğu aracılığıyla erişilen *İstatistik Göstergeler*'den elde edilmiştir. Araştırma konusuyla ilgili Türkçe makalelere ulaşmak amacıyla Türk Kütüphaneciliği Dizin I-II-III ve Türkiye Makaleler Bibliyografyası isimli kaynaklardan yararlanılmıştır.

Araştırmanın yazım aşamasında *Türkçe Sözlük* (T.DK., 2009) ve *Yazım Kılavuzu* (T.D.K., 2009a)'ndan yararlanılmıştır. Aynı zamanda, tez düzeninin oluşturulmasında, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün (2004) *Tez ve Rapor Yazım Yönergesi* temel alınmıştır. Tez içinde yapılan gönderme ve kaynakça düzeninde *Kaynak Gösterme El Kitabı* (Kurbanoğlu, 2004) isimli kaynaktan yararlanılmıştır.

II. BÖLÜM

KÜLTÜR, KÜLTÜR POLİTİKASI VE KÜTÜPHANELER

II.1. KÜLTÜR

Kültür, gerek günlük iletişimde gerekse toplumsal yaşamın eğitim, bilim, sanat, felsefe, yönetim, politika gibi diğer alanlarında sıkça kullanılan kavramlardan birisidir. Her ne kadar bu durum kültür kavramının tanımlanmasını zorlaştırırsa da kavramın kullanım yaygınlığının ve yoğunluğunun geniş kapsamlı olması bir avantaj olarak değerlendirilmektedir (Yılmaz, 2009, s.7).

Turan (1990, s.12) günümüz Türkçesinde kültür sözcüğünün yedi değişik anlamda kullanıldığını belirtmektedir. Bu kullanımlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- Tarımda: Ekin, ürün.
- Tıpta: Uygun koşullarda bir mikrop türünü üretmek. *Örneğin; Boğaz kültürü yaptırmak.*
- Tarih öncesi dönemler için: İnsan eliyle yapılmış ve ortak nitelikleri bulunan eşyalar topluluğu ile belirlenen evreler, çağlar. *Örneğin; Bakır kültürü, neolitik kültür.*
- Belli bir konuda edinilmiş geniş ve sistemli bilgi. *Örneğin; Tarih kültürü, müzik kültürü.*
- Eleştirme, değerlendirme, zevk alma yetilerinin geliştirilmiş olması durumu. *Örneğin; Kültürlü kişi.*
- Bir topluma, ulusa ya da uluslar topluluğuna özgü düşünce, davranış ve sanat yapıtlarının tümü. *Örneğin; Türk kültürü, halk kültürü, İslam kültürü.*
- Tarihsel gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerlerle bunları yaratma ve sonraki kuşaklara aktarmada kullanılan araçların tümü; uygarlık.

Benzer bir bakış açısıyla Güvenç (2002a, ss.97, 99) de kültür sözcüğünün dört farklı anlamını ve kullanım şekillerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Bilim anlamındaki kültür; uygarlıktır. Bu anlamıyla kültür batı uygarlığı, İslam uygarlığı şeklinde örneklendirilebilir. Bu yönüyle tarihsel olduğu kadar bütünsel bir içeriği vardır.
- Beşeri alandaki kültür; eğitim sürecinin ürünüdür. Örgün ve yaygın eğitim anlamlarına gelen bu kullanımıyla kültür sözcüğü değerlendirici, eleştirici, öğretici ve yayıcı niteliklere sahiptir.
- Estetik alandaki kültür; güzel sanatlardır. Resim sanatı, modern sanat, ya da daha özel anlamda Rönesans sanatı gibi örnek kullanımlara sahip kültür sözcüğü bu anlamıyla eleştirici, yaratıcı, eğitici olduğu kadar estetik niteliklere de sahiptir.
- Teknolojik ve biyolojik alandaki kültür; üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirme anlamlarında kullanılmaktadır. Kültür sözcüğü bu anlamıyla gündelik ve toplumsal yaşamı destekleyici, üretici, deneyci nitelikler taşımaktadır.

Güvenç (2002a, s.100) kültür kavramı üzerinde en çok tanım üreten araştırmacıların filozoflar, eğitimciler, sosyal bilimciler ve antropologlar olduğunu belirtmekte ve çeşitli araştırmacılardan edindiği kültür tanımlarını kullanarak kültürün farklı kullanım biçimlerini ve farklı yönlerini sergilemektedir. Bu tanımlardan bir kaçısı şu şekilde sıralanmaktadır:

- Toplumsal miras ve gelenekler birliği olarak:
 - *Kültür varlığımızın yapısını belirleyen toplumsal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliğidir (Sapir, 1921).*
- Yaşam yolu ya da biçimi olarak:
 - *Kültür bir toplumun tüm yaşama biçimidir (Linton, 1945).*
- İdealler, değerler ve davranışlar olarak:
 - *Kültür, toplumsal, kültürel evrendeki açık seçik eylemlerin ve araçların ortaya koyduğu ve nesnelleştirdiği anlamlar, değerler ve kurallar, bunların etkileşim ve ilişkileri, bütünleşmiş ve bütünleşmemiş gruplarıdır (Sorokin, 1947).*
- Çevreye uyum olarak:
 - *İnsanların içinde bulunduğu yaşam koşullarına uyumlarının toplamı, onların kültürüdür (Sumner ve Keller, 1927).*
- Geniş anlamda eğitim olarak:

- *Kültür, toplumsal olarak öğrenilen ve aynı yoldan yeni kuşaklara aşıl原因an davranış örüntüleri ya da kalıplarıdır (Tozzer, 1930'dan önce).*
- Bireysel psikoloji olarak:
 - *Kültür, büyütülerek bilimsel ekrana yansıtılmış bireysel psikolojidir (Benedict, 1934).*
- Oluşumu ve kökeni yönünden:
 - *Kültür, toplumsal etkileşimin ürünüdür (Winston, 1933).*
 - *Kültür, yaşam çerçevemizin insan yapısı olan kesimidir (Herskovits, 1948).*
 - *Kültür, doğanın yaratılarına karşılık, insanoğlunun yarattığı hemen her şeydir (Marx, 1967).*
- Düşünüş olarak:
 - *Kültür, belli bir düşünceler sistemi ya da bütünüdür (Wissler, 1916).*
- Simge (sembol) olarak:
 - *Kültür, maddi öğelerin, davranışların, düşünce ve duyguların simgelere dayalı bir örgütlenmesidir (White, 1949).*

II. 1. 1. Kültür Kavramına Tarihsel Bakış

Raymond Williams, kültür kelimesinin tanımlanması en güç kavramlardan biri olduğunu ileri sürmüş ve bunun nedenini kelimenin birbirinden farklı düşünce sistemlerinde ve entelektüel disiplinlerde önemli kavramlar için kullanılmaya başlanması olarak açıklamıştır (Williams, 1977, ss.76-77). 1952 yılında Alfred Kroeber ve Clyde Kluckhohn (1952) çeşitli bilimsel ve popüler kaynaklardan yararlanarak topladıkları kültüre yönelik 164 farklı tanımları bir arada sunmuşlardır. Toplumbiliminde hiçbir araştırma konusunun kültür kavramında olduğu kadar çok sayıda tanımlama üretmediğini belirten Mejuyev (1987, s.7) somut bilim dallarında dahi kültür kavramıyla çok sık karşılaşılıyor olmamızı bu kavrama yönelik yapılan tanımların bir nedeni olarak değerlendirmektedir. Kültür kavramına yönelik terminolojik çeşitliliğin nedeni, kavramın sadece bilimsel değil aynı zamanda toplumsal ve tarihsel derinliğe sahip oluşuyla da açıklanmaktadır (Mejuyev, 1987, s.8). Bu tanımlara yönelik ortak bir diğer görüş ise; kültür kelimesinin olması gerekenden çok daha fazla tanıma sahip olduğu ve bu tanımlardan hiç birinin gerektiği kadar kapsamlı ve doğru olamayacağı şeklindedir (Gray, 2004, s.44).

Kültür kelimesinin ortaya çıkışına yönelik görüşler kelimenin tanımla ilgili kök anlamı üzerinde birleşmektedir. Dilbilimciler "kültür" sözcüğünün Latince'de daha çok toprak

kültürü anlamında kullanılan *edere-cultura* sözcüğünden geldiğini ileri sürmüşlerdir (Mejuyev, 1987, s.22). Bu görüşü destekler nitelikteki bir diğer çalışmada ise; kültür kelimesinin kökeninin Latince ikâmet etmek, yetiştirmek, korumak gibi anlamları olan *colere* kök sözcüğünden gelen *cultura* olduğu belirtilmektedir (Williams, 1976/2005, ss.106-107). *Colere*; işlemek, onarmak, inşa etmek, bakım ve özen göstermek, ekip biçmek iyileştirmek, eğitmek vb. anlamları birlikte içeren çok zengin bir anlam içeriğine sahiptir. Bu fiilden üretilen *cultura* terimi, ilk kez tarımsal etkinlikleri nitelemekte kullanılmıştır. Romalılar *cultura* terimini doğada kendiliğinden yetişen bitkilerden ayırmak üzere, insan emeği ve eliyle tarlada ekilerek yetiştirilen bitkileri adlandırmakta kullanmışlardır. Bugün de tarla, sera ve laboratuvar koşullarında yetiştirilen bitkilere *kültür bitkisi* adı verilmektedir. Türkçe de *kültür* teriminin karşılığı olarak önerilen *ekin* terimi de *colere* fiili esas alınarak türetilmiştir. Kültür kelimesinin tarımla ilgili kök anlamının sonraları ona yüklenen diğer anlamları ve kullanımları etkilediğini belirtilmektedir (Özlem, 2000, s.142).

Kültür kelimesi XV. yüzyılın başlarında İngilizceye *culture* olarak geçmiştir ve çiftçilik, doğal büyümenin gözetilmesi gibi anlamlarda kullanılmıştır. XVI. yüzyıldan itibaren kelimenin anlamı insan gelişimini de içine alacak biçimde genişlemiştir. Ancak kelimedeki en can alıcı değişim anlamına yüklenen soyut kavramlardan sonra gerçekleşmiştir. Bu değişim sürecine kesin bir tarih verilememekle birlikte (Williams, 1976/2005, ss.106-107), kimi çalışmalarda kültür teriminin, insanın yetiştirilmesi, işlenmesi, eğitilmesi anlamında ilk kez kullananların Romalı filozoflar Cicero ve Horatius olduğu belirtilmektedir (Özlem, 2000, s.142). Cicero tarafından *cultura animi* şeklinde kullanılan terim insan nefsinin terbiyesi anlamına gelmektedir ve kültür kelimesi aynı anlamıyla insanın gerekli bilgileri edinerek akıl yürütme, belli ilkelere göre davranma, nefesine hakim olma, kişilik sahibi olma hali için bugün de kullanılmaktadır (Özlem, 2000, s.142).

Kültür kelimesinin soyut anlamda kullanımı ile ilgili olarak literatürde başka görüşler de bulunmaktadır. Moles (1983, s.1) kültür kavramının ilk olarak 1793 basımlı bir Alman sözlüğünde kullanıldığını belirtirken; Güvenç (2002a; s.96) *Culture* sözcüğünün ilk olarak Voltaire tarafından, insan zekâsının oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi, yüceltilmesi anlamında kullanıldığını, bu kullanımın ardından Almanca diline geçen sözcüğün 1793 tarihli bir Alman dili sözlüğünde *Cultur* olarak yer aldığını belirtmektedir. Bir diğer çalışmada ise kültür kelimesinin soyut anlamlı kökeninin Aydınlanma çağına dayandığı

ifade edilmekte, kavramın ilk kez 1718'de "*Dictionnaire de l'Academie française*"de yer aldığı ve genellikle "sanat kültürü", "yazın kültürü", "bilim kültürü" gibi bir tamlayıcıyla beraber kullanıldığı ileri sürülmektedir (Galley, 2001, s.9).

M.Ö. I. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar kültür teriminin tekil kültür anlamında kullanıldığına dikkati çeken Özlem (2000, s.143) XVIII. yüzyılın sonlarına doğru çoğul olarak kullanılmaya başlandığını belirtmektedir. Bu kullanımıyla kültür, bir insan topluluğunun, bir halkın ya da bir ulusun düşünce ve değer birliğini meydana getiren düşünsel, sanatsal, teknik, felsefi tüm üretim ve varlıkları olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamıyla kültürün iki yönden çoğulluk kazandığını belirten Özlem (2000, s.143) söz konusu kullanımların; (1) bir toplumun karakteristiğini oluşturan unsurların tümü, örneğin; Türk kültürü, Burjuva kültürü gibi kullanımları ve (2) her topluluğun, halkın ya da sınıfın diğerlerinden farklı olan kendine özgü özelliklerini ifade eden kullanımlar olduğunu belirtmektedir. XIX. Yüzyılın ortalarında kullanımının yaygınlık kazandığı ifade edilen kültür kelimesinin (Williams, 1976/2005, s.107) yine bu dönemde tekil ve çoğul kullanımları arasındaki farkın belirginleştiği iddia edilmektedir (Özlem, 2000, 144). Felsefi yaklaşımda kültür teriminin ilk olarak J.G. Herder (1784) tarafından kullanıldığını belirten Özlem (2000, s.145) bu kullanımda kültürün çoğul anlamının baskın olduğunu belirtmektedir. XVIII. yüzyılda J.G. Herder tarafından kelimenin "kültürler" şeklinde çoğul olarak kullanımı sayesinde kültür gündeme geldiğinde farklı ulusların ve dönemlerin kendine özgü ve değişken kültürlerinden hatta bir ulus içindeki farklı toplumsal ve ekonomik grupların kendine özgü ve değişken kültürlerinden de söz edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Matthew Arnold (1869) *Culture and Anarchy*'de kültürün tekil ve çoğul bu iki anlamının birbirinden ayıramayacağını iddia etmiş; Tylor (1871) ise *Primitive Culture* ile çoğul anlamını literatüre sokmuştur (Williams, 1976/2005, ss.108-110).

Kültür kelimesinin tekil ve çoğul anlamlarda kullanılmasını izleyen dönemde uygarlık kelimesinin ortaya çıkması günümüzde de devam eden bir terminoloji sorununu gündeme getirmiştir. Alman dilinde kültür terimi kullanılırken, İngiliz ve Fransız dillerinde uygarlık terimi tercih edilmiştir (Özlem, 2000, s.147). Kültürün gelişim sürecine yönelik olarak yaptığı değerlendirmede Williams, başlangıçta ürün kültürü (yetiştirme), hayvan kültürü (besleme ve yetiştirme) ve sonrasında insan zihninin kültürü anlamlarına gelen kültürün, zamanla Almanya ve İngiltere'de XVIII. yüzyıl sonlarında belli bir halkın genel hayat tarzını belirleyen bir *ruhani yapılanış* anlamı

kazandığını belirtmektedir (Williams, 1981/1993, s.8). Almanca dilinde kültür kelimesi XVIII. yüzyılın sonlarına kadar *culture*, XIX. yüzyıl başlarından itibaren *kultur* olarak *Civilization* (uygarlık) kelimesinin eşanlamlısı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kelime, civilized (kültürlü) ya da cultivated (Kültürlü) olmak anlamlarında kullanılmaktadır (Williams, 1976/2005, s.107). XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk çeyreğinde İngiliz ve Fransızların kültür sözcüğü yerine uygarlık sözcüğünü tercih ettiğini belirten Güvenç (2002a, s.96) sözcüğün Fransızcada uygarlık kelimesinin karşılığı olarak geçmesinin 1932'de gerçekleştiğini ifade etmektedir.

Uygarlık kavramının kelime anlamına değinen Turan (1990, ss.13-14), batı dillerinde civilisation, doğu dillerinde ise medeniyet kelimelerinin karşılığı olarak kullanılan uygarlık kelimesinin Atatürk'ün dil devrimini gerçekleştirdiği yıllarda dilimize kazandırıldığını ifade etmektedir. Kültür kavramını bilimsel bir temel dayandırmak isteyen antropolog E.B. Tylor'ın 1871 yılında kültür için yaptığı tanımda, kültür ve uygarlık kelimelerinin eş anlamlı kullanması bu alandaki birçok araştırmacıyı etkilemiştir. Örneğin; Etnolog G. Klemm, *Cultur* sözcüğünü uygarlık ve kültürel evrim anlamlarında kullanmıştır (Güvenç, 2002a, s.96). Kültür ve uygarlık kelimelerinin eşanlamlı olup olmadığına yönelik tartışmalarla ilgili olarak Turan (1990, s.15) uygarlığı kültürden ayırmanın hem zor hem de gereksiz olduğunu vurgularken, uygarlığın kültürden daha geniş kapsamlı sayanlar arasında Ziya Gökalp'in görüşlerine değinmektedir. Gökalp'in kültüre ulusal bir içerik kazandırdığı ve kültür kelimesi yerine kullandığı hars kelimesinin ulusal, uygarlığın ise uluslararası içeriğe sahip olduğunu söyleyerek uygarlığı belli bir yönetime dayalı fikir ürünü, kültürü ise kendiliğinden oluşan bir gerçek olarak nitelendirdiğini belirtilmektedir (Turan, 1990, ss.18-19).

Kültür kelimesinin tarihsel gelişimde üç kullanımı dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi; XVIII. yüzyıldan itibaren zihinsel, manevi ve estetik gelişime ilişkin genel bir süreci anlatan kültür; ikincisi, özel ya da genel biçimde kullanılsın bireyin, toplulukların ya da toplumun yaşam biçimini anlatan kültür ve son olarak üçüncüsü; düşünsel ve sanatsal etkinliğin ürünleri anlamında kullanılan kültürdür (Williams, 1976/2005, s.110). Üçüncü kullanımın birinci kullanımın bir uygulaması olduğunu ileri süren Williams (1976/2005, s.110) düşünsel ve sanatsal ürünlerin zihinsel, manevi ve estetik gelişimin sonuçları olduğunu belirtmektedir.

II.1. 2. Kültürün Tanımı ve Kapsamı

Williams (1981/1993, s.10), kültür teriminin kullanımındaki farklılıkların ve dolayısıyla terime yönelik fikir birliği sağlanmasındaki zorluğun, erken dönemlerdeki çeşitli ilgi ve arayışların sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Williams'a göre öncelikle ağırlık toplumun kültürel etkinliklerinde kendini gösteren hayat tarzının kurucu ruhuna kaymıştır, ardından kültürel ve sanatsal etkinliklerle sınırları belirgin bir şekilde çizilebilen kültür esasında diğer toplumsal etkinliklerin kurduğu toplumsal düzenin doğrudan ya da dolaylı bir ürünü olarak görülmüştür. İdealist ve materyalist olarak adlandırılan bu yaklaşım farkları bizleri kültürel faaliyetler ve toplumsal hayatın farklı yönleri arasındaki ilişkileri incelemeye sevk etmektedir.

Yukarıdaki görüşün aksine yeni yaklaşım, kültürel etkinliklerin bir toplumsal düzenin basit bir ürünü olmayıp tersine söz konusu toplumsal düzenin kuruluşunda yer alan temel öğeler olduğuna dikkati çekmektedir. Toplumsal düzen zorunlu olarak bu düzen içinden yeniden üretilmekte, yaşanmakta ve öğrenilmektedir. Bu noktada kültürün; (i) belirli ve genel bir hayat tarzına işaret eden antropolojik ve sosyolojik anlamıyla, (ii) sanatsal ve düşünsel faaliyetlere işaret eden daha yaygın anlamları arasında ilişki bulunabilir (Williams, 1981/1993, ss.11-12).

UNESCO tarafından düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi'nde yer alan kültür tanımına göre; *“en geniş anlamıyla kültür, bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgudur”* (UNESCO, 1982). Kültürün bu geniş kapsamına dahil edilen çeşitli tartışmalar yer almaktadır. Kültürün evrenselliği, yerelliği, tarihselliğinin yanı sıra toplumsallaşma ve gelişmişlikle ilişkisini ele alan tartışmalar bunlardan sadece birkaçıdır.

Özlem (2000, s.198) kültür ile ilgili olarak iki noktanın önemine değinir. Bunlar insanın dünyaya geldiği ve yetiştiği ulusal kültür ortamının etkisinde olduğu kadar evrensel kültür ortamının da etkisinde kaldığıdır. İnsanoğlu'nun kendi kültüründen miras kalanlara yenilerini ekleyerek kültürünü zenginleştirdiğini vurgulayan Özlem, kültürün temel özelliklerinden birini Leibniz'in sözleriyle *“geçmişin yükünü taşımak ve geleceğe gebe olmak”* şeklinde açıklamaktadır. Bununla birlikte, kültür kavramını geçmişin mirası olarak sınırlamanın kültür tutuculuğu ya da kültür gericiliğini de beraberinde

getireceği, özünde bu kavramın bizlerin bugün belki de geçmişte hiç örneği bulunmayan yeni düşünce, yaşama ve eylem türleri yaratmamızla kapsamı geleceğe doğru genişleyen bir kavram olduğu belirtilmektedir (Özlem, 2000, s.199).

İnsanlığa mâl olmuş kültür, evrensel kültür; kapitalizmin gelişimiyle ortaya çıkan ulus kavramının ürünü olan kültür de ulusal kültür olarak adlandırılmaktadır (Kongar,1989, s.13, 32). Aynı konuya Gökalp (1997, s.25)'in getirdiği yaklaşım ise, ulusal olanın kültür (hars), evrensel olanın uygarlık olduğu şeklindedir ve Gökalp'in sözleriyle şöyle ifade edilmiştir: *“Kültür, yalnız bir ulusun din, ahlak, hukuk, us, estetik, dil, iktisat, felsefe ve fenle ilgili yaşayışlarının uyumlu bir toplamıdır; aynı gelişmişlik düzeyinde bulunan birçok ulusların toplumsal yaşayışlarının ortak bir toplamı ise uygarlıktır.* Kongar (1989, s.33)'a göre ulusal kültürü evrensel kültürden ayıran unsurlar, coğrafi alanlar, tarihsel dönemler, etnik farklılıklardır. Yerel kültür daha çok ulus ve ülke ölçeğinden daha küçük insan topluluğu ve coğrafya tarafından üretilen kültürdür. Güvenç (2002a, s.110) kültürün sınırlarıyla ilgili olarak kültür kavramının sınırlarının bir ülkenin coğrafi sınırlarıyla çakışamayacağını belirterek kültür kavramının birçok ülkeyi kapsayabileceği gibi (örn; batı kültürü gibi) bir ülkenin milli sınırları içinde çok sayıda farklı alt kültürü barındırabileceğini ifade etmektedir. Güvenç (2002a, s.100)'e göre; *“nasıl ki bir harita bölgenin kendisi değil de onun küçük ve soyut bir modeli ise, kültür kavramı da toplumsal yapı ve kurumların kendisi değil kavramsal ve soyut bir modelidir.”* Bununla birlikte, İsveçli antropolog Ulf Hannerz (1992, s. 37), ulus ve devletin sınırlarına sıkı sıkıya bağlı kalan kültürlerden oluşan bir dünya fikrini reddetmiştir. Ayrıca, milletler-üstü (uluslar aşırı) endüstri ve küreselleşmeden önce var olan “özgün/otantik” yerli kültür fikrine karşı çıkmıştır. Kültürün dinamik doğasına inanan Hannerz, dünyayı, kültürel etkileşim süreci vasıtasıyla yeni kültürel değişimlere ve çeşitliliğe izin veren bir milletler-üstü kültürel bağlantı alanı olarak görmektedir.

Kültür kavramının kapsamının geniş oluşu kültüre yönelik yapılan tanımların çokluğu ile yakından ilişkilidir. Çeçen (1984, s.10) kültür konusuna her disiplinin kendi açısından yorum getirmeye çalıştığını ve kültürün bir tanım içine sığamayacak kadar geniş boyutlara sahip bir kavram olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle herkesin üzerinde birleşeceği bir tanım ortaya koymanın neredeyse olanaksız olduğunu vurgulamaktadır.

Benzer şekilde kültüre yönelik yapılan tanımların çokluğuna karşın bu tanımların yeterince açıklayıcı olmadıklarının altını çizen Güvenç (2002, s.54), yapılan çalışmalar

arasında en çok benimsenen düşüncenin sahibi İngiliz antropolog E.B. Tylor'a (1871) göndermede bulunmaktadır. Tylor'ın tanımına göre;

“Kültür ya da uygarlık, toplumun üyesi olarak, insan türünün öğrendiği, edindiği, bilgi, sanat, gelenek, görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.”

Tylor'ın kültür tanımının kavramı bütünüyle yansıtmamakla birlikte bütüncül yaklaşımıyla kültür kuramının ana tezini dile getirmesi bakımından önemli olduğunu vurgulayan Güvenç, bu tanımın kültür alanında çalışan birçok araştırmacıya yol gösterdiğini belirtmektedir. Bu araştırmacılardan biri olan Murdock (1949) tarafından yapılan çalışmaya dikkat çeken Güvenç, (2002a, ss.101-104) kültürün özelliklerinin aşağıdaki gibi gruplanabileceğini belirtmektedir:

1. Kültür, öğrenilebilen bilgi, davranış ve alışkanlıklardır. Kültürün öğrenilebilir olması eğitimin kurallarına, yasalarına ve ilkelerine uygun olması gereğini doğurur.
2. Kültür, dil aracılığıyla nesiller boyu aktarılabilen bir özellik taşır. Bu sayede insanoğlu yaşayarak edindiği deneyimleri kendisinden sonraki nesillere aktarmış ve varlığını sürdürmeyi başarmıştır.
3. Kültürün öğretileri toplumdan topluma değişiklik gösterir. Her toplumun sahip olduğu, yarattığı ve paylaştığı alışkanlıklar toplumun kültürünü oluşturmakla birlikte söz konusu alışkanlıkların sürekliliği de o toplumun sürekliliğine bağlıdır.
4. Kültür toplumsal yaşamda oluşan bir unsur olmakla birlikte aynı zamanda bireysel tutum ve davranışlar kültürel doku içinde önemli bir yer tutar. Her ne kadar insan davranışları toplumsal yaşam içinde öğrenilmiş olsa da her zaman toplumun öğrettikleri ile örtüşmeyebilir.
5. Kültür, yaşamsal ve toplumsal gereksinimleri karşılayan, işlevsel bir unsurdur. Denenmiş çözüm yolları zamanla toplumsal tatmin düzeyi ve alışkanlıkları pekiştirir. Yaşamsal gereksinimlerin evrensel olması bu ihtiyaçları karşılayan kurumların da belli ölçülerde benzer olması kaçınılmazdır.
6. Kültür bütünleştirici olduğu kadar ayrıştırıcı güce de sahiptir. Toplumsal boyutta uyum içinde olan kültürler bütünleşme eğilimi gösterirler. Bu bütünlük, tarihsel ve çevresel anlamda çelişkilere sahip kültürlerde kendisini çözülme olarak gösterir.
7. Kültür kavramı hayatla ilgili soyut bir kavramdır. Özünde maddi ya da gözlenebilir bir kavram olmadığını bildiğimiz kültür, gerçeğin bir soyutlamasıdır.

Yukarıdaki gruptan da görüldüğü üzere bu denli çok yönlü bir kavramın farklı bakış açılarını yansıtan tanımlara sahip olması kaçınılmazdır. Literatürde karşımıza çıkan kültürün tanımını içeren çalışmalar bu farklılığın en açık göstergeleri arasındadır.

Malinowski'ye göre kültür; kısmen özerk, kısmen eşgüdümlü kurumlardan kurulmuş bir bütündür. Bu bütünlük soya dayanan kan birliği, işbirliğine, faaliyetlerde uzmanlaşmaya dayalı mekânsal birlik gibi bir dizi ilkeyle ve özellikle de politik örgütlenmede güç kullanımıyla korunur (Malinowski, 1944/1992, s.69). Güvenç (2002, s.33) Malinowski'nin görüşlerine göndermede bulunarak; insanoğlunun beslenme, barınma ve çoğalma gibi temel gereksinimlerini karşılamak amacıyla kültür adı verilen bir varlık alanı yarattığını ve sözü edilen temel gereksinimlerini kurumsallaştırdığını belirtmekte ve insanoğlunun örgütlenme gereksiniminin böyle bir hareketi doğurduğunu ifade etmektedir. Yılmaz (2009, s.16) Malinowski'nin görüşlerine dayanarak insanın gereksinimlerinin karşılanması ile örgütlenme süreci arasındaki ilişkiyi kültürün işlevlerinden birinin yerine gelmesi olarak görmektedir. İnsanın temel varlık koşulunu gereksinimlerinin karşılanması olarak gören Yılmaz, insanların gereksinimleri karşılamak amacıyla toplum ve onun içinde çeşitli kurumlar-kuruluşlar biçiminde örgütlendiklerini belirterek, kültürün bu gereksinimleri karşıladığına yönelik görüşünü, Malinowski'nin kültürün ancak örgütlü etkinliklerle gerçekleşeceği savıyla desteklemektedir.

Uygur (2006, s.18) insan varlığının önkoşul olmasının yanı sıra kültürün pek çok farklı öğenin bir araya gelmesi ile oluştuğuna dikkati çekmektedir. Kültürün ortaya çıkışı ve gelişimi süresince insanın sahip olduğu rolün önemine değindiği tanımında Uygur (2006, s.17-18) şu ifadeyi kullanmaktadır:

Kültür, insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik demektir. Öyleyse "kültür" deyimiyle insan dünyasını taşıyan yani insan varlığını gördüğümüz her şey anlaşılabilir. Kültür, doğanın insanlaştırma biçimi, bu insanlaştırmaya özgü süreç ve verimdir. örgütler, dernekler, kurumlar, okullar tüm kendilerine ilişkin şeylerle birlikte kültürden sayılırlar. İnsanlar arasındaki her çeşit karşılıklı etkileşimlere, her türlü yapı, yaratma alışkanlıklarına, bütün manevi ve maddesel yapıt ve ürünlere kültür denir. İnsan bir kültür yaratır kendine; bu yarattığı kültür de insanı geliştirir. Kültür olmayınca insan da olamayacağına göre: insanın kültür üretip

kültürce üretildiği; kültür taşıyıp kültüre taşındığı temel gerçeği, insan olarak insan varlığının en başta gelen var olma koşuludur

Marx kültürü; *doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı her şeydir* şeklinde tanımlamaktadır. Voltaire tarafından kullanılan kültür; *düşünme, seçme ve eleştiri gücümüzün geliştirilmesi* anlamına gelmektedir (Güvenç, 2002a, s.97).

Moles (1983, s.17) çalışmasında Albert Schweitzer'in (1961) kültür tanımına göndermede bulunmaktadır. Buna göre kültür; *"bireyin kendini gerçekleştirmesine ve bizzat gelişmenin gelişimine katkıda buldukları ölçüde, tüm alanlarda ve her bakımdan, insan ve insanlığın ortaya koyduğu ilerlemelerin bütünüdür"*. Kültür kısmen eğitim yoluyla, kısmen de içinde bulunmaktan dolayı sosyal çevreden kaynaklanır ve bu, insan ile birey arasında temel ağı kuran kitle iletişim araçları sayesinde gerçekleşir".

Güvenç (2002, s.56) *"olay ve olgunun kendisi bir nesnel gerçeklik ise, onunla ilgili bilgilerimiz o olay ve olgunun öznel soyutlamasıdır. Somut gerçeklikle onun soyut bilgisi arasındaki benzerlik kültür alanındaki temel sorunlardan biridir."* demektedir. Diğer bilim alanlarına kıyasla bu sorunun daha belirgin olduğunu düşünen Güvenç (2002, s.56), nedeninin kültür alanında kişilerin kendi hayatlarıyla ilgili inanç ve değerlerini karşılaştırmasından kaynaklandığını belirtmektedir.

Moles (1983, s. 1) sosyolojik bakış açısının kültürel olaylar çerçevesinde kültür konusuna büyük katkılarda bulunmasına karşın kuramsal açıdan yeterince katkıda bulunamadığını belirtmektedir. Kültürün etkin bir süreci temsil eden düşünce olmadığını belirten Moles (1983, s.17)'a göre düşüncenin kültürden ve özellikle herkesin belleğindeki mevcut bilgi öğelerinin birleşiminden doğduğunu ve beslendiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda kazanılmış kültür ile yaşayan kültür arasındaki farklılığa dikkat çeken Moles (1983, s.23) kazanılmış kültürü, *"bir sosyal grubun sahip olduğu ortak bellek tarafından temsil edilen kültür (müzeler, kütüphaneler gibi belli bir çağın durağan tanıkları); yaşayan kültürü ise, sürekli gelişim halindeki belirsiz ve kesinleşmemiş bir oluşumu temsil eden kültür"* olarak tanımlamaktadır.

Williams (1977, s.80)'a göre; tarihsel süreçte kültür kavramının kullanımında gözlenen farklılıklar kendisini günümüzde kültür kelimesinin üç farklı şekilde kullanımıyla göstermektedir. Bunlar;

1. Bireyin, toplulukların ya da toplumların düşünsel, dinsel ve estetik gelişimini ifade etmek,
2. Düşünsel ve sanatsal etkinliklere ve bunların ürünlerine (sinema filmi, tiyatro vb.) sahip çıkmak. (Bu özelliği ile kültür sanat ile eşanlı kullanılmaktadır.)
3. Bireyler, topluluklar ve toplumlar için bir yaşam tarzı, etkinlikler, inançlar ve gelenekler oluşturmak.

Sözü edilen kullanımlardan ilk ikisinin en yaygın kullanımlar oldukları vurgulanmakta ve bu kullanımlarda kültürün çoğu kez düşünsel çalışmalarla ilişkilendirildiği belirtilmektedir. Bu konuda çalışmalar yapan Matthew Arnold, John Ruskin ve F.R. Leavis gibi isimlerin kültür terimini bağlantısı olan kişileri eğiten, terbiye eden ve geliştiren yüksek sanat eserleri anlamında kullandıkları ifade edilmektedir. Kültürün üçüncü kullanımı olan *Bireyler, topluluklar ve toplumlar için bir yaşam tarzı, etkinlikler, inançlar ve gelenekler oluşturmak* ifadesi yüzyılın ilk yarısında en çok antropologlar tarafından kullanılmıştır ve günümüze kadar bu alanın özü olarak gelmiştir. Bu kullanımı ile kültürün sadece batı uygarlıklarındaki güzel sanatlar olmadığı, aksine kavram olduğu ileri sürülmektedir. Kroeber ve Kluckhohn da 1952 yılında yapmış oldukları çalışmada kültürün bu kullanımı üzerine odaklanmışlardır (Smith, 2001, s.2).

Smith (2001, ss.2-3) Kroeber ve Kluckhohn tarafından yapılan çalışmada o zamana kadar kültüre yönelik yapılan tanımların altı farklı yaklaşım altında sınıflandırıldığını belirtmiştir:

1. Betimsel tanımlar: Bu tanımlar kültürü, sosyal hayatı oluşturan önemli bir olgu olarak görmekte ve kültürü oluşturan alanları betimlemektedir. Örneğin; Tylor, 1871 yılında yaptığı tanımda kültür ya da uygarlık ifadesini kullanırken bilgi, kanunlar, inanç, sanat, ahlak, gelenekler ve toplumun bir üyesi olarak bireyin sahip olduğu diğer özellikleri kapsamaktadır. Görüldüğü gibi bu tanımda hem düşünceler (ahlak, sanat, kanunlar) hem de davranışlar (gelenekler, alışkanlıklar) yer almaktadır.
2. Tarihsel tanımlar: Kültürü nesiller boyu süregelen bir miras olarak görmektedirler.
3. Kuralcı tanımlar: Bunlar iki biçimde karşımıza çıkmaktadırlar. Birincisi kültürü insanların davranışlarını belirleyen bir kurallar bütünü olarak görmektedir; diğeri ise davranışlara değinmeksizin değer yargılarının rolü üzerinde durmaktadır.

4. Psikolojik tanımlar: Kültürün insanların iletişim kurmasında, öğrenmesinde ve duygusal ihtiyaçlarını gidermesinde yardımcı bir araç olduğunu ileri sürmektedir.
5. Yapısalcı tanımlar: Kültürün ayırt edilebilir özellikleri arasındaki ilişkiler bütünü olduğuna dikkati çekmekte ve kültürün kemikleşmiş davranışlardan farklı bir soyutlama olduğunu savunmaktadır.
6. Genetik tanımlar: Kültürün nasıl var olduğu ve varlığını sürdürdüğüne yönelik tanımlardır. Bu tanımlar kültürü insanlar arasında nesiller boyu süregelen etkileşimin bir ürünü olarak görmektedirler.

Yukarıdaki sınıflandırma içinde yer alan tanımlar Kroeber ve Kluckhohn'un yaptığı çalışmaya kadar güncelliğini korumuştur. Ancak kültür teorisi alanında kültürün algılanış biçiminde değişim yaşanmıştır. Kültüre yönelik yapılan tanımlar günümüzde aşağıdaki konular etrafında şekillenmektedir (Smith, 2001, ss.3-4):

- Maddeci, teknolojik ve sosyal anlamda yapısal olana karşı çıkan kültür yaklaşımları bulunmaktadır. Bu yaklaşımlara göre kültürün bir yaşam tarzından farklı ve bağımsız algılanması gereken bir şey olduğu savunulmaktadır. Kültür, maddesel olmayan ideallerin ve ruhaniyetin beşiğidir. Buna göre kültür, inançlar, değerler ve semboller bütünüdür.
- Kültürün özerkliği üzerine odaklanan tanımlar vardır. Bu bakış açısına göre kültürün ekonomik dengelerden, güçler dağılımından ya da sosyal gereksinimlerden bağımsız açıklanabilmesi mümkün değildir.
- Kültür çalışmalarının sanatla sınırlı olmadığını, sosyal hayatın tüm yönlerini ve kademelerini bütünüyle kapsadığını savunan görüşler bulunmaktadır. Buna göre, sosyal sınıf farkına yönelik kültürel düşünceler çağdaş akademik çalışmalarda yer bulmazlar.

II.1. 3. Kültür Kavramının Farklı Kullanımları

Fransa'da, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında kültür kavramı ulusal aydın kesim tarafından geleneksel anlamına bağlı olarak kullanılmıştır. Bir başka deyişle, yalnızca zihinsel alanla ilişkili olarak düşünülmüş ve elitist anlamda kullanılmıştır. Durkheim sembolik yapılarından dolayı toplumsal olguların kültürel bir boyutu olduğunu vurgulamışsa da, kültür kavramını nadiren kullanmış ve İngilizce "kültür" kelimesini "uygarlık" olarak çevirmiştir (Alexander, 1988, s.190).

Kroeber (1985, s.10) kültürü, evrensel ve süper organik bir varlık gibi görmektedir. Belli bir coğrafi bölgede bulunan birtakım toplulukların sahip oldukları temel özelliklerin

uzamsal yayılımını ve farklı kültürel çevrelere nasıl uyarlandıklarını inceleyebilmek için kültürel alan ve kültürel model kavramlarını geliştirmiştir. Kroeber'e göre, "Bir taraftan kültür öncelikle sadece kültürel faktör anlamında anlaşılabilirken, diğer taraftan hiçbir kültür, onunla bağlantıda olan ve onu şekillendiren kültürel-olmayan ya da çevresel deneyen faktörler olmadan tamamen anlaşılabilir" (Kroeber, 1985, s.15).

İşlevselcilik olarak da bilinen sosyal antropoloji alanının kurucusu Malinowski, kültürün insan başarılarının bütünsel ifadesi olduğuna inanmıştır. Malinowski'ye göre kültür insanoğlu tarafından doğaya eklenen yapay bir varlık oluşturmaktadır ki bu bağlamda dil, alışkanlıklar, fikirler, inançlar, gelenekler, toplumsal düzen, önceden edinilmiş mezyetler, teknik ilerlemeler ve değerler gibi çeşitli işlevsel öğeler birbirine bağlıdır ve kendi içlerinde iyi dengelenmiş bir sistem oluştururlar (Malinowski, 1944/1992, s.67) .

Kültürün temeline bireylerin ihtiyaçlarını koyan Malinowski (1944/1992, s.67), kültürü insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir araya gelerek oluşturduğu toplumun, bu ihtiyaçları giderme şekli olarak görmektedir. O'na göre; insanlar herhangi bir amacı gerçekleştirmek, bir hedefe ulaşmak için örgütlenmek zorundadırlar. Bireysel ihtiyaçların giderilmesinde örgütlenmenin önemine değinen Malinowski, kalıcı örgütlenmenin kültürün temel olgusu olduğunu ileri sürmektedir (Malinowski, 1944/1992, s.68-70).

Etnik dilbilimin (etnolinguistik) kurucusu kabul edilen Sapir kültürel özelliklerin bir kültürden diğerine insanlardan bağımsız olarak aktarılabilirliği fikrini reddetmiştir (Moore, 2004, s.88). Sapir, araştırmalarında, farklı kültürel altyapıları olan kişilerin farklı davranışlarını açıklayabilmek için kültürün dil, bireyin algı ve idrak melekeleri ile bağıntısına odaklanmıştır (Moore, 2004, s.89-90).

Benedict'in (1934) teorileri, kültürel antropolojiyi -özellikle kültür ve kişilik alanlarını derinden etkilemiştir. Benedict, kültürü zihinsel, dini ve estetik öğelerden oluşan bütünlük yapıları olarak algılamış ve kültürel görecelik (rölativizm) teorisinin ilk destekçilerinden biri olmuştur. Ne var ki, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle konumunu tekrar gözden geçirmiş; "iyi kültürler"i saldırganlığa ve ekonomik sıkıntılara müsait kültürlerden ayırt etmek ve kültürel göreceliğin yarattığı ahlaki çıkmazlardan kaçınmak amacıyla sinerji fikrini geliştirmiştir (Moore, 2004, s.79-81). Başlıca yapıtı, *Patterns of Culture*, üç farklı kültür tipi tanımlamakta ve kıyaslamakta; tüm olası kültürel

özellikleri içerecek ve her kültürün sadece küçük bir bölümünü seçerek homojen ve uyumlu bir model yaratacağı evrensel bir kültürel kavis hipotezini vurgulamaktadır (Moore, 2004, s.84).

Williams (1977, s.16), kültürü hayatımızın sosyal, ekonomik ve politik alanlarında meydana gelmiş ya da süregelen önemli olayların yansıması olarak görmektedir. Bu özelliği ile kültür, bize toplumsal hayatta yaşanan değişimi izleme olanağı sağlar. Williams, (1981/1993, s.10), kültür teriminin kullanımındaki farklılıkların dolayısıyla terime yönelik fikir bilirliliği sağlanmasındaki zorluğun erken dönemlerdeki çeşitli ilgi ve arayışların sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Williams (1981/1993, s.10)'a göre öncelikle, ağırlık toplumun kültürel etkinliklerinde kendini gösteren hayat tarzının kurucu ruhuna kaymıştır, ardından kültürel ve sanatsal etkinliklerle sınırları belirgin bir şekilde çizilebilen kültür esasında diğer toplumsal etkinliklerin kurduğu toplumsal düzenin doğrudan ya da dolaylı bir ürünü olarak görülmüştür. İdealist ve materyalist olarak adlandırılan bu yaklaşım farkları bizleri kültürel faaliyetler ve toplumsal hayatın farklı yönleri arasındaki ilişkiler incelemeye sevk etmektedir. Yukarıdaki görüşün aksine yeni yaklaşım, kültürel etkinliklerin bir toplumsal düzenin basit bir ürünü olmayıp tersine söz konusu toplumsal düzenin kuruluşunda yer alan temel öğeler olduğuna dikkati çekmektedir. Bu yaklaşım kültürel pratikleri kurucu olarak nitelermekte ve kültürü diğer bütün faaliyetlerin kurduğu bir kurucu ruh olarak değil anlamlandırma sistemi olarak görür. Toplumsal düzen zorunlu olarak bu düzen içinden yeniden üretilmekte, yaşanmakta ve öğrenilmektedir. Bu noktada kültürün; (i) belirli ve genel bir hayat tarzına işaret eden antropolojik ve sosyolojik anlamıyla, (ii) sanatsal ve düşünsel faaliyetlere işaret eden daha yaygın anlamları arasında ilişki bulanabilir (Williams, 1981/1993, ss.11-12).

T.S. Eliot, kültürle ilgili tanımlamalarında XX. yüzyıl antropolojisi ve sosyolojisinin etkisi altında kalmış ve kültürü bütünüyle bir yaşam tarzı (*whole way of life*) olarak görmüştür. Bu yaşam tarzının büyük bir kısmının bilinçsiz olduğuna dikkati çeken Eliot'a göre; "ortak inanç ve davranışlarımızın büyük bir kısmı aslında kültürün iki anlamı arasındaki farkı ortaya çıkarırlar. Bazen kültür olarak adlandırdığımız din, ahlak kuralları, hukuk sistemi, bütün bir yaşam tarzı dediğimiz kültürün bilinçli kısmıdır" (Eliot, 1962, s.23). Kültürü, birey, topluluk ve toplum olmak üzere üç boyutta ele alan Eliot (1962, s.24), bireyin kültürünün topluluktan ayrı tutulamayacağını ve topluluğun kültürünün de toplumun kültüründen soyutlanamayacağını ileri sürmekte ve kültürün bu üç boyutuyla

birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu ifadelerden açıkca Eliot'ın kültürü din ile ilişkilendirdiği anlaşılmaktadır. *Note Towards the Definition of Culture* isimli çalışmasında T.S. Elliot, kültürü “dinin vücut bulması” olarak tanımlamaktadır. Elliot (1962, ss. 27, 31) kültürün dinle ilişki içinde olmaksızın ortaya çıkmasının ya da gelişmesinin mümkün olamayacağını ileri sürmekte ve kültürümüzün bir parçası olan her şeyin aynı zamanda dinimizin de bir parçası olduğunu belirtmektedir.

Matthew Arnold (1869), kültürü mükemmele ulaşma uğraşı (*study of perfection*) olarak nitelendirmiş ve insanoğlunun birbiriyle uyumlu bir şekilde ulaşacağı mükemmeliyetin insanlığı her yönüyle geliştireceğini ve genel anlamda yaşanacak bir mükemmeliyetin de toplumu bütün yönleriyle iyileştireceğini savunmuştur. Arnold'a göre kültür hem çalışmak hem de gayret etmektir. Sadece yazınsal anlamda kültürün gelişimi değil tüm yönleriyle insanlığın gelişimi için uğraş vermektir. Sadece bireylerin tek başına ya da bir grup insanın bir araya gelerek yapacağı bir eylem değil toplumun genelini ilgilendiren bir konudur. (Williams, 1977, s.124). Briggs'e göre; Matthew Arnold kültürü yaşadığımız zorluklara karşı bir çıkış yolu olarak görmektedir. Arnold'a göre kültür; bizi en çok ilgilendiren tüm konularda, dünyada en iyi düşünülmüş ve söylenmiş sözler hakkında bilgi sahibi olmak anlamına gelen tam mükemmelliğimizin peşine düşmektir. Arnold, millete değil dünyaya atıfta bulunarak en iyinin evrensel olduğunu vurgulamaktadır. Zaman ve mekanla ilgili dar düşünmeye karşı çıkan Arnold, kültürel arayışın tarafsız bir soruşturma biçiminde olması konusunda ısrar etmektedir (Briggs, 1992, s. 5-6).

Kültürü insan etkinliği olarak gören yaklaşımın özünde, varoluşu ve gelişimi tanrısal bir yazgı ve doğal bir sorumluluk olduğu görüşünü reddeden; akılcı, özgür ve ahlaksal açıdan sorumluluk duyan bir varlık olan insan etkinliği düşüncesi yer almaktadır (Mejuyev, 1987, s.65). Bu açıdan kültür, destansı ve dinsel fantezi ürünü olan tanrısal dünyaya karşı çıkmaktadır. İnsanı kültür içerisinde yaratılan değil yaratıcı bir varlık olarak gören bu düşünceye göre insan dünyası aynı zamanda kültür dünyası anlamına gelmektedir (Mejuyev, 1987, s.65).

Levi-Strauss kültürleri iletişim sistemleri olarak görmüş ve bir kültürden diğerine benzerliğini koruyan kültürel öğelerin, yani değişmezlerin envanterini çıkarmak istemiştir. Mitlere ve diğer ifade biçimlerine ilişkin gerçekleştirdiği analizler anlamların ve simgelerin iki seviyeli (boyutlu) olduğunu göstermiştir. İlk seviyenin, ki bu görünür

olandır, altında ikinci bir seviye vardır ve öz anlamlarına atıfta bulunmadan öğelerin şekilsel düzenlenmesinin çözümlenmesini gerektirir (Moore, 2004, s.232-233). Sonuç olarak, farklı kültürlerin kendilerine özel modeller geliştirmek için başvurduğu ve insanlığın ortak sermayesini temsil eden Kültür'e atıfta bulunmadan, kültürleri anlamak mümkün değildir (Moore, 2004, s.237).

Birçok bilim adamı için, kültürler birbirlerinden bağımsız değildir. Kültürler, nesillerin daha sonraki kuşaklara bıraktığı bir miras değil, daha çok tarihi bir üretim ve toplumsal bir yapılandırma. Kültürün, bir hiyerarşiler ve eşitsizlikler alemine olan toplumsal ilişkilerden kaynaklandığını düşünmektedirler. Dolayısıyla, kültürel hiyerarşiler toplumsal hiyerarşilerin sonucudur (Galley, 2001, s.13).

Marksizm ve psikanalizden etkilenecek 1923'te ortaya çıkan Frankfurt ekolü, modern kapitalizm ve kültür endüstrisine dair eleştirel bir kuram geliştirmiştir. Bu kuram, aydınlanma akımını önerdiği rasyonel özgürleşme kavramını reddetmekle kalmamış, ayrıca kültür ve ideolojiye karşı ilgisizliğinden dolayı Marksizmi de eleştirmiştir (Galley, 2001, s. 15).

II.1. 4. Kültürle İlgili Diğer Kavramlar

Uluslararası ortamda herhangi bir ulus; ulusal ortamda da ulusun herhangi bir kesimi tarihin belli dönemlerinde kültürel gelişim üzerinde belirleyici olabilirler. Ancak bu durum kültürün etkileşim sonucu oluştuğu gerçeğini değiştirmez. *Ulusal kültürün* evrensel kültürden kopuk ya da bağımsız olamayacağı aksine ulusal kültürün evrensel kültürün ulusal ortamda kazandığı renk olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte ulusal kültürün, belli bir oranda yoğunlaşan benzer alışkanlıklar, gereksinimler, beğeniler, istemler ve yönelimlerin toplamı olduğuna ve ulusal kültürün ilgili olduğu ulusun bireylerince farklı algılanabileceği ve yorumlanabileceğine dikkat çekilmektedir. Ulusun bütün bireyleri için geçerli benzerlik bir ulusal kültürden söz etmenin mümkün olmamakla birlikte ulusu oluşturan toplumsal kesimlerin yaşam ve üretim koşullarının benzerliği kültürel yaratımlarda da benzerliğe yol açmaktadır. Benzer kültürel davranışların oluşmasının kaynağı içinde yaşanılan doğam ortamıdır, bu nedenle kültür kavramı da görecelidir. Ancak ulusal çıkarların, saygınlık ve onurun korunması gibi durumlarda ulus birliği çerçevesinde üst düzey bir birliktelik ve benzerlikten söz etmek mümkündür (Kula, 1992, ss. 29-30).

Ulusal kültürün kesin çizgilerle diğer kültürlerden ayrılamayacağı ve diğer kültürle etkileşim kurmanın kaçınılmaz olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Kültürler, gerek öz kaynakları gerekse diğer kültürlerin yaratımları sayesinde gelişirler. Kültürlerin sahip olduğu öz kaynakların diğer kültürlerin sunduğu değerler ve kaynaklar karşısındaki azlığı ve yetersizliği diğer kültürlerle iletişim kurma, diğer kültürlere açılma gereğini doğurmaktadır. Özünde sadece kendi olanakları ile gelişmiş bir kültürün varlığından söz etmek mümkün değildir (Kula, 1992, s.37). Bu yaklaşımla *kültürlerarası iletişimin* önemi vurgulanmaktadır. Kültürler etkileşimin en çok olduğu toplum düzenleri arasında çok kültürlü toplumlar gelmektedir. Kültürel çeşitlilik ya da *çok kültürlülük* kavramları farklı kültürlerin toplum içinde uyumlu birlikteliğine ve etkileşimine karşılık gelmektedir. Çok kültürlü toplumlarda kültür bir topluma ya da toplum içindeki sosyal gruplara ait olan edebiyat, sanat, yaşam tarzı, değerler, gelenekler ve inançların yanı sıra ayırt edici bir dizi düşünsel ve duygusal özellikler olarak görülmektedir (UNESCO, 2001). Çok kültürlülükle ilgili yapılan tanımlarda çoğu kez "*sosyal mozaik*" kavramının kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Taylor (1994), çok kültürlülüğü ortak bir coğrafyada baskın bir kültürün egemenliği altında yaşayan ayırt edilebilir kültürlerin birleşmesi ve bu birleşmeyle oluşan sosyal mozaik olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte çok kültürlülüğün sadece etnik terimlerle tanımlanabileceğine inanan görüşler de mevcuttur (Lubisi, 2001; Taylor, 1994).

Kültürlerarası iletişimin açıkça gözlenebildiği çok kültürlü toplumsal yaşam beraberinde *kültürel hak ve özgürlükler* konusunu getirmektedir. 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Bildirgesi'nin 27. Maddesi "*herkesin toplumun kültürel yaşamına özgürce katılma hakkı vardır*" ifadesi yer almaktadır (United Nations, 1948). Kültürel hakların bireylerin yaşadıkları toplumu anlamaları, bu toplum içinde kendilerini ifade edebilmeleri ve kültürel gelişimlerini sağlamaları bakımından büyük öneme sahip olduğu açıktır. UNESCO tarafından tanımlanan kültürel haklar arasında; a) Fiziksel ve kültürel yaşamı sürdürme hakkı, b) bir kültürel toplulukla ilişki kurma ve kendini o topluluktan sayma hakkı, c) kimlik ve bu kimliğe saygı duyulması hakkı, d) maddi ve maddi olmayan kültürel miras hakkı, e) dinsel inanç ve dinin gereklerini yerine getirme hakkı, f) kültürel politikaların oluşturulmasına katılma hakkı, g) kültürel yaşama katılma ve yaratıcılık hakkı, h) yerel kalkınma modelini seçme hakkı, l) bir halkın kendi fiziksel ve kültürel çevresine ilişkin hakkı gibi hak ve özgürlükler tanımlanmıştır (UNESCO, 1996) .

Bir toplum içinde yaşayan farklı kültürlere kültürel yaşama katılma hakkının tanınması kültürlerarası iletişimi güçlendiren bir etki yarattığı gibi demokratik yaşamı güçlendiren bir süreçtir. Bununla birlikte başka toplumların kültürel yaşamları üzerinde baskı kurmak, kültürel hayatlarına demokrasi dışı yollarla müdahalelerde bulunmak *kültürel emperyalizmi* doğurur. Kabaklı (1971, ss.18-19) kültür emperyalizmini uzun bir tarihsel süreçte oluşan ulusal kimliğin yapı taşlarını oluşturan manevi öğelerin silinerek farklı kültürel kimliklerin işgaline uğraması olarak tanımlamaktadır. Kültür emperyalizmini askeri, siyasi ve ekonomik emperyalizmle karşılaştırılırken kültür emperyalizminin ulusal ve yerel kültürlerin dünyaya egemen kültürler tarafından yok edilmesi ya da yok edilmeye çalışılması ile benzer yönleri ortaya konurken yaratacağı uzun vadeli ve daha etkili sonuçları ile farklı olduğu belirtilmektedir. Bu görüşe göre kültürel emperyalizm diğerlerine oranla uzun vadede çok daha etkili sonuçlar doğurmaktadır (Said, 1998, s.79). Kültürel emperyalizmin en etkili araçları arasında kültürel varlıklar yer almaktadır.

II.2. POLİTİKA ve KÜLTÜR POLİTİKASI

Geniş ve genel anlamıyla insanların ve toplumun yönetimi anlamına gelen politikanın ana konuları arasında iktidar daha dar anlamda siyasi iktidar yer almaktadır. Politikayı uygulama dönüştüren en etkili organın siyasi iktidar olduğu belirtilmekte ve bu çerçevede politika *“bir toplumda değerlerin otoriteye dayanılarak bölüştürülmesi”* olarak tanımlanmaktadır. Çağdaş politika anlayışında toplum içinde siyasal faaliyetin resmi ve şekli dış görünüşü yerine, bu faaliyetin özünün ve iç dinamiğinin araştırılması ön plana geçmiştir. İşlevsel ve davranışçı açıdan bu amaçla yapılan incelemeler siyasi kararların tahliili (kararların kimler tarafından, nasıl alındığı, bunların oluşma süreci) sosyal grupların karar ve etki ilişkilerindeki rolü, siyasal katılma, sosyal yapı ve iktidar ilişkisi, siyasal değişme ve gelişme gibi sorunları, ana odak etrafında toplanan belli başlı alt konular olarak ortaya çıkarmış bulunmaktadır (Kapani, 1992, ss.22, 27-28).

Kamu düzeninin sağlanması ve yönetim işlerinin yürütülmesi olarak görülen politika (Aydın, 2002, s.19) temel bir kurum olarak insanlığın gelişim süreci boyunca var olmuştur. Buradaki kullanımı siyaset kelimesi ile eş anlamlıdır. Arapça kökenli bir kelime olan siyaset, yönetim ve kamu düzeninin sağlamanın ötesinde bir şeyin oluşturulması, yetiştirilmesi ve eğitilmesi anlamlarına da gelmektedir. Bütün bu anlamlarıyla birlikte bir toplumun yönetilmesi, süreç içinde biçimlendirilmesi ve nasıl bir yol izleneceğinin belirlenmesi işlevlerini yürütmektedir. Bu yönüyle toplumun bugünü ve geleceğini ilgilendiren çok önemli kararların arkasında siyaset bir başka deyişle politika

yer almaktadır. Politika, kültür ile benzer bir amaca dönük olarak toplumun geliştirilmesi ve yetiştirilmesi işlevlerini üstlenmektedir (Alver, 2007, s.134).

Politika geliştirme toplumsal hayatı düzenleme sorumluluğu kuşkusuz kültürü kapsam dışında bırakmamaktadır. Kültürün bu sorumluluk içindeki yerini özetleyen ve kültürün oluşumunda siyasetin rolünün anlaşılması adına en etkili anlatım Eagleton tarafından yapılmıştır. Eagleton (2000/2005, s.75) kültür ile siyaset arasındaki bağı “*siyaset kültürün itaatkâr hizmetçisi değildir; kültür siyasetin ürünüdür*” diyerek ortaya koymaktadır. Topluma nasıl bir kültür sunulacağı ya da var olan kültürün nasıl geliştirileceği gibi konularda politika geliştirmek aynı zamanda karar alma mekanizması geliştirmektir.

Kültür politikalarının uygulamada politika yapmakla ilgili olduğunu belirten Bennet (2006, s. 123) konunun teorik anlamda akademik çevrede en çok insan bilimleri ve sosyoloji alanlarında ele alındığını belirtmektedir. Politika oluşturanlar bir taraftan kurumsal ve politik zorunluluklarla ilgilenirken akademisyenler de zorunlulukları değerlendirme, varsayımları sorgulama ve alternatifler üretmek gibi uğraşlar içindedirler. Bennet (1999, s.14) günümüzde kültür politikaları çalışmalarındaki en dikkate değer tartışmanın kültür ve politika arasındaki ilişki üzerine olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Miller ve Yúdice (2002, s.4) de kültür politikası çalışmalarının amacını; kültür ve politika arasındaki ilişkinin ortaya konması ya da kültürün hangi boyutlarıyla yönetilebilir olduğunun anlaşılması olarak tanımlamaktadır. Bunun yanı sıra bu alanda yapılan çalışmalar, kültürün nasıl finanse edileceği, vatandaşların yönetiminde ne şekilde kullanılacağı, kültürle ilgili hangi konuların diğerlerine göre öncelikli olduğu gibi konuları içermektedir (Miller and Yúdice, 2002, s.4-5).

Kültür ve politika arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla Said (1993/1998, ss.12-14) kültürün temelde iki alanla olan ilişkisine dikkati çekerek kültürün başlıca amaçlarından biri haz olan ve iktisadi, toplumsal, siyasal alanlardan görece bir özerklik içinde, genellikle estetik biçimlerde var olan uygulamalar olduğunu vurgulamış. İkinci yaklaşımını kültürü bir kimlik kaynağı olarak gören anlayış üzerine kurmuştur. Buna göre kültürün zamanla ulus ve devlet anlamını ön plana çıkaran bu alanda kültürün siyasal ve ideolojik yönleri belirginleşir; biz'i onlar'dan ayıran, toplumda benlik bilincinin baskın hale geldiği bir yapı oluşmaktadır. Özünde siyasal olanla kültürel olanın

birbirinden ayrı tutulamayacağını savunan bu görüşe göre hem kültür hem de siyaset toplumsal yapı ve toplumsal gelişmede kendine yer bulmaktadır. Benzer şekilde Eliot (1962, s.83) da kültür ile siyaset bilimi arasında ilişkiyi açıklarken kültürün siyasetin bir dalı olarak görülebileceğini belirtmekte ve siyasal bakış açısının kültürün içinde yer aldığını vurgulamaktadır. Kültürün her zaman siyasal bir işleve sahip olduğunu belirten Deren (2002, s.388) gerek modern devletin kültür politikalarında gerekse kültürü yeni gelişmeler ışığında yeniden inşa girişimlerinde siyasetin kültür içinde yuvalandığı, kültürü dönüştürdüğü ve neredeyse giderek kültüre hakim olmaya başladığını iddia etmektedir.

Miller ve Yúdice kültürün politika ile ilişkisinin estetik ve antropolojik olmak üzere iki yönlü olduğunu belirtmiştir. Estetik açıdan kültür, sosyal gruplarda zevk ve konular arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirleyen bir unsur olarak görülmektedir. Antropolojik açıdan kültür, dil, din, zaman ve mekân ekseninde hayatlarımızı nasıl yaşadığımızın göstergesi olarak kabul edilmektedir. Kültür politikası hem yaratıcılığı hem de toplu yaşam biçiminin kurumsal olarak desteklenmesi anlamına gelmektedir (Miller ve Yúdice, 2002, s.1).

Düşünce bazında çok eski tarihlerden bu yana var olduğu belirtilen “kültür politikası” kavramı, terim olarak ilk kez XX. Yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. (Bennet, 1999, s.479). 1969 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization, UNESCO) toplantılarında ortaya atılan ve ilk kez kullanılan kültür politikası ifadesi, 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Bildirgesinin 27. maddesindeki kültür hakkı kavramına dayandırılmaktadır (UNESCO, 1969, s.26). Bu maddenin ilk bölümünde; “*Herkes toplumun kültürel yaşamına özgürce katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişime katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir*” ifadesi yer almaktadır (United Nations, 1948). UNESCO, kültür politikası kavramını “*devlet tarafından uygulanan kültürel faaliyetlere temel sağlayacak ilkeler, idari ve mali uygulama ve prosedürler*” bütünü olarak tanımlamıştır (UNESCO, 1969, s.19).

Kültür politikası, “*Bir ülkede kültürlerin ve kültür varlıklarının korunması ve geliştirilmesi için kültürle ilgilenen devlet kuruluşlarının, bakanlıkların, yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin, vakıfların, derneklerin, üniversitelerin, kültür alanlarında gerçekleştirdikleri ve halkın kültürel yaşama katılabilmesi için elverişli koşulların yaratılmasını sağlayan çabalarıdır*” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre kültür politikaları, kişilerin

yaratıcılığının ortaya konması ve geliştirmesi için gerekli önlemlerin alınması, örgütlerin kurulması, ekonomik ve sosyal kolaylıkların sağlanması yolundaki yönlendirici eylemleri içermektedir (Topuz, 1998, s.7).

Bu konudaki bir diğer yaklaşımda kültür politikası, bir insanlaşma süreci olan kültürün üretilmesinde ve geliştirilmesinde akılcı-çağdaş hedefler belirlenerek bu hedefleri geliştirecek ilkeler bütünü olarak görülmektedir. Bu tanıma göre, kültür politikası kültürel üretime yönelik planlı ve programlı bir süreç yaratma çabasıdır (Yılmaz, 2009, s.1).

Politik söylemlerde çoğu kez kültür kelimesi ile sanat kelimesinin aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Kültür politikaları, en pratik anlamda devletin, sanat, insan bilimleri, kültür mirasına yönelik etkinlikleri olarak nitelendirilebilir. Kültür politikaları kültür ve sanat ürünlerinin üretimi, dağıtımı, pazarlaması ve tüketimini kapsayan devlet stratejilerini ve faaliyetlerini içermektedir (Mulcahy, 2006, s.320). Uzun yıllar kültür kelimesinin sanat kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılması nedeniyle kültür politikasının da sanat politikası anlamına geldiğini belirten Bennett (2006, s.123) bu duruma örnek olarak da İngiltere’de kültürel faaliyetler ifadesinin genellikle sanatsal faaliyetlerle ilişkili olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Bennett 1964 yılında ilk kez Kültür Bakanı olarak atandığında Eğitim ve Bilim Bakanlığı kapsamında bir şube olarak hizmet verdiğini, bu göreve atanan kişinin de *Sanat Bakanı* (Minister of Arts) olarak adlandırıldığını, 1985 yılında ayrı bir bölüm olarak değerlendirilmeye başlanan bu görev yerinin *Sanat ve Kütüphaneler Birimi* (Office of Arts and Libraries) olarak değiştirildiğini belirtmektedir. Bu birimin politikaları; sanat, kütüphaneler ve müzelerle sınırlandırılmış, kültürle ilgili olan (örneğin; yayıncılık, basın, film endüstrisi gibi) alanlar etki alanının dışında bırakılmıştır. 1992 yılında tüm politika alanları bir araya toplanmış ve 1997 yılından itibaren bu bölüm için *kültür* kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Kültür politikası, uygulama alanındaki politikalar için sıkça kullanılan bir kavram değildir. 1997 yılından itibaren kültür politikası kavramı kapsamına; televizyon yayıncılığı, film endüstrisi, yayıncılık, ses kaydı, canlı gösteri sanatları, müzeler ve tarihi eserleri almıştır. Şimdilerde kültür politikası tüm bu adı geçen sektörlerde merkezi yönetim tarafından belirlenen kanunlar ışığında gerçekleşen faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Ancak yine de tüm bu anlam değişikliğine rağmen sanat halen kültür politikaları içindeki önemli konumunu korumakta ve kültür politikalarının değerlendirilmesinde önde gelen ölçütlerden biri olmaya devam etmektedir. Kültür politikası kavramının zaman içinde genişleyerek, radyo-televizyon yayıncılığı, sinema, tasarım, basın-yayın, sahne sanatları, müzeler ve kültürel miras ürünlerini de kapsadığı görülmektedir. Bu

çerçevede kültür politikası yukarıda “*sözü edilen sektörlerde gerçekleşen tüm etkinliklerin, desteklenmesi ve düzenlenmesi amacıyla merkezi ve yerel yönetimlerce uygulanan politikalar*” (Bennet, 2006, s.123).

II.2. 1. Kültür Politikası Geliştirme

Daha önce belirtildiği gibi kültür kavramı politik söylemlerde çokça sanat kelimesinin yerine kullanılmaktadır ve kamu politikası dahilinde devletin yapmayı seçtiği ya da seçmediği şeyler olarak nitelendirilmektedir. Mulcahy (2006, s.320) bu görüşler ışığında kültür politikasını toplumun bireylerinin hayatlarında değişiklik yaratan aktivitelerin doğrudan ya da dolaylı olarak devlet tarafından gerçekleştirilmesi olarak tanımlamaktadır. Toplumun geneli için iyi ve faydalı olan bir ürünün devlet tarafından oluşturulan programlarca desteklenmesi ver herkes için erişilebilir olması gerektiğinin altı çizilmekte ve özellikle dikkate değer sanatsal ve kültürel çalışmaların mümkün olabildiğince erişime açık olması gerektiğini belirtilmektedir (Mulcahy, 2006, s.324).

Kültür hakkının kullanılmasında devletin sahip olduğu rolün önemine değinen Topuz (1998, s.9), İnsan hakları bildirgesinin 27. maddesine dayanarak her insanın eğitim ve çalışma hakkı olduğu gibi kültür hakkına da sahip olduğunu savunmakta ve insanların bu haklarından yararlanabilmeleri için bir takım araçların sağlanması gerektiğini belirtmektedir. Topuz devletin görevini kültürün demokratikleşmesi olarak tanımlamakta bunun da politikanın konusu olduğunu ileri sürmektedir.

Avrupa Konseyi Kültür Politikaları Araştırma ve Geliştirme Birimi tarafından hazırlanan *Kültür Politikasının Stratejik İnkilemleri* (Balancing act: twenty one strategic dilemmas in cultural policy) başlıklı çalışmada; modern devlet yönetimindeki en karmaşık alanların kültür politikasının geliştirilmesi ve yönetiminin olduğu belirtilmekte ve kültür politikası toplumda kültürün sahip olduğu roller arasındaki rekabeti dengeleyen bir unsur olarak tanımlanmaktadır.

Yılmaz’a (2009, s.2) göre bir ülkedeki kültür politikasının en ideal biçimi; ilgili kişi ve kuruluşların katılımı ile profesyonel bir süreç sonunda oluşturulmuş ve “ulusal kültür politikası” adıyla en üst düzeyde örneğin, Başbakanlık, Bakanlar Kurulu ya da Ulusal Parlamentoda resmi olarak kabul edilmiş yazılı politikadır. UNESCO’nun 1980’lerden bu yana dile getirdiği, toplumların yazılı kültür politikalarına sahip olmaları gerektiği düşüncesinin günümüz koşullarında gerçekleşmesinin son derece zor olduğu, çünkü böylesi bir girişimin son derece güçlü ve duyarlı bir siyasi iradenin varlığını gerektirdiği

belirtilmektedir. Bir ülkede kabul edilen yasal ve hukuksal metinler önemli politika belgeleridir. Bu bakımdan anayasa, yasalar, yönetmelikler, yönergeler, kalkınma planları, hükümet programları, siyasi parti programları, ulusal kültür şuraları ve Avrupa Birliği Ulusal Programı gibi belgelerde yer alan ilke, hedef ve stratejilerin ele alınan konuda ulusal yaklaşım ve kavrayışı ortaya koyması nedeniyle söz konusu belgelerin ulusal kültür politikası olarak kabul edilmesi gerekir (Yılmaz, 2009, s.2.).

UNESCO Genel Toplantılarının bir parçası olarak yayımlanan *Kültür Politikaları Çalışmaları ve Belgeleri* başlıklı serinin ilk belgesi olan 1969 tarihli *Cultural Policy; A Preliminary Study* isimli raporda kültür politikasına yönelik iki ilke benimsenmiştir. Bunlardan ilki, kültür politikasının toplumun maddi ve insan kaynaklarının kültürel gereksinimler doğrultusunda en üst seviyede kullanımını amaçlayan faaliyetler bütünü olduğu; diğeri ise, kültürün bireysel, ekonomik ve sosyal gelişimle doğrudan ilişkili olduğudur (UNESCO, 1969, s.10).

Dominguez (2000, s.23), işlevsel bir kültür politikasından söz edebilmek için kültür politikaları kapsamında;

- kültürel olanın somut bir şekilde ortaya konması,
- kültüre ilişkin olanın açıklığı,
- ülkenin kültürünün biçimlendirilmesinde devletin söz sahibi olması ve
- ulusların kültürel özelliklerine göre tanımlandıkları ve değerlendirilmesine ilişkin inancın gerekliliğine değinir

Dominguez'e göre, kültür politikasından söz etmek demek diğerlerinden ayrılan bir yaşam alanının varlığından söz etmek demektir. Kültür politikasına sahip olmanın insanoğluluyla ve herhangi bir toplumdaki her şey ile ilişkili olmak anlamına geldiğini belirten Dominguez (2000, s.23-27) kültür politikasının diğer politikalardan ayrı tutulması gerektiğini savunur. Kültür gibi çok sık kullanılan bir terimin iletişim etkinliğinin az olmasını şaşkıncı bulan Dominguez'e göre, kültürün dünya genelinde kurumsal ve toplumsal boyutlu gelişiminin nedeni sahip olduğu iletişim değerinden kaynaklanmaktadır.

Bilindiği gibi devlet gündelik hayatla ilgili her uygulama üzerinde söz sahibi değildir. Bütüncül, baskın ve düzenleyici gibi özellikleriyle bilinen devlet kurumunun kültürü canlandırmak adına farklı yatırımlar yaptığını görmek mümkündür. Özellikle XX.

yüzyılda aktif kültür politikaları ile aktif ulusalcı politikalar neredeyse ortak hareket eder hale gelmişlerdir. Bunun en güzel örneği Avrupa Birliği tarafından uygulanan ve Avrupalılık bilincini yaymaya yönelik politikalarıdır.

Kültür politikaları temelde ekonomik gelişim için ve sosyal gelişim için olmak üzere iki farklı amaca hizmet ederler. Ekonomik gelişim hedef alınarak geliştirilen kültür politikalarında ekonomik küreselleşme, sanayi sonrası kentsel dönüşüm ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomiyi canlandıracak yeni sanayi kolları gibi konular öncelik verilen çalışma alanları arasında yer almaktadır. Sosyal gelişime yönelik geliştirilen kültür politikalarında ise, kültürün insanlar tarafından kullanılışı, kültürel küreselleşme, ulusal ve yerel çapta kültürün tanıtımı ve korunması için ne gibi politikalar geliştirilmesi gerektiği gibi konular başlıca ilgi alanları arasında yer almaktadırlar (Wise, 2002, ss.221-222). İlk olarak 1969 yılında UNESCO tarafından yayımlanan raporda benimsenen ekonomik ve sosyal gelişimin kültürel gelişimle beraber yol alması ilkesinin (UNESCO, 1969, s.10) günümüzde de benimsenmesine rağmen Wise (2002, s.222) çoğu kez bir arada ele alınan bu iki farklı bakış açısı arasındaki ilişkinin kolay oluşturulamadığına dikkati çekmektedir.

Kültür politikası geliştirmek kadar önemli olan bir diğer konu, mevcut politikaların işe yararlık düzeyinin ölçülmesiyle ilgilidir. Kültür politikalarının belirlenen hedeflerle örtüşüp örtüşmediğini ortaya koymak amacıyla çeşitli kültürel göstergelerden yararlanılmaktadır. Bu konuyla ilgili çalışmaların 1970'li yıllara kadar uzandığı ve bu tarihlerden itibaren kültür politikaları araştırmalarında önemli bir araştırma alanı olarak yer aldığı görülmektedir. Araştırmacıların çoğu "gözlemlene" (monitoring- kültürel fenomeni gözleme) ve "değerlendirmek" (kültür programlarının verimliliğinin ölçme) olmak üzere iki kültürel gösterge yöntemini kullandıkları anlaşılmaktadır (Madden, 2005, s.220, 224).

Avrupa Kültür ve Gelişim Çalışma Topluluğu (*European Task Force on Culture and Development*) (1997, s.299), göstergeleri; belirli bir politikayı değerlendirmeye yönelik olanlar ve belli bir alanda gelişimi sürekli gözlemlemeye yönelik göstergeler olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Brown ve Corbett (1997, s.iii) bu ayrımı biraz daha genişleterek politikada sosyal göstergelerin kullanım amaçlarını beş madde altında yansıtmaktadır:

Tanımlama (description) - toplumla ilgili bilginin güvenliği için,

- Gözleme (monitoring) – politikaya müdahalede bulunmanın gerektiği durumlarda sonuçları izlemek için,
- Hedefler Koymak – belirli bir zaman diliminde konan hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını saptamak amacıyla ölçülebilir puanlama oluşturmak,
- Sonuçlara Dayalı Ölçülebilirlik (outcomes based accountability) - hedeflenen amaçlara ulaşma ve sosyal refahın geliştirilmesinden sorumlu kurumların (devlet, yöneticiler, topluluklar, makamlar) kullanabilmeleri için,
- Değerlendirme (evaluation) - hangi programların ve politikaların neden ve nasıl etkili olduğuna karar verebilmek için.

Yapılan sıralamada göstergelerin taşıdığı rollerin edilgenden etkene doğru yöneldiğini görmek mümkündür. En basit ayrımın gözlem amaçlı göstergeler ile değerlendirme amaçlı göstergeler arasında yapıldığını belirten Madden, her bir amaç için geliştirilen göstergelerin de birbirinden farklı olacağını ifade etmektedir (International Federation of..., 2005, s.17).

Madden (2005, s.228) iyi bir göstergenin nasıl olması gerektiği sorusuna cevap olarak hiçbir göstergenin böyle bir ölçütü karşılayamayacağını, kültürel göstergelerle ilgili önemli olanın hangisine öncelik verileceğine karar verilmesi olduğunu belirtmektedir. Pfenniger'in görüşlerine göndermede bulunan Madden, bir göstergenin sahip olması gereken özelliklerin; güvenilir, güncel, açık, farklı zaman aralıklarında tekrarlanabilir, coğrafi bölgelerde karşılaştırılmaya uygun, erişilebilir ve kültür politikası ile ilgili olması şeklinde sıralamaktadır. Lievesley (2001, s.377) ise, belli bir amaca yönelik göstergeler belirlerken sorulması gereken sorular arasında; gerçekçi mi?, ölçülebilir mi?, zaman içinde değerini kaybetmeyecek şekilde yeterince değişim gösterebilir mi?, yerinde ve ilgili ölçütler mi?, evrensel mi?, gerektiğinde dünyanın başka bir bölgesinde uygulandığında bir anlam ifade eder mi?, daha önce uygulanan tekniklerle tutarlı mı? gibi soruların yer alması gerektiğini düşünmektedir. Öte yandan Morton (1996, s.120), performansı belirleyen ölçütleri ortaya koyarken yol gösterici olması gereken üç noktanın ilgililik, ölçülebilirlik ve erişilebilirlik olması gerektiğini belirtmektedir

Birleşmiş Milletler Bilimsel Gelişim ve Araştırma Enstitüsü (*United Nations Research Institute for Scientific Development, UNRISD*) ve UNESCO tarafından yayımlanan bir rapora göre gelişimin göstergesi olarak kullanılacak kültürel ölçütlerin taşıması gereken özellikler şu şekilde sıralanmalıdır (UNRISD ve UNESCO, 1997, s.8) :

- Piyasadaki performansa bağılı değil, gayrisafi milli hasılanın gelişime dayalı verilere bağılı olması gerekir,
- Tüm ülkelerin kaçınılmaz olarak aynı doğrultuda gelişeceğini söyleyen ölçülerden kaçınılması gerekir,
- Aşırı etnik ölçütlerden kaçınmak gerekir,
- Asgari hedefler üzerine kurulu olmamalı,
- Gruplara, cinsiyete ve etnik kökenlere bağılı dağılımlarda duyarlı olunmalı,
- Uluslar arası karşılaştırmalara açık olmalı,
- Açık ve anlaşılır olmalıdır.

Matarasso'nun (2001, s.6) kültürel sektörde gündeme gelen bilgilerin hangi düzeyde sürekli olarak toplanmasında yarar vardır sorusunun altını çizmektedir. Bu görüşe ek olarak da Nylöf (1997, s.367) göstergelerin dikkatlice seçilmesi gerektiğini, çok fazla numerik olmayan, değişime açık, mevcut durumu ortaya koyabilecek göstergeler olması gerektiğine işaret etmektedir. Bu noktada ideal göstergelerle, oluşturulması mümkün olabilen göstergeler arasındaki noktanın yakalanması önemlidir. Madden (2005, 231) adım adım gösterge geliştirmeye yönelik süreci Fukuda-Parr'ın sözleriyle *"öncelikle neyi yakalamaya çalıştığımızı tanımlamalıyız. Neyi ölçmek istiyoruz ve bu süreci nasıl değerlendirmeye tabi tutabiliriz"* şeklinde ifade etmektedir.

Kültürel göstergelerin işlevselliğine yönelik tartışmalar dört konuyu gündeme getirmektedir: (1) hangi göstergelerin ne şekilde kullanılacağına yönelik karmaşa, (2) elde edilen kaliteli veri eksikliği, (3) taslakların kullanışsız olması ve (4) politikalarının hedeflerinin anlaşılır olmaması. Kaliteli kültürel göstergelerin oluşturmada önkoşulun kültürel verilerin varlığına hatta kaliteli oluşuna bağılı olduğu vurgulanmaktadır. Buna ek olarak kültür politikaları alanında gösterge belirleyen kurumların arasındaki işbirliklerinin azlığına dikkat çekilirken söz konusu iletişim ve koordinasyon eksikliği iki nedene bağlanmaktadır. Bunlardan birincisi yapılan işin çeşitliliğidir. Bu alanda yapılan yatırımların maliyeti yine bu alanda çalışanlar arasındaki bilgi alışverişinin geliştirilmesiyle azaltılabilir. İkinci neden, yaklaşımlardaki farklılıklardan ileri gelmektedir. Her ne kadar kültürel göstergelerin kullanılmasında benzerlikler olsa da göstergelerin geliştirilmesi aşamasında farklı yaklaşımlar kullanılmakta ve farklı göstergeler geliştirilmektedir. Bununla birlikte son yıllarda yapılan çalışmalar göstermektedir ki kültür politikası araştırmalarında ve veri toplama sürecindeki işbirlikleri artmaktadır. Kültür göstergeleri çalışma alanı olarak ülkeler arası işbirliğinin

artması ile daha çok fayda sağlayacak alanlardan birisidir. İstatistiksel göstergelerin kültür politikalarının izlenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde daha çok uygulanır hale gelmesi ile kültür politikası araştırmaları için belirlenen ajandada ekonomik hedefler daha tutarlı olacaktır. Kültürel göstergeler geliştirmenin istatistiksel yöntem geliştirmekten öte, kültür ve sanat faaliyetlerinin yapısını anlaşılır kılan, kültür politikalarının açıkça ifade edilmesini sağlayan ve istatistiklerle politikalar arasındaki karmaşık ilişkiyi dikkate almayı gerektiren bir süreç olduğu belirtilmektedir (Madden, 2005, ss.234-238).

II.2. 2. Kültür Politikalarının Tarihçesi

Çeşitli kaynaklar kültür politikaları konusunda en somut adımın 1969 yılında atıldığını belirtiyor olmasına karşın, İsveç Eğitim Bakanı Olof Palme'ın ulusal kültür politikasının oluşturmak amacıyla 1968 yılında görevlendirdiği komitenin, bu konuda gerçekleştirilen ilk anlamlı etkinlik olduğu ifade edilmiştir (Kleberg, 2004, s.52).

UNESCO tarafından 1960'lı yıllarda gündeme getirilen kültür politikası konusuyla ilgili çalışmaların eyleme dönüştürülmesine yönelik çalışmalar 1970'li yıllarda kapsamlı bir şekilde uluslararası düzeyde ele alınmıştır (Topuz, 1998, s.10). Bu çalışmalardan ilki 1970 yılında Venedikte gerçekleştirilmiştir.

Venedik Konferansına (*The Intergovernmental Conference on the Administrative and Financial Aspects of Cultural Policies*) 88 ülke katılmıştır. Kültür politikası konusu ilk kez bu toplantıda uluslararası bir düzeyde ele alınmıştır. Toplantılarda ülkelerin kendi kültür politikalarını oluşturması gerektiğine vurgular yapılmış, devletin kültüre yönelik katkısı ile müdahalesi arasındaki farkın sınırları da belirgin olarak çizilmiştir. Buna göre devletin eğitim, sağlık, ulaşım gibi kamusal alanlardaki görev ve sorumluluklarının kültür alanı için de geçerli olduğunun altı çizilmiştir. Konferasta ayrıca, ulusal kültür politikasının oluşturulmasına katkı sağlamak amacıyla devletlerin önceliklerinin ne olması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Bu öncelikler şu şekilde sıralanmıştır (UNESCO, 1970, s.9):

- Devlet, kültür politikasının oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarında sanatçıların desteğini sağlamaya çalışmalıdır.
- Devlet, geniş halk kitlelerin yaratıcı kültüre katılımını sağlamak için sivil toplum örgütleriyle işbirliği içinde olmalıdır.

- Devlet, kültürel amaçlı vakıfların kurulup gelişmeleri için yasal önlemler almalıdır.
- Devlet, ulusal bütçenin yeterli bir oranını kültürel gelişmeye ayırmalıdır.

1972 yılında UNESCO tarafından Helsinki'de Avrupa Kültür Politikaları Konferansı (*Intergovernmental Conference on Cultural Policies in Europe*) düzenlenmiştir. UNESCO'nun ilk bölgesel kültür konferansı olan bu konferansta UNESCO'nun Avrupa'daki kültürel değişim ve işbirliklerinde oynayacağı rolün önemine değinilmiş ve kültürel işbirliğinin kıta Avrupasında da güvenliğin, barışın sağlanmasında araç olacağı belirtilmiştir. Toplantıda öne çıkan kararlar şu şekilde sıralanabilir. (UNESCO, 1972, ss.2-3):

- Kültürün geliştirilmesi sadece kültür haklarının tanınması demek değildir. Bu hakların kullanılması kültür politikalarıyla sağlanır. Devlet tüm bu haklardan yararlanılmasını sağlayacak kültür politikalarını oluşturmalıdır.
- Devlet, kültür hakkını güven altına almalıdır. Ulusal ve evrensel kültür hazinelerine hiçbir ayırım yapılmadan herkesin ulaşabilmesini sağlanmalıdır.

UNESCO'nun bu konferansını, 1973 yılında Asya, 1975'te Afrika, 1978'de Latin Amerika, 1981'de Arap ülkeleri kültür konferansları izlemiştir. UNESCO'nun 1982 yılında Meksika'da düzenlediği *Dünya Kültür Politikaları Konferansı* (World Conferences on Cultural Policies) önceki konferanslardan farklı olarak, kültür politikalarına yönelik çok sayıda kararın alındığı, bu nedenle de stratejilerin geliştirildiği konferans olmuştur. Bu konferansta kültür politikaları konusunda 180 karar alınmıştır (UNESCO, 1982). Kültürel kimlik, kültürel gelişmenin boyutları, kültür ve demokrasi, kültürel miras, artistik ve entelektüel yaratıcılık ve eğitimi, kültürel aktivitelerin planlanması, idaresi ve finanse edilmesi, uluslar arası kültürel işbirlikleri ve UNESCO'nun rolü konularında alınan kararlarda insan unsuru ön plana çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

Bu konferansta gelişimin kaynağının ve hedefinin insan olduğu vurgulanmış, insan odaklı gelişimin hem insana karşı bir görev olduğu hem de bireylerin topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri adına önemli olduğuna dikkat çekilmiştir (UNESCO, 1982).

Kültür Politikaları Dünya Konferansında kültür işlerinin yönetiminde iki tür yapılanmanın varlığı benimsenmiştir. Bunlardan ilki, kültür varlıklarının korunmasının; müzeler, kütüphaneler, tarihsel yapıların sorumluluğunun devletin olduğu ve devlet eliyle desteklendiği merkezîyetçi yönetim şeklidir. Bu bağlamda ulusal kültür varlıklarının tanıtımı, sanatsal etkinliklerin desteklenmesi, kültür alanında çalışacak personelin eğitiminin sağlanması, bunun için yasalar ve tüzükler hazırlanması gerekmektedir. Diğer yönetim biçimi ise, kültür yönetimini özerkleştiren bir başka deyişle özelleştiren görüştür (UNESCO, 1982). Kültür işlerinin özelleştirilmesinin özellikle gelişmekte olan ülkelerde çeşitli sorunlar yaratacağından hareketle bu konferansa katılanlar ulusal bütçeden en az %1'inin kültür altyapılarının oluşturulması ve personel eğitimi için harcanması gerektiği yönünde öneride bulunmuşlardır (Topuz, 1998, ss.30-31).

UNESCO tarafından 1998 yılında Stockholm'da gerçekleştirilen *Kalkınmak İçin Kültür Politikaları Konferansı*'nda (The Intergovernmental Conference on Cultural Policies for Development), ulusal kalkınmanın kilit noktalarından birinin kültür politikasına sahiplik olduğu ifade edilmiş, ülkelerin kültürel gelişmeye daha çok insangücü ve finansman ayırması gerektiği ilke olarak benimsenmiştir. Bu konferansta ayrıca şu ilke ve önerilere yer verilmiştir (UNESCO, 1998):

- Kültür politikalarının başlıca amacı sürdürülebilir kalkınma için kültürel yaşama ulaşma hakkının kullanılmasını sağlayacak ortamı yaratmaktır.
- Kültür politikalarının temel ilkesi bilgi toplumuna dönüşüme ortam sağlamak ve insanları bilgi teknolojilerinden yararlanmaya yönlendirmek olmalıdır.
- Kültür politikaları hiç ayırım yapılmaksızın sosyal bütünleşmeyi amaçlamalıdır.
- Kültür politikaları kültürel yaşamda yaratıcılığı, kültür varlığını ve kültür yayımını korumaya yönelik olmalıdır.
- Kültürel gelişimi sağlamak için daha fazla insan gücü ve finansal kaynak sağlanmalıdır.
- Bilgi toplumunda kültürel çeşitliliğin korunmasına önem verilmelidir.
- Kültür endüstrileri desteklenmeli; her türlü kültür varlıklarının korunmasına yönelik politikalar geliştirilmelidir.
- Kültürel hayata aktif olarak katılım desteklenmelidir

II. 3. KÜLTÜR POLİTİKASI VE KÜTÜPHANELER

Kültürel hedeflerin gerçekleştirilmesi bir başka deyişle kültür politikalarının yaşama geçirilmesi şüphesiz kültür kurumları ile olanaklıdır. Ulusal kültürün halka ulaştırılması misyonunu taşıyan kütüphane kurumunun kültür politikasının yaşama geçirilmesindeki katkıları; kültürel varlıkların korunması ve geliştirilmesi, halkın kültürel yaşama katılabilmesi için elverişli koşulların yaratılması, toplumda her kişinin yaratıcılığını ortaya koymasına ve geliştirmesine yönelik sağlanacak toplumsal kolaylıklar ve alınan toplumsal önlemler bağlamında tartışılacaktır.

Kültür ve kütüphane arasındaki ilişkiyi ortaya koyan tanımlarda kültürün “insanın yetiştirilmesi, işlenmesi ve eğitilmesi” şeklindeki yaklaşımlar ön plandadır. Kapsamında insanın eğitilmesini barındıran kültür tanımında da açıkça görülen şey eğitimin bilgiyle gerçekleştiği ve özünde bir bilgilenme ve bilgilendirme süreci olduğudur. Bireyselliğe ve bireysel gelişime odaklanan bu süreçte insanların gereksinim duydukları kayıtlı bilgileri sağlayan kurumlar kütüphanelerdir. Bu noktada kütüphane, kültürel işlevini kültürü yaratan insanın aklının ve ruhunun bilgiyle işlenmesini ve daha üretken konuma gelmesini sağlayarak yerine getirmektedir.

Bilgi birikimine en fazla katkının yazının icadından sonra gerçekleştiği belirtilmekte ve biriken bilginin ilerlemesinin de bilimsel metodun geliştirilmesiyle mümkün olduğunu belirtmektedir (Dura ve Atik, 2002, s.139). Söz konusu bilimsel metoda kütüphanelerin bilgiye erişim amacıyla geliştirdiği sistemler ve kurallar da dahil edilebilir. Bugünkü hızlı teknolojik gelişmelere ve değişen toplumsal koşullara rağmen kütüphane kurumunun bilgiye erişimi sağlamak olan temel işlevinin değişmediği görülmektedir. Yazının icadıyla birlikte toplumsal bir gereksinime dönüşen bilginin kayıt altına alınması süreci kütüphanelerin kayıtlı bilgileri düzenleyerek erişimini sağlayan kurumlar olarak toplumsal ve kültürel gelişimdeki rolünü ortaya koymaktadır.

Bu toplumsal rolün sürekli hale getirilmesi amacıyla bir çok ülkede kültür politikalarının geliştirilmesinden sorumlu devlet kurumları kütüphane yasaları hazırlamışlardır. Söz konusu sorumlu kuruluşlar farklı isimler altında oluşturulmuş Kültür Bakanlıklarıdır. Bu uygulamalarda gözlenen ortak özellik ülkelerin ulusal ve uluslararası düzeyde yürüttükleri kütüphane hizmetlerinde kütüphanelerle ilgili hazırlanmış yasaları temel almaları olmuştur. Örneğin, Avusturya yetişkin eğitiminin ve halk kütüphanelerinin desteklenmesi amacıyla hazırlanan yasa (*Federal Law on the Promotion of Adult Education and Public Libraries*) kapsamında personel eğitimi, hizmetiçi eğitim, ulusal

projeler ve ağlar için gerekli altyapıların finansmanı bu yasa ile sağlanmaktadır. Kanada Kütüphane ve Arşiv Yasası (*Library and Archives of Canada Act*) 2004 yılından bu yana yürürlüktedir. Ancak kütüphanecilik alanında en eski yasama 1850 yılında çıkarılan Halk Kütüphanesi Yasası (*Public Libraries Act*) ile Birleşik Krallığa aittir. 1954 yılında Halk Kütüphaneleri ve Müzeler Yasası (*The Public Libraries and Museums Act 1964*) olarak değiştirilen yasa ile derleme faaliyetlerinin yanı sıra kütüphanelerdeki ödünç verme işlemlerinden maddi yatırımlar dahil olmak üzere bir çok alanda kütüphane hizmetleri düzenlemektedir. Norveç'te 1985 yılında Halk Kütüphaneleri Yasası, 1987'de Ödünç Verme Yasası ve 1989 yılında Derleme Yasası çıkarılmıştır. Bu yasalar kütüphane hizmetlerine yönelik kısa ve uzun vadeli programların yanı sıra finansal kaynakların sağlanmasında da yol gösterici işlev taşımaktadırlar. Bu örneklerde dikkat çekici olan yasalarda kültürel miras ürünleri ile kütüphanelerin birbirinden ayrı düşünölmüş olmasıdır. İncelenen ölkeler arasında İspanya'da 1985 yılında kabul edilen Tarihsel Miras Yasası (*Historical Heritage Act*) kütüphaneleri kapsamış, Macaristan'da Kültür Yasası (*Law on Culture*) adıyla hazırlanan yasada kütüphaneler ve müzeler birarada ele alınmış olmakla birlikte diğer bir çok Avrupa ölkesinde ve Kanada 'da kültürel miras ile ilgili yasal düzenlemeler kütüphane yasalarından ayrı olarak ele alınmıştır. Kanada'da 1995 yılında çıkarılan Kanada Mirası Yasası (*Department of Canadian Heritage Act*) ve 1990 yılında çıkarılan Müzeler Yasası (*Museums Act*) buna örnek gösterilebilir. Finlandiya'da kültürel miras alanında müzelere, arşivlere, tarihi eserlere ve arkeolojik alanlara yönelik dokuz farklı yasa çıkarılmıştır (Compendium of Cultural Policies, 2010).

II.3.1. Kültür Politikalarının Tarihsel Gelişimi İçinde Kütüphaneler

Kütüphanelerin kültür politikaları kapsamında düşünölmüne yol açan gelişmeler, UNESCO'nun düzenlediği kültür politikaları konulu konferanslar da başlamış ve yaygınlaşmıştır. UNESCO'nun ulusal ve uluslararası düzeylerde gerçekleştirdiği bu toplantılarda kültürel yaşama katılım, kültür hakkının kullanılması, kişilerin yaratıcı yeteneklerinin desteklenmesi, kültürel gelişim, kültürel çeşitlilik, kültürel kimlik konuları ele alınmış ve tartışılmıştır.

UNESCO'nun 1970 – 1998 yılları arasında gerçekleştirdiği uluslararası düzeydeki 4 konferansı kütüphaneleri ilgilendiren kararları nedeniyle dikkat çekmektedir. Bunlar arasında özellikle 1998 yılında Stockholm'da 30 Mart – 2 Nisan tarihleri arasında yapılan konferansta benimsenmiş olan bazı ilkeler, kültür politikaları ile kütüphaneler arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Örneğin; toplantı sonucunda kültür politikalarının

kültürel gelişimin başlıca unsurları arasında yer aldığı ilkesi benimsenmiştir. Bu nedenle diğer toplumsal alanlar için geliştirilen politikalarla bir arada uygulanması gerektiği ve gelişimi hedef alan her politikanın kültüre karşı duyarlı olması gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Benimsenen ilkelerden bir diğeri ise, kültürel hayata katılımın ve erişimin tüm bireylerin en temel hakkı olduğuna yönelik ilkedir. Bunun için uygun ortamın geliştirilmesinde sorumluluğun devlete ait olduğu ve söz konusu hakkın İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 27. Maddesi ile koruma altına alındığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte bilgi toplumuna katılımın ve bilgi-iletişim teknolojilerinin kullanımının kültür politikalarının en önemli boyutunu oluşturduğu belirtilmiştir. Her kültür politikasında kültürel yaşamı şekillendiren temel unsurlar olarak kabul edilen kültürel mirasın yaratılması, korunması ve gelecek nesillere aktarılması konularında hassas olunması gerektiğinin vurgulandığı toplantıda söz konusu unsurlar arasında kurulacak dengenin etkili bir kültür politikası için önkoşul olduğu savunulmuştur. Ancak toplantıdan çıkarılacak en önemli sonuç etkili bir politika olmaksızın kültürün kullanımının ve yaygınlaştırılmasının mümkün olamayacağına ve etkili ve sürdürülebilir bir gelişim için kültür politikasının kilit noktası haline getirilmesi gerektiğine dair benimsenen ilkedir (UNESCO, 1998).

Toplantı sonucunda belirlenen beş hedef kütüphanelerin toplumsal görev ve sorumlulukları ile örtüşmesi açısından dikkate değerdir. Sırasıyla; (1) kültür politikasını gelişim politikalarının temel unsurlarından biri haline getirmek, (2) kültürel hayata katılımı ve yaratıcılığı desteklemek, (3) taşınabilir ve taşınamaz kültürel miras ürünlerinin korunması amacıyla politikalar geliştirmek, (4) bilgi toplumunda kültürel ve dilsel çeşitliliği artırmak, (5) kültürel gelişim için daha fazla insan ve para yardımı yapmak olarak sıralanabilecek hedefler kütüphanelerin gerek varoluş nedenlerinin yanı sıra ileriye dönük plan ve programlarında yer verdikleri ilke ve hedeflerle örtüşmektedir. Bilgi toplumunda kültürel ve dilsel çeşitliliğin artırılmasına yönelik hedefte kütüphaneler, arşivler, müzeler ve diğer bilgi merkezlerinin gelişimi ve korunması için politikalar geliştirilmesi öngörülmektedir. Adı geçen kurumların yaşam boyu öğrenme merkezleri haline dönüşmesi için gerekli tanıtımların yapılması ve içeriklerine sayısal ortamda erişim sağlanması için gerekli olanakların sağlanması istenmiştir (UNESCO, 1998).

Kültür Politikaları Dünya Konferansında; kültürel kimlik, gelişimin kültürel boyutu, kültür ve demokrasi, kültürel miras, artistik ve düşünsel yaratıcılık ve sanat eğitimi, kültürün eğitim, bilim ve iletişimle ilişkisi, kültürel aktivitelerin planlanması, yönetimi ve finanse edilmesi ile uluslararası kültürel işbirlikleri konu başlıkları altında ele alınan kültür

politikaları kapsamında kütüphaneler doğrudan kültürel miras başlığı altında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda kütüphaneler insanların ruhsal ve fiziksel anlamda yaşamlarına anlam katan değerlerin bulunduğu merkezler olarak değerlendirilmektedir. Bu konferansta ele alınan konu kültürel kimlik, gelişimin kültürel boyutu, kültür ve demokrasi, kültürel miras, kültürün eğitim, bilim ve iletişimle ilişkisi, uluslar arası kültürel işbirlikleri ve kültürel faaliyetlerin planlanması, yönetimi ve finanse edilmesi olarak sıralanan temel konu başlıkları göz önünde bulundurulduğunda her birinin kütüphanelerle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. (UNESCO, 1982).

19-28 Haziran 1972 tarihleri arasında Helsinki’de düzenlenen konferansta tüm Avrupa ülkelerinde kültürel gelişimi ve uluslararası işbirliğini artırmak amacıyla aralarında kütüphanelerin de yer aldığı kültür kurumları arasında ortak çalışmaların artırılması tavsiye edilmiştir. Bununla birlikte birliğe üye ülkelere, kütüphaneler arası ödünç verme ve hizmetlerdeki standartların eşit düzeye getirilmesi konusunda tavsiyede bulunmaktadır (UNESCO, 1972).

UNESCO’nun kültür politikalarına yönelik düzenlediği bu konferanslar sonrasında hazırlanan raporlarda kullanılan ifadelerin tavsiyelerden hedeflere dönüşmüş olması geçen zaman içinde konunun öneminin artarak anlaşıldığının da bir göstergesidir.

Kültür politikaları alanında son yıllarda en çok çalışma yapan ülkelerin Avrupa Birliği’ne üye ülkeler olduğu gözlenmektedir. Birliğe üye ülkeler arasında diyalogu arttırmak ve kültürel entegrasyonun gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla bir takım programlar başlatılmıştır. Bu programlar kapsamında oluşturulan eylem planlarında kütüphanelere geniş yer ayrılmıştır. Avrupa Birliği programlarının temel amacını mevcut teknolojik gelişmeleri kütüphane standartlarının da desteğiyle kütüphaneler arasında işbirliğinin artırılması ve kütüphane hizmetlerinin Avrupa çapında yaygınlaştırılarak “Avrupa Kütüphane Alanı” (*European Library Space*) yaratılması şeklinde özetlemek mümkündür (Johnson, 1996). Bu amaçla bir dizi eylem programı gerçekleştirilmiştir. 1997 yılında Avrupa Parlamentosunda, Avrupa Birliği’nin üzerinde önemle durduğu kütüphanelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamı destekleyen kurumların başında geldiğini vurgulayan “*Enformasyon Toplumu Kültür ve Eğitim Kararı*” (Resolution on the Role of Libraries in the Information Age) adını taşıyan rapor kabul edilmiştir (Morgan, 1997). Bunun yanı sıra 1998 yılında kütüphanelerin desteklenmesine çağrı niteliğinde olan Rynanen raporu olarak da bilinen “*Çağdaş Dünyada Kütüphanelerin Rolü*” (*Resolution on the Role of Libraries in Modern World*) isimli rapor Avrupa

Komisyondunca kabul edilmiş ve kütüphanelerin güncel araştırma alanları arasında yer alan yaşam boyu öğrenme, telif hakları, bilgi okuryazarlığı, bilgiye erişimde halk kütüphanelerinin rolü gibi konularda çalışmalar başlatılacağı ilan edilmiştir (Ryynänen, 1998). Bunlara ek olarak Avrupa Komisyonu tarafından yürütölen AB Kütüphane programları esas olarak 1991-1994 yıllarını kapsayan III. Çerçeve Programı altında yer alan Telematik Program alanlarından birisi olarak başlamıştır. Program altında yer alan projeler için ayrılan 25 Milyon Euro'luk bütçe konuya verilen önemi gösterir niteliktedir (Libraries within the Third....., 1997). Benzer şekilde kütüphanelere Avrupa Komisyonu tarafından 1994-1998 yılları arasında yürütölen Dördüncü ve 1999-2002 yılları arasında yürütölen Beşinci Çerçeve Programlarında yer verilmiştir (CORDIS, 1994; CORDIS 1998) . Kütüphanelerin 1999-2002 yıllarını kapsayan 5. Çerçeve Programında Enformasyon Toplumu Teknolojileri (*User Friendly Information Society Technologies-IST*) programının Araştırma ve Teknolojik Gelişme ile ilgili 5 tematik programlarından birisi “*Sayısal Miras ve Kültürel İçerik*” (*Digital Heritage And Cultural Content*) kütüphanelere yönelik olarak yürütölmüştür (CORDIS, 2002).

II.3. 2. Kültürün Toplumsallaşması Sürecinde Kütüphaneler

Belirli biyolojik özelliklerle dünyaya gelen insana toplum, kurumları ve diğere bireyleri aracılığıyla değere sistemlerini ve kuralları öğretir. Sonuçta her bireyin bir yaşam öyküsü oluşur. Kişilik bu üç unsurun bir bileşkesi kabul edilir. Bu süreçteki en önemli adım toplumsallaşma adını verdiğimiz yani bireyin toplumsal uyumunun sağlandığı aşamadır. Birbirinden farklı bireylerin bir araya gelerek bir toplum oluşturabilmeleri bu sürece bağlıdır. Bu sayede toplum yeni üyelerine nasıl yaşayacaklarını öğreterek sürekliliğini güvence altına alır (Kışlalı, 1987, s.99). Toplumların kültürlerinin tarihsel evrimlerinin ürünü olduğunu belirten Kışlalı (1987, s.105) toplumsallaştırmanın bunu güçlendireceğini iddia etmektedir.

İnsan ile kültür arasındaki ilişki ortaya konarken kültürün insanı toplumsallaştırma işlevi üzerinde durulmaktadır. Bu bakış açısına göre, kültür insanlar arasındaki bağların ve ilişkilerin tümünü kapsama özelliği ile toplumsal bir varlık alanıdır ve insanın gelişimi ile aynı anlama gelmektedir. Toplumların sürekliliğini sağlayan temel unsur olarak görölen kültür insanların doğal güçlerin baskı ve etkisinden bağımsız bir sosyal yaşama sahip olmalarını sağlamıştır İnsanı dünyada diğere canlılardan ayıran en önemli özelliğinin aklı olduğu ve insanın doğuştan sahip olduğu bu ayrıcalığı kültür sayesinde geliştirerek diğere insanlarla birlikte yaşayabilecek hale getirdiği ifade edilmektedir. Kültürün en belirgin özelliklerinden biri de “biz” bilinci kazandıran birleştirici tarafıdır. Kültür,

toplumsallaşma sürecini tamamlamış farklı görüşlere sahip insanları ortak hedefler ve değerler uğruna bir araya getirebilme gücüne sahiptir (Yılmaz, 2009, ss.17-18).

Kütüphanelerin kültürün toplumsallaşması sürecindeki rolü insan tarafından üretilen maddi ve manevi ürünlerin toplumla paylaşılması ve gelecek nesillere aktarılması sürecine aracılık etmesiyle ortaya çıkmaktadır. İnsanoğlunun ürettiği maddi ya da manevi tüm değerler özünde bilgi içerirler. Bu bilginin toplumsallaşması yani toplumun kullanımına sunulması da yazılı kayıt altına alınması, toplanması, düzenlenmesi ve kullanıma sunulması ile mümkündür. Sözü edilen bu işlevler kütüphanelerin görev ve sorumlulukları arasındadır. Kütüphane insanın ürettiği bilgiyi topluma sunarak kültürün ortak duyuş ve düşünüş yaratma bir başka deyişle toplumsallaştırma işlevini yerine getirmesine yardım etmekte ve yine toplumsallaşma anlamına gelen belli bir yaşam biçiminin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır. Bir başka deyişle kütüphane bilgiyi toplumsallaştıran bir kurumdur (Yılmaz, 2009, ss.62, 70).

Rocher'e (1968) yaptığı göndermesinde, toplumsal örgütlenme ile bilgi arasında zorunlu bir uyum ve tutarlılık olduğunu belirten Dura ve Atik (2002, s.125) ekonomistlerin tasarruf ve sermaye birikiminin yanı sıra bilgi birikimini kalkınmanın ilk faktörleri arasında gördüklerini vurgulamaktadırlar. Bu bakış açısına göre bilgi taşıyıcısı kütüphaneler kalkınmada öncelikli kurumlar arasında yer alırlar. Kültür ile gelişme arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalarda öne çıkan tartışmalar, gelişmenin tek ölçüsünü ekonomik gelişme olarak gören görüşlerin yetersizliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kültürden yoksun ve gelişimi niteleyen tek unsurun ekonomik göstergelerin olduğu bir toplumun ruhsuz ve mekanik bir gelişmeden öteye gidemeyeceğini savunan görüşe göre ekonomistlerin kültürü mala indirgemesinin gelişimi nitelemekte yetersiz kaldığı ifade edilmektedir. Gelişimi nitelemenin en çağdaş yolunun kültürel göstergeler olduğu ve gelişmenin toplumun kimliğinin, isteklerinin ve küresel yaşam kalitesinin zenginleşmesi olarak görülmesi gerektiği ifade edilmiştir (Topuz, 1998, s.28, 37).

Toplumsal ve kültürel evrimin gelişmede başlıca amaçlar arasında gösterilmesi bu amacı gerçekleştirilmesi sürecinde kültürel kurumları ön plana çıkarmış ve kültürel gelişimi hedefleyen toplumlarda kütüphaneler bu gelişim bir parçası konumundadır. Kültürel gelişim kavramı kültür politikalarında sıkça yer verilen kavramlar arasında yer almaktadır. Bu gelişimin ön koşulları arasında kültürel ürünlerin kullanımı gelmektedir. Bilgi kaynaklarının da arasında yer aldığı kültürel ürünlerinin kullanımını sağlayan tek

toplumsal kuruluş olarak kütüphaneler, kültürel gelişimin temel strateji kabul edildiği kültür politikalarının hayata geçmesine katkı sağlarlar.

II.3. 3. Kültürel Demokrasi Sürecinde Kütüphaneler

Demokratik rejimlerin öncelikle kültür ve uygarlık düzeyi yüksek toplumlarda geliştiği dikkate alındığında kültürün demokratik düşüncelerin doğmasında ve demokratik yaşamışın gerçekleşmesindeki rolü yadsınamaz (Çeçen, 1984, s.17).

Mulcahy (2006, s.322), ulusal kültür mirasının sınıf ayrımı, eğitim düzeyi ve yaşam yeri gibi unsurlardan bağımsız olarak herkesin erişimine açık olmasını kültürün demokratikleşmesi olarak tanımlamakta ve ileri kültür ürünlerinin (high culture) toplumda ayrıcalıklı olarak nitelendirilen sınıfların egemenliğinde olmasını eleştirmektedir. Yeni fikirler edinmek, farklı görüşleri bilmek, saygı duymak, azınlığın haklarını gözetmek gibi anlamlar içeren demokrasinin özünü düşünce özgürlüğü oluşturmaktadır. Benzer şekilde demokrasinin eğitilmiş toplumun yönetim biçimi olabileceği ve işlevini ancak eğitilmiş toplumlarda yerine getirebileceği belirtilmektedir. Demokrasinin aklını özgür iradesi ile kullanan toplumun rejimi olduğu vurgulanmaktadır. Kültürün insan aklını kullanma ve geliştirme niteliğini artırdığı düşünüldüğünde demokrasi ile kültür arasındaki ilişki açıkça ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, 2009, s.26).

Demokrasi kavramı Özkalp (2003, s.196), tarafından *“hukuken demokrasi yetkisinin halk elinde bulunması; halk tarafından hükümet edilmesi ya da halkın kendini yönetecekleri kendi iradesiyle seçmesi demektir”* şeklinde tanımlanmıştır. Bir düzenin demokrasi sayılabilmesi için bazı önkoşulların sağlanmış olması gerektiğine değinen Özkalp (2003, s.196) demokrasilerde kamusal politikalar hakkında bilinçli karar alabilmeleri için bireylerin önyargısız, tarafsız bir ortamda seçebilecekleri doğru bilgiye ihtiyaçları olduğunu belirtmektedir.

Bireylerin ürettikleri aracılığıyla şekillenen maddi ve manevi toplumsal değerlerin niteliği onları üreten bireylerin eğitim ve kültür düzeyleri ile ölçülebilir. Bu bakış açısından hareketle toplumun kültür düzeyi o toplumda yaşayan bireylerin eğitim düzeyleri ile yakından ilişkilidir. Kültürel anlamda gelişmiş ülkelerin yönetim biçimi olan demokrasinin günümüzde en gelişmiş ve çağdaş yönetim biçimi olması doğru kavrama, değerlendirme ve seçme yeteneği olan, özgür iradesi ile davranabilen bireylerin varlığına bağlıdır. Kütüphaneler bilgiye ulaştırmada benimsediği tarafsızlık ilkesi ile

demokrasinin gelişimine kaynaklık eden kurumlardır. Bu nedenle gelişmişlik düzeyine ulaşmış ülkelerin güçlü kütüphanelere duydukları gereksinimin de aynı ölçüde büyüktür UNESCO Halk Kütüphanesi Bildirgesi (1994)'nde özgürlüğün ve refahın, bireylerin ve buna bağlı olarak toplumların gelişmesinin temel insani değerler olduğu belirtilmektedir. Bu değerler de ancak eğitilmiş bireylerin demokratik haklarını arama, kullanma ve toplumsal gelişme sürecinde etkili olabilmeleri aracılığıyla elde edilebilir. Bunun için tek başına kuramsal eğitimin yeterli olamayacağını belirten bildirmede, gerek eğitim sürecinde, gerekse eğitim öncesi ve sonrası yaşam sürecinde ihtiyaç duyduğu bilgi, düşünce, kültür ve enformasyona serbestçe ve kısıtlamadan ulaşabilmesi gerektiğinin altını çizilmektedir (Yılmaz, 2009, s.76; UNESCO, 1996).

Bilgi edinme özgürlüğü ile düşünce özgürlüğü arasındaki ilişkiyi Tonta ve Çelik (1996, s.1) Montesquieu'ya yaptıkları gönderme ile şu şekilde ortaya koymaktadırlar:

“.....düşünce özgürlüğü en önemli özgürlüktür. Bir demokraside düşünce özgürlüğü kavramının temel öncülü, vatandaşların bilgiye özellikle devlet organlarınınca üretilen bilgiye erişim hakkıdır.”

Yukarıdaki ifade ile kütüphanelerin, demokratikleşme sürecinde bilgi kaynakları ile toplum arasında verimli bir ilişkinin oluşturulması için belirlenmiş amaç ve işlevler doğrultusunda hizmetler veren misyonu ile toplumsal kültürün aktarılmasında üstlendiği rol açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle kütüphanelerin toplumsal kalkınmayı hedefleyen bir toplumsallaşma kurumu olduğu vurgulamaktadır (Çakın, 1986, s.11).

Kütüphanelerin toplumdaki demokratik sürece katkıları aynı zamanda o toplumun çok kültürlü dokusunu koruyan rolünden ileri gelmektedir. UNESCO Kültür Politikaları Dünya Konferansı Bildirgesinde kütüphaneler ve arşivler, dil, adetler, inançlar, tarihsel yerler, anıtlar, edebiyat, sanat yapıtları gibi halkın yaratıcı gücünü temsil eden maddi ve manevi yapıtların halkın kültür varlığını oluşturduğu ifade edilmiştir Buna ek olarak her halkın kendi kültür varlığını koruma ve savunma hakkına sahip olduğunu ifade edilmektedir (UNESCO, 1982). 18 Aralık 1992 tarihli “ulusal ya da etnik, dinsel ya da dil azınlıklarına mensup kişilerin hakları konusunda Birleşmiş Milletler Teşkilatı Bildirgesi” insanların kendi kültürünü yaşama, kendi dilini kullanma hakkı gibi kültürel haklar çerçevesinde düşünülebilecek haklar içermektedir. Bu hakların korunması toplumdaki çok kültürlü dokunun korunması için de önemlidir. Çok kültürlü toplum; bir toplumda; farklı geleneksel davranışlara, kültürel değerlere ve düşünce biçimlerine sahip etnik,

dinsel ve kültürel grupları içeren yan kültürlerin varlığı olarak tanımlanmaktadır (Chu, 2005). Çok kültürlü toplumlarda sağlanan kütüphane hizmetleri ise, çok kültürlü bilginin her gruptan kütüphane kullanıcılarına sağlanması ve kütüphane hizmetlerinin özellikle bu hizmetlerden en az yararlanan topluluğun hizmetine sunulması olarak tanımlanmaktadır (Chu, 2005). IFLA'nın 1998 tarihli "*Çok Kültürlü Toplumlarda Kütüphane Hizmetleri Rehberi*" etnik, dilsel ve kültürel azınlıklara yönelik kütüphane hizmetlerinin sağlanmasını; halk kütüphaneleri, özel kütüphaneler, milli kütüphane, okul kütüphaneleri vd. olmak üzere tüm kütüphane türleri için hem merkezi hem de yerel çapta tüm kütüphanelerin sorumlulukları arasında görmektedir. Bu amaçla oluşturulacak kütüphane ilke ve politikaların toplumda var olan çok kültürlü yapıyı dikkate alacak şekilde oluşturulmasını öngörmektedir (IFLA Section on Library Services..., 1998, s.7). IFLA tarafından yayımlanan "*Çok Kültürlü Kütüphane Bildirgesi*"nde kültürel ve dilsel çeşitliliğin insanoğlunun ortak mirası olduğu ve herkes için korunması gerektiği belirtilmektedir. Kütüphanelerin öğrenme, kültür ve bilgi merkezleri rolleri ile toplumdaki farklı kültürlere hizmet etmeleri gerektiği belirtilmekte ve kütüphanelerin kültürel kimlikler ve değerler bağlamında toplumun temel hak ve özgürlükler ile bilgiye erişim hakkını gözetecek şekilde hizmetlerini geliştirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır (IFLA, 2008).

Kültürün bireylere tanınan temel bir hak olduğu Birleşmiş Milletlerin İnsan Hakları Beyannamesinin 27. Maddesinde yer almaktadır. Bu maddeye göre "*Herkes, topluluğun kültürel faaliyetine serbestçe katılmak, güzel sanatları tatmak, ilim sahasındaki ilerleyişe iştirak etmek ve bundan faydalanmak hakkını haizdir. Herkesin yarattığı, her türlü bilim, edebiyat veya sanat eserlerinden mütevellit manevi ve maddi menfaatlerin korunmasına hakkı vardır.*" Kültür politikaları kapsamında ele alınan hedeflerin bir diğeri de toplumdaki çok kültürlü yapının korunmasına yöneliktir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komisyonu, toplumdaki azınlıkların haklarına yönelik yayımladığı bildirgenin ikinci maddesinde "*azınlık statüsündeki kişilerin kültürel, dinsel, sosyal, ekonomik ve kamu hayatına katılma hakları vardır*" ifadesi yer almaktadır, aynı bildirgenin dördüncü maddesinde ise, "*azınlık statüsündeki vatandaşların toplumun bilgisinden yararlanma hakkına sahip olduğu*" ve "ulusal program ve politikalar azınlıklar dikkate alınarak oluşturulmalıdır" ifadelerine yer verilmektedir (United Nations, 1992). UNESCO'nun 2001 yılında yayımladığı Kültürel Çeşitlilik Evrensel Deklarasyonu'nun 6. Maddesinde tüm kültürlerin kendilerini ifade ve tanıtmaya haklarında sahip oldukları belirtilmekte ve tüm kültürlere ifade özgürlüğü, medyada çok seslilik, çok dillik, sanat, bilim ve teknoloji ürünlerine erişim hakkının

sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır (UNESCO, 2001). Azınlıklara yönelik bu haklar ülkemizde de 1982 Anayasası ile güvence altına alınmıştır. 1982 Anayasasının bilim ve sanat hürriyeti ile ilgili 27. maddesinde “Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.” ifadesi yer almaktadır (T.C. Anayasası, 1982). IFLA ve UNESCO’nun ortak çalışması olan “*Halk kütüphanesi hizmeti: Gelişim için IFLA/UNESCO ilkeleri*” başlıklı çalışmada halk kütüphanesinin en temel ilkelerinden biri “*bilgi hizmetlerini herkes için elde edilebilir kılmak ve toplumdaki bir gruba yönelerek diğerlerini dışlamamak*” olarak belirtmektedir (IFLA&UNESCO, 2001/2007, s.32). IFLA ve UNESCO’nun bir diğer ortak çalışması olan *Halk Kütüphanesi Bildirgesi*’nde halk kütüphanesinin görevleri arasında “*kültürlerarası diyalogu geliştirme ve kültürel çeşitliliği hoş görme maddesi* yer almaktadır (IFLA&UNESCO, 1994). IFLA/UNESCO Halk Kütüphanesi Bildirgesi, “*özgürlük, refah, toplumun ve bireylerin gelişimi temel insani değerlerdir. Bunlar, ancak iyi bilgilendirilmiş vatandaşların demokratik haklarını kullanma ve toplumda etkin bir rol oynama yetenekleri aracılığıyla kazanılır. Yapıcı katılım ve demokrasinin gelişimi doyurucu eğitime olduğu kadar düşünce, kültür ve bilgiye özgür ve sınırsızca erişime dayanır*” ifadesi ile başlamaktadır. Bildirgede, halk kütüphanesi hizmetlerinin yaş, ırk, cinsiyet, dil, ulus, din ya da toplumsal statüye bakılmaksızın herkese eşitlik temelinde sağlandığını vurgulanmaktadır (IFLA & UNESCO, 1994). Irk, dil, din, ulus gibi öğeler bir toplumun sahip olduğu en belirleyici kültürel unsurlar arasında yer alırlar. Yukarıdaki tanımdan da anlaşıldığı üzere sözü geçen unsurların toplum içinde varlığını korunması ve gelişimini sağlaması halk kütüphaneleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kütüphanelerin çok kültürlü yapıya olan katkısını Yılmaz (2009, s.86) kütüphanelerin farklı kültürel gruplar tarafından üretilen kültür ürünlerini bilgi kaynakları biçiminde herkesin kullanımına sunarak kültür politikalarının çok kültürlülük hedeflerini gerçekleştirmelerine katkı sağlaması şeklinde ifade etmektedir. Toplumdaki çok kültürlü yapının korunması amacıyla kütüphanelerin geliştirdikleri hizmetlere yönelik uygulama örnekleri bulunmaktadır. Örneğin; 1983 yılından itibaren Norveç’te Oslo Halk Kütüphanesine bağlı “*Çok Kültürlü Kütüphane*” adıyla bir birim oluşturulmuştur. Bu kütüphanenin amacı Norveç’te yaşayan göçmenlere sağlanacak kütüphane ve bilgi hizmetleri aracılığıyla göçmenlerin ülkeye uyum sağlamalarına yardımcı olmak olarak belirtilmiş ve bu amaçla 37 farklı dilde koleksiyon geliştirme çalışması gerçekleştirilmiştir (Hindal, 2003, s.12). Benzer bir uygulama örneği de Danimarka’da yer almaktadır. Danimarka toplumunu oluşturan 45 ayrı ülkenin göçmenleri için oluşturulan hizmetler Danimarka’daki etnik grupları bilgilendirme amacını taşımaktadır.

Bu amacı gerçekleştirmek için halk kütüphanelerinin etnik azınlıklara yönelik kurulan Göçmen Kütüphanesinde yaklaşık 30 dilden 85 bin materyal yer almaktadır (FINFO, t.y.).

II.3. 4. Kültürel Eğitim Sürecinde Kütüphaneler

Kültürün birikimsel niteliğine dikkati çeken Yılmaz (2009, s.63) XVIII. yüzyılda kültüre yönelik yapılan tanımlara hakim olan görüşler doğrultusunda üretilen her yeni kültürün o güne kadar üretilmiş bilgiye dayandığı ve eski bilgi olmadan yeni bilgi ya da bir başka deyişle kültür üretmenin olanaksız olacağı sonucuna ulaşmıştır. Bu noktada kütüphanelerin önemi bilgileri ya da bilgi kaynaklarını koruyan ve saklayan yönü ile ortaya çıkmaktadır. Bilgi kaynaklarını toplayan, düzenleyen ve erişilebilir kılan kütüphaneler kültürün gelişimini besleyen kurumlardır. Düşüncenin içeriğinde bilgi olduğu dikkate alındığında kültürü düşünceler sistemi ya da bütünü olarak gören yaklaşım kabul görmektedir. Toplumda üretilen düşüncelerin bir sistem ya da bütünü oluşturması üretilen diğer düşünceleri bilmeyi gerektirmekte ve bunun da önceki düşüncelere erişme gereksinimini doğurmaktadır. Birbirinden farklı sayısız düşüncenin bir bütün haline dönüşebilmesi onların bir araya getirilerek kayıt altına alınması ve erişimi için düzenlenmesi ile mümkün olur. Eğer kültür bir düşünceler sistemi ise kültürün meydana gelmesi ve gelişimi bu sistemi kuran kurumların yani kütüphanelerin varlığı ile gerçekleşir.

Kültürün, kütüphane kurumu arasındaki ilişkisi ortaya koyan bir diğer bakış açısını kültürü toplumsal gelenekler, görenekler ve geleceğe taşınan miras olarak gören yaklaşımlarda bulmak mümkündür. Daha önce kültürün birikimsel olduğu ve dolayısıyla kültürle birlikte üretilen bilgini de birikimsel olarak arttığına değinilmiştir. Yazılı kültür geleneği bilginin kayıt altına alınarak kalıcı olmasını sağlamıştır. Bu bilginin toplumsallaşmasını sağlayan kurumlar ise topluma bilgi aktarımını sağlayan kütüphaneler olmuşlardır.

Kültür kavramına yönelik tanımların içeriğinde yer alan “*bilgi*”ye vurgu yapan Yılmaz (2009, s.67) kültür ile kütüphane arasında kurduğu ilişkiyi de bu eksen etrafında oluşturmaktadır. Örneğin; Turan (1990, s.13) tarafından kültür için yapılan; “*bir toplumda geçerli olan her türlü dil, duygu, düşünce, inanç, sanat ve yaşayış öğelerinin tümü*” ifadesinde yer alan tüm öğelerin bilgiyi içerdiğini ve toplumda geçerli olabilmeleri için kitap, makale, bildiri, resim, fotoğraf, heykel vb. gibi ürünlere dönüşerek topluma sunulması gerektiğini belirtmektedir. Bu ürünlerin toplumda geçerli hale gelmesinin

ancak kullanılmasıyla mümkün olabileceği vurgulanırken bu durumun toplumda ortak bir duyuş, düşünüş ve dil birliğini sağlayacağını dolayısıyla kültürün meydana geleceğini ifade edilmektedir. Bu noktada kütüphanelerin sahip olduğu rol toplumsal kültürü oluşturan unsurları bir araya toplayarak onları yine toplumun kullanımına hazır hale getirmektir. Bu sayede toplumsal kültür korunur ve gelişimi sağlanır.

Kültürün yukarıda yer verilen pek çok farklı özelliğinin kütüphanenin sahip olduğu kayıtlı bilgiyi toplama, düzenleme ve kullanıma sunma işlevi ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu yönü ile adeta kültür, kendisine en çok kütüphane kurumu içinde yer bulmaktadır.

Kültürün sürekliliğini vurgulayan tanımlar aynı zamanda kütüphanelerin temel işlevini de dile getirir niteliktedir. Yapılan tanımlarda, kültürün insanın bilgi ve birikimleri sonucu ürettiği bilgiler ile oluştuğu, bu bilgilerin sonraki kuşaklara aktarıldığı ve üretilen bilginin yaşatılmasının ve çoğalmasının bu kültür aktarımı ile mümkün olduğunu belirtilmektedir. Bireysel çabalarla gelecek nesillere aktarımı mümkün olmayan kültürün tarihsel ve toplumsal bir gereksinim olan *bilginin kayıt altına alınarak kullanılması* sonucu ortaya çıktığını belirttiği kütüphaneleri bireysel gereksinimler karşılığında ortaya çıkan toplumsal örgütler olarak nitelemektedir. Sonuç olarak kütüphanelerin, bilgi aktarıcısı kimliğiyle kültürün sürekliliğine katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Kültürün birikimselliği ve sürekliliği beraberinde sürekli eğitim konusunu gündeme getirmektedir. Sürekli gelişim içinde olan bilginin kültürel zenginliğe dönüşmesi planlı ve programlı bir eğitim politikasını gerektirmektedir. Literatürde de kültür kavramı kapsamında yer alan görüşler arasında en yaygını kültürün eğitim aracılığıyla üretildiğine dair görüşlerdir. Kültürü insanın bilgi ve birikiminin eğitim yoluyla öğrenilerek ve öğretilerek aktarıldığını savunan bu görüş bu eğitim sürecinde kültürü bir tür bilgi aktarıcısı olarak görmektedir (Güvenç, 2002, ss.101-103). Bir kez daha üretilen ve kayıt altına alınan bilgiyi topluma aktarma görevi nedeniyle kütüphane kurumunun kültürle arasındaki organik bağ ortaya çıkmaktadır. Yılmaz (2009, s.66)'da bu ilişkiyi açıklarken kültürün üzerinde oturduğu bilgiyi eğitim sürecine dahil eden kurumun kütüphane olduğunu ve kütüphanenin eğitim sürecinin doğal bir parçası olarak kültürün oluşmasına katkıda bulunduğunu belirtmektedir.

Halk Kütüphanesi Bildirgesinde kütüphaneler, eğitim için bir güç olarak nitelendirilmelerinin yanı sıra, hayat boyunca öğrenme için ortam sağlayan ve her tür

ve düzeyde eğitimi destekleyen bir kurum olarak nitelendirilmektedirler (IFLA & UNESCO, 1994). Eğitimin belli başlı amaçları arasında kişiliklerin biçimlendirilmesi, zekânın geliştirilmesi ve kültürün korunması ve aktarılması yer almaktadır. Bunu, kütüphanelerin bilginin toplumsallaşması sağlamak işlevi ile ilişkilendirerek kütüphaneleri bireyin içinde yaşadığı toplumun değerlerini/kurallarını öğrenmesinde ve bu kurallara uygun olarak yaşamasında yardımcı bir kurum olarak nitelendirmek mümkündür. Aynı zamanda eğitimin amaçları arasında da yer alan toplumla uyum içinde yaşama toplumsallaşmayı gerektirir ve toplumsallaşmanın temel unsuru da bilgidir.

Kültür politikaları içinde değerlendirilen bir diğer konu eğitimin her düzeyinde kültür ve sanata yer verilmesi ilkesidir. Eğitimin organik bir parçası konumundaki kütüphaneler her yaş gurubu için özel olarak tasarladığı hizmetleri ile çocuk, okul, üniversite kütüphaneleri olarak sınıflandırılmışlardır. Aynı zamanda yaygın eğitim etkinlikleri için halk kütüphanesi, uzmanlaşmış düzeydeki eğitim etkinlikleri için de araştırma kütüphanesi hizmetleri geliştirilmiştir. Bu yönüyle kütüphaneler kültür ve sanatın her düzeyindeki eğitimin içinde yer alarak ve gereksinim duyulan kültür, sanat ürünlerini kullanıma sunarak eğitime katkıda bulunmaktadır (Yılmaz, 2009, s. 87).

II.3. 5. Kültürün Ekonomik Değeri ve Kütüphaneler

Ekonomik alanın toplumsal yaşamın maddi ve teknolojik temelini oluşturduğu belirtilmektedir (Erkan ve Erkan, 1998, s.7). Bu temel üretim ve tüketim eylemlerine dayalıdır. Bilgi toplumunda üretimi belirleyen temel faktör bilgidir. Bilginin ulusal üretimdeki ve istihdamdaki payı giderek artmaktadır. Bunu örneklemek adına sanayi toplumunun ürünü olan otomobilin 60'ının maddeden, buna karşın bilgi toplumunun ürünü olan bilgisayarın ise %98'inin bilgiden meydana geldiği belirtilmektedir. Bilgi çağı uygarlığının bilimsel bilgi ile ilgili olduğu ve bilimsel bilginin de bilginin toplanması, işlenmesi, kazanılması, dağıtım ve kullanımı esastır. Bilginin üretirken ve tüketirken kendini yenileme şansına sahip olduğu ve maddi kaynaklar için söz konusu olan sınırlılıkların bilgi için söz konusu olmadığı belirtilmektedir. Aynı zamanda bilginin akışkan, taşınabilir, değiştirilebilir, yenilenir, bölünebilir ve paylaşılabilir oluşu ekonomik faaliyetlerin her aşamasına hız, kalite, verim ve esneklik kazandırmıştır. Bilgi toplumunda bilginin temel üretim faktörü olması nitelikli insanı yani entelektüel sermayeyi ön plana çıkarmıştır (Erkan ve Erkan, 1998, ss. 40-42).

Bilgi toplumunun iki temel ekonomik parametresi olduğundan bahseden Dura ve Atik (2002, s.194) bilgi sektörünün ekonomideki payını ölçmeye yönelik çalışmaların ABD'de 1960'lı yıllara, diğer ülkelerde de 1970'li yıllara rastladığını belirtmektedirler. İlk olarak bu konuda çalışma yapan F. Machlup (1962), bilgi sektörünün ABD ekonomisindeki payını üretim ve istihdam açısından incelemiştir. Çalışmasında 1958 yılında A.B.D.'nin GSMH'sinin %28,5'inin bilgi sektöründen elde edildiğini ortaya koyan Machlup'un bulgularına göre bu oran içinde bilgi hizmetleri %3,8'lik yere sahiptir. Compaine (1986, s. 3) tarafından yapılan çalışmada ise 1970 yılında ABD'nin GSMH içinde %24,9'luk orana sahip olan bilgi endüstrisinin bu oranının 1983 yılında %39,5'e yükseldiği görülmektedir. 2007 yılında ABD GSMH'sına bilgi sektörünün katkısı 645,3 Milyar Dolar olmuştur (Lindberg ve Monaldo, 2008).

Bilgi toplumunun altyapı parametrelerini bilginin toplanmasını, işlenmesini ve dağıtımını kolaylaştıran unsurlar olarak niteleyen Dura ve Atik (2002, s.176) bilgi altyapısının ölçülmesi amacıyla ilk olarak Japonya'da geliştirilen parametrelere değinmektedirler. Buna göre *Bilgi Endeksi* olarak geliştirilen parametrelerde bilgi miktarı, haberleşme araçlarının dağılımı, bilgi faaliyetlerinin kalitesi ve bilgi oranı gibi ölçütlere yer verilmiştir. Bunu izleyen dönemde bilgi toplumunun altyapı parametreleri ile ekonomik gelişim arasındaki ilişkinin ölçülmesi için çalışmalar yapılmıştır. Japon Haberleşme ve Ekonomik Araştırma Kurumu (*Research Institute of Telecommunications and Economics, RITE*) 2001 yılında yapmış olduğu çalışmasında bilgi toplumu için tanımladığı dört ölçütten ikisi a) Bilgi oranı en az %50 olmalıdır, b) İş gücünün en az yarısı bilgi sektöründe çalışmalıdır şeklinde sıralanmaktadır (Dura ve Atik, 2002, ss.178, 188).

Bilginin bir meta özelliği kazanmasıyla, bir başka deyişle alınır satılır bir ürün haline gelmesiyle ekonomide bir üretim girdisine dönüşerek ekonomik gelişmeye doğrudan katkı sağladığı kabul edilmektedir. A.B.D. ve Avrupa'da ekonomik değeri artmakta olan bilginin transferini gerçekleştiren bilgi teknolojileri alanında çeşitli yatırımlar yapılmıştır. Kütüphaneleri kapsamında alan bu projelerin birçoğu Avrupa Birliği tarafından desteklenmiştir. 24 Ağustos 2006 tarihinde Avrupa Komisyonu kültürel materyallerin sayısallaştırılması, çevrimiçi erişimi ve sayısal korumaya yönelik yayımladığı komisyon raporunda ekonomik gelişim için yeni bilgi teknolojilerinin sağladığı olanaklardan en üst düzeyde yararlanılması, yeni iş olanaklarının yaratılması ve Avrupa halkının yaşam kalitesinin yükseltilmesi amacıyla i2010 girişimini başlatmıştır. Bu projede kültürel materyallere erişimi artırmada ve kültürel kaynakların gelecek nesillere aktarılmasında

en önemli aracının sayısallaştırma olduğu kabul edilerek başlatılacak koordineli sayısallaştırma çalışmaları ile Avrupa'nın ekonomik gelişimini artıracak kültür endüstrilerine yatırım yapılması üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda sayısal kütüphanelerin kilit nokta kabul edildiği i2010 projesinde Avrupa'nın ortak hafızasını oluşturduğu kabul edilen kitaplar, dergiler, arşiv malzemeleri, görsel ve işitsel materyallerin sayısallaştırılması, sayısal ortamda korunması ve çevrimiçi erişiminin sağlanması için girişimler başlatılmıştır. Avrupa'nın kültürel mirasının çevrimiçi erişim noktası olmasına karar verilen Avrupa Kütüphanesi (The European Library, 2004) projesinin ilk üç yılında kullanılan bütçe 965.000 Euro'dur. Ayrıca 2005 yılı itibariyle Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin kültürel miras organizasyonları sayılan kütüphaneler, arşivler ve müzeler için 14 Milyar Euro'luk yatırım yaptıkları belirtilmektedir. Ancak dikkat çekici olan nokta yatırımın miktarından çok konuya Avrupa Komisyonunun kültür mirası konumundaki kurumların kütüphane kullanıcılarına ve genel anlamda topluma katacakları, almış oldukları devlet desteğinden çok daha fazladır şeklindeki yaklaşımdır. Çünkü; *“kütüphanelerin, arşivlerin ve müzelerin sahip olduğu içeriğin sayısallaştırılmasının ve elektronik ortamda erişiminin sağlanmasının bu içeriğin sahip olduğu ekonomik etkiyi büyük ölçüde artıracaktır”* ifade edilmektedir (European Commision, 2005, s.10).

Bilgi toplumunda politik alan ile sanayi toplumu arasında yapılan karşılaştırmaya göre, sanayi toplumunda üretilen teknolojinin ulusal örgütlemeyi destekleyici ve ulus devletin kontrol edebileceği düzeyde bir politik örgütlemeyi içerdiği belirtilmektedir. Bilgi toplumunda ise bilgi teknolojilerinin yarattığı fırsatlar coğrafi sınırları aşarak küreselleşmeyi gündeme getirmiştir. Küresel değerlerin artan önemi insani değerlerin gündemde olmasını sağlayarak küreselleşme sürecinde demokrasi ve insan haklarını ön plana çıkarmıştır. Bu durum demokrasi ve insan haklarını küresel bir politikaya dönüştürmüştür (Erkan ve Erkan, 1998, ss.44-45).

II.3. 6. Kültürel Mirasın Korunması ve Kütüphaneler

İnsanın yarattığı her şeyin yaratıldığı anda kültürel mirasa dönüştüğü kültürel üretim sürecinin doğal bir sonucudur. Kültür kavramı için yapılan tanımlarda da kültürün nesilden nesile aktarılan ve birikimli olarak oluşan ve çoğalan bir kavram olduğu üzerinde durulmuştur. Kalıcı hale getirilmeyen hiçbir kültür varlığının sonraki gelişim süreçleri için kullanılamayacağı dikkate alındığında kültürel mirası değerli kılan şeyin onun toplum tarafından kullanılacak olmasından kaynaklandığı görülmektedir. Kültürel miras olmadan kültürel gelişimin mümkün olamayacağını belirten Yılmaz (2009, s.82)

kütüphanelerin kültürel mirasın yaratıcısı, koruyucusu, kullandırıcısı rolünü vurgulayarak kültürün kütüphanelerle olan bir diğer ilişkisini de ortaya koymaktadır. Kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması bugün de önemli kuruluşların politikalarında yer verdiği bir konudur. Sayısallaştırma bu amacın gerçekleştirilmesinde en etkili çözüm yolu olarak görülmektedir. Amerika'da ve Avrupa'da kültürel miras ürünlerinin sayısallaştırılmasına yönelik büyük çaplı projeler ve programlar yürütülmektedir. Örneğin; Amerikan Kongresi, Kongre kütüphanesinin kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması için sayısallaştırılması projesine 2000 yılında 100 Milyon dolarlık bütçe ayırmıştır (Tonta, 2006).

Konuyla ilgili olarak Tonta (2006) veritabanlarıyla birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinin, kütüphanelere, arşivlere ve müzelere kültürel miras içerikli materyallerini de kapsayan koleksiyonlarını kullanıma açma olanağı sağladığını vurgulamakta ve birçok ülkede kar amacı güden ve gütmeyen kuruluşların bu tür koleksiyonlara web aracılığıyla erişim sağlamak amacıyla önemli miktarlarda maddi yatırımlar yaptıklarına dikkati çekmektedir. Örneğin; Amerikan Kongre Kütüphanesi gelecek nesiller için sayısal bilginin korunması projesine 2000 yılında 100 milyon dolar kaynak sağlamıştır. Zorich (2003), Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan kültür mirasının sayısallaştırılması girişimlerine yönelik yaptığı değerlendirmesinde bu alanda yapılan yatırımların; bilimsel kaynakların geliştirilmesi dolayısıyla bilime katkı sağlanması, ülkenin kültürel kurumlarının koleksiyonlarının sayısallaştırılarak ileriki zamanlarda bu koleksiyonlara erişimin sağlanarak kurumların toplumda sahip oldukları etkinin artırılması gibi gerekçelerle yapıldığını belirtmektedir.

Avrupa Birliği, Bilgi Toplumu Teknolojileri (*Information Society Technologies, IST*) programı altında çeşitli sayısallaştırma çalışmalarına destek verilmektedir. Bu çalışmalar gerek orijinal kaynakların sayısallaştırılması düzeyinde gerekse kaynakların sayısal ortamda oluşturulması düzeyinde devam etmektedir. Bu çalışmaların en önemlileri arasında DIGICULT (*Digital Heritage and Culture Content Programme of the European Commission*) programı yer almaktadır. Program, 1998-2006 yılları arasında yürütülen Beşinci Altıncı Programlarında öncelikli alan olarak belirlenmiştir (Research topics and projects, 2009). Kültürel Mirasın sayısallaştırılması Yedinci Çerçeve Programında da öncelik verilen konular arasında yer almıştır. Avrupa Komisyonu 24 Ağustos 2006 tarihinde yayımladığı kültürel materyallerin sayısallaştırılması, sayısal ortamda korunması ve çevrimiçi erişime sunulması konulu çalışmasında altını çizdiği konular arasında Avrupa'nın kültürel mirasına çok dilli erişim noktası olması amacıyla

Avrupa Sayısal Kütüphane'sinin oluşturulması ve içeriğine çevrimiçi erişimin sağlanmasının yanı sıra bu kapsamda ele alınan sayısal materyallerin uzun süreli korumasının ve erişiminin sağlanmasına yönelik ulusal stratejilerin ve planların belirlenmesi yer almaktadır (European Commission, 2005, s.4).

Avrupada aynı alanda; CALIMERA (*Cultural Applications: Local Institutions Mediating Electronic Resources*), COINE (*Cultural Objects in Network Environments*), ERPANET (*Electronic Resources Preservation and Access Network*) ve NEDLIB (*Networked European Digital Library*) gibi çalışmalar kültürel mirasın korunması ve ağlar aracılığıyla erişiminin sağlanması amacıyla yürütülmüştür. Bu alanda yapılan çalışmaların en yenisi Avrupa'nın kültürel ve bilimsel mirasını yaymak amacını taşıyan i2010 Sayısal Kütüphaneler Girişimi'dir (Forster, 2007).

Kütüphanelerin kültür politikalarına sağladığı katmadeğeri kültürün toplumsallaşması, toplumsal demokrasinin gelişmesi, eğitime katkıları, ekonomik kalkınma ve kültürel mirasın korunmasındaki rolü üzerine yapılmış değerlendirmeler açıkça ortaya koymaktadır. Kültürün çok yönlü ve geniş kapsamlı yapısında kütüphanelerin yer alması tesadüf olmamakla birlikte günümüzde toplumların bilgi kullanma alışkanlıklarının her geçen gün gelişerek artması kütüphanelerin kültür politikaları içindeki önemini artırmaktadır. Bu önemli rol şüphesiz kütüphanelere yeni görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Toplumsal dinamiklerin farkında, ekonomik, sosyal ve politik gelişmelerin yaratacağı etkileri öngörebilecek donanıma sahip yaklaşıma gereksinim duyulacaktır. Bu yaklaşım aynı zamanda uluslararası gelişmeleri yakından izleyen ve ulusal çapta taşıdığı toplumsal sorumluluğa katkıda bulunabilecek gelişmeleri ulusal çapta değerlendirebilme yeteneğine sahip olmalıdır.

Araştırmada kültür ve kültür politikası kavramlarının kapsamını ve önemini ortaya koymak amacıyla bir çok tanıma yer verilmiştir. Bu tanımlar arasında ortak özellikler olduğu kadar önemli yaklaşım farklarının da olduğu gözlenmektedir. Aynı zamanda söz konusu tanımların hiç birisi tek başına bu çalışmada temel alınabilecek nitelikte değildir. Bu nedenle araştırmacının amacına uygun bir kültür ve kültür politikası tanımı geliştirme gereği doğmuştur. Buna göre araştırmamızın amacı doğrultusunda kültür kavramını şu şekilde tanımlamak uygundur: *“Kültür, toplumsal gelişime süreklilik kazandıran ve eğitim aracılığıyla bireylerin topluma egemen olmasına olanak sağlayan bilgilerin tümü için kullanılan genel bir kavramdır.”* Bu yaklaşım ışığında kültür politikasını *“toplumsal bilgi ile toplum arasında kurulabilecek her türlü etkileşime,*

iletişime olanak sağlayacak etkinliklere açık, bireylerin kültürel hayata katılımını özendiren ve buna uygun ortamı hazırlayan, bu süreçte bilgi kaynaklarının kullanımını sosyal bir gereksinime dönüştürerek kütüphane kurumunu bu gereksinimi karşılayan merkezler konumunda bulunduran her türlü plân ve program” olarak tanımlamak uygun olacaktır.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KÜLTÜR POLİTİKALARI VE KÜTÜPHANELER 1923 - 1945 DÖNEMİ

III. 1. DÖNEMİN SİYASİ, EKONOMİK VE TOPLUMSAL ÖZELLİKLERİ

Bu dönemin en belirleyici unsuru, her alanda çağdaşlaşmayı hedefleyen Atatürk devrimlerinin, on beş yıllık bir süreçte milliyetçilik ve batıcılık ekseninde birbirini izlemiş ve ülkede radikal bir değişim sürecini başlatmış olmasıdır (Yiğit, 1996, s.125). Kültür hareketlerinin hedefine ulaşabilmesi için gerekli tedbirlerin devrimler aracılığıyla alınabileceğini düşünen Atatürk, ülkenin gelişmiş bir medeniyet seviyesine ulaşabilmesi için geri kalmış kurumları ve gelişimi engelleyen unsurları ortadan kaldırmak, manevi gücün kaynaklarını ulusal tarihi barındıran uygarlık kurumlarına dayatmak gerektiğini düşünmüş ve çağdaş bilim ve teknik bilgisine sahip bireylerin kültür hayatına yenilikler getireceğine inanmıştır (İnan, 1972, s.5). Kültürel yapının baştan inşa edilmesi olarak nitelenen Atatürk devrimleri, amaçları ve etkileri bakımından ülkemizin kültür politikası kapsamında değerlendirilmelidir. Bütünsel bir yaklaşımla uluslaşma ve batılılaşma yönünde değişimi temsil eden bu devrimler topyekûn kültürel değişim olarak açıklanabilir.

Atatürk devrimlerinin ve lâikliğin öngördüğü toplum modeli, bilimin temel alındığı rasyonel bir toplum modelidir. Bu açıdan dönemin en karakteristik özelliği olan pozitivizm dikkate değer görünmektedir. Atatürk'ün *"dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir"* sözü Türk devriminin nedenli pozitivizme dayalı olduğunu gösterir (Kongar, 1994, s.48). Akçakayalıoğlu (1977, s.4) da Atatürk devriminin pozitivist olduğuna dikkati çekmekte pozitivist felsefenin ruhunda bilim, akıl ve deney olduğunun altını çizmektedir. Lâikliğin ulusal iradeyi beraberinde getirecek olması ülkede kültürel yapının yeni baştan düzenlenmesini gerektirmiştir. Ümmet toplumundan ulus toplumuna geçiş duygusunun yerleştirildiği bu süreçte, kültür olarak yerleştirilen unsurun lâiklik oluşu son derece önemlidir. Çünkü lâikliğin yer bulacağı toplum, ulus toplumdur. Devlet tarafından belirlenen laiklik ilkesinin toplumsal düşüncede uyum süreci gerektirmesi nedeniyle Atatürk devrimleri kültürel yapının yenilenmesi sürecinde çok büyük önem taşır. Bu bağlamda laiklik ilkesi hem bir neden hem de bir sonuç olarak görülebilmektedir. Gerçekte, Atatürk devrimleri, kılık kıyafetten eğitime, hukuktan hafta sonu tatiline kadar hayatın tüm sınırlarını ve

tarzını yeniden belirlemiş ve bu yeni hayata göre yeni düşünce normlarının gelişmesi beklenmiştir (Yiğit, 1996, ss.125-127). Atatürk'e göre devrim, Türk ulusunu son asırlarda geri bırakmış olan kurumların ortadan kaldırarak yerlerine, ulusun en yüksek uygarlık gereksinimini karşılayacak yeni kuruluşların oluşturulması anlamına gelmektedir. Türk Devriminin amacı Atatürk'ün sözleriyle şu şekilde aktarılmaktadır (Tanfer, 1977, s.278): *“Bugün yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı, Türkiye cumhuriyeti halkını tüm olarak çağdaş ve bütün anlam ve biçimleriyle uygar bir toplum haline getirmektedir. Devrimlerimizin temel ilkesi budur.”*

Atatürk devrimlerinde uygar bir toplum olmanın ilk koşulunun ulusal kültürün bilimsel temeller üzerine oturtmak olduğu görülmektedir. Öyle ki, Atatürk: *“Milletimizin dehasının gelişmesi ve bu sayede layık olduğu medeniyet seviyesine ulaşması, şüphesiz ki, yüksek meslekler erbabını yetiştirmekle, milli kültürümüzü yükseltmekle mümkündür”* sözleriyle bu düşüncesini vurgulamıştır. Bu fikrin ışığında hedef, ulusal kültürümüzün diğer kültürler karşısında kendisini koruması, bu kültürü çağdaş standartlar karşısında değerlendirebilecek insanlar yetiştirmektir. Bu insanların kuracağı araştırma ve eğitim kurumlarına her türlü olanağı sağlamak gereklidir. Bunları yaparken de insanın kültürel ihtiyaçlarına cevap verilmesi gerektiği hatırlanmalıdır (Güler ve Akgül, 2000, s.79-80).

Bu dönemde Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine taşımak için alınan önlemleri özetlemek gerekirse; 3 Mart 1924'de Halifelik ve Evkaf ve Şer'iyeye Vakâleti kaldırılmış ve bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimine geçmiştir. Bu sayede devlet yönetimi ve eğitim laikleştirilmiştir. 1925'de tekke ve zaviyeler kapatılmış, kılık kıyafet reformu getirilmiş, 1926'da Türk toplumunun hayatını değiştiren medeni kanun ve sonrasında onu tamamlayan kanunlar birkaç yıl içinde çıkarılmıştır. 1925'de Hukuk Fakültesi açılmış, 1928'de topyekûn batılılaşma sağlamak amacıyla Latin alfabesi kabul edilmiştir. 1930'da ilk defa olarak kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı tanınmış, 1931'de Türk Tarih Kurumu, 1932'de Türk Dil Kurumu kurulmuştur. 1934'de kadınlara milletvekili olarak seçilme hakkı verilmiştir. 1936'da Ankara Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi kurulmuştur (Çaycı, 1977, ss. 119-120).

Tüm bu yenileşme hareketleri için gerekli kararlar 23 Nisan 1920 tarihinde kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde alınmıştır. Kurtuluş savaşının sona ermesiyle kurulan I. T.B.M.M. her ne kadar olağanüstü koşullarda oluşmuş olsa da, içinde farklı görüşler temsil edilmekteydi. Bu dönemde İlk defa karşılaşılan Anayasa sorunu bu çok sesli

Meclis içinde büyük bir açıklıkla tartışılmıştır. Devrimlerin ve devrimciliğin bu dönem üzerindeki etkisi ve önemi, ulusal egemenliğin Türkiye tarihinde ilk kez bu dönemde siyasi ve hukuki temeller üzerine oturtulmasından ve günümüzdeki devlet ve yönetim şeklimizin ana hatlarının çizilmiş olmasından kaynaklanır (Tunaya, 1958, ss.1-3).

1923 yılından itibaren Meclisteki çok seslilik karar almayı zorlaştırmaya başlamıştır. Meclisin yenilenmesi amacıyla yapılan seçimler sonucunda daha sonra Cumhuriyet Halk Fırkası adını alacak olan Müdafaa-i Hukuk grubu seçimleri kazanmıştır. Bu partiye muhalif olarak kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Şeyh Sait ayaklanmasının çıkmasıyla kapatılmış ve bu olaydan sonra Türkiye’de tek partili yönetim dönemi başlamıştır (Tunçay, 1999, ss.41,154). 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu ülkede huzurun sağlanması için hükümete olağanüstü yetkiler veren bir yasadır. Bu yasa ile Cumhuriyet Halk Fırkası her bakımdan iktidarı tekelinde buldurmaya başlar (Tunçay, 1999, s.135).

Takrir-i Sükun yasasının 1930 yılında sona ermesinin ardından ülkede 1925-1929 yılları arasında yaşanan demokrasiyle bağdaşmayan bazı gelişmeler de sona ermiş ve ülkedeki sıkıyönetim havasında giderek başlayan bir yumuşama gözlenmiştir. Bu dönem her ne kadar demokrasinin kesintiye uğradığı bir dönem diye nitelendirilirse de, cumhuriyetin ve ulusal devletin güçlendirilmesi ve çağdaşlaşma yolunda önemli adımlar atılmıştır. Bu nedenle bu dönemdeki sıkıyönetim politikasını rejimi ve yeni kurulan devleti güçlendirme çerçevesinde değerlendirmek gerekir (Akşin, 1947, ss. 248-251).

Şüphesiz döneme ait demokrasi değerlendirmesi yapılırken dönemin koşulları dikkate alınmalıdır. Duverger (1951/1986, s.360) Türkiye’deki tek parti rejimini Kemalist devrimin özündeki pragmatizm olarak nitelendirmiş ve tek partinin en temel özelliğinin demokratik ideolojisi olduğunu vurgulamıştır. Türkiye Kurtuluş Savaşını kazanmış olmasına rağmen ekonomik, sosyal ve kültürel yönden az gelişmiş olması nedeniyle demokrasiye doğrudan geçiş mümkün olmamıştır. Bu koşullar altındaki bir ülkeyi kalkındırmak tümüyle demokratik yöntemlerle gerçekleştirmek mümkün değildir. %85’i okuma yazma bilmeyen bir toplumda önce okur-yazar oranının artırılması daha sonra da eğitilmiş ve sosyo-kültürel açıdan gelişmiş bir ortamda demokratik ortamın daha güvenli olacağı düşünülmüştür.

Bir toplumda kültür ve eğitim alanında gerçekleştirilecek yeniliklerin ülkenin ekonomik durumu ile doğrudan ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti'nde başından beri izlenen ekonomik gelişme modeli "özel girişim" yanlısı olmuş, çeşitli arayış ve yönelmeler bu çerçevenin dışına çıkamamıştır. Tunçay (1999, s.188) ülke ekonomisinin yönetiminde 1929'a kadar liberal bir çizgide yüründüğünü sonra daha çok himayeciliğe başvurulduğunu ve 1932 yılından itibaren de devletçilikte karar kılındığını belirtmektedir.

1923- 1929 yılları arasında Devletin özel girişimcilere verdiği desteklere rağmen sanayileşme yolunda istenilen adımlar atılamamıştır. Lozan antlaşması ile İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların birbiriyle çelişiyor olması, özel girişimcilerin sermaye birikiminin olmaması ve bunun yanı sıra kamu fonlarının özel girişimcilere kolaylıkla aktarılamaması, yıllarca süren savaşların yarattığı yoksulluk gibi nedenlerden ötürü sanayileşme alanında başarı elde edilememiştir. İzmir İktisat Kongresi, devletin özel girişimleri geliştirmekle sorumlu tutulduğu bir ekonomik tedbirler dizisidir. Türkiye'nin sanayileşmesini hızlandırmakla görevli Cumhuriyetin lider kadrosu, bu amaçla 17 Şubat -4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir İktisat Kongresini düzenledi. Bu gelişmeyi 1924 yılında İş Bankası'nın kuruluşu ve 1927 yılında Sanayi Teşvik Kanunu'nun çıkarılması izler (Tunçay, 1999, s.189; Kongar, 1981, ss.225-226).

1929 yılında Dünyada yaşanan ekonomik kriz Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Bu dönemde benimsenen tam bağımsızlık idealinin ancak siyasi ve ekonomik bağımsızlıkla sağlanabileceğinin farkında olan hükümet, siyasi bağımsızlığın ardından ekonomik bağımsızlığı sağlamaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. 1923-1930 arası izlenen Liberal ekonomi politikasının önemli etkileri olmuştur. Bu dönemde savaştan yeni çıkmış olan bir ülke olarak Türkiye'nin birikmiş sermayesinin olmaması nedeniyle bireysel girişimler devlet tarafından desteklenmekteydi. Cumhuriyet Halk Fırkasının bir ekonomi politikasından söz edilemediği için bu dönemde ekonomide başarı sağlanamamıştır. 1930-1931 yılları devletçi iktisat siyasetinin hakim olduğu bir döneme geçişi başlatmıştır. 1930 yılı sonunda kurulan Merkez Bankası bunun en belirgin göstergesidir (Boratav, 1989, s.282-291).

III.2. ANAYASA VE YASAL DÜZENLEMELER

Türkiye Cumhuriyetinde 1923-1945 yılları arasında uygulanan iki anayasa bulunmaktadır. Bu bölümde 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile 1924 Anayasası'nın yanı sıra dönemin sosyal ve kültürel yaşantısına etki eden diğer önemli yasal düzenlemelere yer verilmiştir. Bunun nedeni, söz konusu düzenlemelerin kültürel gelişmişliğin ön şartı kabul edilen demokratikleşme sürecine etkide bulunmalarıdır.

III. 2. 1. 1921 Anayasası

Anayasalar, bireylerin temel hak ve özgürlükleri ile toplumun, ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlarına yönelik program niteliğinde hazırlanmış temel ilkeler bütünüdür (Tanilli, 1985, s.111). Devletlerin temel yapılarını, örgütünü ve bu örgütün işleyiş kurallarını gösteren anayasalar, en basit anlamda çıkarılacak kanunların uyması gereken temel ilkelerdir. Gelişiminin ancak demokratik ve çağdaş koşulların sağlandığı bir ortamda mümkün olabileceği anayasalar, demokratik yapının yasal koruyucularıdır (Çağlayan, 1991, ss.4-5).

23 Nisan 1920 tarihinde kurulan T.B.M.M.'nin açılışı ile milli egemenliğe dayalı yeni Türk devleti kurulmuştur. Ancak, devletin toplumsal yapısını ortaya çıkararak ve yeni devlet sistemini tanımlayarak düzenleyecek bir anayasasının olmaması üzerine milli egemenliğe dayalı ilk anayasa olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 20 Ocak 1921 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Teşkilatı Esasiye Kanunu, 1921).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun olağanüstü şartlarda yapılandırılmış olması nedeniyle bir ihtilal anayasası niteliğini taşıdığı ifade edilmektedir. Kurtuluş Savaşı'nın olağanüstü şartlarını yansıtan bu Anayasanın T.B.M.M. tarafından çok sınırlı bir süre içinde ve diğer anayasalara göre ayrıntıya pek yer vermeyen çok kısa olduğu (23 madde ve bir "madde-i münferide") belirtilmektedir (Parla, 2002, s.17).

1921 Anayasasının, hazırlanış ve kabul özellikleri bakımından Osmanlı – Türk anayasacılığının belki de tek demokratik örneği olduğunu ifade eden Tanör (Tanör, 2004, ss.250-253). 1921 Anayasası'nın kurucu demokratik organlar eliyle ve demokratik usullerle hazırlanan ilk anayasa olduğunun altını çizilmektedir. Bu Anayasa Cumhuriyet dönemi anayasacılığı açısından uzun süre kalıcı ve hatta silinmez izler

bırakmış ve kendisinden sonraki anayasaları da etkilemiştir. Bu etkilerin başında devrimci değişim gelmektedir

1921 Anayasası'nın milletin seçtiği temsilciler tarafından oluşturulması, toplumun demokratikleşme süreci açısından önemli bir adım olmakla birlikte, anayasa metninin içinde temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir kayıt bulunmamakta ve toplumun kültür hayatına ve kültür politikasına yönelik herhangi bir vurgu yapılmamaktadır. Tüm bunlara karşın, 1921 Anayasası'nı ortaya çıkaran düşüncenin, bir toplumda kültürel hak ve özgürlüklerin gelişmesi için en uygun ortamı sağlayacak demokrasi sürecini destekler nitelikte oluşu dikkate değerdir.

1921 Anayasası, yerini 20 Nisan 1924'te T.B.M.M. tarafından kabul edilen 1924 Anayasasına bırakmıştır. Tüm yetkilerin T.B.M.M.'de toplandığı 1921 Anayasası'ndan farklı olarak 1924 Anayasası'nda, yasama ve yürütme yetkileri T.B.M.M.'ye, yargı yetkisi ise millet adına bağımsız mahkemelere bırakılmıştır (Bingöl, 1993, s.90).

III.2. 2. 1924 Anayasası

1924 Anayasası, ülkemizde temel hak ve özgürlüklere yer veren ilk anayasadır. Bu anlamda 1875 Fransız Anayasasının etkisinde olduğu ifade edilen 1924 Anayasası'nda, *hürriyet* tanımının 1789 yılında ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nin dördüncü maddesinden alındığı belirtilmektedir (Kapani, 1993, s.110; Tanilli, 1985, s.170). Buna göre; 1924 Anayasasının "Türklerin Hukûku Âmmesi" başlıklı beşinci bölümünün 68. maddesinde "*Hürriyet, başkasına muzır olmayacak her türlü tasarrufta bulunmaktır. Hukuku tabiyeden olan hürriyetin herkes için hududu, başkalarının hududu hürriyetidir*" denilmekte ve devamında düşünce, vicdan, söz, basın, haberleşme, dernek kurma, çalışma, eğitim hürriyetleri, mülkiyet hakkı, kişi güvenliği, konut dokunulmazlığı, eşitlik ilkesi gibi hak ve hürriyetler sıralanmıştır.

Temel bireysel hak ve özgürlüklere olabildiğince yer verilen 1924 Anayasasının 70. maddesinde düşünce, söz ve yayın özgürlüklerinin Türklerin doğal hakları arasında olduğu belirtilmiştir. Önceki anayasada benzer bir maddeye rastlanmadığı düşünülürse, devlet tarafından anayasal düzeyde temel hak ve özgürlüklerin önemine yapılan bu vurgu ülkedeki demokratikleşme sürecinin yasal koruyucusu ve savunucusu niteliğindedir. Toplumda düşünce ve düşüncüyü ifade özgürlüğünün yasalar yoluyla güvence altına alınmasını sağlayan 1924 Anayasası ile kültürel hayatın gelişiminde rol oynayan eserlerin ortaya çıkması devlet eliyle onaylamakta ve teşvik edilmektedir. Aynı

zamanda 1924 Anayasasının 87. maddesinde yer alan “*İptidai tahsil bütün Türkler için mecbûrî ve Devlet mekteplerinde meccanîdir.*” ifadesi ile bu dönemde ilköğretimin tüm Türk vatandaşları için zorunlu olduğu ve bu eğitimin devlet okullarında verildiği vurgulanmıştır. Bu anlamda 1924 Anayasası ulusal eğitim politikası içinde örgün eğitime verilen önemin vurgulaması bakımından da önemlidir.

1924 Anayasası, iki kısa çok partili rejim denemesi (1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930'da Serbest cumhuriyet Fırkası) bir yana bırakılırsa, 1945 yılına kadar tek partili, 1945'ten 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine kadar da çok partili bir rejim içinde uygulanmıştır.

1924-1945 yılları arasındaki dönemde her ne kadar 1924 Anayasası ile ulusal egemenlik ilkesi uygulamaya konmuşsa da bu ilkenin halkın yönetime katılabilmesi için birden fazla siyasi partinin kurulmasını gerektirmesi demokrasi adına çelişki yaratmıştır. (Parla, 2002, s.27). Benzer şekilde Özbudun (1992, s.13) da ortaya çıkışı itibariyle demokratik bir yapıya sahip olsa da 1924 Anayasasının 1945 sonrası çok partili hayatın gerektirdiği hukuki güvenceleri sağlamakta yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Liberal ve özgürlükçü bir anayasa olarak nitelendirilmesine karşın, uygulandığı dönemde temel hak ve hürriyetlere yönelik önemli kısıtlamalar söz konusudur. Anayasada yazılanlar ile uygulamalar arasında ortaya çıkan çelişki bunun en belirgin göstergesidir. Aynı dönemde Türk toplumunun çağdaş dünyaya uyumunu sağlamak amacıyla sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik pek çok alanda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler yönetimin inisiyatifi doğrultusunda gerçekleşmiştir. Her ne kadar yaratılmak istenen vatandaş modeli sosyal ve kültürel anlamda yenilikçi, Cumhuriyete ve onun kurumlarına bağlı ve laik insanlarsa da ülkede yaşanan süreç gerekçe gösterilerek siyasal hakların kullanımında belli bir süre kısıtlamalara gidilmiştir (Özbudun,1992, s.13).

1924 Anayasasına getirilen temel eleştiriler, anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklere yönelik maddelerin toplumsal yaşamda uygulamaya geçirilememiş olması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte yasalar önünde tüm vatandaşların eşitliğini kabul eden 69. Maddesi ile din ve ırk farkı gözetmeksizin herkesi Türk kabul ederek ülkedeki çok kültürlü yapıyı anayasal düzeyde koruyan 88. Maddesi ile 1924 Anayasası, demokratikleşme sürecinin önemli reformlarından birisidir. Anayasa'da yer alan maddeler birebir toplumsal yaşamda yer bulmasa dahi Türk toplumunun kültürel

ve sosyal gelişiminde ileriki yıllarda önemli izler bırakacak çağdaşlaşma hareketleri devam etmektedir. Devletin üniter yapısının korunduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında temel eğitim ve kültür reformları henüz gerçekleştirilmemişken, anayasada yer verilen temel hak ve özgürlüklerin anlam ve öneminin toplum tarafından özümsemeden uygulamaya geçirilmesi dönemin koşulları dikkate alındığında çok gerçekçi gözükmemektedir.

III.2. 3. Yasal Düzenlemeler

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren ülkede önemli sosyal, ekonomik ve kültürel reformların gerçekleştirildiği daha önce belirtilmiştir. Hiç şüphesiz bu reformların kalıcılığının ve sürekliliğinin sağlanması ve birer devlet politikası haline dönüşmesi için yasallaştırılması yoluna gidilmiştir. Genel olarak ulusal eğitim sisteminin kurulması ve geliştirilmesi kapsamında değerlendirilebilecek bu yasal düzenlemeler, ilerleyen dönemde Türkiye Cumhuriyetinin kültür politikasına etki eden bir role sahip olmuştur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Harf Devrimi, Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu, Ayniyat Talimatnamesi ve Üniversite reformu ile ilgili yasal düzenlemelere yer verilen bu bölümde Cumhuriyet kütüphaneciliğimizin bugünlere kadar gelen geleneğinin nasıl oluştuğuna değinilmektedir.

III. 2.3.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Saltanat ve meşrutiyetten beri süre gelmekte olan eğitim-öğretimde ikiliği gidermek adına, 3 Mart 1924'te 430 sayılı *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* çıkarılmıştır. *Öğretimlerin birleştirilmesi* anlamına gelen bu kanunla medreseler kaldırılmış ve kütüphaneler dahil olmak üzere ülkedeki tüm bilim ve öğretim kurumlarının yönetimi ve bütçeleri Maârif Vekaleti'ne bugünkü kullanımıyla Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır (Akyüz, 2004, s. 299). Türk eğitim tarihi için dönüm noktası kabul edilen bu kanununla laik eğitim sisteminin temeli atılmıştır. Bundan böyle teokratik devlet yapısı yerine insan hakları sistemine dayalı laik bir devlet düzeni getirilmiştir. Bu sayede yeni Türkiye Devleti'nin eğitim politikası da laiklikle bütünleşen bir ulusal eğitim olmaktadır.

III. 2.3.2. Harf Devrimi

Cumhuriyet döneminde ülkenin gerek toplumsal gerekse kültürel gelişimi için başlatılan önemli yeniliklerden bir tanesi de 1 Kasım 1928 tarih ve 1353 sayılı *Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanunla* yeni Türk harflerinin yürürlüğe girmesi olmuştur. Öncesinde 28 Mayıs 1928 tarih ve 900 sayılı Resmi Gazete'de Latin asıllı rakamların

kabul edildiği duyurulmuş ve 1 Haziran 1928 tarihinden itibaren 1288 sayılı kanun gereği Türkiye’de uluslararası rakamlar kullanılmaya başlanmıştır (Ülkütaşır, 1991, ss.59, 66, 78).

Kongar (1989, s.100), harf devrimin basit bir alfabe değişikliği olmadığını vurgularken bu devrimin biri kültürel diğeri siyasi olmak üzere tarihsel açıdan iki temele dayandığını belirtmektedir. Kongar, yazı devriminin, Osmanlı’da batılılaşma hareketleri ile ortaya çıkmasının rastlantı olmadığını üç nedenle anlatmaktadır. Bunlardan birincisi bürokrasinin Arap yazısının kolay anlaşılır ve yaygınlığı olan bir yapıya yabancı olması, buna karşın Osmanlı’nın merkezi bürokrasisinin gücünün zayıfladığını düşünüyor olması ve bürokrasisini düzeltme isteğidir. İkinci neden olarak o yıllarda meşrutiyet fikrinin halk arasında yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla halkın en kısa sürede en kolay yoldan eğitilmesi için yazı değişikliği bir çare olarak görülmüştür. Üçüncü neden ise Osmanlı’nın Batılılaşmayı biçimsel olarak algılayış şeklinin altında yatmaktadır. Sözü geçen bu üç neden Türk Yazı Devrimi’nin kültürel açıdan taşıdığı tarihsel zorunlulukları belirtir. Yazı devriminin siyasal yönünü ise Mustafa Kemal’in yazı değişikliği ile yeni iktidarı simgesel olarak vurgulanması eylemi oluşturur. Bu bağlamda, siyasi iktidarını ulus egemenliğine dayandıran Atatürk’ün Yazı Devrimi siyasal devriminin ayrılmaz bir parçası, siyasi iktidarın değişikliğini vurgulayan kültürel bir simgesidir (Kongar, 1989, s.101).

Harf Devrimini ile amaçlanan kolay okuyup yazmayı sağlayacak bir alfabe ile halkın çoğunluğunu okuryazar yapmaktır. Okul çağı dışındaki geniş halk kitlelerine okuma yazmayı öğretmek, kendilerine yeten, sorunları çözen bilgi donanımına sahip bireyler yetiştirmek gereğinden ötürü Millet Mekteplerinin açılmasına karar verilmiştir. 1 Kasım 1928 tarihinde T.B.M.M.’de Millet Mektepleri adında halk eğitim kurumları açılacağı ve bu kurumlar aracılığıyla yeni Türk alfabesinin halka öğretileceği duyurulmuştur. Bu amaç Millet Mektepleri talimatnamesinde *“Türkiye halkını okuyup yazmaya muktedir bir hale getirmek, ana bilgiler kazandırmak”* şeklinde yer almıştır. Millet Mekteplerinin açılış amacı, 1940’da hizmete girecek Cumhuriyet’in ilk kırsal eğitim politikası olan Köy Enstitülerinin kuruluşuna temel oluşturmuştur (Kısıklı, 2008, ss.169-170, 180).

Harf Devrimi ile ülke çapında okuma yazma seferberliği başlatılmış Cumhuriyetin ilk yaygın eğitim uygulaması olan Millet Mektepleri sayesinde halkın büyük bir kesiminin kısa sürede yeni harfleri öğrenmesi sağlanmıştır. Bu dönemde halkın okuma yazma eğitiminin sürekliliğini ve düşünce gelişimini sağlayacak kurumlara gereksinim duyulmuş ve 19 Şubat 1932 tarihinden itibaren Halk Okuma Odaları ve Halk Evleri

açılmıştır. Bunun sonucu olarak 1928-1936 yılları arasında okur yazar kişi sayısı 1 milyon kişiden 2,5 milyon kişiye ulaşmıştır. Harf devrimi nedeniyle yeniden okuma yazma öğrenmek durumunda kalan Türk toplumunun dörtte biri sekiz yıl gibi kısa bir sürede okur yazar hale getirilmiştir (Kocabaşoğlu, 1991, ss.113-114).

Harf devriminin yarattığı etkilerin bir diğeri ise kitap baskı işinin kolaylaşması ile artan kitap sayısı üzerine olmuştur. Türkiye’de ilk kitabın basıldığı 1729 yılından sonra aradan geçen 199 yıllık dönemde basılan kitap sayısının 30-40 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. Buna karşın yeni harflerin kabulünden sonra geçen ilk on yılda basılan kitapların sayısı 16.063’dür. 1928-1980 yılları arasın geçen 52 yıllık dönemde sayısı 192.35’i bulan kitap sayısı yayın hayatımızdaki küçümsenmeyecek bir gelişimin göstergesidir (Güler ve Akgül, 2000, s.72). Bütün bu gelişmeler ülkede Milli Kütüphane kurma gereğini beraberinde getirmiştir. Bu amaçla Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu’nun çıkarılmasına karar verilmiştir.

III.2.3.3. Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu

Ankara’da Milli Kütüphane kurma düşüncesi 1925 yılında Hamit Zübeyr Koşay’ın hazırladığı *Devlet Kütüphanesi* isimli raporda ve harf devrimi uygulama planında yer almaktadır. Bu düşünce 21 Haziran 1934 tarihli ve 2527 sayılı “Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu” ile eyleme geçirilir. Böylece Türkiye’de her türlü baskı yoluyla çoğaltılıp yayınlanan belgelerden beş nüsha Milli Eğitim Bakanlığına verilmesi kanunla kabul edilmiş ve bir nüshanın da ileride kurulacak Milli Kütüphaneye devredilmek üzere Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğünde bekletilmesi istenmiştir. Bu kanunla ülkede basılan tüm yayınlar, zamanın şartları ve gelişmeler doğrultusunda üç büyük kentte yer alan beş büyük kütüphanede toplanmıştır. Bu kütüphaneler kanun 8. Maddesi uyarınca Milli Kütüphane, Ankara Umumi Kütüphanesi, İstanbul Umumi Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ve İzmir Umumi Kütüphanesi olarak kararlaştırılmıştır. Derleme kanununun 2. Maddesine göre Maarif Vekaleti tarafından gerekli görülen eserler ile yurt dışından ithal edilen yayınlar da bu madde içine alınmıştır (Basma Yazı ve ..., 1952, s.178).

Derleme kanunu ulusal hafızanın korunması için oluşturulmuş önemli bir yasal düzenlemedir. Milli kütüphanenin kurulması ve araştırmacılara yurtiçinde çıkan tüm yayınlara ve yurtdışında Türkiye ile ilgili çıkan tüm yayınlara erişim olanağının tanınmasıyla, her alanda bilimsel gelişmeye önemli katkılarda bulunmakla birlikte ulusal tarihimizin gelecek kuşaklara aktarılması sağlanmıştır. Bu kanunla başlayan

bibliyografik denetim çalışmaları sonrasında Türkiye Bibliyografyası ve Türkiye Makaleler Bibliyografyası yayımlanmıştır. İlk Türk Matbaasını kurulmasından 205 yıl sonra 1934 yılında, Türk toplumu ürettiği bilgi kaynaklarını denetim altına alınabilmiştir. Derleme kanunu, ulusal kültürün kayıt altına alınması ve ulusal hafızanın korunmasıyla kültürel kimliğimizin gelecek nesillere aktarımını sağlaması bakımından Cumhuriyet döneminin önemli gelişmeleri arasında yer almaktadır.

III.2.3.4. Ayniyat Talimatnamesi

Türkiye’de devlet sektörüne bağlı kurumlarla döner sermaye ile yönetilen kurumların uymak zorunda oldukları kanunlardan, biri 1927 yılında yürürlüğe giren 1050 sayılı *Muhasebe-i Umumiye Kanunu*, diğeri de 1939 yılında yürürlüğe giren *Ayniyat Talimatnamesi*’dir. Muhasebe-i Umumiye Kanunu’nun 9. ve 18. Maddeleri kütüphanelere uygulandığında, kütüphaneci ayniyat muhasibi, kütüphane ambar, kitap ise demirbaş eşya görünümü kazanmaktadır. Ayrıca Ayniyat Talimatnamesi’nin 60. Maddesinde demirbaş eşyanın tanımı yapılmakta ve buna bağlı cetvelin 17. Maddesinde kitabın demirbaş eşya olduğu belirtilmektedir. Bu talimatnameye dayanarak 1955 yılında Kütüphaneler Müdürlüğü tarafından “*Kütüphanelere Mahsus Ayniyat Talimatnamesi Tatbikatı*” yayınlamış, böylece Kütüphaneler Müdürlüğü böylesi bir yasayı destekler konumda olmuştur. 2849 sayılı Kefalet Kanunu’nun birinci maddesine göre kütüphanelerde çalışan kişiler ayniyat ile uğraştıkları için kendilerinden kefalet aidatı kesilmektedir. Buna karşılık kütüphane personeli tazminat almamaktadır. Bu yasa ve yönetmelikler kütüphanelerdeki olumsuz etkisini en çok ödünç verme hizmeti üzerinde göstermektedir. Aynı zamanda kütüphaneciler kendilerini kütüphanelerde kitapları okuyucuların hizmetine sunan bir kişi olmaktan çok kitapların bekçisi olarak görmeye başlamışlardır. Bu durum özellikle resmi kurumlarda kütüphaneci olmayı istememek gibi bir sonuca da neden olmaktadır (Çakın, 1973, s.111).

III.2.3.5. Üniversite Reformu

Yeni Cumhuriyetin uygulamaya konan tüm politikalarında devletçilik ilkesinin hakim olduğu bu yıllarda, Avrupa’da yükselen milliyetçiliğin etkisiyle yeni bir kimlik arayışına gidilmiş ve Türklerin uygarlık tarihindeki yerini sorgulayan görüşler dile getirilmeye başlanmıştır. Dâr-ül-Fünûn da bu dönemde tartışılan konulardan birisi olmuştur. Dâr-ül-Fünûn’una yönelik yapılan eleştiriler arasında üniversite öğretim elemanlarının atanırken bilimsel yeterlilik aranmaması, öğretim üyelerinin yabancı dil bilmemeleri,

öğretim üyelerinin bilimsel yeterliliklerini ölçecek bir makamın olmaması, üniversitenin toplumun ihtiyaçlarından uzak oldukları ve toplumla uyum içinde olmadıkları, yeni devlet anlayışına ve Cumhuriyetin kurumlarına kayıtsız oldukları gibi konular yer almaktadır. Bu eleştirilerden de görülmektedir ki o dönemde ülkede yüksek öğretim sorumlu kurum gerek iç işlerinde gerekse toplumla iletişimde sorunlar yaşamaktaydı. Bu durum yeni bir yapılanmayı bir başka deyişle yükseköğretim düzeyinde önemli değişiklikleri sağlayacak reformu kaçınılmaz kılmıştır. Bu görüşler ışığında 31 Mayıs 1933'de kabul edilen 2252 sayılı kanunla Dâr-ül-Fünûn kapatılmış ve 1 Ağustos 1933'de İstanbul Üniversitesi adıyla ve yeni bir üniversite kimliğiyle açılmıştır (Timur, 2000, ss.230-232).

Atatürk'ün üniversite reformu tüm bilim dallarında üniversitelerimizin Batı dünyasındaki örneklerine uygun araştırma faaliyetlerinde bulunmaları amacını taşıyordu. Atatürk, bu dönemde dil ve tarih alanlarında yapılacak çalışmaları kurduğu Dil ve Tarih kurumlarıyla desteklemiş ve İstanbul Üniversitesinde mevcut bölüm ve enstitülerin sayılarını artırarak buralarda yapılacak araştırmaların bilimsel düzeylerini yükseltmek amacıyla kütüphane, laboratuvar, araştırma merkezi gibi hizmetleri zenginleştirmeyi ve üniversitelerin gelişimini hızlandırmayı amaçlamıştır. Bu amaçla üniversitelerinin mevcut durumlarının incelenmesi ve iyileşmesine yönelik önerilerini içeren bir rapor hazırlaması amacıyla İsviçre Cenevre Üniversitesinden Albert Malche Türkiye'ye davet edilmiştir. Albert Malche'in 1939 yılında hazırladığı raporunda, üniversiteye yöneltilen eleştirilerin ağırlıklı noktasını eğitim ve öğretim ile ilgili konular oluşturmuştur. "*Dâr-ül-Fünûn meselesi esas itibarıyla Türkiye'nin fikri, manevi hatta içtimai istikbali meselesidir*" diyen Malche'in idari konulara ikinci planda yer verdiği raporunda sunduğu öneriler şunlardır (Kocatürk, 1984, s.3):

1. Lise ve üniversitelerde Batı dillerine gereken önemin verilmesi. Üniversitelerde birinci sınıfın sonunda yabancı dil sınavı yapılması,
2. Osmanlıca olarak basılmış önemli eserlerin yeni harflerle basılarak gençlerin bu eserlerden faydalanmaları,
3. Kütüphanelerin daha düzenli hale getirilip, çalışma saatlerinin artırılarak öğrencilerin araştırmaya özendirilmesi,
4. Öğretim üyelerinin öğrencilere rehberlik etmesi, sınavlarda ezberci sistem yerine problemin çözümüne yönelik temelin kazandırılması,
5. Öğretim üyelerinin seçimine dikkat edilmesi,
6. Tıp Fakültesi'nin yeni bir merkeze alınması ve öğrencilerin hastane

- polikliniklerinde uygulama yapmalarının sağlanması,
7. İlahiyat Fakültesinin Edebiyat Fakültesi'ne bağlanması,
 8. Öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirmeleri için spor merkezlerinin açılması, barınma sorunlarının çözülmesi, tedavilerin ücretsiz yapılması, bir öğrenci kooperatifi kurularak önemli temel ihtiyaçlarının ucuz olarak bıradan sağlanması,
 9. Dâr-ül-Fünûn'un bütün ülkenin ilim ve irfan merkezi olması için halka dönük hizmetler yapması, halkın eni gelişmelerle ilgili bilgilendirmek amacıyla sık sık konferanslar düzenlemesi, yerli bilim adamlarının yararlanabileceği bir süreli yayın çıkarılması.

Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşen üniversite reformu, Üniversitelerimizin, ülkenin kendisi için ideal kabul ettiği kültür düzeyini temsil etmesini ilke edinmiştir. Türk toplumunda Batılı anlamda bir bilimsel geleneğin oluşması ve bunun topluma mâl edilmesi düşüncesine dayanmıştır. Bu yönüyle Üniversite Reformu ulusal kültürün bilimsel temele dayalı olarak gelişmesini hedef alan bir politika ürünü olarak tanımlanabilir.

III.3. HÜKÜMET PROGRAMLARI

T.B.M.M.'nin 20 Nisan 1920 tarihinde kurulmasını izleyen dönemde hükümetler kurulmuş ve her hükümet ülke kalkınması için saptadığı hedefleri içeren programlarını yayınlamışlardır. 1920-1945 yılları arasında T.B.M.M.'de icra vekilleri heyetleri de dahil olmak üzere on dokuz hükümet görev yapmıştır (T.B.M.M., 2009). Bu bölümde, ilgili tarihler arasında görev yapan hükümetlerin programları incelenmiş, aralarında kültür, kültür politikası ve kütüphane konularına doğrudan ya da dolaylı olarak vurgu yapan programlar seçilmiştir.

1920-1945 yılları Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitim ve kültür alanında gerçekleştirilen yeni ve köklü reformlara sahne olmuş yıllardır. Her alanda gerçekleşen yenilikler desteklemiş, yurt çapında eğitim seferberliği başlatılmıştır. Söz konusu yeniliklerin tamamı bu yıllarda görev yapan hükümetlerin oluşturdukları eğitim ve kültür politikalarının eseri olmuştur.

T.B.M.M.'de ilk hükümet 3 Mayıs 1920 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmuştur. Dört maddelik bir kanunla kurulan bu hükümete Birinci İcra Vekilleri

Heyeti adı verilmiştir. Cumhuriyetin ilanına kadar T.B.M.M.'de beş İcra Vekilleri Heyeti bugünkü adıyla bakanlar kurulu seçilmiştir. Başkanlığına Mustafa Kemal'in seçildiği Birinci İcra Vekilleri Heyeti 3 Mayıs 1920 – 24 Ocak 1921 tarihleri arasında görev yapmış, T.B.M.M.'ye ilk hükümet programı da bu heyet tarafından getirilmiştir (T.C. Kültür Bakanlığı, 1990, s.8; Hükümetler ve..., 1988, ss.3-5).

Birinci İcra Vekilleri Heyeti programında nasıl bir milli eğitim politikası geliştirileceği açıkça vurgulanmaktadır. Bireysel ve toplumsal gelişmenin bir arada gerçekleşmesi gerektiğinin altı çizilen bu programda örgün eğitimi gerçekleştirecek tüm okulların çağın gerekleri doğrultusunda düzenlenmesi öngörülmektedir. Bu kapsamda yapılması planlanan çalışmalar arasında; yeni öğretim programlarının oluşturması, ülkenin coğrafi durumu, gelenekleri ve tarihinin dikkate alınarak ders kitaplarının hazırlanması, dilimize ait büyük bir sözlük oluşturulması, tarih, edebiyat ve sosyoloji bilimi uzmanlarına danışarak bu konularda eserler hazırlanması, eski eserlerin toplanarak korunması, gelişmiş ülkelerde fen bilimleri alanında yazılmış kitapların dilimize çevrilmesi gibi oldukça net hedefler yer almıştır. Bu sayede çağdaş bir politika ekseninde milli eğitimin oluşturulması için gerekli ilk hedefler kısa ve uzun vadede açıkça ortaya konmuştur (Hükümetler ve..., 1988, s.4).

İlk hükümet programında eğitim ve kültür işlerinin programın beşte birini oluşturduğunu belirtilmektedir. 1920 yılında Milli Eğitim Bakanlığı içinde Hars (kültür) Dairesi Başkanlığı oluşturulmuş, eğitim ve kültür işlerinin devlet eliyle yürütülmesine karar verilmiştir (Baysal, 1991, s.57). Kültürün, Türkiye Cumhuriyeti'nde devlet politikası kapsamında değerlendirilmeye başlanması bu yıllara rastlamaktadır.

Birinci İcra Vekilleri Heyeti programında açıkça ne kültür ne de kütüphane olgularına yer verilmiştir. Dönemin öncelikli konusunun ulusal eğitimin her alanda güçlendirilmesi olduğu düşünüldüğünde bu son derece doğal karşılanabilir. Bu dönemde kütüphaneler konusuyla ilgili gündeme getirilen en önemli husus, eski eserlerin toplanarak korunması hakkındadır.

14 Ağustos 1923 – 27 Ekim 1923 tarihleri arasında görev yapan Fethi Okyar başkanlığındaki Beşinci İcra Vekilleri Heyeti, bu dönemde T.B.M.M.'ye program sunan bir sonraki program olmuştur. Bu Beşinci İcra Vekilleri Heyeti programında en dikkat çekici nokta genel bir eğitim politikasının oluşturulması ve bu politika çerçevesinde

eğitimin, genel eğitim ve mesleki eğitim olmak üzere iki boyutlu düşünülmüş olmasıdır. Programda eğitim, açıkça üç kategori altında; çocuk eğitimi, halk eğitimi ve özel yeteneklerin eğitimi şeklinde sınıflandırılarak, bu kapsamda eğitimin hangi düzeyde ve ne şekilde verileceğine dair açıklamalara yer verilmiştir. Toplumun eğitime yönelik tüm olanakların kullanılacağı ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanacağı programda yer verilen diğer konular arasındadır. Bu dönemde gelişmiş ülkelerde uygulanan modellerin ulusal eğitim politikasına yapacağı katkıların farkına varılarak, bu ülkelerde uygulanan eğitim metotları hakkında bilgi toplanması amacıyla yurtdışına bir heyet gönderilmiştir. Aynı zamanda çalışkan ve yetenekli öğrencilerin yükseköğrenim masraflarının devlet tarafından karşılanmasına karar verilmiş, iki yıllık meslek okullarının açılması uygun görülmüştür. Bu dönemde ayrıca, ilköğretim zorunlu hale getirilerek Anayasada ilgili madde ile yerini bulmuştur. Okuma yazma oranının çok düşük olması nedeniyle kadınların eğitilmesi gerektiği, üzerinde önemle durulan bir diğer konudur (T.C. Kültür Bakanlığı, 1990, ss.13-15; Hükümetler ve..., 1988, ss.15-16).

Beşinci İcra Vekilleri Heyeti hükümet programının uygulandığı yıllarda Maarif Vekâleti tarafından izlenecek politikaların belirlenmesi ve geliştirilmesi amacıyla Heyet-i İlmiye adı altında bir heyet oluşturulmuştur. Aynı yıllarda öğretmenliğin bir meslek haline gelmesi için gerekli koşullar oluşturulmuştur. Bütün bu gelişmelerin yanı sıra bugünkü Kültür Bakanlığı'nın temelini oluşturan Hars Müdürlüğü bu dönemde kurularak görev ve sorumlulukları belirlenmiştir (Kalaycı, 1988, ss.15-16). Yurt çapında başlatılacak örgün ve yaygın eğitimin seferberliğinin ilk adımlarının atıldığı Beşinci İcra Vekilleri Heyeti programında ulusal eğitimin çok farklı boyutlarıyla oldukça detaylı olarak ele alındığı görülmektedir. Programda kütüphanelere kurumsal kimlikleriyle yer verilmemiş olmakla birlikte, ileride bu kuruluşların yapılandırılması için gerekli okur-yazarlık, eğitim seferberliği gibi koşulların hazırlandığını görmekteyiz. Bu dönemde eğitim ve kültür faaliyetleri bir devlet politikası olarak birlikte ve bilimsel bir yaklaşımla ele alınmıştır.

III.3. 1. Birinci Okyar Hükümeti (22.11.1924 – 03.03.1925)

22 Kasım 1924 – 3 Mart 1925 tarihleri arasında görev yapan Birinci Fethi Okyar hükümet programında izlenen politikalar da ülke kalkınmasına yararlı bireylerin yetiştirilmesi için okuryazarlığın artırılması ve halkın gereksinimlerini karşılayabilmesi için daha çok öğretmen yetiştirilmesi konuları etrafından odaklanmıştır. Ulusal eğitimin öncelik olduğu bu hükümet programında yeni öğretim programları geliştirmenin ve öğretmen eğitimine önem verilmesinin çağdaş ve yeni bir eğitim politikası

oluşturabilmek için önem verilmesi gereken konular olduğu vurgulanmıştır (T.C. Kültür Bakanlığı, 1990, ss.22.23; Hükümetler ve..., 1988, s.29).

Cumhuriyet döneminin en önemli uygulamalarından biri olan Tevhid-i Tedrisat Kanununun yürürlüğe girdiği 1924 yılı sonrasında, bu dönemde, kütüphaneler Maarif Vekâletinin sorumluluğuna verilerek ulusal eğitim sistemi kapsamında algılanmaya başlanmıştır.

III.3.2. Üçüncü İnönü Hükümeti (03.03.1925 – 01.11-1927)

3 Mart 1925 - 1Kasım 1927 tarihleri arasında görev yapan Üçüncü İnönü hükümeti eğitimde kurumlaşmanın önemine vurgu yaparken ayrıca, dış işlerine önem verilmesi gerektiğine, bayındırlık, ziraat, sağlık gibi işlerin geliştirilmesine, düzenin sağlanması ve verimliliğin artırılması yolunda tedbirlerin alınmasını gündeme taşımıştır (Hükümetler ve..., 1988, s.34). Yaklaşık yarım sayfalık bu hükümet bu programı, önceki dönemlerde başlatılan hükümet politikalarını destekler nitelikte oluşu ve uygulanmakta olan politikaların sürekliliğini sağlaması bakımından dikkate değerdir (Öz, 1997, s.159).

III.3.3. Dördüncü İnönü Hükümeti (01.11.1927 – 27.09.1930)

1 Kasım 1927 – 27 Eylül 1930 tarihleri arasında görev yapan Dördüncü İnönü Hükümeti hazırladığı programda, önceki hükümetlerin ulusal eğitim politikasına yönelik uygulamalarını devam ettireceğine yer vermiştir. Harf Devriminin yol açtığı bu yeniden yapılanma ortamında gerçekleştirilen etkinliklerin ana hedefi, okuryazar bir toplumu kısa bir süre içinde oluşturmaktır. Bu amaçla yeni Türk harflerinin öğretilmesi için Millet Mektepleri ve kurslar açılmış, işleri nedeniyle bu programlara katılamayanların eğitimi için gezici uygulamalar başlatılmıştır. Dördüncü İnönü Hükümeti Programının önemi, ortaya konulan somut hedeflerin gerçekleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. 1929 yılında Millet Mekteplerinin kurulması ve kısa sürede edinilen başarılar bu dönemde gerçekleştirilen önemli olayların başında gelmektedir (T.C. Kültür Bakanlığı, 1990, ss.28-29; Hükümetler ve..., 1988, ss.35-38).

III.3.4. Birinci Bayar Hükümeti (01.11.1937 – 11.11.1938)

1 Kasım 1937 – 11 Kasım 1938 yılları arasında görev yapan Birinci Celal Bayar hükümeti, bugüne değin her hükümetin özen gösterdiği ulusal eğitim politikası dışında ayrıca, ulusal kültür politikasının da oluşturulması gerektiğine de değinmektedir. Ulusal kültür politikasının genç kuşakların kültürel gelişimi üzerindeki önemi ve bunun ülke kalkınması üzerindeki katkıları ilk defa bu programda ele alınmıştır. Programda zorunlu

eğitimin ülke kalkınması için yeterli olmadığı, yeni kuşakların örgün öğretimlerini tamamladıktan sonra da eğitilmeleri gerektiği, uzmanlaşmanın önemi değinilen konular arasındadır (T.C. Kültür Bakanlığı, 1990, ss.40-43).

Birinci Celal Bayar hükümeti hazırladığı programda ayrıca, yakın zamanda Ankara Üniversitesinin kurulacağına, doğu bölgesinde bir kültür merkezinin açılacağına, dil ve tarih araştırmalarına devam edileceğine, araştırmacı yetiştirmek üzere yurtdışına eleman gönderileceğine, yurtdışından uzmanların davet edileceğine değinilmektedir. Programda toplumsal bütünlüğünün önemine işaret edilerek bunun sağlanmasıyla maddi ve manevi düzenin, refah ve kültür seviyesinin yükselmesi için ne denli önemli rol oynadığı da belirtilmektedir. Yine ilk kez bu programda yer alan konular arasında sporun ülke gelişimi için önemi ve spor okullarının kurulacağı, güzel sanatlar akademisi ile milli sahnenin oluşturulacağı bulunmaktadır (Hükümetler ve..., 1988, ss.78-80).

III.3.5. Birinci Saydam Hükümeti (25.01.1939 – 03.04.1939)

25 Ocak 1939 – 3 Nisan 1939 tarihleri arasında görev yapan Birinci Refik Saydam hükümeti döneminde oluşturulan programda kültürün toplumsal kalkınmadaki yerine ve önemine bir kez daha değinilmiştir. İktisadi kalkınmanın kültürel kalkınma ile paralel gittiği sürece mümkün olacağı belirtilmiştir. Eğitim politikalarının ilk hedefinin Cumhuriyete ve devrimlerine sadık bireyler yetiştirmek olacağı vurgulanarak ruhsal ve fiziksel anlamda sağlık bireysel yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Programda, İstanbul ve Ankara Üniversitelerinin yanı sıra diğer kentlerde de üniversitelerin kurulacağı, tarih ve dil devrimlerini gerçekleştireceği belirtilmiştir (T.C. Kültür Bakanlığı, 1990, ss.48-49; Hükümetler ve..., 1988, s.90).

III.3.6. Birinci Saraçoğlu Hükümeti (09.07.1942 – 09.03.1943)

9 Temmuz 1942 – 9 Mart 1943 tarihleri arasında görev yapan Birinci Saraçoğlu hükümeti programında, önceki hükümet programlarına göndermede bulunarak Cumhuriyetin kuruluşundan beri eğitim ve kültür politikalarıyla belirlenen hedeflerin bir çoğunun gerçekleştirildiği bu doğrultuda ülkenin her geçen gün güçlenerek halkın refaha kavuşacağı, köylülerin bilgi düzeylerinin yükseleceği belirtilmiştir (T.C. Kültür Bakanlığı, 1990, ss.54-55; Hükümetler ve..., 1988, ss.105-106).

III.3.7. İkinci Saraçoğlu Hükümeti (09.03.1943 – 07.08.1946)

9 Mart 1943 -7 Ağustos 1946 dönemini kapsayan İkinci Saraçoğlu Hükümetinin programında öncelikli olarak eğitim ve kültür işlerine ayrılan ödeneklerden söz edilmekte ve öğrenci sayılarında yaşanan artışlara değinilmektedir. Buna göre 1933 yılında 10 milyon lira olduğu belirtilen Milli Eğitimin bütçesi 43 milyon liraya yükselmiştir. İlköğretim öğrencilerinin sayıları on yıl içinde 525 bin'den 970 bine çıkarken; yüksek öğretimde bu sayı 7 binden 16 bin 600'e; köy enstitülerinde eğitim gören kişilerin sayısı dört yıl içinde 3 binden 12 bine yükselmiştir (T.C. Kültür Bakanlığı, 1990, ss.57-58; Hükümetler ve..., 1988, ss.113-114).

III. 4. SİYASİ PARTİ PROGRAMLARI

III.4.1. Cumhuriyet Halk Partisi Programı

1923 yılından 1946 yılında çok partili hayata geçilene kadar ülkede tek söz sahibi olan parti Cumhuriyet Halk Partisidir. Tek parti olması dolayısıyla CHP aynı zamanda devletin kendisidir. O nedenle partinin programlarında yer alan hususlar veya aldığı kararlar devletin resmi politikası olmaktadır. CHP'nin eğitimle ilgili görüşleri 1923 yılında yazılan programda ele alınmış ve 1927'de yapılan ilk genel kongresinde kabul edilmiştir. Mustafa Kemal tarafından kaleme alınan parti programının "eğitim siyaseti" başlıklı bölümü şu şekildedir (Tunçay, 1999, s.414):

"Maarifin millî, lâyük ve tek mektep esasına müstenit olması umdemizdir. Terbiyede hedefimiz millî cemiyetin medeni ve içtimaî kıymeti yükseltecek ve iktisadî kudretini artıracak vatandaşlar yetiştirmektir. İlk tahsilin meccanî ve mecburî olması esasının en kısa müddet zarfında bilfiil tahakkuk ettirilmesini birinci derecede ehemmiyet ile takip ediyoruz. İlk tahsilini bitiren vatan çocuklarının muhtelif istidatları inkişaf edebilmeli ve onların maddî veya manevî sahada müstahsil olabilmeleri temin edilmelidir. Onun için terbiye-i umumiye müesseseleri yanında meslek mekteplerini inkişaf ettirmek maarif siyasetimizin ana hatlarındanadır. İlk tahsili alamamış gençlere her vatandaş için lâzım olan malûmatı boş zamanlarda halk dershanelerinde vermeğe çalışmak, muhtelif iktisadî işler gören vatandaşların istihsal kudretini artıracak mesleki kurslar açmak maarif programımıza dahildir. Darülfünunumuzu ve âlî müesseselerimizi memleketin ilim ve yüksek teknik adamlarına olan şedit ihtiyacı temin eyliyecek veçhile tensik etmek ve ilim adamlarımıza lâyük oldukları istikbali ve mevkii hazırlamak esaslı umdelerimizdendir. Sanayi-i nefise müesseselerinin inkişafına çalışacak ve yüksek sanatkâr yetişebilmesi için lâzım gelen muhit hazırlanacaktır. Türk dilinin kavait ve lûgati mazbut bir lisan halinde tekâmül edebilmesini ve her nevi fikir ve hisleri ifade edebilecek ir hale gelmesini teshil eyleyecek tedbirler ittihazı mültezemdir. Çok mühim ve nazik olan harf meselesini düşünüyöruz.

1923 yılında oldukça genel ifadelerle hazırlanan parti programı, 1931 yılında yapılan kurultaydan sonra daha detaylı oluşturulmuş ve eğitim konusu da dahil olmak üzere çeşitli konular üzerinde daha açık bir politika belirlenmiştir. Bunda partinin, geçen zaman içinde ülke üzerindeki kontrolünün artmış olması önemli bir etkidir. Buna göre, Programın beşinci bölümünde Milli Talim ve Terbiye başlıklı kısımda eğitim ile ilgili hedef ve politikalar şu şekilde belirlenmiştir (Tunçay, 1999, ss.479-480):

“Kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik vatandaş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburi ihtimam noktasıdır. Türk milletine, T.B.M.M.’ye ve Türkiye Devletine hürmet etmek ve ettirmek hassası bir vazife olarak telkin olunur. Fikri olduğu gibi bedeni inkişafa (gelişim) da ehemmiyet vermek ve bilhassa “seciyeyi milli derin tarihimizin” ilham ettiği yüksek derecelere çıkarmak büyük emeldir. Terbiye ve tedriste takip edilen usul, bilgiyi vatandaş için maddi hayatta muvaffak olmayı temin eden bir cihaz haline getirmektir. Terbiye her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, milli ve vatanperver olmalıdır. Fırkamız, vatandaşların Türkün derin tarihini bilmesine fevkalade ehemmiyet verir. Bu bilgi Türkün kabiliyet ve kudretini, nefsine itimat hislerini ve milli varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir.”

Eğitimin her kademesinde milliyetçi, cumhuriyetçi ve laik yurttaşlar yetiştirmenin hedeflendiği C.H.P. parti programında, ülkede tek bir ulus olduğu varsayılarak herkesin ülkesine, Meclise ve ortak kültürüne saygı duyması amaçlanmıştır. Bilginin günlük yaşamda karşılaşılan sorunları çözmek için önemli olduğunu vurgulamasının yanı sıra Programda bilgi aynı zamanda ekonomik bir meta olarak da görülmüştür. Bir başka deyişle kalkınmanın önkoşulu bilgilenmek olarak kabul edilmiştir. Gençlerin tarih bilgilerini artırarak ulusal varlığa ve geçmişe yönelik tehditlerle başa çıkmaları Programda eğitim konusu altında vurgulanan bir diğer unsurdur (Parla, 1995, ss.78-80).

1931 yılında parti programına eklenen konulardan bir diğeri de köy ve kazalarda kütüphaneler kurulması olmuştur. Bu dönemde kütüphaneler her zaman eğitimin bir parçası olarak görülmüş halkın okur-yazar olabilmesi ve temel bilgi düzeyinin yükselmesi için uygulanan devlet politikasının bir aracı olarak düşünülmüştür.

1927 yılında Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik ve Laiklik olarak belirlenen parti ilkelerine 1935 yılında düzenlenen kongreyle Devletçilik ve Devrimcilik ilkeleri eklenmiştir. Altı ok olarak adlandırılan bu ilkeler partinin eğitim politikasında da belirleyici olmuştur. Buna göre ulusal eğitimin amacı; *“cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, laik,*

devletçi ve devrimci yurttaşlar” yetiştirmek olmuştur. Bu dönemde CHP programında öne çıkan konular arasında öğretmen yetiştirmek ve bu amaçla öğretmen okullarının açılması gelmektedir. 1935 yılı programında özellikle köy eğitimi üzerine yoğun tartışmaların yaşandığı bir yıl olmuştur. Köy çocuklarının eğitimi için gerekli donanımın normal eğitim sistemi ile sağlanmasının çok uzun zaman alacağı düşünülerek gündelik yaşamla ilgili temel bilgilerin verileceği köy okullarının açılması gündeme gelmiştir. Bununla birlikte köy enstitülerinin açılması için ilk adım atılmıştır (Başgöz ve Wilson, 1968, s.191).

1943 yılında tekrar gözden geçirilen C.H.P. programında halkevleri ve halkodalarının işlevleri ve bu merkezlerin eğitime olan katkıları üzerinde durulmuştur. Buna göre ulusal hayatın ve ulusal eğitimin başlıca merkezleri kabul edilmiş ve yurt çapında yayılmaları gerektiği vurgulanmıştır. Bu programda ilk kez ideoloji kavramının kullanıldığı görülmektedir. Önceki kongrelerde devlet ideolojisi olarak benimsenen Kemalizm, bu kongrede ise eğitim politikasının doğrudan devletin ideolojisine uygun bireyler yetiştirmek olacağı belirtilmiştir. Kemalist ve milliyetçi ideoloji, 1940’lı yıllara kadar CHP parti programlarında ve uygulamalarında yer bulmuştur. Genel olarak CHP parti programında Türk halkının ortak bir kültürel geçmişe sahip olduğu eğitim yolu ile insanlara öğretilmiştir. Parti politikası ülkenin zengin bir uygarlığa ve geçmişe sahip olduğu ve geçmişine çıkan ve bununla övünen bir ulus yaratmak ekseninde gelişmiştir. Bu noktada Türk Ocakları ulus devleti gerçekleştirmek için kullanılmış önemli ideolojik araçlardan birisi olmuştur (Tunçay, 1999, s.475-477).

III.5. ULUSAL EĞİTİM VE KÜLTÜR İLE İLGİLİ GELİŞMELER

Bu gelişeler dönemin öncelikli konusu olan ülkede okuryazar oranlarının yükselmesinin ötesinde, Türk toplumunun eğitim ve kültür hayatında önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu kapsamda değerlendirilecek konular arasında Birinci ve İkinci Milli Eğitim Şûralarının yanı sıra Millet Mektepleri, Halkevleri ve Halkodaları, Türk Ocakları ve Köy Enstitülerinin ulusal eğitim ve kültür hayatına katkıları yer almaktadır.

III.5.1. Milli Eğitim Şûraları

III.5. 1. Birinci ve İkinci Milli Eğitim Şûraları

Milli Eğitim Şûralar düzenlenmeye başlanmadan önce 1923, 1924 ve 1925 (1926)’da olmak üzere Heyet-i İlmiye toplantıları düzenlenmiştir. Millî Eğitim Şûralarının öncüsü

diye nitelendirebileceğimiz bu kuruluşlar, yöneticisinden üniversite hocalarına kadar çeşitli düzeylerdeki eğitimcilerden oluşmakta ve yeni devletin eğitim yapısını, biçimini, programlarını, hedeflerini tanımlamaya çalışıyorlardı. Türk Eğitim Sistemi'nin örgütlenmesinde de Heyet-i İlmiye kararları etkili olmuştur (Deniz, 2001, s.11).

İlk Heyet-i İlmiye 15 Temmuz 1923'te dönemin Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa (Özler) Bey'in başkanlığında Ankara'da toplanmıştır. Birinci Heyet-i İlmiye toplantısının gündeminde; ulusal kültür, ulusal dil, ulusal sözlük, ulusal müzik çalışmaları, ulusal tarih ve coğrafya enstitülerinin ve kütüphanelerinin kurulması, milli arşiv, ilköğretim ve ortaöğretim programları, gibi konular yer almıştır (Sakaoğlu, 1992, s.19). İkinci Heyet-i İlmiye 1924'te dönemin Millî Eğitim Bakanı Vasıf (Çınar) Bey başkanlığında toplanmıştır. Gündeminde ilk ve orta öğretim kuruluşlarının öğretim süreleri ile yeni ders kitaplarının yazdırılması yer almıştır. Üçüncü Heyet-i İlmiye çalışmaları 27 Aralık 1925'te dönemin Millî Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey başkanlığında Ankara'da toplanmıştır. Gündeminde; eğitime ayrılan kaynakların en uygun kullanımı, Ortaokullarda karma eğitime geçilmesi ve 'Talim Terbiye Dairesi' kurulması gibi konular yer almıştır.

Millî Eğitim Şûraları, Türk eğitiminin enine boyuna tartışıldığı, karara bağlandığı, resmi tutumun dışında değişik görüşlere de açık olan ciddi çalışmalar olarak Türk eğitime yön vermişlerdir. 1923-1945 döneminde iki Şûra toplanmıştır. Şûralar, eğitim sorunlarına ilişkin önemli kararlar alındığı ve eğitim hizmetlerinin toplumun bütün kesimleriyle, geniş çerçevede tartışıldığı ve değerlendirildiği toplantılardır (M.E.B., 2002). Şûraların oluşturulmasına yol açan etkenler arasında başlıcaları;

- Yeni devletin ve toplumun yapılandırılmasında eğitime önemli görevlerin yüklenmesi,
- Eğitimle ilgili politikalar üretecek bir kuruma duyulan gereksinim,
- Üniversitelerin eğitim sistemi oluşturma sürecinde yetersiz kalması,
- En kısa zamanda, en az maliyetle ve kendi öz kaynakları ile kalkınma zorunluluğu,
- Yabancı uzman ve kurulların çalışmalarından beklenen düzeyde verim alınamaması ve
- Ülkenin eğitimcileri ve eğitimle ilgili kesimlerin temsilcilerinin buluşmasıyla oluşacak yapıdan yararlanma isteği (Deniz, 2001, s.11).

I. Milli Eğitim Şûrası 17 Temmuz 1939'da Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel başkanlığında toplanmıştır. Şûra gündeminin ilköğretim alanında en önemli uygulama köy okullarında üç sınıfın beşe çıkarılması olmuştur. Ayrıca bu dönemde 1940 yılında Köy Enstitüleri Kanunu çıkarılarak öğretmen ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır (M.E.B., 1939). 1939 yılında Bakanlıkça "Köy Enstitüleri Kanun Taslağı" hazırlanmış, böylelikle köyü ve köylüyü kalkındırmada, modern köy yaşantısına geçmede eğitimden yararlanmanın önemli bir adımı daha atılmıştır (Kalaycı, 1988, s.42).

II. Milli Eğitim Şûrası, 15-21 Şubat 1943 tarihinde Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel başkanlığında toplanmıştır. Bu Şûrada öne çıkan konular arasında dilin önemi ve okullarda verilen Tarih dersleri yer almaktadır (M.E.B., 1943). Toplantılarda "eğitimde millilik" ilkesine devam edilmesi istenmiştir (Dinç, 1999, s.62).

III.5. 2. . Eğitim ve Kültür Alanındaki Önemli Gelişmeler

III.5.2.1. Millet Mektepleri

Okul çağı dışındaki geniş halk kitlelerine okuma yazmayı öğretmek, onları kendilerine yeten, sorunları çözen bilgi donanımına sahip bireyler yetiştirmek gereğinden ötürü Millet Mekteplerinin açılmasına 1 Kasım 1928 tarihinde karar verilmiştir. Söz konusu kuruluşların amacı, Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi'nde "*Türkiye halkını okuyup yazmaya muktedir bir hale getirmek, ana bilgiler kazandırmak*" olarak yer almaktadır (Kısıklı, 2008, ss.169-170). Millet Mektepleri'nden 1936 yılına kadar 2 milyon 546 bin yurttaş diploma almıştır (Perin, 1982, s. 76). Millet Mektepleri Cumhuriyet'in ilk kırsal eğitim kuruluşları olan Köy Enstitülerinin oluşturulmasına da zemin hazırlayacaktır (Kısıklı, 2008, s.180).

24 Kasım 1928'de yayımlanan "Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi" yeni Türk harfleriyle okuyup yazmayı bilmeyen 16–45 yaş arasındaki her Türk vatandaşını evinin bulunduğu bölgede açılacak mektebe devam etmek ve okuyup yazmayı öğrenmekle yükümlü kılıyordu.

Talimatname Millet Mekteplerinin A ve B dershanelerine ayrılmasını öngörmekteydi. A dershanelerinde okuma-yazma öğretilenler, B dershanelerinde A'yı bitirenlerden vatandaşlık bilgilerini arttırmak isteyenlere aritmetik, yurt bilgisi, sağlık bilgisi, tarih, coğrafya dersleri verilecekti. Bu talimatnameye göre her vilayette Millet Mekteplerinin açılması ve yönetiminden valilerin başkanlığında milli eğitim müdürü, vilayet encümeni, belediye başkanı, Cumhuriyet Halk Fırkası mutemedi ve Türk Ocağı başkanından oluşan bir kurul sorumlu olacaktı. Valiler her öğrenim döneminin sonunda kendi görev

alanları içindeki okuma-yazma öğretme çabalarının sonuçlarını bir raporla hükümete bildirmekle yükümlüydü. Cumhuriyet Halk Fırkası ve Türk Ocakları, halkı Millet Mekteplerine yazılmaya teşvik ediyordu. 1929 yılı içinde Millet Mekteplerinden 199.544'ü kadın olmak üzere 597.010 kişi diploma aldı 1936'ya geldiğinde Millet Mekteplerinden diploma alanların sayısı 2.546.051'e ulaşmıştı (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2003, ss.130-131).

III.5.2.2. Halkevleri ve Halkodaları

Halkevleri, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin varlık nedeni olarak tanımlanan halkçılık ve halk hükümeti kavramları doğrultusunda oluşturulmaya çalışılan halk örgütünün bir sonucu olarak doğmuş ve geliştirilmiştir. Yaygın eğitim kuruluşları olan okulların halkı ulusal birlik ve beraberlik ilkesi altına toplamakta yetersiz kalacağı düşüncesinden hareketle, zorunlu öğretim sonrası halkın eğitimine devam etmesi, halkın bir arada ve birlikte çalışmasının sağlanması amacıyla başlatılan bir harekettir. Halkevleri, halkı yetiştirmek, bilinçli, birbirine saygılı, ortak bir hedef altında toplanan bir kitle haline getirmek için 1932-1950 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı bir örgüt olarak yapılandırılmıştır (Çeçen, 1990, ss.122-123; Keseroğlu, 1989, ss.112-113). Tek parti konumundaki C.H.P.'nin yan kuruluşu olarak örgütlenmesine karşın, halkevlerinin siyasal değil, sosyal ve kültürel kurumlar olduğu her fırsatta vurgulanmaya çalışılmıştır (Çeçen, 1990, s.226; Keseroğlu, 1989, ss.112-113).

Kuruluş ve çalışma ilkeleri *Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi* ve *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi* ile belirlenen halkevleri, partili olsun ya da olmasın herkese açıktı. Talimatnameye göre, herhangi bir yerde halkevi açılabilmesi için gerekli koşullar şu şekilde belirlenmişti (Şimşek, 2002, s.73-74):

- En azından üç faaliyet kolunu çalıştırmaya yetecek sayıda üyenin kaydedilebilmiş olması,
- 200 kişilik bir salonu, kütüphanesi, birkaç çalışma odası ve spor yapmaya elverişli bir bahçesi olan bir binanın temin edilmesi,
- En az bir memur ve müstahdem aylığını karşılayacak bütçeye sahip olması.

Sözü geçen koşulların sağlanmasında büyük şehirlerle sınırlı kalınması tehlikesine karşın halkevi açılmayan yerlerde 1940 yılından itibaren çalışma amaçları ve işlevleri bakımından halkevleriyle aynı özellikleri taşıyacak halkodalarının açılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla hazırlanan *Halkodaları Talimatı*'na göre; Halkodası açılacak olan

yerde en az 50 üyenin kayıtlı olması, bir toplantı salonu ve bir okuma odasının bulunması, bunları idare edecek bir bütçeye sahip olunması gerekmektedir. Bu da sağlanamıyorsa toplantı salonu olarak kullanılacak odanın uygun bir yerine mutlaka bir kitap dolabı konulacaktı (Şimşek, 2002, s.140).

Bu eğitim ve kültür kurumları, ulusal birlik ve bütünlük içinde toplumsal ve kültürel değişimin olumlu yönde gerçekleştirilmesi, yapılan devrimlerin halka ulaştırılması ve hükümet uygulamalarına halkın katılımının sağlanması amacıyla hayata geçirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, bir halkevi ya da halkodası kurulmasının ilk şartlarından birinin kütüphane ya da okuma odası olması, bu şart sağlanamıyorsa bir kitap dolabı oluşturulması maddesi bir ülkenin kültürel kimlik kazanmasında kütüphanelerin oynadığı rolü göstermesi bakımından önemlidir.

Toplumun her kesiminden vatandaşın ilgi alanlarına cevap verebilmek için Halkevleri'nde dokuz farklı çalışma kolu meydana getirilmiştir. Bu çalışma kolları; Dil, tarih ve edebiyat şubesi, Güzel sanatlar şubesi, Temsil şubesi, Spor şubesi, Sosyal yardım şubesi, Halk dersaneleri ve kurslar şubesi, Kütüphane ve yayın şubesi, Köycülük şubesi, Müze ve sergi şubesi şeklinde sıralanmaktadır (Şimşek, 2002, ss.79-86).

1932 yılında Kütüphane ve Neşriyat Şubesi adıyla kurulan, 1935 yılında Türkçenin özleşmesi akımıyla Kütüphanecilik terminolojisinde ilk defa kullanılan Kitapsaray ve Yayın Şubesi adını alan, daha sonra kütüphane ve Yayın Şubesi adını alan, daha sonları Kütüphane ve Yayın Şubesi, Kitaplık ve Yayın Kolu olarak isim değiştiren Halkevleri Kütüphane ve Yayın Şubesi o yıllarda önemli bir çalışma alanı olarak kendisini göstermektedir (Saraoğlu, 1990, s.159). Öyle ki halkevleri kütüphanelerinin halkın bilgilenmesinde temel etken kabul edilmesi bunun en açık göstergesidir (C.H.P. Halkevleri Öğreneği, 1938, s.16).

Halkevlerinin nicel ve nitel açıdan en hızlı gelişim dönemi 1932–1940 yılları arasındadır. Bunu izleyen dönemin, savaş ve çok partili hayata geçiş dönemi nedeniyle, önceki yılların hızı ve heyecanı korunamamıştır. 1932–1940 arasındaki dönem boyunca yurda dağılmış bulunan halkevlerinin bütününde 23.750 konferans, 12.350 temsil, 9.050 konser, 7.850 film gösterisi, 970 sergi kamuya sunulmuştur. Aynı dönem içinde toplam üye sayısı ise %506 artmıştır. Halkevleri kitaplıklarından 1932'de

149.949 yurttaş yararlanırken bu sayı 1940'ta 2.557.853'e yükselmiştir. Halkevlerinde açılan eşitli kurslardan yararlananların sayısı 1932'de 900 iken 1940'ta 48.000'e çıkmış bulunmaktadır. Halkevlerinin kendi yayınları da önemli bir faaliyet alanı olarak göze çarpmaktadır. Bu yayın faaliyetinin ağırlık noktasını dergiler oluşturmuştur. Hasan Taner'in 1944'te yayınladığı bibliyografyaya göre, Halkevlerinin çıkardığı dergi sayısı 50'dir. 1950'de bu sayı 20'ye inmiştir (Çavdar, 1985, s.882).

III.5.2.3. Türk Ocakları

Türk Ocakları Osmanlı Devleti'nin son döneminde Tanzimat aydınları tarafından gençler arasında İttihat ve Terakki Cemiyetinin düşüncelerini yaymak amacıyla Türklerin tarih ve dil birliği görüşünü ortaya atarak oluşturdukları bir kuruluştur (Akyüz, 1986, s.201; Çavdar, 1985, s.878). Türk Ocakları, 1912 yılında, Türk milletinin ulusal bilgi, ahlak ve ekonomi düzeyini yükseltmek için okullar yapmak, konferanslar düzenlemek, kitap ve dergiler yayınlamak, halka açık konferanslar düzenlenmek amacıyla kuruldu (Akyüz, 1986, ss.202-203). Kurtuluş savaşının başlamasıyla kapanan, 1922 yılında yeniden örgütlenen Türk ocakları, başlangıcından itibaren siyasete karışmayacakları ve herhangi bir politik görüşü savunmayacakları yönünde ilke kararı olmasına karşın, Atatürk'ün kararıyla 1930 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleştirilmiştir. Atatürk, 4 Kasım 1931 tarihli Adın Türk Ocağı ziyareti sırasında yaptığı konuşmasında Türk ocaklarının, Cumhuriyet Halk Fırkasının kültür şubeleri olduğunu belirtmiştir (Atatürk Kültür, Dil ve...,1989, s.300).

Gerçekten de Türk Ocakları hükümetin yeni uygulamalarına halkın katılımını sağlamak, bireyleri bilinçlendirmek ve kültürel kimlik kazandırmak için konferanslar, gösteriler, okuma yazma ve yabancı dil kursları açmış, süreli yayınlar ve kitaplar çıkarmış, halkın boş vakitlerini değerlendirmek için kütüphaneler kurmuşlardır. 1930 yılı Merkez Heyeti Raporu'na göre tüm Ocakların bir kütüphanesi bulunmaktadır (1930 Kurultayına..., 1930, s.108; aktaran Öz, 1997, s.88). Türk Ocaklarındaki kütüphanelerinin gelişmişlik düzeyini saptamak amacıyla yapılan bir karşılaştırmada, Türkiye'nin en büyük kütüphanesi olan Milli Kütüphanenin koleksiyonunun 17.915 kitaptan oluştuğu dönemde, Ankara Türk Ocağının 40 bin kitaptan oluşan bir kütüphaneye sahip olduğu belirtilmiştir (Karaer,1990, s.59).

III.5.2.4. Köy Enstitüleri

1929 yılında başlayan okuma yazma seferberliğinin etkisi bir süre sonra azalıp, halkevlerinin etkisi de şehirlerle sınırlı kalınca eğitimin köylere kadar götürülmesi gereği doğmuştur. 1935 yılı istatistiklerine göre Türkiye'de ilköğretim çağındaki toplam nüfusun % 80'inden fazlasını oluşturan köy çocuklarının beste dördünden fazlası ilkokuldan yoksundu. Yani 14 milyon köylünün ilköğretim çağındaki 1.680.000 çocuğundan ancak 276.688'i (yaklaşık % 16,5'i) okula kavuşabilmişti. Oysa aynı tarihte, ilköğretim çağındaki toplam nüfus içindeki ağırlığı % 20'yi bile bulmayan kentli çocukların % 80'inden fazlası ilköğrenim olanaklarına sahipti. Son derece ilkel koşullarda köy ilkokullarını bitiren çocuklardan ancak binde biri üst öğrenim kurumlarına gidebiliyordu. Köylerde yaşayan nüfusun okuma-yazma oranı, erkeklerde % 17, kadınlarda % 4.2 olmak üzere, ortalama % 10.5 idi. Kırsal bölgelerde bu oranlar % 1'lere kadar düşüyordu. (Özsoy, 2004, ss.12-15). Dönemin okur-yazar oranlarına bakıldığında 1924 yılında %3-4 arasında olan oran 1927'de %5,5'e, harf devrimi ile 1929 başında neredeyse sıfıra düşmüş, bundan tam 6 yıl sonra 1935 yılında %19,5'e çıkmıştır. 1945 yılına gelindiğinde halkın okuryazar oranı %16,8'e yükselmiştir (D.İ.E., 1973, s.79).

Mevcut durum Cumhuriyet Halk Partisini hareket geçirmiş ve 1935'te toplanan kurultayında devlet eliyle devreye sokulan "planlı endüstrileşme" politikasına paralel olarak "köyü kalkındırma" hareketi başlatma kararı da almıştır. Bu dönemde Cumhuriyet ve öncesinde köylünün eğitimi konusunda yapılan tartışmalar, belirtilen görüşler, yerli yabancı pek çok uzmanın görüşü belli bir sonuca ulaşır ve 1936 yılında çeşitli illerde açılan Köy Öğretmen okulları ile altyapısı hazırlanan Köy Enstitüleri 1937-1938 öğretim yılında hizmet vermeye başlamıştır (Tanilli, 1996, s.51). 17 Nisan 1940 yılında 3803 sayılı yasa çıkana kadar *Öğretmen Okulu*, *Köy Öğretmen Okulu* gibi adlarla hizmet veren enstitülerin sayısı 1948 yılına gelindiğinde 21'e ulaşmıştır (Makal, 1997, s.55). Kısa ömürlü olmalarına rağmen çağdaş eğitim anlayışının en ileri metotlarını uygulamaya çalışan köy enstitülerinin ulusal eğitim sistemi üzerinde önemli etkileri olmuştur. Dönemin olanaklarıyla orantılı sonuçların ortaya çıktığı köy enstitülerinin etkilerini en çok hissettirdiği alan ilköğretim alanı olmuştur. Köy enstitüleri yetiştirdikleri öğretmenlerle ilköğretimi en küçük köylere kadar yaygınlaştırmışlar, köy okulları o dönemin eğitim merkezleri konumuna gelmiştir. Enstitü mezunu öğretmenlere çeşitli araçların verilmesiyle köy okullarında sadece öğretim yapılmakla kalmamış, pratik bilgi ve becerilerin kazandırılmasıyla meslek eğitiminin temeli atılmaya

çalışılmıştır. Köy enstitülerinde yetişen Öğretmenler köylerin ekonomik ve toplumsal hayatına canlılık kazandırmışlardır. Köy enstitüleri aracılığıyla yetiştirilen öğretmen sayısının toplam 26.016 olduğu belirtilmektedir (Keseroğlu, 1995, s.8).

Köy eğitim ve öğretmenlerinin köy halkı yetiştirmekle ilgili faaliyetleri tanımlanırken köy halkının milli kültürünü yükseltmek, onları sosyal hayat bakımından çağın şartlarına göre yetiştirmek, köy kültürünün olumlu taraflarını yaymak ve güçlendirmek için gereken önlemleri almak gibi maddelere yer verilmiştir. Köy enstitülerinde köye ait olan maddi ve manevi unsurların, Türk kültürüne ait bütün değerlerin, teknik, estetik, sanatsal yönleriyle korunup yaşatıldığı belirtilmektedir. Enstitülerin ders programı içeriğini inceleyen Sakaoğlu (2003, s.244) kültürel içerikli derslerin tarım ve teknik içerikli derslerin toplamından fazla olduğunu belirtmiştir. Kültür dersleri her sınıfta 22 saat; Ziraat dersleri ve çalışmaları ile teknik dersler ve çalışmalar her hafta 11'er saattir (Akyüz, 2001, s.356). Köy enstitülerindeki Kültür anlayışındaki farklılığa dikkati çekerken kültür kavramının, edebiyat, tarih, felsefe gibi kitaplardan öğrenilen bilginin gündelik yaşamda ve eğitimde açmazlara neden olması nedeniyle, bu dar kalıptan çıkartılarak, yaratma, şekillendirme, doğaya hakimiyet, yararlı hale getirme gibi anlamları da içeren genel konulu dersler oluşturulduğu belirtilmektedir (Koç, 2007, s.225).

1923-1945 yılları arasında başlatılan reformlarla halkın okuryazarlık oranının yanı sıra eğitim seviyesinin de yükseltilmesi hedeflenmiştir. Örgün öğretim kurumlarına devam eden vatandaşların eğitimlerinin süreklilik kazanması bu dönemin en temel hedefleri arasında yer almıştır. Tablo 1'de (bk. s.90) ilgili dönem arasında Türkiye'de örgün öğretim kurumlarının sayıları ile bu kurumlardan mezun olan öğrenci sayılarına yönelik dağılımlar yer almaktadır. Bu verilerde görüldüğü üzere ilkokul sayıları ile ilkokul mezunu öğrenci sayılarında gözle görülür bir yükselme eğilimi vardır. Bunun nedenleri arasında okur-yazarlık oranlarının yükseltilmesinin yanı sıra 1924 Anayasası ile İlköğretimin parasız ve zorunlu hale getirilmesi yer almaktadır. Buna göre 1923-1945 yılları arasında ilköğretim kurumlarının sayısındaki artış oranı %163, ilkokul diploması alanların sayısındaki yükselme oranı ise %372 olmuştur. Aynı zamanda benzer şekilde dikkate değer bir değişikliğin ortaokul ve lise sayıları ile bu kurumlardan diploma alan öğrencilerin sayılarında da olduğu görülmektedir. Buna göre 1927-1945 yılları arasındaki ortaokul sayısındaki artış oranının %243, ortaokul diploması alanların oranındaki artışın da %345 olduğu gözlenmektedir. Benzer eğilimin lise düzeyindeki

öğretim kurumları ile buralardan diploma alan öğrenci sayılarında da gözlemlendiğini söylemek mümkündür. Yükseköğretime devam ederek diploma alan kişi sayısında ise, 1928 yılından 1945 yılına kadar %286 artış olduğu gözlenmektedir. Bu verilere dayanarak eğitimde süreklilik kazandırılması hedefinin başarıya ulaştığını söylemek mümkündür (D.İ.E., 1973, ss.454-466). Ancak burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta aynı yıllar arasında yaşanan hızlı nüfus artışıdır. Hızla artan nüfus karşısında mevcut istatistikler öğretim kurumlarının ve buralardan diploma alan öğrencilerin sayıca yetersiz kaldığını göstermektedir. İlk kez 1927 yılında yapılan nüfus sayımında elde edilen verilerle 1945 yılı verileri karşılaştırıldığında nüfusun 13.638.270'den 18.790.174'e yükseldiği görülmektedir. Bu fark %37'lik bir yükselme oranına karşılık gelmektedir. Bu nedenle kendi içinde tutarlı bir yükselme grafiği izlediğini söyleyebileceğimiz örgün eğitim kurumlarının nüfus artışı karşısında sayıca yetersiz kaldığını söylemek mümkündür (D.İ.E., 1973, s.78).

Tablo 1. 1923-1945 Yılları Arasındaki Örgün Öğretim Kurumları Sayıları ve Mezun Sayıları Dağılımları

Öğretim Yılı	Halk Dershanesi		İlkokul		Ortaokul		Lise		Fakülte/Yüksekokul	
	<i>Dershane</i>	<i>Mezun</i>	<i>Okul</i>	<i>Mezun</i>	<i>Okul</i>	<i>Mezun</i>	<i>Okul</i>	<i>Mezun</i>	<i>Okul</i>	<i>Mezun</i>
1923-1924	-	-	4894	-	72	-	23	-	9	-
1928-1929	-	-	6600	26.275	78	2650	20	390	18	575
1932-1933	-	-	6778	24.740	190	5638	66	1379	18	719
1933-1934	-	-	6383	26.680	201	5116	72	2095	17	760
1934-1935	3670	66.255	6402	30.079	192	7423	69	1272	17	878
1935-1936	2274	40.229	6275	37.700	191	8248	66	2376	18	1009
1936-1937	3209	63.587	6202	42.208	202	10.044	68	3322	19	1227
1937-1938	3037	61.414	6700	48.638	214	12.502	68	4165	19	1301
1938-1939	2665	60.235	7862	56.685	228	13.593	75	4964	19	1403
1939-1940	1278	14.400	9418	69.636	234	14.941	80	5081	19	1554
1940-1941	1262	32.306	10.596	97.836	238	16.089	82	4488	20	1678
1941-1942	789	18.655	10.948	103.742	252	13.011	82	4857	20	1736
1942-1943	1236	32.137	11.404	103.568	244	13.334	79	5383	20	1485
1943-1944	1141	23.788	12.182	122.719	245	14.486	80	5662	26	1859
1944-1945	3450	67.792	12.903	124.198	247	11.803	76	6236	28	2221

Kaynak: D.İ.E., 1973, ss.454-466

III.6. UYGULAMALARIN KÜTÜPHANELERE VE KÜTÜPHANECİLİĞE YANSIMALARI

III.6. 1. Yasal Altyapı

1923-1945 yılları arasında yürürlükte olan 1924 Anayasası ve öncesinde hazırlanan 1921 Anayasası ülkede demokratikleşme hareketlerini başlatan gelişmelerin başında gelmektedir. Demokratikleşmenin kültürel hayatın özgürce yaşanmasına sağladığı katkı ve bu özgürlüğün sözlü ve yazılı olarak ifadesinin sonucu olan bilim ve sanat eserlerinin çoğalmasa kütüphanelerin geleneksel misyonlarına doğrudan etkide bulunmuştur. Bu kaynaklardan özgürce yararlanabilmek bu şekilde kültürel hayata katılmak temel hak ve özgürlükler arasında sayılmaktadır. Bu haklar 1924 Anayasası ile koruma altına alınmıştır. Bu yönüyle 1923-1945 yılları arasında niteleyen en önemli özellik toplumun demokrasi düşüncesi ile tanışması olmuştur. Bu bölümde söz konusu süreçte kütüphanelerin örgütlenmesine ve kütüphanecilik hizmetlerinin gelişmesine etki eden yasal gelişmelere ve düzenlemelere yer verilmiştir.

Ankara'da Milli Kütüphane kurma düşüncesi 1925 yılında Hamit Zübeyr Koşay'ın hazırladığı Devlet Kütüphanesi isimli raporda ve harf devrimi uygulama planında yer almaktadır. 21 Haziran 1934 tarihli ve 2527 sayılı "*Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu*" ile eyleme geçilir. Böylece Türkiye'de her türlü baskı yoluyla çoğaltılıp yayınlanan belgelerden beş nüsha Milli Eğitim Bakanlığına verilmesi kanunla kabul edilmiş ve bir nüshanın da ileride kurulacak Milli Kütüphaneye devredilmek üzere Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğünde bekletilmesi istenmiştir.

Basma eserlerin bibliyografik denetimi harf devrimi ile başlamaktadır. Maarif Vekaleti Talim Terbiye Heyeti tarafından 1930 yılından itibaren yayımlanmaya başlanan "Bibliyografya" Türkiye Bibliyografyasına temel teşkil etmiştir (Ötüken, 1948, ss.418-419). 21 Haziran 1934 tarih ve 2527 sayılı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu ile düzenli ve tam olarak yayınlanmaya başlamıştır. Türkiye bibliyografyasının hazırlanmasını ve Milli Kütüphanenin kurulmasını garanti altına alan bu kanun aynı zamanda İzmir, Beyazıt Devlet, İstanbul ve Ankara Halk kütüphanelerinin derleme kütüphaneleri kapsamında ele alınmasını öngörmekteydi (Alpay, 1976, s.75).

Bu dönemde yeni bir örgütlenme içinde olan kütüphane hizmetlerini olumsuz etkileyen yasalar da mevcuttur. Bunların başında 1050 sayılı *Muhasebe-i Umumiye Kanunu*,

2489 sayılı *Kefalet Kanunu*, ve bunlara bağılı olarak çıkartılan *Ayniyat Talimatnamesi*'nin olduğunu söylemek mümkündür. Kütüphaneciliğin temel prensibini ve kitapların ortaya çıkışındaki asıl nedenin okunmak için olduğu gerçeğini reddedip korunmak içindir eylemini yansıtan bu kanun ve talimatnameye göre, kütüphaneci ayniyat muhasibi, kütüphane ambar, kitap da demirbaş ya da eşya olarak işlem görmektedir (Çakın, 1973, s.111). Pek çok bürokratik işlemi zorunlu kılan bu anlayış, okuyucuya sunulacak her türlü kaynağı sınırlamakta ve kayıp olmaları durumunda görevlilere ceza uygulamayı zorunlu tutmaktadır. Sonuç olarak, hali hazırda oldukça geri kalmış kütüphane hizmetleri, bu tür yasal engellerle imkânsız hale getirilmiştir. Söz konusu yönetmeliğin kütüphanelerde ne şekilde uygulanacağı konusuna açıklık getirmek amacıyla, Kütüphaneler Müdürlüğü ve Maliye Bakanlığı işbirliği ile Kütüphaneler Mahsus Ayniyat Talimatnamesi hazırlanmıştır. Bu talimatnameyi şu şekilde özetlemek mümkündür (Çakın, 1973, s.111):

- Kütüphaneci kadrosuyla maaşla, maaş karşılığı ücretle veya selâhiyetle çalışanların aylıklarından kefalet aidatı kesilir,
- Kütüphaneye giren her türlü malzemeden eşya, malzeme, kitap v.s.'nin hesabından, defterlerin tutulmasından ve korunmasından kütüphaneci sorumludur. Durum elverdiğinde sorumluluk memurlar arasında paylaşılabilir,
- Sorumluluğu yüklenecek kütüphanecilerin veya idare memurlarının görevlerine yeni başladıklarında veya ayrılışlarında selef ve halefler arasında kütüphanelerin bütün eşya ve kitaplarının sayıma tabi tutularak devir ve tesellüm muamelesi yapılmalıdır,
- Bu tamim hükümlerinin aynen tatbiki lâzımdır,
- Bu hususta başka türlü hareket edenler hakkında gerekli muamelenin yapılacağı ehemmiyetle tebliğ olunur.

1927 yılında yürürlüğe giren Muhasebe-i Umumiye Kanunu doğrultusunda hazırlanan Ayniyat Talimatnamesi kütüphane kurumuna bir takım yasal engeller getirmiş, kütüphanelerin ve kütüphanecilerin toplumsal yapı içinde konularının gelişmesini büyük ölçüde engellemiştir. Toplumu bilgilendirmek gibi bir işlevi yerine getirmeye çalışan kütüphanelerde bu boyuta cezai işlemlerin uygulanıyor olması kütüphanecilik mesleğinin ve kütüphanecilerin konularını kötüleştirilmiş, kütüphanelerin toplumsal kalkınmadaki rolü ve gelişim süreçleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.

Kütüphaneler ulusal eğitim sistemi içindeki yeri başlangıcından itibaren uygulanan öğretim programını destekleyici nitelikte olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren

ilk ve ortaöğretim programları yeni ulusal eğitim politikasında önemli birer yere sahip olmuşlardır. Ülkede okur-yazar oranının düşük olması her iki düzeydeki öğretim programlarının önemini artırmıştır. Ulusal eğitim politikası kapsamında yeni öğretim programı ve yeni öğretim teknikleri 1926 yılında oluşturulmuş yeni eğitim politikasıyla belirlenen hedeflerin gerçekleşmesi için okul kütüphanelerinin oluşturulması da yine bu yılda gündeme gelmiştir (Soysal, 2007, s.151). Bununla birlikte 1920-1938 yılları arasında okul ve çocuk kütüphaneleri konuları gerilerde kaldığı yıllar olmuştur. Yeni toplumun örgütlenmesi, milli eğitimin kurulması için öncelikle okulları kurma işi bu devrede başlatılan gelişmeler arasındadır. Ancak okul kütüphanesi kavramı henüz otaya çıkmamıştır ve bu dönemde okullarda kütüphanesi olması düşünülmüş ancak eğitim ve öğretimi destekleyecek kurumlar olacak şekilde örgütlenmeleri gerçekleşmemiştir. Çocuk kütüphaneleri kurmak da bu dönemde gerçekleşmeyen işler arasındadır (Alpay, 1976, ss.72-73). 1925 yılında Türkiye'nin ilk çocuk kütüphanesinin Türk Ocakları tarafından Akhisar'da kurulması bu dönemin en önemli gelişmesi kabul edilebilir (Keseroğlu,1989, s.109) .

III.6. 2. Kütüphanelerin Yaygınlaşması

T.B.M.M.'nin 1920 yılında açılmasını izleyen dönemde Türkiye'de her alanda kalkınmayı sağlamak hedefine eğitim ve kültür devrimleri ile başlanmıştır. 1921 Anayasasının temel hak ve özgürlüklere yer vermediği, eğitim, öğrenim, bilimsel araştırma ve ifade özgürlüğü gibi unsurlara yer vermediği daha önce belirtilmiştir. Bu özelliğiyle kültür kurumlarının oluşmasına olanak sağlayacak bir nitelikte olmadığını söylemek mümkündür. 1924 Anayasası ile ilköğretimin zorunlu ve parasız hale getirilmesi kütüphanelerin yurt içinde etki alanını genişletmiş ve örgün eğitim içindeki yeri ve önemi belirginleşerek artmaya başlamıştır. Böylece ulusal eğitim politikası oluşturmanın devletin en önemli görevleri arasında olduğu kabul edilerek, tüm dünyada halk kütüphanelerinin ortaya çıkmasına neden olan Halkçılık ilkesi de 1924 anayasasında yer bulmuştur. Bu madde ile halka açık kütüphanelerin de içinde yer aldığı tüm eğitim ve kültür kurumları ve bu kurumların gerçekleştireceği hizmetler bir arada, devlet tarafından belirlenecek politikaya göre örgütlenmeye başlamışlardır.

Bu dönemde başlatılan yenileşme hareketlerinde kütüphanelere, yeni bir toplum yaratma ve uygar dünya içinde yerini alma sürecinde devlet eliyle yüklenen roller bugünkü kütüphane kurumunun oluşumuna da altyapı olmuştur. 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm eğitim, kültür ve bilim kurumları Milli Eğitim

Bakanlığı'na bağlanmış böylece eğitim ve kültür işlerinin devlet tarafından yürütülmesi yasallaştırılmıştır. Bu dönemde değişik isimler altında hizmet vermekte olan umumi kütüphaneler de Milli Eğitim Bakanlığı içinde örgütlenmelerini sürdürmüşlerdir. Araştırma, okul halk, milli kütüphane işlevlerinin bir arada düşünüldüğü kütüphane örgütünün oluşumu ve gelişimi, işlevlerinin tam olarak belirlenememiş olması nedeniyle gecikmiştir.

Kütüphanelerin Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğuna geçmesiyle ilgili olarak Soysal (1987, s.53) çeşitli kaynaklara göndermede bulunarak *“yasanın Kütüphaneciliğimiz'e etkisini sık sık yapıldığı gibi yalnız, vakıf kütüphanelerin Milli Eğitim Bakanlığı'na devri ve bağışlanışı biçiminde saptamak olayın biçimsel bir bağlam içinde yansıtılması olur”* demektedir. Bu ve buna benzer değerlendirmelerin Cumhuriyet'in eğitim ve kültür politikasına temel olan Tevhid-i Tedrisat Kanununun kütüphaneciliğin tarihsel gelişiminde özellikle de hizmet'in kurumsal yapısında yeni bir oluşuma yön verdiği etkinin niteliğini ve kapsamını yeterince yansıtamayacağını belirtilmektedir. Yasanın kütüphaneciliğimiz için anlamının bir devir ve yönetim biçimi değişikliğine yol açmasından öte, kütüphane hizmetinin halka olabildiğince geniş kapsamda ulaştırılmasında aranması gerektiği belirtilmektedir. 1869 yılına kadar bir vakıf girişimi olarak, kendine özgü oluşum, yönetim, denetim kuralları ve ekonomik koşullar uyarınca biçimlenmiş ve devletin bu nedenle gözetme gereği duyduğu belirtilen kütüphane kurumunun, 1869 yılında çıkarılan “Maarifi Umumiye Nizamnamesi” ile bir kamu görevi kimliği kazandığına dikkat çekilmektedir. 1924 yılına kadar özerk ve ekonomik yapısını vakıflardan aldıkları güçle korumaya devam eden kütüphaneler, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile vakıf tüzel kişiliğinin himayesinden çıkarak devletin himayesi altına girmiştir. Böylece Türk kütüphaneciliği yeni bir kurumsal nitelik kazanmıştır (Soysal, 1987, ss.53-54).

Bu dönemde eğitim kurumu kimliği kazanan kütüphanelerin devlet himayesi altında örgütlenmeye başlaması devletin ulusal eğitim politikasının bir sonucudur. Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi, 1924 anayasası ile ilköğretimin zorunlu ve parasız hale getirilmesi, Devletin eğitimi geniş halk kitlelerine ulaştırmak için aldığı önlemler arasındadır. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak örgün eğitimin bir parçası haline gelen kütüphane kurumu, okur-yazarlık kavramının gelişmesine bağlı olarak halkın kültürel gelişiminde kilit merkezler olmaya başlamıştır.

1927 yılında “*Tekke ve zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbelikler ile ilgili bir Takım Ünvanların Men ve Ilgasına Dair Kanun*” ile bu kurumlardaki koleksiyonlar Maarif Vekâletine bağlı kütüphanelere aktarılmıştır. Böylece tüm yurttaki kütüphaneleri oluşturan eski yeni eserler yavaş yavaş belirli merkezlerde toplanmaya başlamıştır. Zamanla kütüphanelerin hizmet verdikleri kesim ve buna bağlı olarak koleksiyonları farklılaşmaya başlamıştır. Koleksiyonların belli merkezlerde toplanması gerek standartlaşmaya gidilebilmesi, gerekse toplu katalogların çıkarılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Aynı yıl, yazmaların sınıflandırılması ve kataloglanması çalışmaları başlatılmış ve İstanbul kütüphanelerine ait bir dizi toplu katalog çıkarılmıştır (Baysal, 1991, s.58).

Hükümet programları ülkede başlatılan yenilik hareketlerinin en büyük destekçisi konumundadır. Eğitim ve kültür politikası alanında güçlü bir altyapı oluşturulmasına büyük önem verilmiş ve bu dönemde gerçekleştirilen ilk işlerden biri Maarif Vekâleti içinde bir Hars dairesi oluşturularak kütüphanelerin buraya bağlanması olmuştur. Ardından Maarif Vekâleti’ne bağlı olarak açılan Kütüphane Müfettişliği ile halka açık kütüphanelerin denetimi bu kurum tarafından sağlanmaya başlanmıştır. Aynı zamanda Maarif Vekâleti’nin bir odasında “Maarif Vekâleti Umumi Kütüphanesi” oluşturulmuştur. Öz (1997, s.106) literatürde, kütüphanenin kuruluş yılına dair üç farklı tarihe rastlandığını belirtmektedir. Bu tarihler, 1922 (Sağlamtunç, 1995, s.206), 1923 (Alpay, 1981, s.126) ve 1928 (Türk Kütüphaneleri Rehberi, 1957, s.112) şeklindedir. Bu bilgilere dayanarak Bakanlığa bağlı ilk kütüphanenin Ankara’da 1922 yılında kurulduğunu söylemek mümkündür.

Kütüphaneleri örgütsel gelişimi ile ilgili olarak T.B.M.M. hükümetinin kuruluşundan 6 yıl sonra Hars Dairesi içinde ayrı bir Şube müdürlüğü, bu tarihten 3 yıl sonra da Müdürlük haline dönüştüğüne dikkati çeken Öz (1997, s.173) bunun halk kütüphanelerinin 30 yıllık dönemdeki gelişimi için oldukça yavaş bir gelişme olarak nitelendirmiştir. Bu dönemde Hükümet tarafından desteklenen ve Halk kütüphanelerinin ortaya çıkmasına neden olan Halkevleri, bu gelişmedeki yavaşlığın gerekçesi olarak gösterilmektedir.

Bu dönemde dikkati çeken bir diğer nokta hali hazırda hizmet vermekte olan umumi kütüphaneler varken halka kültürel kimlik kazandırmak, hükümet faaliyetlerinin halka ulaşmasını sağlamak, halkın katılacağı kültürel faaliyetleri yaygınlaştırmak, eğitim amaçlı kurslar açmak, yayın çıkarmak, okuma yazma seferberliğinin başlatılarak

yetişkinlerin eğitimi sağlamak amacıyla içinde kütüphaneleri olan yeni merkezler oluşturulmuştur. Bu merkezlerden ilki 1912 yılında kurulan ancak Kurtuluş Savaşı sırasında kapanmasının ardından 1922 yılında tekrar örgütlenen Türk Ocaklarıdır.

Karaer (1992, ss.141-142) Cumhuriyetten önceki dönemde Türk Ocaklarının kütüphane çalışmalarına değinirken, 1913 ve 1918 yıllarına ait Türk Ocağı kongrelerinde; buralarda yeni kütüphaneler kurulması amacıyla değerli kaynaklar edindiklerinden, 1250 ciltlik bir kütüphane koleksiyonu oluşturduklarından ve bu koleksiyonun danışma kaynaklarının yanı sıra sosyal bilimler, fen bilimleri, gibi alanlara ait önemli kaynakların yanı sıra görsel işitsel malzemelerden oluştuğundan bahsedildiğini aktarmaktadır. Gelecek nesillerin güçlü, duyarlı ve bilimsel anlamda gelişmiş nesiller olabilmesi için ilk koşulun bilgisizlikle mücadele edilmesi gerektiği konusu üzerinde birleşen Türk Ocaklarının bir kültür kurumu olarak bu görevi üstlendikleri görülmektedir. Ocaklarda oluşturulmaya çalışılan kütüphane koleksiyonlarında izledikleri yol bunun en açık göstergelerinden biridir. 1923 yılında düzenlenen Birinci Heyet-i İlmiye sonucunda Milli Tarih Kütüphanesi kurulmasına karar verilmiştir. Türk Ocaklarının Hars Heyeti üyesi Ziya Gökalp tarafından yapılan öneri o yıllarda hükümetin ve Türk Ocaklarının kütüphane kurumun verdiği önemin göstergesidir (Sakaoğlu, 1992, s.19).

Türk Ocağı kütüphaneleri, Ocakların binaları içinde kurulmuştur. Kütüphane hizmetlerine önem verildiği belirtilen Ocak kütüphaneleri halka açık hizmet vermişlerdir. Koleksiyon seçiminde basılı kaynakların yanı sıra gör-ışit malzemelerin de tercih edildiği, gerektiğinde süreli yayınlarda çıkan makalelerin Türkçeye çevrilerek talep edenlere sağlandığı görülmektedir. Kitap seçiminde bibliyografya yayın kataloglarından yararlanıldığı belirtilen kütüphanelerde uygulanan bu profesyonel yaklaşım dikkate değerdir. Her geçen gün koleksiyonunun büyüdüğü Türk Ocağı kütüphanelerinde koleksiyon geliştirme politikasında halkın her kesiminden insanın gereksinimlerini dikkate alınmıştır. Tüm bu uygulamalarıyla Türk Ocağı kütüphanelerinin günümüz kütüphanecilik anlayışına çok yakın hizmet verdiği görülmektedir (Karaer, 1990, ss.56-60).

Türk Ocakları, Cumhuriyet kültür devrimine hizmet etmiş, kütüphaneler de dahil olmak üzere sosyal ve kültürel faaliyetlerini halkın milli birlik altında toplanması, ulusal kimliğin gelişmesi, batılılaşma sürecinde öz değerlerin korunması yolunda kullanmıştır.

Ocakların konumuz açısından dikkate değer çalışmaları arasında Türkiye'nin ilk çocuk kütüphanesini kurmaları ve Türk Tarih Kütüphanesi fikrini ortaya atmaları gelmektedir. Kütüphane çalışmalarında benimsedikleri profesyonel yaklaşım özellikle koleksiyon geliştirmede kendisini göstermiş ve dönemin halka açık kütüphaneleriyle rekabet edecek düzeye ulaşmışlardır. Bütün bu olumlu gelişmelerin yanında Türk Ocakları için hazırlanan yönetmelikte Türk olmayanların Ocakların faaliyetlerinden yararlanmasında getirilen kısıtlamalar ülkenin kalkınmasında benimsenen topyekûn seferberlik anlayışıyla çelişmiştir. Aynı şekilde hizmet verdiği kitleyi iyi okumuş ocağın fikirleriyle çelişmeyen, meslek sahibi kişilerle sınırlanmış olması zaman içinde Türk ocağı kütüphanelerini kitapların korunduğu yerler haline getirmiştir.

Cumhuriyetin ilanı ile başlatılan kültür devrimlerinin halka tanıtılması ve halkın başlatılan tüm yeniliklerde yer alabilmesi amacıyla okuma yazma seferberliği ve halk eğitimi gibi girişimler başlatılmıştır. Bunların başlatılmasındaki amaç, genel olarak o dönemde kendi öz kültürümüze gelişmiş ülkelerden alınan maddi kültür öğelerinin entegre edilmesiyle halk ile aydın kesim arasında eğitim ve kültür düzeylerinde oluşabilecek farklarının kapatılması olmuştur.

Kültürel ve toplumsal açıdan geri kalmış Türk halkının, Cumhuriyet içinde daha güçlü bir kültürel kimlikle yerini alması amacıyla başlatılan devrimlerin ilkinin Harf Devrimi oluşturur. Harf devrimi, etkisini okur-yazarlık ve yayın üretimi yanında, kuşkusuz kütüphane hizmetlerinde de göstermiştir. Harf devrimi ile kütüphane kurumunun kaynak varlığında ağırlık merkezinin niteliği değişeceği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra harf devrimi diğer kurumsal öge ve oluşumların yanı sıra kütüphanelerdeki kaynak birikiminin niteliğini de etkilediğine dikkat çekilmektedir. Kütüphaneler açısından bu etki, kendisini dermelerin yeniden oluşturulması biçiminde göstermiştir. Ancak harf devriminin yarattığı en kayda değer değişim, kütüphanelerin 1923 yılına kadar bilgi kaynaklarının koruyucusu konumundaki misyonunun yerini okuma seferberliğinin artırılması sürecinde halkın kitaba ve bilgiye ulaşmasında eğitim ve kültür olgularının bütünleştiği kurumlara bırakması olarak kabul edilmektedir (Soysal, 1987, ss.63-66). Yeni Türk harflerinin kabul edilmesiyle başlatılan eğitim seferberliğini destekleyerek halk ile aydınlar bir araya getirmek amaçlanmış, Anayasada yer bulan Halkçılık ilkesi ve buna bağlı oluşacak demokratik yapı doğrultusunda yeni kültürel merkezlere gereksinim duyulacağı saptanmıştır. Bu gereksinimin sonucunda Halkevleri oluşturulmuştur.

Halkevlerinin kurulmasını izleyen dönemde okuma yazma kurslarına ilginin her geçen gün artması, yeni yayınlanan her kitabın kütüphanelere gönderilmesiyle koleksiyonların zenginleşmesi sonucu kütüphanelere talep beklenenin üzerine çıkmıştır. Hizmetlerin yayılmasını sağlamak amacıyla halkevleri kendi buldukları ilin yakınındaki köylerde okuma odaları oluşturmaya başlamışlardır. Bu dönemde kitap sayısına oranla dört misli artan okuyucu sayısının kütüphane koleksiyonlarının artarak çeşitlenmesine ve kütüphanelere okumak ve araştırma yapmak amacıyla gelen kişilerin sayısında artışlara neden olduğu belirtilmektedir (Çeçen, 1990, s.175). Gerçekte halkodalarının açılması kararının altında yatan neden de bu genişleme olmuştur. Tablo 2’de (bk. s.99) 1933-1945 yılları arasında hizmet veren halk okuma odalarının sayıları ile kitap ve okuyucu istatistikleri yer almaktadır (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1947, s.II). Halkodaları kitaplıklarının sayılarındaki yükselme 1933-1936 yılları arasında devam etmiş aynı şekilde bu yıla kadar okuyucu sayısında %170 oranında yükselme olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte söz konusu yükselişin 1937 yılından itibaren inişe geçtiği ve 1945 yılına gelindiğinde halk odalarındaki kitaplık sayısının %50, bu kitaplıklardaki kitap sayısının %33 ve okuyucu sayısının da %53 oranında azaldığı gözlenmiştir. Halkevlerinin açılışını izleyen bir yıl gibi kısa bir sürede toplanan istatistikler toplumun yoğun ilgisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre, 1933 yılı içinde Halkevlerinde toplam 1663 toplantı, 915 konferans, 373 konser, 511 temsil düzenlenmiş; kütüphanedeki kitap sayısı 60 bin’i geçmiş, kitaplıklardan yararlananların sayısı 150 bin’i bulmuştur (Halkevlerinin..., 1933/1934, ss.123-124). Halkevlerinin 1950 yılında kapatılışına kadar yurt genelinde faaliyet gösteren 478 Halkevi, 4322 Halkodası bulunmaktadır (Yeşilkaya, 2002, s.113). Bu halkevlerinin dergiler hariç 600 bin kitapla, 1 milyon 719. 292 okuyucuya hizmet verdiği belirtilmektedir (Saraoğlu, 1990, s.161). Tablo 3’de (bk. s.100) 1935-1945 yılları arasındaki halkevi kütüphanesi sayıları ile bu kütüphanelerde bulunan kitap sayıları kütüphanelerin okuyucu sayılarına yer verilmiştir (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1947, s.II). Halkevlerinin hizmet verdikleri süre içerisinde elde edilebildiği kadarıyla mevcut istatistikler gerek kütüphane ve kitap sayıları gerekse okuyucu sayıları bakımından her zaman istikrarlı bir yükseliş içinde olduklarını göstermektedir. Bu istikrarın 1945 yılına gelindiğinde %30.22’ye ulaşan toplam nüfus içindeki okuyucu oranında pay sahibi olduğu açıktır.

Tablo 2. 1933-1945 yılları arasında Halk Okuma Odalarında kitaplık, kitap ve okuyucu sayısı dağılımları

Halk Okuma Odaları			
Öğretim Yılı	Kitaplık Sayısı	Kitap Sayısı	Okuyucu Sayısı
1933-1934	778	34.686	57.179
1934-1935	540	44.639	103.742
1935-1936	527	39.712	154.810
1936-1937	543	23.717	95.951
1937-1938	463	26.327	83.636
1938-1939	434	26.303	80.518
1939-1940	432	21.375	84.230
1940-1941	321	21.870	69.832
1941-1942	275	21.514	72.185
1942-1943	262	22.621	53.441
1943-1944	233	25.909	55.529
1944-1945	230	17.657	39.881

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1947, s.II

Halkevleri kütüphaneleri, açılışından sonraki yıllarda basında ve halk arasında bazı eleştirilerle de karşılaşmışlardır. Kuruluş amaçlarını oluşturan temel düşüncede her kesimden halkın katılmasını sağlamak varken etkinliklere daha çok aydın kesimlerin katıldıkları belirtilmiş ve bu durum da Halkevlerinin hedefine ulaşamadığının bir göstergesi kabul edilmiştir. Kütüphane kurmanın Halkevi oluşturulmasında gerekli koşullardan biri olmasına rağmen, halkevlerinin sayılarının kütüphane sayısından fazla olması, bu koşulun her yerde uygulanmadığını ve kütüphanelere verilen önemin her yerde yeterince kavranmadığını göstermektedir (Keseroğlu, 1989, s.129). Bu dönemde halkevi kütüphanelerine yönelik bir diğer eleştiri ise her yeni çıkan kitabın tüm halkevi kütüphanelerine gönderildiği ve kütüphane koleksiyonlarının her geçen gün arttığı bilgilerine karşın büyük şehirler dışında kütüphanelerin son derece yetersiz kaldığı, hatta bazı Halkevlerinde bu gereksinime cevap verecek Kütüphane ve Yayın Kolu dahi bulunmadığı yönünde çıkan haberlerdir (Keseroğlu, 1989, ss.129-130). Tüm olumsuz eleştirilere rağmen Halkevleri 1932-1950 yılları arasında Türk kültür yaşamının tarihsel gelişimine eşî görülmemiş bir canlılık getirmiştir.

Tablo 3. 1935-1945 Yılları Arasında Değişim Oranları ile Birlikte Halkevi Kütüphaneleri, Kitap Sayıları ve Okuyucu Sayısı Dağılımları

HALKEVİ KÜTÜPHANELERİ						
Öğretim Yılı	Kütüphane Sayısı	Değişim Oranı %	Kitap Sayısı	Değişim Oranı %	Okuyucu Sayısı	Değişim Oranı %
1935-1936	22	-	45.789	-	257.588	-
1936-1937	165	650.0	185.084	304.0	860.595	235.0
1937-1938	166	0.6	214.463	15.9	656.654	-23.7
1938-1939	207	24.7	278.985	30.1	1.294.686	97.2
1939-1940	374	80.7	374.257	34.1	1.681.195	29.9
1940-1941	377	0.8	462.817	23.7	1.169.761	-30.4
1941-1942	378	0.3	524.594	13.3	1.274.557	9.0
1942-1943	393	4.0	584.187	11.4	1.335.541	4.8
1943-1944	392	-0.3	626.082	7.18	1.339.540	0.3
1944-1945	395	0.8	648.408	3.6	1.373.672	2.5

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1947, s.11

Halkevleri 1932-1950 yılları arasında gün geçtikçe gelişen ve kültürel kimliğin oluşmasında etki alanını genişletirken Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı halka açık kütüphaneleri bu durumdan olumsuz etkilenmişlerdir. Halkevlerinin halka açık kütüphanelere kıyasla daha başarılı olmalarının nedenini Yalmanoğlu (1993, s.111), halkevlerine yapılan devlet desteği ile açıklamaktadır. Yerel teşkilatlanmanın ve özerk yapılanmasının sayesinde halkevleri daha hızlı bir gelişim içinde olmuşlardır. Bununla birlikte Milli Eğitim Bakanlığı eğitim ve kültür politikasını tam olarak oturtamamış olması nedeniyle içinde bulunduğu belirsizliği eğitim ve kültür faaliyetleri alanına da yansımıştır. 1935-1961 yılları arasında çeşitli kereler isim değişikliğine uğrayan Milli Eğitim Bakanlığı görev ve sorumluluk alanlarının değişmesi nedeniyle eğitim ve kültür alanlarında tutarlı faaliyetler sergileyememiştir.

Dönemin koşulları dikkate alındığında halkevi kütüphanelerine yönelik yapılacak genel bir değerlendirmede bu kurumların temel görevlerinin bugün anladığımız temel kütüphane hizmetlerini sağlamak olmadığını, daha çok koleksiyonlarını ve okuyucu sayılarını yıldan yıla artırmak amacıyla hizmet verdiklerini belirtmek gerekmektedir. Bununla birlikte bugünkü halk kütüphanesi hizmetlerine örnek teşkil etmiş halkevi kütüphaneleri özünde sanat ve kültür yayınları yapan, kitap sergileri düzenleyen ve halkın kitap gereksinimini karşılayan birer kültür merkezi felsefesiyle hizmet vermişlerdir. Yurt çapında benimsenen ulusal eğitim ve kültür politikasının bir parçası olan halkevi kütüphanelerinin, halkevlerinin açılması için gerekli koşullar arasında yer alması kütüphane verilen önemi göstermesi bakımından son derece önemlidir. Halkevlerinin ve halkodalarının kültürel hayata katkısının kütüphane, koleksiyon ve kullanıcı sayıları dikkate alındığında oldukça büyük olduğu görülmektedir. Geleneksel kütüphanecilik anlayışını değiştiren halkevi kütüphaneleri siyasi bir eylem sonucu oluşmuş olması nedeniyle Cumhuriyet döneminin en açık ve net kültür politikası niteliğindedir. Toplumsal yapıya kazandırdığı canlılığın yanı sıra toplumda biz duygusunu geliştirmesi, ulusal çapta yürütülen eğitim seferberliğini desteklemesi ve halkın okuyarak öğrenmeye ilgi duymasını sağlaması bakımından döneminin en önemli kültür kurumları olmayı başarmıştır. Bununla birlikte halkevleri ve halkodaları ile ilgili olumsuzluk siyasi irade ile belirlenmiş bir politika olmanın getirdiği ideolojik rekabet ortamında bir tür siyaset aracına dönüşmüş olmalarıdır. Çok partili hayatın başlaması ile değişen siyasi iradenin ilk uygulamalarından birisi önceki yönetimin izlerini silmek adına halkevlerinin kapatılması olmuş, söz konusu durum Türk kültür hayatındaki canlanmanın belirgin bir şekilde gerilemesine neden olmuştur. Bu gerileme yıldan yıla

farkların gözlenebildiği kitap, kütüphane ve okuyucu sayılarındaki değişim oranlarında kendisini göstermiştir.

Türkiye'nin köylerinde okur-yazar oranının artırılması ve eğitim koşullarının iyileştirilmesi amacıyla kurulan Köy Enstitülerindeki en yaygın faaliyetlerden birisinin serbest okuma saatleri olduğu belirtilmektedir. Bu saatlerde öğrencilerin Türk ve Batı kültürünün temel eserlerini okudukları, aynı zamanda hazırladıkları özetler ve kitap tanıtımlarıyla değerlendirmeler yaparak öğrencilere düşünme, araştırma ve yazma alışkanlığı kazandırıldığı bilinmektedir. Okuma saatleri aracılığıyla çocuklarda olumlu düşünceler kazandırmak, ulusal, ahlaki ve vatan duyguları güçlendirmek gibi amaçlar taşındığı belirtilmektedir. Köy Enstitülerinde gerekli ortam hazırlandığı için kitap okumanın bir yarışa dönüştüğü kitaplar yetmeyince öğrencilerin yayınevlerinden kitap istemeye başladıkları, diğer enstitülerle kitap alışverişi yapılmaya başlandığı aktarılmaktadır. Bununla birlikte köy enstitülerinde amacın öğrencilere çok kitap okutmak olmadığı, gerçekte öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırarak olaylara ve olgulara eleştirel bakış açısı geliştirebilmelerinin sağlanması olduğu belirtilmiştir (Koç, 2007, ss.228-230).

Bu uygulamalarla enstitülerde sınıf kitaplıkları kurulmaya başlanmıştır. İlk yıllarda çok fazla işlerlik kazanmayan bu kitaplıklar 1945 yılından sonra çıkarılan Köy Enstitüsü Yönetmeliği ile Enstitü Müdürünün sorumluluğuna verilmiş ve Enstitü Müdürleri kitaplıklarla ilgili Bakanlığa rapor vermekle yükümlü tutulmuşlardır. Yönetmeliğin 33. Maddesi gereğince *enstitü, kitaplık kitaplarını laboratuvar ve atölyelerde bulunan ders aletlerini bilimsel esaslara göre sınıflamak* zorundadır. Ayrıca Yönetmeliğin 41. Maddesine göre ise, *enstitü kitaplığındaki kitapların özel bir yönetmeliğe göre öğretmen ve öğrencilere verilmesinin uygun olacağı* belirtilmektedir. Yönetmelikte kitaplık memuru ve ayniyat mutemetinin yaptığı işlere de yer verilmiş ve temel kütüphane işlerinin bu yönetmelik aracılığıyla bir sistem ve kurallar bütünü içinde yürütülmesi amaçlanmıştır. Yönetmelikteki dikkat çekici noktalardan birisi öğrencilerle kitaplık arasındaki iletişimi kurma sorumluluğunun öğretmenlere verilmiş olmasıdır (Keseroğlu, 1995, s.11). Bu yönetmeliğe göre;

- a) Öğretmenler derslerini faydalı bir şekilde vermek için derslere hazırlıklı girmek ve okulda bulunan ders araçlarından ve okul kitaplığında bulunan kitaplardan öğrencilerini faydalandırmakla sorumludurlar,

- b) Öğretmenler, öğrencileri kişisel çalışmalara özendirmek için önlemler alır. Gerektiğinde öğrencilerin kitaplıklardan, müzelerden, laboratuvarlardan yararlanmaları sağlanır. Yönetmeliğin 92. Maddesine göre okul içindeki onbir koldan birisi kitaplık koludur ve köy enstitülerinde tutulması gereken defterlerden birisi Kitaplık Demirbaş Defteridir (Keseroğlu, 1995, s.12).

Yukarıdaki maddelere bakarak, Köy Enstitülerinde okul kitaplığının eğitim-öğretimin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve ders programlarıyla bağlantılı olduklarını söylemek mümkündür. Kitap ve okuma eylemi ders programının doğal bir parçası kabul edilmiştir.

Cumhuriyet döneminde izlenen politikalar ışığında kütüphanelerin bir amaçtan çok bir araç olarak kullanılması, ülke çapında kütüphanelerin gelişimine olanak sağlayacak bir planın olmadığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir planı gerektirecek kullanıcı ve de kütüphaneci kitlesinin olmaması halka açık kütüphanelerin Cumhuriyet süresince gelişme göstermemesinin önemli nedenleri arasındadır. Tablo 4’de (bk. s.105) 1931-1945 yılları arasında Genel Kitaplıklar adıyla Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak hizmet veren kütüphanelerin kitap ve okuyucu dağılımlarına yer verilmiştir. Tablo 3’de (bk. s.100) yer alan Halkevi kütüphanelerine yönelik oranlarla karşılaştırıldığında oldukça zayıf kaldığını söylemek mümkündür (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1947, s.II).. Zaman zaman kütüphane sayılarının azalmış olması kaynak yetersizliği nedeniyle bazı bölgelerde kütüphanelerin kapatıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Bununla birlikte 1934, 1936 ve 1940 yıllarındaki okuyucu sayısındaki azalmalar Halkevi Kütüphanelerinde 1937 ve 1940 yıllarında, Halkodalarında da 1940 yılında gözlenmektedir. O dönemde yaşanan ekonomik sıkıntılar bu azalmanın başlıca nedenleri arasında gösterilebilir. Çünkü belirtilen yıllarda kütüphane ve kitap sayılarında herhangi bir azalma olmamasına rağmen okuyucuların sosyal ve ekonomik hayatlarında yaşadıkları değişikliğin kütüphane kullanım oranlarına yansıdığını söylemek mümkündür.

Genel Kitaplıklara yönelik istatistiklerin ulaşıldığı 1931-1945 yılları arasındaki artış oranlarına bakıldığında kütüphane sayılarının %3.5 oranında azaldığı, kütüphanelerdeki kitap sayılarının %70 oranında arttığı ve okuyucu sayılarının ise %6.8 oranında azaldığı görülmektedir. Bu bilgiler ışığında ilgili dönemde hizmet veren genel kitaplıkların koleksiyonlarındaki artışın kütüphane ve okuyucu oranlarındaki düşüşler karşısında çok fazla bir anlam ifade etmediğini söylemek mümkündür. Bu dönemde

devlet tarafından sağlanabilen olanakların halkevi kütüphaneleri için daha fazla kullanılmış olmasının yanı sıra döneme ait ekonomik koşulların halkın kütüphane kullanma alışkanlıkları üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle genel kitaplıkların kullanım oranlarının düşük olduğunu söylemek mümkündür (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1947, s.II).

Tablo 4. 1931-1945 yılları arasında değişim oranları ile birlikte Genel Kitaplık, Kitap Sayısı ve Okuyucu Sayısı Dağılımları

GENEL KİTAPLIKLAR						
Öğretim Yılı	Kütüphane Sayısı	Değişim Oranı %	Kitap Sayısı	Değişim Oranı %	Okuyucu Sayısı	Değişim Oranı %
1932-1933	85	-	386.582	-	974.986	-
1933-1934	102	20.0	419.056	8.4	979.700	0.5
1934-1935	113	10.8	459.746	9.7	905.575	-7.6
1935-1936	90	-20.4	435.885	5.2	826.059	8.8
1936-1937	89	1.1	453.001	3.4	772.555	-6.5
1937-1938	89	0.0	477.426	5.4	695.630	10.0
1938-1939	87	2.2	487.221	2.1	749.248	7.8
1939-1940	81	-6.9	492.401	1.1	706.627	5.7
1940-1941	83	2.5	517.393	5.1	531.613	-24.8
1941-1942	83	0.0	503.189	2.8	655.239	23.3
1942-1943	84	1.2	553.151	9.9	770.078	17.5
1943-1944	85	1.2	629.575	13.9	758.953	-1.4
1944-1945	82	-3.5	658.698	4.6	908.953	19.8

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1947, s.11

III.6. 2. 1. Raporlar ve Genel Değerlendirmeler

Kütüphanelerin ulusal eğitim politikası kapsamında değerlendirilmeye başlaması üzerine, kütüphaneler 1923-1945 yılları arasında ulusal eğitim ve kültür sistemi için çeşitli uzmanlarca hazırlanan ve mevcut duruma yönelik yapılan değerlendirmelerin ve geleceğe dönük önerilerin yer aldığı raporlara konu olmuştur. Bu raporlarda ülkede kütüphanelerin ve kütüphane hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına ve mevcut hizmetlerin de iyileştirilmesine yönelik önemli önerilere yer verilmiştir. Bu bölümde sırasıyla; John Dewey (1924), Hamit Zübeyr Koşay (1925), Joseph Stummvoll (1935), Helmut Ritter (1935), Yaşar Nabi Nayır (1937), Nahid Sırrı Örik (1939) ve Yaşar Karayalçın (1952) tarafından hazırlanan raporlara yer verilmektedir.

Kütüphanelerin 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat kanunu ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak ulusal eğitim sistemine dahil edildiğine daha önce değinilmiştir. Bu gelişmenin ardından günün şartları ve toplumun gereksinimleri doğrultusunda gelişmeleri sağlayabilmek için, gelişmiş ülkelerden uzmanlar gözlemler yapmak ve önerilere bulunmak için ülkemize davet edilmiştir. Bu uzmanların ilki, 1924 yılında ülkemize davet edilen Amerikalı eğitimci filozof John Dewey'dir.

John Dewey, ziyareti sonrasında 1924 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na incelemelerini ve düşüncelerini içeren "Türkiye Maarifi Hakkında Rapor" isimli çalışmasını sunmuştur. Raporunda Dewey (1952, ss.4-12), okur yazar oranının artırılması ve halka okuma alışkanlığının kazandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda gelişmesi gerektiğinin altını çizdiği kütüphanelerle ilgili olarak çeşitli tanımlamalarda bulunmuş, okullarda açılacak kütüphanelerin yanı sıra halkın erişiminin serbest olacağı umumi kütüphaneler kurulmasıyla ilgili önerilerde bulunmuştur. Dewey, okul ve halk kütüphanesi arasında belirgin bir ayırım yapmadığı raporunda halkı kütüphanelere çekmek için gezici kütüphane sisteminin hayata geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Dewey, 1952, s.2). Dewey'nin halkın kütüphanelere çekilmesi amacıyla getirdiği gezici kütüphane önerisi ile kütüphanelerin halka açılması ile ilgili olan maddesinin Köy Enstitülerinde uygulandığını görmekteyiz (Keseroğlu, 1989 s.141). Raporundaki kütüphanelerle ilgili önerilerine; kütüphanelerin örgütlenmesine ilişkin Maarif Vekaleti içinde bir Kütüphane Dairesi'nin oluşturulmasını, öğretmen okullarında kütüphanecilik mektebinde kütüphanecilik dersleri verilmesini ve birkaç kişinin eğitim almak üzere yurtdışına gönderilmesi gerektiğini eklemiştir (Dewey, 1952, ss.15-16). Dewey'nin görüşleri içindeki son madde uyarınca Fehmi Ethem Karatay kütüphanecilik eğitimi almak üzere Paris'e gönderilmiştir (Artukoğlu, 1979, s.2).

Bakanlığa bağlı kütüphanelere yönelik hazırlanan ikinci rapor, Maarif Vekaleti Hars Dairesi Müdürlüğü (1925-1926) görevini yürüten Hamit Zübeyr Koşay tarafından hazırlanmıştır. 1925'te kütüphanelerin genel durumu üzerine Bakanlığa sunduğu raporun ardından Türkiye'de kütüphaneciliğin o gün için mevcut durumunu ve geleceğe yönelik kendi görüşlerini içeren bir ek rapor sunmuştur. Koşay'ın hazırladığı bu raporların ardından kütüphanelerle ilgili olarak tamamlayıcı bir üçüncü rapor hazırladığı bilinmektedir (Soysal, 1987, s.54-55).

Koşay'ın 1925 yılında hazırladığı "Kütüphanelere Dair" başlıklı rapor kütüphanecilik eğitimi konusunda bir Türk araştırmacı tarafından yayınlanmış ilk rapor olması ile tarihsel bir öneme sahiptir. Aynı zamanda H.Z. Koşay'ın sunmuş olduğu öneriler ülkedeki kütüphaneciliğin gelişimi konusunda Dewey'e göre daha kapsamlı ve analitik olması ile de farklılık göstermektedir (Çakın, 1984, s.75).

Hamit Zübeyr Koşay (1960, s.36-38), ülkedeki kütüphanelere ve koleksiyonlarına yönelik dağılımlara yer verdiği raporunda; 1925 yılı itibariyle 64 il ve 395 taşra bölgesi içinde 45 il merkezinin ve de 366 taşra bölgesinin kütüphaneye sahip olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, mevcut kütüphanelerin 11 tanesinin Bursa'da, 15 tanesinin Kastamonu'da ve 40'dan fazlasının da İstanbul'da olduğu belirtilmiş ve modern bir toplumun ihtiyacını karşılayacak nitelikte olmadığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca raporda kütüphane koleksiyonlarının müzeler için son derece değerli olmakla beraber değerli el yazmalarının yurtdışına kaçırılmasının önlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Koşay'ın raporunda yer alan öneriler aşağıda sıralanmıştır (Koşay, 1960 s. 36):

- Her il merkezinde ve taşrada halk kütüphanelerinin yaygınlaşması ve gezici kütüphanelerin oluşturulması,
- Milli kütüphanenin kurulması,
- Toplu katalogların hazırlanması,
- Kütüphanecilerin yaşam standartlarının yükseltilmesi,
- Kütüphanecilik hakkında yayınlar çıkarılması,
- Üniversite düzeyinde kütüphanecilik eğitiminin başlatılması.

Koşay'ın kütüphanelerin derecesi üzerinde dururken yaptığı sınıflama ile bu kütüphanelerin kuruluş ve yönetimi konularında raporunda yeterince bilgiye yer vermediği belirtilmektedir (Soysal, 1987, s.55). Koşay'ın raporunda dikkati çeken bir diğer nokta halk kütüphanesi kavramının tanımlanarak işlev ve hedeflerinin açıklanması olmuştur. Buna göre Koşay (1960, s.38) raporunda " *Kaza ve büyükçe*

nahiyelerde ve hatta büyük kütüphanesi olan merkezlerde ayrı halk kütüphanesi teşkil olunmalıdır. Dermesi bilimsel değil, eğitsel ağırlıklı olmalı, yayın sağlama merkeze bağlı gelişmeli ve bulunduğu yerdeki herkes yararlanabilmelidir. Halk kütüphaneleri resmi okullar dışında, kişilerin kendi kendini eğitebilecekleri ikinci bir okul olarak değerlendirilmelidir.” demektedir. Halk kütüphaneleri konusunda ilk çeviri kitap olan “Halk Kütüphanelerinin Suret-i Tesis-i Usulü İdaresi” isimli esere yazdığı Önsözde Hars Dairesinin görevlerini belirlemiştir (Soysal, 1987, s.55). Ek rapor biçiminde nitelendirebileceğimiz Önsözde “Gezici Kütüphaneler Yönetmeliği” yer almaktadır (Sağlamtuğ, 1995, s.136). Bu önsözde hars dairesinin görevleri iki madde altında toplanmıştır (Soysal, 1987, s.55): 1) Yönetimi Milli Eğitim Bakanlığı’na bırakılan düzensiz birer kitap ambarı görünümündeki vakıf kütüphaneleri denetim altına alarak eski kültür ürünlerini yıkımdan kurtarıp özellikle bilim adamlarının yararlanabileceği duruma getirmek, 2) Çağdaş gereksinimleri karşılayan ve halk eğitimi için etkin bir araç olacak halk kütüphaneleri kurmak. Hamit Zübeyr Koşay’ın bu açıklamalarından, ilk raporunda öngörülen; yazma eserlerle hususi kütüphaneleri harice çıkartmama ve bu gibi eserlerin kütüphanelerce satın alınmasını sağlanması; kütüphanecilikten anlayan memurların yetiştirilmesi için kurs açılması; Darülfünun’da kütüphaneciliğin serbest ders olarak okutulması gibi önlemlerin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır (Soysal, 1987, s.55).

Hamit Zübeyr Koşay tarafından yazılan diğer bir rapor ise 1987 yılında Özer Soysal tarafından çevirisi yapılan “*Islahat Raporu*” başlıklı rapordur. Söz konusu rapor, bugünkü anlamda halk kütüphanelerinin ortaya çıkışının temeli olması bakımından tarihi bir önem taşımaktadır. Bu rapora göre kütüphaneler ile ilgili olarak dikkate alınması gereken hususlar arasında şunlar yer almaktadır (Koşay, 1926, ss.315-317):

- Mevcut kütüphaneler koleksiyon bakımından oldukça değerli ancak nitelik olarak yetersizdir,
- Toplumun bilgi düzeyine göre kütüphane türleri oluşturulmalıdır: Bunlar bilimsel ve halk kütüphaneleridir. Halk kütüphaneleri bilimsel eğitimden farklı olup, eğitim görmemiş halkın eğitim seviyesini yükseltecek, halkta bilgilenmeye karşı istek uyandıracak, boş zamanlarını değerlendirecek koleksiyonlara sahip olmalıdır,
- Halk kütüphaneleri resmi eğitimi desteklemeli, aynı zamanda sergiler, müzeler, konferanslar, halkın katılacağı eğlenceler, konserler, kutlamalar

düzenlemeli bu yolla da kültürel seviyeyi artırmalı ve halkı kütüphaneye çekmelidir,

- Merkezde kurulacak halk kütüphanelerin yanı sıra taşrada kütüphaneler kurulmalı ve bunlar gezici kütüphanelerle desteklenmelidir,
- Halk kütüphanelerinin binaları rutubet, yangın gibi her türlü zararlardan korunmuş olmalı ve yeri gürültüden uzak merkezi bir bölge olmalı,
- Her il kendi bütçesinden halk kütüphanesi için bütçe ayırmalıdır.

Islahat Raporu'nda öncelikle, ülkenin nasıl bir kütüphane hizmet gereksindiği ve bunu üretecek birimler saptanarak sağlıklı bir örgütlenme için ön adım atılmıştır. Bu raporda kütüphanelerin türlerine yönelik yapılan sınıflandırma daha gerçekçi, belirlenen amaçlar daha açık ve nettir. Bunun yanı sıra; kültür miraslarının belli merkezlerde koruma altına alındıktan sonra uygun koşullarda kullanıma sunulması, halk kütüphanesi hizmetinin toplumun her kesiminden insana ulaşması amacıyla gezici birimler oluşturularak yurt çapında yaygınlaştırılması, halk yayını türünün devlet tarafından özendirilmesi, halk kütüphanelerince gerçekleştirilecek etkinliklerin çeşitlendirilmesi, kütüphane hizmeti için yerel yönetimin katkısının sağlanması, halk kütüphanelerinin Milli Eğitim Bakanlığı yönergesi gereğince ve gözetiminde oluşturulması, yeni kütüphanelerin taşınması gereken yapısal özelliklerin üzerinde durulması gibi konulara gösterilen duyarlılığın Raporun kapsam ve yetkinliğini göstermesi bakımından önemli görülmektedir (Soysal, 1987, s.57). Soysal (1987, s.57) Hamit Zübeyr Koşay tarafından hazırlanan Islahat raporunu, yeni yönetime özgü kütüphane politikasına çekirdek olabilecek ve ülkemizin kütüphanecilik politikasını yarım yüzyılı aşan bir sürede yönlendirmiş belgelerin başında değerlendirmektedir. Koşay'ın bu raporu, gerçek anlamda halk kütüphanesi kavramını ortaya koyması, oluşum nedenlerini, işlev ve hedeflerini belirlemesi, diğer kütüphane türleri ile arasındaki ayrımı ortaya çıkarması, kütüphanenin kısa ve uzun vadeli hedeflerini ortaya koyması ve aynı zamanda kütüphanenin yer seçim şartları ile bütçesine de değinen tarihi bir belge olarak nitelendirilmektedir (Soysal, 1987, ss.22-25).

Aradan geçen dönemde kütüphanecilik alanında yaşanan gelişmeler devam etmektedir. Bu dönemde bibliyografik denetimin sağlanması amacıyla 1934 yılında yürürlüğe giren Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu kütüphanelerle ilgili yapılan envanter çalışmalarının artmasına yol açmıştır.

1935 yılında İstanbul kütüphanelerindeki yazma eserlerin matbu kataloglarını hazırlamak üzere kurulan Kütüphaneler Tasnif Komisyonu başkanlığına getirilen

Profesör Ritter tarafından “*İstanbul Kütüphanelerinin Islahı İçin Umumi Plan*” başlıklı bir rapor hazırlanmıştır. Sekiz bölümden oluşan Prof. Ritter raporunda kütüphanede görev yapan memurlarının 3 gruba ayrılması gerektiğini savunmuştur. Bu grupları şu şekilde sıralamıştır (Ötüken,1957, s.s43):

- Birinci Grup: Bir yükseköğrenim programını bitirmiş ve daha sonra kütüphanede bir süre Staj yapmış yükseköğretimli memurlar bu gruba girerler. Bu memurlardan İstanbul’da yoktur ve bu memurların yetiştirilmesi son derece önemlidir. Bazı gençlere Avrupa kütüphanelerinde eğitim ve staj görme olanağının tanınması verimli sonuçlar doğurabilir.
- İkinci Grup: Bu gruptaki memurlar ilk gruptakilerin özelliklerine kısmen sahip olan memurlardır. Avrupa dillerini bilen ancak Osmanlıca, Farsça, Arapça bilmeyenler veya da tam tersi durumdaki memurlardır. İstanbul’da bu gruba girecek memurlar olsa da sayıları kütüphanecilik hizmetinin verilmesi için yeterli değildir.
- Üçüncü Grup: Yükseköğrenim görmemiş ve kütüphaneciliği bilmeyen memurlar bu gruba girmektedirler. Bu memurlar kütüphanelerdeki mekanik ve teknik işleri görebilirler. Bu grup dahilinde İstanbul’da bir çok memur bulunmaktadır.

Profesör Ritter, raporunda ayrıca eğitilmiş genç kütüphane memurlarına doyurucu ücretler verilmesi ve bu meslek sahiplerinin geleceklerinin güvence altına alınması gerektiğini de belirtmiştir. Profesör Ritter’in bu görüşlerine katıldığını belirten Ötüken (1957 s.45), Türk kütüphaneciliğinde gerçek bir kalkınmanın ancak kütüphaneciler yetiştirilerek sağlanacağını belirtmiştir. Kütüphaneci olmadan bir kütüphanenin de olamayacağı görüşünde olan Ötüken, kütüphaneciler yetiştirilmesi için hiç gecikmeden bir kampanya açılması gerektiği görüşündedir.

1935 yılında Dr. J. Stummvoll isimli bir başka uzman tarafından hazırlanan raporda yıllara göre elde edilen istatistikler değerlendirilmiş, bu istatistiklerin yıllara göre tutarsızlıklar sergilediği, mevcut kitap sayılarının bilinmediği ve ülkede şehir kütüphaneleri, halkevi kütüphaneleri ve medrese kütüphaneleri gibi değişik isimlerle hizmet veren kütüphaneler olduğu ancak koleksiyonlarının gereksinimleri karşılamakta yetersiz kaldığı belirtilmiştir (Stummvoll, 1935, ss.325-327). Raporunda Bakanlığa bağlı kütüphanelerdeki düzensizliği vurgulayan Stummvoll, daha önce başlatılmış olan kütüphanecilik kursunu yeniden başlatmış, 30-40 kişinin devam ettiği bu kurs tamamlandıktan sonra tekrarlanmamıştır (Ötüken, 1979, s.49).

1937 yılında Yaşar Nabi Nayır tarafından kütüphanelerimizin mevcut durumuna yönelik yapılan değerlendirmede *“kütüphanelerimiz ortaçağ manzarasından kurtulamamıştır”* ifadesi yer almıştır. Devletin vakit kaybetmeden bu konuya eğilmesi gerektiğinin altını çizen Nayır (1937, s.2; aktaran Öz, 1997, s.113) kütüphanelerimizin diğer kültür çalışmaları gibi birinci planda tutulması gerektiğine değinerek, kütüphanelerin devlet tarafından kalkınma aracı olarak görülmesi gerektiği ve bu konuda gereken ekonomik olanakların mümkün olabildiğince sağlanması gerektiğine vurgu yapmıştır. 1939 yılında Nahid Sırrı Örik, kütüphane sorununa planlı bir yaklaşımla çözüm getirilebileceğini belirttiği raporunda tüm yazma eserlerin Ankara ve İstanbul'daki umumi kütüphanelerde toplanmaları gerektiğini belirtmiştir. Söz konusu eserlerin kataloglama ve sınıflandırma işlemlerinin yapılması gerektiğini belirten Örik, yazmaların toplanacağı kütüphane binalarının da kütüphane mimarisi konusunda bilgili mimarlarca yaptırılması gerektiğine değinmiştir. Raporunda, üniversite olmayan yerlerde kurulacak umumi kütüphanelerle ilgili standartlar belirleyen Örik, kütüphanelerde bulunan kitapların listesinin Maarif Vekâletince hazırlanmasını, yapılacak çalışmaların bu listelere göre planlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte kütüphanelere ait bina ve malzeme konularının beş yıllık planlar çerçevesinde hesaplanması gerektiği ve kütüphanelerde çalışacak kütüphanecilerin Avrupa kütüphanelerinde staj görebilecekler arasından seçilmesi Örik'in raporunda yer verdiği diğer konular arasında yer almaktadır (Örik, 1939, ss.371-372).

III.6. 3. Hizmet Anlayışı

Türkiye'de 1933 yılından itibaren üniversitelerde başlayan reform hareketleri, ulusal eğitim ve kültür politikaları dahilinde ele alınmaya başlamış, ulusal kalkınmada bilimsel gelişmenin önemi gerek hükümet programlarında gerekse Milli Eğitim Şûralarında dile getirilmiştir. Ancak bu dönemde üniversitelerin ihtiyacı olan nitelikli bilgi erişiminin sağlanması için neler yapılması gerektiği konusunda yeterli bilgi birikiminin olmaması nedeniyle Çakın (2001, s.64)

1923 yılında kütüphanecilik alanında yetiştirilmek üzere yurtdışına öğrenci gönderme sürecinin başladığına dikkati çekmektedir. Bu öğrencilerin ilki Fehmi Ethem Karatay olmuştur. Daha sonra Adnan Ötüken ile birlikte 3 öğrenci daha yurtdışında kütüphanecilik eğitimi almışlardır. Ülkemizde kütüphanecilik alanında yapılanmanın sağlanması amacıyla yurtdışına öğrenci gönderilmesi süreci, izleyen yıllarda I. Beş

Yıllık Kalkınma Planı döneminde süreklilik kazanmış ve daha sonra 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu çerçevesinde desteklenmiştir (Çakın, 2001, s.64).

Bu dönemde ülkemizde üniversite düzeyinde kütüphanecilik öğretimi olmaması nedeniyle kütüphanelerde görev yapacak personelin yetiştirilmesi ya da kütüphanelerde çalışan memurların bilgi düzeylerinin yükseltilmesi amacıyla geçici kurslar düzenlenmiştir. Bu kursların ilki yurtdışına kütüphanecilik eğitimi almak üzere gönderilen Fehmi Ethem Karatay tarafından 15 Eylül 1925 tarihinde düzenlenmiştir. Yaklaşık 8 ay süren kurstan sadece İstanbul kütüphanecileri yararlanmış, dönemin koşullarının elvermemesi nedeniyle taşra kütüphanecileri bu kurslara katılamamışlardır. Otuza yakın kütüphane memurunun katıldığı bu kurslar sonucunda sınav yapılarak başarılı olanlara belge verilmiştir. Dışarıdan katılanlara ortaokulu bitirmiş olmanın zorunluluğu olduğu bu kurslara, İstanbul kütüphane müdürleri ile hâfız-ı kütüplerinin katılımı zorunlu tutulmuştur. İkinci kurs, 1936 yılının başlarında Yüksek Ziraat Enstitüsünde açılmıştır. Kursta dersler aynı kurumun kütüphanesini kuran Dr. J. Stummvoll tarafından verilmiştir. Kurs özellikle Bakanlık kütüphanecileri ile bu mesleğe yeni girmek isteyenler için düzenlenmiştir. Haftada ki yarım gün olarak üç ay süren kursta yaklaşık 40 kişi katılmış, kurs sonunda başarılı olanlara belge verilmiştir. Kütüphanecilik mesleğinin öğretilmesi amacıyla başlatılan ve en uzun süre devam eden kurs, 23 Mart 1942 ve 16 Mayıs 1952 tarihleri arasında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde Adnan Ötüken tarafından başlatılmıştır. Kursa katılanlar A ve B grubu olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. A grubu öğrencilerini üniversite ve yüksek okul bitirmiş olanlar oluşturmaktadır ve dört sömestr süren kurslar sonunda uygulanacak sınavda başarılı olmaları halinde uzman kütüphaneci olacaklardır. B grubundaki öğrenciler için yüksek okul ve lise mezunları sınavsız, ortaokul ve dengi okulları bitirmiş olanlar sınava tabi tutularak kursa başlama şartı getirilmiştir. Adnan Ötüken tarafından bu dönemde başlatılan bir diğer kurs Ankara Halkevinde 1945 yılında Hasan Taner yönetiminde başlatılmıştır. Bu kursa, çeşitli il ve ilçe halkevi kütüphanelerinden yaklaşık 10 kadar memur katılmıştır (Ersoy, 1998, ss.270-271). Kütüphanecilik öğretmek amacıyla başlatılan kurslardan, 1954-1955 yılında Ankara Üniversitesi D.T.C.F.'de başlatılan Kütüphanecilik Kürsüsü öğretimine kadar geçen sürede Türkiye'de kütüphanecilik, arşivcilik ve dokümantasyon konularında 60 kadar yayın yapıldığı belirtilmektedir. Bu yayınların önemi; Cumhuriyetin ilk yıllarında çeşitli kütüphanelerde görev yapan ya da yapmak isteyenlerin başvurmak zorunda oldukları, dönemin kütüphanecilik ve arşivcilikle ilgili Türkçe mesleki bilgi birikimini yansıtan kaynaklar

olmalarından ileri gelmektedir. Bu kaynaklar arasında; 1924 yılında yayınlanan Celal Esat Arseven'in *Notlar ve Kütüphanelere Dair Usulü Tasnif*, Dr. Pal Gulyaş'ın *Halk Kütüphaneleri Suret-i Tesis ve Usul-ü İdaresi*; 1925 yılında Fehmi Edhem Karatay'ın *Kitabiyat ile Tasnif-i Aşarı Kavaidi*; 1939 yılında Muzaffer Gökman'ın *Pratik Kütüphanecilik*, Hamit Zübeyr Koşay'ın *Arşiv Nedir?*, 1940 yılında Adnan Ötüken'in *Bibliyotek Bilgi ve Bibliyografi* ile 1947-48 yıllarında iki cilt halinde yayınlanan *Bibliyotekçinin El Kitabı I* ve *Bibliyotekçinin El Kitabı II*, ve son olarak 1948 yılında Ulvi Yürüten tarafından yayınlanan *Dokümantasyon Konusu ve Problemi* başlıklı çalışmalar yer almaktadır (Çakın, 2001, ss.64-65).

1923-1945 yılları Türkiye'de kültürün en çok toplumsallaştığı yıllar olarak nitelendirilebilir. Atatürk'ün başlattığı kültür reformunu izleyen yıllar Türk toplumu için önemli gelişmelere sahne olmuştur. Harf Devrimi ve buna bağlı olarak edebiyat, eğitim ve ilgili bir çok alanda yaşanması zorunlu değişiklik ülke çapında topyekün eğitim seferberliğinin başlamasına neden olmuştur. Bu dönemde kütüphaneler temel eğitim kurumları gibi hizmet vermiş, yaygın eğitim kurumlarının yeterli olmadığı bölgelerde önemli açıkları kapatmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü ile ulusal eğitim sistemi içinde yer almaya başlayan kütüphaneler uzun yıllar ülkede uygulanan temel eğitime yardımcı kuruluşlar olarak değerlendirilmiştir. İzleyen yıllarda bu rolünü sürdüreceği olan kütüphanelere yüklenen eğitimle ilgili görev ve sorumluluklar toplumda kültürel taşıyıcı, aktarıcı olma görevlerinin önünde yer almıştır. Bu durum kütüphanelerin kitap ödünç alınan ve kitap okunan kurumlar olmanın ötesine geçmemesinde önemli bir pay sahibidir. 1940'lı yıllardan itibaren kültürel hayatın gelişiminde Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki ivmenin sürdürülememesi sonucu bugünkü anlamda geleneksel, bürokratik ve ideolojik devlet politikasının hakim olmaya başlamasının ilerleyen yıllarda özellikle toplumun eğitim ve kültür hayatı ile ilgili alınacak kararlara yansıdığı gözlenmiştir.

IV. BÖLÜM

1946 - 1960 DÖNEMİ

IV.1. DÖNEMİN SİYASİ, EKONOMİK VE TOPLUMSAL ÖZELLİKLERİ

Türkiye siyasi tarihinde 1946-1960 yılları arası çok partili dönem olarak adlandırılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok alanda bütün dünyayı saran yeni gelişmelerin Türkiye üzerindeki etkilerinin 1945 yılında tek partili dönemden çok partili politik hayata geçilmesindeki temel nedenlerden birisi kabul edilmektedir. 1949 yılında seçim yasalarında yapılan temel değişikliklerle bu geçişte sağlıklı ilerlemeler sağlanmıştır. 1950 yılında yapılan genel seçimlerle yönetim el değiştirmiş, çok partili hayat Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetiminde temel bir öge olarak yerleşmiştir (Kalaycı, 1988, ss.67-68).

Türkiye'de çok partili sistemin başlaması, Cumhuriyetin doğal bir sonucu olarak görülmektedir. Demokratik süreci neredeyse hiç yaşamamış bir ülkede otokratik kurum ve eğilimlerin izlerini temizlemek, bir takım devrimlerle ülkeyi çağdaş uygarlığa ulaştırmak için çok sesliliğe başvurmak anlaşılır bir zorunluluktur (Yeşil, 1988, s.19). Türkiye'nin tek partili yönetimden çok partili yönetime geçiş ortamını, ülkedeki siyasal, sosyal ve ekonomik iç ve dış etkenler hazırlamıştır. Ülke içindeki siyasal sistemin tekdüze yapısının, sorunları çözmede yetersiz kalması, sosyal yapının etkileri ve ekonomik durumun bozulması ile ortaya çıkan toplumsal muhalefetin zorlaması, çok partili hayata geçişte iç etkenleri oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın imzalanması, İkinci Dünya Savaşı'nı demokratik cepheyi oluşturan ülkelerin kazanması ve dünyada demokratik ideolojilerin egemen olması, ülkenin iç siyasal yapısını bu yeni duruma göre düzenleme zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir (Kirman, 2006, s.45).

Kongar (1981, ss.154-155). da Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçişinde iç ve dış gelişmelerin etkisine değinmektedir. Kongar'a göre, ülkenin sosyo-ekonomik yapısı ve bu yapının siyasal sisteme etkileri, demokrasiye geçiş sürecini doğrudan etkilemiştir. Bu dönemde ekonomik durumun bozulması ve bu bozulmaya bağlı olarak halkta ortaya çıkan hoşnutsuzluk iktidara karşı güçlü bir toplumsal muhalefetin oluşmasına yol açmıştır. Böylelikle, muhalefet kurumu bir daha vazgeçilemeyecek bir şekilde, resmi olarak ülke yönetiminde yerini almıştır (Koçak, 1989, s.125).

Çok partili yönetime geçiş sürecinde ekonomik faktörlerin etkisi göz ardı edilemez. Ekonomide uygulanan devletçi ve müdahaleci yönetimin, siyasal hayatta otoriter uygulamalar olarak kendisini gösterdiği söylenebilir. 1929 yılının Ekim ayında New York Borsası'nda patlayan büyük kriz önemli ekonomik sıkıntılara neden olmuş, birçok ülke gibi Türkiye'de bu krizden ciddi bir biçimde etkilenmiştir. Özel girişime büyük darbe indiren kriz, dünyadaki üretim fazlasının fiyatları korkunç bir biçimde düşürmesi sonucu başlamış ve Türkiye'de tarım ürünü fiyatlarını da olağanüstü bir biçimde etkilemiştir. Bu koşullar altında özel girişimciliğin yürütülmesinin kolay olmadığını gören rejim ister istemez devletçiliğe kaymıştır (Yücekök, 1983 s.117). 1930'dan sonra, 1923-1930 yıllarında kabul edilen prensipler ilk olarak 1931 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nin programına, daha sonra da 1937'de Anayasa'ya konulmuştur. Bu nedenle hükümetin ekonomik politikalarında da değişiklikler olmuş, devlet artan otoriter tutumuna uygun olarak sanayi sektörünün yönetiminde daha büyük sorumluluk yüklenmiştir. Savaş ekonomisi dönemi sosyo-ekonomik açıdan genel olarak değerlendirildiğinde; artan devlet masraflarının yeni vergilerle karşılanılmasına çalışılan ortamda sosyal adaletin ortadan kalktığı, sosyal huzurun bozulduğu, toplumda zaten adil olmayan gelir dağılımının daha da kötüleştiği ve savaş zenginleri denilen yeni bir zümrenin türediği söylenebilir (Karpaz, 1996, ss.75-76).

Türkiye'de çok partili rejime geçme kararının verilmesine dış etkenler açısından bakıldığında, kararın o dönemdeki uluslararası koşulların etki ve baskısı ile ve Türkiye'nin uygulamakta olduğu dış politikanın gerekleri doğrultusunda alındığı söylenebilir (Kirman, 2006, ss.55-56). Savaş sonrası bir süper güç olarak ortaya çıkan Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki amaçları ve istekleri, Türkiye'nin Batı ittifakı içinde yer almasını zorunlu kılmıştır. Ekonomik ve askeri yönden Sovyetler Birliği karşısında oldukça güçsüz bir durumda bulunan Türkiye'nin, Batının desteğini sağlayabilmesi için siyasal yapısını demokratikleştirmesi, çok partili hayata geçiş sürecinde bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır (Armaoğlu, 1984, s.401).

İkinci Dünya Savaşının sona ermesi beraberinde, ülkede liberalleşme ve demokratikleşme çabalarının yoğunlaşmasını, C.H.P. içinde ve T.B.M.M.'de başlayan siyasal muhalefetin gün geçtikçe kamuoyu ve basında destek bulmasını, C.H.P.'ye karşı yeni bir partinin kurulacağı beklentisini de getirmişti. Özellikle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün isteğine rağmen, C.H.P.'ye ve tek parti yönetimine karşı ilk muhalefet partisi, C.H.P.'nin ve T.B.M.M.'nin dışında ortaya çıkmıştır. 7 Temmuz 1945 tarihinde

kuruluş dilekçesi verilen Milli Kalkınma Partisi (MKP), çok partili yaşama tekrar dönüşün ilk temsilcisi olmuştur (Kirman, 2006, s.81).

IV. 2. ANAYASA VE YASAL DÜZENLEMELER

1946-1960 yılları arasında yürürlüğe giren yeni bir Anayasa olmamıştır. Bu dönemde 1960 yılına kadar geçerliliğini koruyan 1924 Anayasası uygulanmaya devam etmiş, temel hak ve özgürlükler konusunda kayda değer bir gelişme gerçekleşmemiştir. 1946-1960 yılları arasında kütüphane ve kütüphaneciliği ilgilendiren yasal düzenlemeler arasında başlıcaları şunlardır: a) Milli kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun, b) Çocuk Kütüphaneleri Yönetmeliği, c) Halk İare Servisi Yönetmeliği, d) Kütüphanelere Mahsus Ayniyat Talimatnamesi ve e) Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği.

IV.2. 1. Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun

1960 yılına kadar olan dönemde yürürlüğe giren kanunlar içinde en önemlilerinden biri, 23 Mart 1950 tarih ve 5632 sayılı *Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun*'dur (Milli Kütüphane..., 1952, ss.174-176). Bu dönemde kütüphanelerle ilgili yürürlüğe giren ilk ve tek kanun olan bu kanunla Milli Kütüphane, başlangıçta Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir müdürlük olarak örgütlenmiştir. Milli Kütüphanenin tanımına ve işlevlerine yer veren kanunda diğer kütüphanelerden ayrıldığı söylenebilir. Özellikle 1923-1945 yılları arasında hizmet veren kütüphanelerin farklı isimler altında aynı hizmetler veren kütüphaneler olduğu göz önüne alındığında bu durum kütüphanecilik adına önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Bu gelişme aynı zamanda o güne kadar hizmet vermekte olan halka açık kütüphanelerin tanımlanarak, işlevlerinin belirlenmesi ve hizmetlerinin bu doğrultuda planlanması gereğini doğurmuştur. 1928 Harf Devrimi ve 1934 Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu ile birlikte Milli Kütüphane'nin kurulması kaçınılmaz olmuştur. Milli Kütüphanenin kuruluşunun ardından gündeme gelen ulusal bibliyografya hazırlama çalışmaları sonucunda 1952 yılında Bibliyografya Enstitüsü kurulmuştur (Özerdim, 1958, s.80). 1950 yılında Paris'de düzenlenen UNESCO toplantısı sonrasında alınan kararlar doğrultusunda 18 Mayıs 1955 tarihinde kabul edilen 6568 sayılı kanunla Milli Kütüphane'ye bağlı bir Bibliyografya Enstitüsünün kuruluşu gerçekleşmiştir. Adı geçen kanuna göre enstitünün görevleri arasında; başta Türkiye Bibliyografyası ve Türkiye Makaleler Bibliyografyası olmak üzere her türlü bilimsel araştırmaları mümkün kılacak ve kolaylaştıracak şekilde çeşitli çalışma alanlarına ait bibliyografyalarla ülke kütüphanelerindeki basma eserlerin kataloglarını

hazırlayıp yayımlamak ve bu tip araştırmalara yardımcı olmaktır. Enstitünün görevleri arasında ülkemizdeki araştırmacıların yurtdışındaki kaynaklardan yararlanabilmeleri için yurtdışındaki kütüphanelerle kaynak değişimi konusunda çalışmalar yürütmek de yer almıştır (Başbuğoğlu,1972, ss.38-39).

Bu gelişmeler, sonraki dönemlerde halk kütüphaneleri örgütü içinde, kütüphanelerarası işbirliği ve toplu katalog hazırlanması gibi çalışmaların başlamasına neden olmuştur.

IV.2. 2. Çocuk Kütüphaneleri Yönetmeliği

Çocukların eğitimi ve bu eğitimde kütüphanelerin sahip olduğu önemi vurgular nitelikte 1950 yılından sonra Halk Kütüphaneleri ile Çocuk Kütüphanelerini birleştiren yönetmelik dönemin ilklerinden sayılmaktadır. Hazırlanan yönetmelikte okul ve çocuk kütüphaneleri işlevsel olarak ayrılmamıştır. Zaten Milli Eğitim Bakanlığı'nca şeklen önemi anlaşılan çocuk kütüphaneleri için *"Her iki bin çocuk için bir kütüphane açılmasına"* yönelik alınan karar bunun en açık göstergesidir (Genelgeler, 1952, s.201). Yönetmelikte, çocuk kütüphanelerinin uygun ise okullarda açılması ve öğretmen kütüphaneci olarak adlandırılan öğretmenlerin sorumluluğunda yönetilmesi, hizmet vereceği günlerin de okulların açık ya da kapalı olduğu günlere göre belirlenmesi yönünde kararlar yer almaktadır. İlkokula başlamamış çocukların da yararlanabileceğinin belirtildiği yönetmelikte, yapılacak teknik hizmetler belirlenmiş ve çocuk kütüphanesi koleksiyonları için geliştirilen Dewey Onlu Sınıflama Cetveli oluşturulmuştur (Çocuk Kütüphaneleri..., 1952, ss.201-207). 1955 ve 1957 yıllarında olmak üzere iki kez değişikliğe uğrayan bu yönetmelikte çocuk kütüphaneleri tek başına bir kurum olarak değerlendirilmekten çok yönetimi ve yapılandırılması itibariyle okulları tamamlayıcı nitelikte okulların birer parçası gibi düşünülmüştür. Bu özelliğiyle çocuk kütüphanesinden çok okul kütüphanesi izlenimi yaratmaktadır. Yönetmelikte 1957 yılında yapılan değişiklikle koleksiyon kullanımına getirilen sınırlamalar kütüphanelerin işlevselliklerini bir ölçüde yitirmelerine neden olmuştur. Daha sonraki dönemlerde yeni düzenlemeler nedeniyle tekrar değişikliğe uğrayan yönetmelikte kütüphanecilere ve kütüphanecilik mesleğine yönelik anlamlı bir gelişme olmamakla birlikte yapılan değişiklikler ödünç verme şartları vb. gibi konular ile sınırlı kalmıştır (Çocuk Kütüphaneleri Yönetmeliğinde...,1957).

IV.2. 3. Halk İare Servisi Yönetmeliği

Bu dönemde çıkarılan yönetmeliklerden bir diğeri ise 1953 yılında halka açık kütüphanelerin ödünç verme hizmeti ile ilgili olarak hazırlanan yönetmeliktir. *Halk İare Servisi Yönetmeliği* olarak adlandırılan yönetmelik, umumi kütüphanelerde ödünç verme hizmetinin başlatılması amacıyla Kütüphaneler Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştır. Yönetmelikle birlikte öncelikle bu hizmetin başlatılacağı kütüphanelerin isimleri yayımlanmış ve diğer kütüphanelere de koleksiyonlarını yeterli gördükleri takdirde bu hizmeti kütüphanelerinde başlatma çağrısı yapılmıştır. Çocuk kütüphaneleri örneğinde olduğu gibi halka açık kütüphanelerde de ödünç verilmesi uygun olmayan kaynaklar listesi oluşturulmuştur. Yazmalar, eski harflerle basılmış kitaplar ve değerli bilim ve edebiyat eserlerinin yer aldığı bu listeye çocuk kütüphaneleri yönetmeliğinde yer alan referans kaynaklar, çok sık kullanılan ve fiyatı yüksek olan kaynaklar da dahil edilerek koleksiyonun kullanım alanı sınırlandırılmıştır. Bu uygulamaların Kütüphaneler Halk İare Servisi Yönetmeliğinde yer alan *“halkın fikir ve yaşama seviyesinin geliştirilmesine, iş ve güçlerinde daha başarılı ve ilgili vatandaşlar haline getirilmesinde*” (Kütüphaneler Halk İare, 1953, s.11) maddesiyle çeliştiği açıktır. Ancak dönemin kütüphanelerinin koleksiyon olanakları dikkate alındığında bu madde ile kaynaklardan yerinde daha çok kişinin yararlanması amacının taşındığı da anlaşılmaktadır.

IV.2. 4. Kütüphanelere Mahsus Ayniyat Talimatnamesi

1927 yılından itibaren yürürlükte olan ve 1939 yılında kütüphanelerle ilgili değişikliğin yapıldığı Ayniyat Talimatnamesi'ne ek olarak 1955 yılında *Kütüphanelere Mahsus Ayniyat Talimatnamesi* yayımlanmıştır (T.C. Maarif Vekaleti..., 1956). Bu talimatnamede kütüphanelere, kütüphanecilere ve kitaplara yönelik mevcut bakış açısının değişeceğine yönelik beklentiler sonuçsuz kalmıştır. Söz konusu değişikliğin kütüphane içinde ayniyattan sorumlu kişilerin belirlenmesinden ibaret olduğu bu yönetmelikte aradan geçen zamanda bu denli önemsiz bir farkın gerçekleşmiş olması, beklentilerin karşılanması için daha uzun yıllar beklenmesi gerektiğini göstermiştir (Ersoy, 1966, s.15).

IV.2. 5. Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği

1959 yılında yayımlanan Okul Kütüphaneleri yönetmeliği, diğer yönetmelikler arasında ayrı bir öneme sahiptir. Bu yönetmeliğin önemi okul kütüphanelerinin kendi başına ayrı bir yapılanma olduğunu ve işlevlerinin, görevlerinin de ayrı olması gerektiğinin yasal düzenlemelerle açıkça belirtilmiş olmasından ileri gelmektedir. 1976 yılında tekrar

gözden geçirilen bu yönetmelikle kütüphanelerin farklı isimlerle aynı işlevi yerine getiren kurumlardan ibaret olması en çok eleştirilen konular arasında yer almıştır (Önal, 1995, s.256). Ancak bu kanunla okul kütüphaneleri tek başına değerlendirilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, okullar içinde okul kütüphanesi adında bir oluşumun hayata geçirilememesi, halk kütüphanelerin çocuk kütüphaneleri işlevlerinin yanı sıra okul kütüphanelerinin işlevlerini de yerine getirmeleri söz konusu yönetmeliğin göstermelik bir anlayış değişikliği yarattığını göstermektedir (Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği, 1959; 1977).

IV.2. 6. Fikir ve Sanat Eserleri Derleme Kanunu

1956 yılında, 1943 tarihli Basma Yazı ve Eserleri Derleme Kanunu'nu güncelleştirmek amacıyla "Fikir ve Sanat Eserleri Derleme Kanunu" tasarısı oluşturulmuştur. Birçok kez Meclise sunulmasına rağmen bu tasarı yürürlüğe girmemiştir (Acaroğlu, 1973, s.106). Tüm ülkede basılan kitapların halka açık kütüphanelerde toplanarak kullanılmasını, Türkiye Bibliyografya'sının hazırlanarak buna bağlı toplu kataloglar hazırlanmasını, kütüphanelerarası işbirlikleri ile kaynaklardan ve hizmetlerden en üst düzeyde yararlanılmasını sağlayacak bu düzenleme kütüphanecilik mesleği için olumlu olmasının yanı sıra kültürel ve entelektüel mirasın korunması ve gerektiği zaman erişiminin sağlanması açısından ulusal kültür politikaları kapsamında da önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

IV.2. 7. Üniversitelerin Özerkleşmesi

1946-1960 yılların arasında gerçekleşen kayda değer gelişmelerden bir diğeri de Atatürk döneminde laik ve batılı düşünce yapısına uygun hale getirilen üniversitelerin siyasi kontrolden kurtulmaları olmuştur. Bu anlamda 13 Haziran 1946 tarihinde üniversitelerin özerkliklerinin kabul edilmesi bilimsel gelişme açısından bir reform niteliğindedir. 1946 tarihli 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu ile bilimsel ve yönetsel özerklik kazanan üniversiteler için demokratik yapının hakim olduğu bir ortamın yaratılması hedeflenmiştir (M.E.B., 1998, s.103). 1961 Anayasasınının 120. Maddesi ile güvence altına alınan bu özerk ortamın üniversite kütüphanelerinde tarafsız ve rasyonel koleksiyonlar oluşturulmasında ve bunların kullanıcılara ulaştırılmasında bir anlayış değişikliği yaratması kaçınılmaz olacaktır.

Öz (1997, s.178) 1950-1960 yılları arasındaki dönemin bu tarihe kadar kütüphanelerin, hükümet programlarında hiçbir şekilde yer almadığı ve hiçbir yasal düzenlemenin yapılmadığı bir dönem olduğunu belirtirken aynı zamanda da halka açık kütüphanelerin

hizmetlerine yönelik yönetmeliklerin oluşturulmaya başlandığı bir dönem olduğunu ifade etmektedir. Ancak burada dikkat çekici bir diğer nokta özünde yasaların uygulanmasını kolaylaştırmak için çıkarılan ve yasalara aykırı hükümler içermeyen yönetmeliklerin halk kütüphanelerinde belirli bir yasaya dayandırılmadan çıkarılmış olmasıdır. Bu durum hazırlanan yönetmeliklerin değişen yönetimlerle birlikte sürekli değişmesine ve siyasi görüşün kütüphane hizmetlerine birebir yansımaya neden olmuştur.

IV. 3. HÜKÜMET PROGRAMLARI

1946-1960 yılları arasında T.B.M.M.'ye 10 farklı hükümet programı sunulmuştur. Bu hükümet programlarının en uzun süreli olanı dört yılı kapsamaktadır. Kütüphanecilik alanında az sayıda gelişmenin gerçekleştiği bu dönemde hükümet programları ulusal eğitim sisteminin geliştirilmesi için gerek temel eğitim gerekse yükseköğretim programlarında yenileşmeye gitmişler, ülke çapında yeni meslek okulları ve üniversiteler kurulmasını sağlayarak eğitimin yaygınlaşmasına yönelik uygulamalar başlatmışlardır. Bu bölümde 1946-1960 yılları arasında görev yapmış hükümetler arasında kültür ve kütüphane konusuna doğrudan ya da dolaylı olarak değinmiş hükümet programlarına yer verilmiştir.

IV. 3. 1. Recep Peker Hükümeti (7. 08. 1946 –10. 09. 1947)

Recep Peker Hükümeti programında kendinden önceki hükümetler tarafından izlenen politikalara sadık kalınacağı belirtilerek, eğitimin tüm ülkede yaygınlaştırılacağı, örgün eğitimin yanısıra sürekli eğitimin özendirileceği, eğitime devam etmek isteyen başarılı öğrencilere devlet tarafından olanaklar sağlanacağı gibi hedeflere yer vermiştir. Kütüphanelerle ilgili olarak Milli Kütüphane'nin açılması için çalışmalara başlanacağı, sayısı giderek artan kullanıcıların gereksinimlerini karşılamak amacıyla yeni kütüphanelerin açılması ve mevcut kütüphanelerin geliştirilmesi gerektiğine de değinilmektedir (Kültür Bakanlığı, 1990, ss.61-62). Bu yanıyla Recep Peker Hükümeti, programında kütüphanelere doğrudan yer veren ilk hükümet olma özelliğini taşımaktadır. Bu dönemde, üniversitelere özerklik tanınmış; bilim ve kültür kurumlarının ve bu kurumlarla ilgili alınacak kararların politik görüşlerden bağımsız alınması için gerekli ortamın doğmasına özen gösterilmiştir (Hükümetler ve..., 1988, s.131).

IV.3. 2. Birinci Menderes Hükümeti (22.05.1950 – 9.03.1951)

1950 yılı Türkiye Cumhuriyetinde Tek Partili Dönemin kapandığı ve CHP yönetimine karşı Demokrat Parti'nin seçimi kazanarak iktidara geldiği yıldır. Bir başka deyişle, bir dönemin kapandığı ve çok partili yeni bir dönemin başladığı yıldır.

Çok partili hayatın ilk Hükümet programı Birinci Menderes Hükümeti tarafından yayınlanmıştır. Bu dönemde yeni plan ve programlar geliştirmek yerine daha önce planlanan ancak hayata geçirilemeyen politikaların ortaya konmasının hedeflendiği Hükümet programında eğitimin demokratik yapı içinde ve bilimsel araştırma ilkelerine uygun bir plan çerçevesinde yürütülmesinin önemine değinilmiştir (Kültür Bakanlığı, 1990, s. 74; Hükümetler ve..., 1988, ss.161-162).

IV.3. 3. İkinci Menderes Hükümeti (09.03. 1951 – 17.05.1954)

Çok partili dönemin en uzun görev yapan hükümeti olan İkinci Menderes Hükümeti programında eğitimin geri kalmış bölgelerde geliştirilmesi ve kırsal kesimde yaygınlaştırılması konuları üzerinde durulmuştur. Bu dönemde Doğu bölgemizde bir üniversitenin kurulacağı belirtilmiş ve önceki Programda olduğu gibi manevi kültür öğelerinin önemine vurgu yapılmıştır. Böylece halka vatandaşlık bilincinin kazandırılması hedeflenmiştir (Kültür Bakanlığı, 1990, s. 78; Hükümetler ve..., 1988, s. 176).

İkinci Menderes Hükümeti döneminde gerçekleşen bir diğer gelişme, 20.4.1953 tarih ve 339/4152 sayılı bir genelge ile vatandaşlara okuma yazma öğretmek ve çeşitli bilgilerle donatmak amacıyla, Valiliklerce Okuma Odaları, diğer bir deyişle Halk Sınıflarının açılması olmuştur. 27.1.1954 yılında 6234 sayılı ile "Köy Enstitüleri ile İlk öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkındaki Kanun" yürürlüğe girmiş ve bu kanunla, köy enstitülerinin isimleri İlk öğretmen okulu olarak değiştirildi (Kalaycı, 1988, s.62).

IV.3. 4. Beşinci Menderes Hükümeti (25.11.1957 – 27.05. 1960)

Beşinci Adnan Menderes Hükümeti döneminde ise, 2.8.1958 tarihinde "Köy Kursları Yönetmeliği" yürürlüğe konmuştur. Yönetmelikte, köy ve köylerimizde el sanatlarının ve sosyo-kültürel yönden kalkınmasını sağlamak amacıyla, daha önce faaliyete geçirilmiş bulunan "Gezici Köy Kursları Yönetmeliği", günün koşullarına göre yeniden gözden geçirilerek 1958-1959 öğretim yılından itibaren uygulamaya konmuştur (Kalaycı, 1988, s.66).

1946-1960 yılları arasında uygulanan hükümet programları ulusal eğitim politikaları kapsamında genellikle bütçeleri artırma yoluna giderek kalkınmayı sağlamayı düşünmüşlerdir. Örneğin; 1943-1946 yılları arasında görev yapan İkinci Saraçoğlu hükümeti ulusal eğitim bütçesini bir önceki yıla göre 14,5 milyon artırmıştır. Aynı hükümet bir sonraki sene için de 43 milyon liralık bütçe hedefi koymuştur. Bu dönemde artan öğrenci sayıları da dikkat çekici bir diğer unsurdur. Benzer bir örnek olarak 1954-1955 yılları arasında görev yapan Üçüncü Menderes hükümeti döneminde 1950 yılında 197 milyon liraya çıkan ulusal eğitime ayrılan bütçe 313 milyon liraya ulaşmıştır. Bu örnekler göstermektedir ki ulusal kalkınmada örgün ve yaygın eğitimin öneminin kavranması ile ilgili herhangi bir sorun olmamakla birlikte dönemin koşullarına göre mümkün olan en yüksek bütçeler ayrılmıştır. Ancak asıl sorun planlama ve politika geliştirmek yoksunluğundan kaynaklanmaktadır. Ayrılan maddi kaynaklar belli bir politika çerçevesinde harcanmadığından hedeflenen sonuçlara ulaşmak mümkün olmamıştır (Demir, 1995, ss. 103, 108).

IV. 4. SİYASİ PARTİ PROGRAMLARI

1946-1950 yılları arası dönem Türkiye’de yeni siyasal gelişmelerin yaşandığı bir geçiş dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu döneme kadar tek parti konumundaki Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı kendisini temsil ve ifade etme olanağı bulamamış olan muhalefet akımları giderek güçlenmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında izlenen ekonomik politikaların yarattığı ağır ekonomik ve sosyal sorunlardan dolayı muhalefet yanlısı geniş bir toplumsal taban oluşmuştur. Muhalif partiler yeni olmanın verdiği güçle kısa zamanda farklı toplumsal grupların temsilcisi olma konumuna gelmişlerdir (Koçak, 1989, s.139). Bu partiler arasında 1950 yılından itibaren Demokrat Parti, hazırladığı programlarla Türkiye’de her alanda izlenecek olan politikalarda söz sahibi konumunda olmuştur. Bu bağlamda 1946-1960 yılları arasında kültür politikaları ve kütüphane sisteminin gelişimine yönelik alınan kararlar dönemin iktidar partisi olan Demokrat Parti’nin programlarında yer bulmuştur.

IV.4. 1. Demokrat Parti Programları

7 Ocak 1946 tarihinde açıklanan Demokrat Parti Programı, Partinin kuruluş amacı ve temel ilkelerinin yanı sıra hükümet işleri konusundaki görüşlerinden oluşmuştur. Demokrat Parti programında, demokrasi esaslarına en uygun devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu belirtilmiş ve Milliyetçilik anlayışının tarih, kültür ve ülkü birliğine

dayandığı, yurttalar arasında din ve ırk farkı gözetilmediği gibi maddeler yer almıştır. Devlet işlerinde tüm birimlerin siyasi etkilerin dışında tutulması gerektiği vurgulanarak çeşitli alanlarda uzun vadede plan ve programlar hazırlanabilmesi için uzman görüşlerine yer verileceği belirtilmiştir (Demokrat Parti..., 1949, ss. 50-53, 55).

Demokrat Parti'nin hükümet işleri konusundaki görüşleri adalet ve ulusal eğitim işleri olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmiştir. Partinin ulusal eğitimle ilgili programında eğitim birliğine inandıkları ve teknik eğitimin yaygınlaştırılması ve bunun yanı sıra insani ve manevi bilgilere de yer verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu dönemde üniversitelerin özerkleşmesi, yeni fakülte, enstitü ve kültür merkezlerinin kurulması, kütüphaneler kurulması ve güzel sanatlara önem verilmesi üzerinde durulan diğer konular arasında yer almıştır (Albayrak, 1992, s.159). Parti programında oldukça geniş yer bulan eğitim ile ilgili işlere hükümet programlarında yeterince yer verilmediği, sonraki yıllarda ise adeta unutulduğu vurgulanmaktadır (Albayrak, 1992, s.845).

Demokrat Parti, programında üniversite özerkliğine yer veren ilk parti olmuştur. Parti programının 38. maddesinde *“Üniversiteler, ili ve idari muhtariyete sahip olmalıdır”* ifadesine yer verilmiştir (Demokrat Parti..., 1949, s.59). Bununla birlikte D.P.'nin savunduğu üniversite özerkliği 12 Haziran 1946 tarihinde C.H.P. iktidarı tarafından uygulamaya koyulmuştur (Karpuz, 1996, s.140). D.P. programında dilin, bilimin ve sanatın her türlü siyasi etkinin dışında tutulacağı belirtilmesi parti programının dikkati çeken bir diğer özelliğidir. Bunun yanı sıra parti programında çok önem verilen eğitim konusunda hükümet programlarında aynı derecede önem gösterilmemiş olması da dikkate değer konular arasındadır. Dördüncü ve Beşinci Menderes hükümetlerinde eğitim konusuna hiç yer verilmemesi bunun en açık göstergesi kabul edilebilir. Dönemin ekonomik ve siyasi gündeminin yoğunluğu eğitim konusunun geri plânda kalmasına neden olmuştur.

IV.5. ULUSAL EĞİTİM VE KÜLTÜR İLE İLGİLİ GELİŞMELER

IV.5. 1. Milli Eğitim Şûraları

1946-1960 yılları arasında dört kez düzenlenen Milli Eğitim Şûralarında ulusal eğitim sistemi içinde yer alan farklı konular gündeme getirilmiş, belirlenen sorunlara yönelik çözümler önerileri geliştirilmiştir.

IV.5.1.1. Üçüncü Milli Eğitim Şûrası

Üçüncü Milli Eğitim Şûrası, 2-10 Aralık 1946 tarihlerinde teknik eğitim ve öğretimin hızlandığı ve çok partili bir siyasi yaşamın başladığı dönemde yapılmıştır. Şûranın gündemini genel olarak meslek okulları, ticaret okulları, teknik okulları, erkek sanat okulları ve kız teknik okulları konuları oluşturmuştur (M.E.B., 1946). Bu yönüyle Üçüncü Milli Kültür Şûrasının ülkede çeşitli alanlarda ihtiyaç duyulan eğitimli meslek sahiplerinin yetiştirilmesi anlamına geldiğini söylemek mümkündür. Bir başka deyişle özellikle II. Dünya Savaşı, başta askeri sanayi olmak üzere birçok sanayi kolları oluşturmuş, bu da önemli bir iş gücü ihtiyacını doğurmuştur. Türk toplumu için de ticari faaliyetlerin çoğalması, sermaye birikiminin artması, sanayileşmenin gelişmesiyle, teknik faaliyetleri yürütecek teknik elemanların yetiştirilmesi gereksinimini doğurmuştur (Dinç, 1999, s.78). Dolayısıyla Şûra'da alınan kararlar da bu yönde planlar içermektedir.

Recep Peker Hükümeti (7.8.1946 - 5.9.1947) dönemine denk gelen Üçüncü Milli Eğitim Şûrasının gündemi dönemin Hükümet programıyla paralel bir içeriğe sahiptir. Bu dönemde okulsuz bütün köylerin, on yıllık süre içinde okula ve öğretmene kavuşturulması için ayrıntılı bir plan yapılması kararlaştırılması; ayrıca ilkokulu bitiren köy çocuklarının köyde işe yarar bir meslek sahibi olabilmeleri için bölge okullarının yapımına devam edilmesi görüşleri hükümet programında da yer alan konular arasındadır (M.E.B., 1946).

IV.5.1.2. Dördüncü Milli Eğitim Şûrası

Dördüncü Milli Eğitim Şûrası, 22-31 Ağustos 1949 tarihleri arasında toplanmıştır. Eğitim ve öğretimde benimsenen ilkelerin gözden geçirilmesi için oluşturulan komisyon, demokratik eğitimin, her şeyden önce bireylere saygı gösteren ve cins, ırk, mezhep farkı gözetmeksizin herkesin olanakları ölçüsünde gelişimine olanak sağlamak amacına sahip bir eğitim sistemi olduğunu vurgulayarak; okulun toplum içinde, organik bir kurum olması nedeniyle okulu çeviren bütün toplumsal olayların onun çalışmasını etkileyeceğini, dolayısıyla okul dışı eğitime de yer verilmesini önermiştir. Okul dışı demokratik eğitim, okuma çağına girmemiş küçüklerin eğitimi ve halk eğitimi şeklinde iki yönlü düşünülmüştür (M.E.B., 1949). Bu noktada Dördüncü Milli Eğitim Şûrasında yer verilen okul dışı eğitim ve halk eğitimi ifadeleriyle kütüphanelerin hizmet alanına vurgu yapılmıştır. Ancak burada dikkat çekici olan nokta kütüphanelerin bu görevi yerine getirmesi düşünülmemekle birlikte demokratik eğitimin kitlelere kadar

yayılmasında rol oynayacak ayrı bir yapılanmaya gidilmesi amacıyla *Halk Eğitim Dairesi* adı altında bir birim kurulması Şûra'da teklif edilerek kabul edilmiştir.

IV.5.1.3. Beşinci Milli Eğitim Şûrası

Bunu izleyen dönemde 5-14 Şubat 1953 tarihleri arasında Beşinci Milli Eğitim Şûrası toplanmıştır. Şûranın gündem başlıkları arasında okul öncesi eğitim ile ilköğretim programının düzenlenerek yeni ilkokul yönetmeliği konuları yer almıştır (M.E.B., 1953). İkinci Menderes hükümeti dönemine denk gelen bu yıllarda 1953 tarihli bir genelge ile vatandaşın okuma yazma öğrenmesi ve çeşitli konularda bilgilendirilmesi amacıyla halk sınıfları olarak adlandırılan okuma odaları açılmıştır. Bu amaçla kütüphaneler vatandaşların okuma alışkanlığı kazandırılmasında kullanılmış ve yeni çıkan yayınlara gereksinim duyanlara bunları temin etmek görevini üstlenmişlerdir.

IV.5.1.4. Altıncı Milli Eğitim Şûrası

Altıncı Milli Eğitim Şûrası, 18-23 Mart 1957 tarihleri arasında düzenlenmiş ve halk eğitim, ticaret eğitimi, erkek teknik eğitim ve kız teknik eğitim başlıklı komisyonlarla toplanmıştır (M.E.B., 1957). Halk eğitimi konusunun gündeme gelmesi açısından birer halk eğitim kurumları olan kütüphanelerle ilgili dolaylı olarak tartışmalar gündeme gelmiştir. Halk eğitimi komisyonu tarafından halk eğitiminin amaçları, okuma yazma oranının yükseltilmesi, ulusal birliğin güçlendirilmesi, toplumun kalkınması, hizmet ilkesinin geliştirilmesi, tarih ve doğa sevgisi, halk eğitimi için gönüllü eleman yetiştirilmesi konularında getirilen öneriler Şûra Genel kurulu tarafından kabul edilmiştir. Bu dönemde de halka açık kütüphaneler ulusal eğitime yardımcı kurumlar olarak değerlendirilmişlerdir. Ancak halkın eğitiminde sahip olduğu yerin önemi açıkça ortaya konmamakla birlikte Şûra metinlerinde kütüphane sözcüğüne yer bile verilmediği görülmektedir.

1946-1960 yılları arasında düzenlenen Milli Eğitim Şûralarında; mesleki ve teknik eğitimin planlanması, ilköğretime destek programların başlatılması, halk eğitimi konuları öne çıkan konular olmuştur. İlköğretim ile ilgili en önemli yenilik Köy Enstitülerinin ve Öğretmen okullarının öğretim programlarının yürürlüğe konmasıdır. Aynı zamanda okullarda demokratik hayatın gelişmesini sağlayıcı kararlar alınmaya çalışılmıştır. Beşinci Milli Eğitim Şûrası'nın düzenlendiği dönemde Köy Enstitüleri kaldırılmış yerine Öğretmen Okulları kurulmuştur. Bu anlamda ulusal eğitim açısından 1960'a kadar olan dönemi verimli bir dönem olarak nitelendirmek mümkündür, alınan

kararların çoğu uygulamaya geçmiş, bazıları da hemen geçmese bile zaman sonra uygulanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte eğitim politikasının yanında kültür politikaları konusundaki plan ve politikalar biraz zayıf kalmış, kütüphaneler konusu ya okullar kapsamında ya da halkın okur-yazar oranının yükseltilmesi kapsamında ele alınmıştır. Şûralarda yer verilen öneriler özünde halk eğitimi ile kültürel bilinçlenmenin ve toplumsal kalkınmanın bir arada ele alındığını göstermektedir. Tüm bu ilişkiler ağı içinde kütüphane terimine yer verilmemesi 1950'li yılların sonuna gelindiğinde halen kütüphanelerin kültürel ve toplumsal kalkınma içindeki yerinin anlaşılmadığının göstergesidir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ulusal eğitim politikası kapsamında halkın eğitilmesinde kilit noktalarda hizmet veren kütüphaneler, halk eğitimi, kültürel gelişim ve toplumsal kalkınma üçgeninde kendisine somut bir yer bulamamıştır.

IV.5. 2. Eğitim ve Kültür Alanındaki Önemli Gelişmeler

1945 yılından itibaren ulusal eğitimin önemli bir parçası konumundaki halkevleri kuruluş yıllarındaki işlevlerini kaybetmeye başlamışlardır. Eleman azlığından dolayı bazı halkevlerinde kütüphaneler açılmamıştır. Kimi bölgelerde koleksiyonları halk kütüphaneleri ile yarışır konumdaki halkevi kütüphanelerine rağmen kimi bölgelerdeki halkevlerinde hiç kütüphane olmaması ve halkın gereksinimlerinin karşılanamaması büyük eleştirilere neden olmuştur. Tek partili dönemin kültür politikaları kapsamında ortaya çıkarak hizmet vermeye başlayan halkevleri zamanla kuruluş yıllarındaki etkilerini kaybetmeye başlamaları üzerine 14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti'nin yönetime gelmesini izleyen dönemde 5830 sayılı Halkevlerinin kapatılmasına ilişkin yasanın çıkarılmasıyla 1951 yılında kapatılmışlardır. Halkevlerinin kapatılmasını izleyen dönemde Türk Ocakları yeniden açılmışlardır. Bu dönemde dikkati çeken bir diğer gelişme kuruluş yönetmeliğinde kütüphane kurmanın ön koşul olduğu halkevlerinin kütüphane koleksiyonlarının yok edilmiş olması ve çok az bir kısmının halka açık kütüphanelere aktarılabildiğidir (Keseroğlu, 1989, s.133).

Halkın eğitiminde ve kültürel kalkınmasında hem bir okul hem de birer kütüphane olarak hizmet veren Halkevleri her ne kadar C.H.P'nin yönetiminde olduğu 1932 yılında oluşturulması nedeniyle C.H.P'nin yan kuruluşu gibi algılansa da Halkevlerine yönelik görüşler halkın malı haline gelmiş, politikadan uzak ve ülke kalkınması için hizmet veren kurumlardır üzerinde birleşmektedir. Halkevlerinin ortak kültürel değerlerin benimsenmesini ve güçlenmesini sağlamak ve bu sayede ulusal bütünlüğü korumak için yüklendiği misyonda kütüphanelerin katkısı yadsınamayacak kadar büyüktür. Bu

anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin yazılı olmasa da ilk sistemli kültür politikasının Halkevleri ve Halkevi kütüphaneleri aracılığıyla uygulandığını söylemek mümkündür. Halkevlerinin kapatılmasını izleyen dönemde Türk Ocakları yeniden açılmışlardır ancak halkın eğitim ve kültür hayatının gelişmesi yönünde katkıları olmamıştır. Böylece siyasi irade değişikliğinin ülkenin kültürel kalkınmasında neden olduğu olumsuz etkilerin ilk örnekleri 1946-1960 yılları arasında yaşanmaya başlamıştır.

Üçüncü Menderes Hükümeti eğitime ayırdığı bütçeyi 1950-1954 yılları arasında 197 milyondan 313 milyona çıkardığı görülmektedir. Dördüncü ve Beşinci Menderes hükümeti programlarında kendisine tek bir cümle dahi yer bulamayan eğitim konusu bu dönemin siyasi ve ekonomik sorunları içinde görmezden gelinmiştir (Albayrak, 1992, s.845). Bu dönemde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı kütüphanelere yönelik olarak da ne planlama ne de uygulama düzeyinde kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır.

1928 yılında yeni Türk harflerinin kabulü öncesinde, okuma –yazma oranının Türkiye genelinde %8,16'dan, Millet Mekteplerinin 1928-1935 yılları arasındaki çalışmaları sayesinde %20,46'ya yükseldiği görülmektedir. Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılında, Türkiye'de okuma-yazma çağına olan 5 ve üzeri yaştaki toplam nüfus 17 milyon 856.865'dir. Türkiye genelindeki okur yazarlık oranının %32,4 olduğu bu yıllarda erkekler (%45,3) ve kadınların (%19,4) okur yazar oranları arasında büyük farklar olduğu gözlenmiştir (M.E.B., 1973, s.79). 1960 yılına gelindiğinde 24.224'ü resmi ve 154'ü özel ilkokul olmak üzere toplam 24,398 ilköğretim kurumu bulunmaktadır. Aynı dönemde öğrenci sayısı yaklaşık olarak 3 milyon'a ulaşmıştır. Öğretmen sayılarında da yükselmenin görüldüğü 1950-1960 yılları arasında öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 45,5'den 45,2'ye inmiştir. Demokrat Parti'nin ilk yıllarındaki eğitim yatırımlarının ve bu konuda alınan önlemlerin sonraki yıllarda aynı canlılıkla sürdürülemediği anlaşılmaktadır. Bunun en açık kanıtı da, 1960 yılına gelindiğinde Türkiye'de toplam nüfusun %60,5'inin halen okur-yazar olmamasıdır. Bu olumsuzlukta 1955 yılından itibaren yaşanmaya başlayan ekonomik krizin payı büyük olmuştur (Albayrak, 1992, s.853). 1946-1960 yılları arasında temel eğitim ve öğretim alanında hizmet veren halk dersanelerinin sayıları ile ilkokulların sayıları bu kurumlardan diploma alan öğrenci sayıları ile birlikte Tablo 5' de verilmiştir (D.İ.E., 1973, s. 454-466). Önceki bölümde de belirtildiği gibi örgün eğitim kurumlarının sayıları ve bu kurumlardan mezun olan öğrencilerin sayıları kendi içlerinde tutarlı bir yükselme eğilimi içerisinde olabilir. Ancak sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesi için ülkedeki toplam nüfusa ve nüfusun

okuryazar oranlarına yönelik bilgilere başvurulmalıdır. Bu bağlamda 1945 yılının sonunda 15.166.911 olan ülke nüfusunun %30.2'si okuryazar konumdadır. Bu oran 1950 yılında 17.856.865'e yükselen nüfus karşısında %32.4'e yükselmiştir. 1955 yılına gelindiğinde 19.366.996 olan Türkiye nüfusunun %40.9'u okur-yazar konumundadır. 1960 yılında bu oran %39.5'e gerilerken nüfus 22.542.012'ye yükselmiştir (D.İ.E., 1973, s.79). 1946-1960 yılları arasındaki nüfus artış oranının %48 olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte okullaşma oranına bakıldığında ilgili oranlarda ilköğretimde %61, ortaöğretimde %183 ve yüksek öğretimde %58 yükselme eğiliminde olduğu gözlenmektedir.

1950 yılında çeşitli alanlarda eğitim veren 326 Mesleki ve teknik okul, 1960 yılına gelindiğinde sayıları katlanarak artmış ve 530'a çıkmıştır (D.İ.E., 1981, s.102). Demokrat Parti iktidarının çok önem verdiği orta dereceli okullardan İmam Hatip okulları bu dönemde kurulmuştur. 1954 yılında çıkarılan 6234 sayılı kanunla Köy Enstitüleri ile Öğretmen okulları birleştirilmiş ve enstitüler öğretmen okulları haline getirilmişlerdir (Albayrak, 1992, ss. 865, .861). 1946-1960 yılları arasında yükseköğretim kurumlarının sayılarında istikrarlı bir artış olduğu gözlenmektedir. Tablo 5'de (bk. s.120) görüldüğü üzere 1946 yılında 32 olan üniversite sayısı 1960 yılına gelindiğinde 49'a ulaşmıştır. Üniversite mezunu kişi sayısı da aynı yıllar içinde %80 oranında yükselmiştir. Tablo 5, 1946-1960 yılları arasında eğitim ve öğretimin sürekliliği açısından değerlendirildiğinde yıllara göre değişken olduğu gözlenen sayılar dikkati çekmektedir. Ortaöğretim kurumlarının hem sayısında hem de mezun ettiği öğrencilerin sayısında liselere oranlar büyük farklar olduğu açıkça görülmektedir. Bu fark, eğitim ve öğretimin çok düşük bir oranla lise ve üzeri düzeyde devam ettirildiğini göstermektedir. Bu dönemde ortaöğretim kurumlarının sayısı gibi bu kurumlardan mezun olmuş öğrenci sayısı da istikrarlı bir yükselme görülmektedir. Liseler için 1955-1960 yılları arasında istikrarlı bir yükselmeden söz etmek mümkündür.

Bu dönemde kurulan yüksek öğretim kurumları arasında 10 Mart 1954 tarih ve 6373 sayılı kanunla Atatürk Üniversitesi, 23 Ocak 1957 tarih ve 6887 sayılı kanunla Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 26 Nisan 1957 tarih ve 6595 sayılı kanunla Ege Üniversitesi, 5 Haziran 1957 tarih ve 6999 sayılı kanunla Gülhane Askeri Tıp Akademisi, 12 Haziran 1959 tarih ve 7355 sayılı kanunla Ankara Sosyal Hizmetler Akademisi, 24 Mart 1953 tarihinde Türkiye ve Orta-Doğu Amme İdaresi Enstitüsü yer almıştır (Albayrak, 1992, ss.875-876).

Tablo 5. 1945-1960 Yılları Arasındaki Örgün Öğretim Kurumları Sayıları ve Mezun Sayıları Dağılımları

Öğretim Yılı	Halk Dershanesi		İlkokul		Ortaokul		Lise		Fakülte/Yüksekokul	
	<i>Dershane</i>	<i>Mezun</i>	<i>Okul</i>	<i>Mezun</i>	<i>Okul</i>	<i>Mezun</i>	<i>Okul</i>	<i>Mezun</i>	<i>Okul</i>	<i>Mezun</i>
1945-1946	2454	37.285	15.131	150.883	252	12.389	83	6177	31	2440
1946-1947	1492	22.755	15.925	160.538	257	10.565	82	6147	32	2969
1947-1948	753	11.323	16.119	149.818	267	10.844	88	5584	33	3541
1948-1949	206	5078	17.106	171.270	321	11.077	88	5645	33	3205
1949-1950	114	2738	17.428	172.642	381	11.412	88	5568	34	3061
1950-1951	27	1424	17.417	165.132	406	11.508	88	2264	34	3107
1951-1952	196	3090	17.763	173.890	440	14.389	93	4147	33	2981
1952-1953	232	3276	17.948	163.619	474	14.487	95	4863	33	3013
1953-1954	1818	16.707	18.393	180.839	507	15.827	100	9056	34	2874
1954-1955	1523	17.924	18.724	188.390	539	18.382	112	8024	35	3116
1955-1956	2771	19.374	19.390	198.407	573	21.167	123	7484	40	3124
1956-1957	1549	18.172	20.030	221.285	601	24.658	128	8100	43	3263
1957-1958	1832	14.632	20.656	240.477	643	28.820	141	9450	44	3627
1958-1959	2771	13.129	21.429	266.902	685	36.201	162	10.913	48	4096
1959-1960	1219	11.965	24.398	283.790	715	40.253	190	11.977	49	5945

Kaynak: D.İ.E., 1973, s. 454-466

IV.6. UYGULAMALARIN KÜTÜPHANELERE VE KÜTÜPHANECİLİĞE

YANSIMALARI

Türk siyasi hayatında çok partili hayata geçiş dönemi olarak adlandırılan 1946-1960 yılları için bir ara kesit değerlendirmesi yapmak uygun olacaktır. 1950 yılından itibaren çok partili hayata geçiş sürecinin başlaması ile demokrasinin gerekleri arasında yer alan çok sesli bir dönem başlamıştır. Halkın ekonomik ve sosyal yönden kalkınmasının hedeflendiği bu dönemde eğitim faaliyetlerine önem verilmiş, her yaşta insana nitelikli bir eğitim verilmesi hedeflenmiştir. Umumi kütüphaneler ya da halka açık kütüphaneler adı altında yürüttükleri faaliyetlerini örgün eğitimi destekler nitelikte sürdüren halk kütüphanelerinin ortaya çıkışı da bu yıllara rastlamaktadır. Bu bölümde kütüphanecilik alanında gerçekleşen gelişmelerin kütüphanelere ve kütüphaneciliğe ne şekilde yansıdığına yönelik bilgiler verilecektir.

IV.6. 1. Yasal Altyapı

1946-1960 yılları arasında kütüphanecilik alanında gerçekleşen önemli olayların başında Milli Kütüphane'nin kurulması gelmektedir. Ulusal kültür mirasının korunması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla milli kütüphane kurulması fikri çok eski yıllara dayanmaktadır. 1911 yılından itibaren Milli Kütüphane kurma önerileri gündeme gelmiş ve bu amaçla 1912'de İzmir ve Kayseri'de, 1917'de Eskişehir ve Konya'da, 1918'de Diyarbakır'da Milli Kütüphane ismiyle çeşitli kütüphaneler kurulmuştur. Gerçekte milli kütüphane işlevi taşımayan bu kütüphanelerin ve diğer tüm kütüphanelerin 1920 yılında Maarif Vekâleti içinde kulan Hars Dairesi'ne bağlanması, 1925 yılında Hamit Zübeyr Koşay'ın raporunda bir devlet kütüphanesi kurulmasının gerekliliğinden söz etmesi üzerine sunacağı hizmetlerin özellikleri ve örgütsel yapısı ile Milli Kütüphane niteliğine sahip Devlet Kütüphanesi kurulması tartışmaları gündeme gelmiştir. Ancak 1934 yılında Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'nun çıkarılması Milli Kütüphane'nin kuruluşunu hızlandıran en önemli gelişme olmuştur. Derleme Kanunu olarak bilinen bu kanunla ulusal bibliyografik denetimin sağlanması ve kültürel ve bilimsel varlıklarımızın gelecek kuşaklara aktarılması yolunda önemli bir adım atılmıştır. 15 Nisan 1946 tarihinden itibaren ise Milli Kütüphane kurma çalışmaları Adnan Ötügen öncülüğünde fiilen başlatılmıştır. Kısa sürede 8000 kitaplık bir koleksiyona kavuşan Milli Kütüphane Hazırlık Bürosu'nu gereksinimlerinin karşılanması amacıyla 21 Şubat 1947 tarihinde Milli Kütüphane Yardım Derneği kurulmuştur (Ötügen, 1955, ss. 2, 12-14). 16 Ağustos 1948 tarihinden itibaren halka hizmet vermeye başlayan Milli Kütüphane için 23 Mart 1950 tarihinde 5632 sayılı *Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun* çıkarılmıştır.

Kanunda Milli Kütüphane'nin görevleri *“Başta Türkiye Bibliyografyası ve Türkiye Makaleler Bibliyografyası olmak üzere, her türlü ilmi araştırmaları mümkün kılacak ve kolaylaştıracak mahiyette muhtelif sahalara ait çeşitli bibliyografyalarla memleket kütüphanelerindeki basma eserlerin toplu kataloglarını hazırlayıp neşretmek ve bu çeşit araştırmalara ve çalışmalara yardım etmektir.....”* şeklinde ifade edilmiştir. Bu kanun ile yasal ve tüzel bir kimlik kazanan Milli Kütüphane ülkemizde kanun ile kurulan ilk ve tek kütüphane olma özelliğini kazanmıştır (Milli Kütüphanenin Kuruluşu., 1952).

IV.6. 2. Kütüphanelerin Yaygınlaşması

Türkiye'nin maddi ve manevi bir bütünlük içinde kalkınmasının tek şartının ulusal eğitimle ilgili sorunların çözülmesi olduğunu belirten Binark (1969, ss.232-234), halk eğitiminin halkı okuryazar yapmanın ötesinde toplum içinde farklı sosyal sınıfların sahip olduğu bilgiye erişme ve bilgiyi kullanma arasındaki farkı ortadan kaldırmak olduğunu belirtmektedir. Bu amaçla ulusal eğitim ve kültür politikası kapsamında kütüphane kaynaklarının kütüphane olanaklarına sahip olmayan bölgelere götürülmesi için gezici kütüphane hizmetlerinin önemine dikkat çekilmektedir. Böylece yurt çapında etkili kütüphane hizmeti verilerek halkın eğitimi konusunda kütüphanelerin oynayacağı rol en az okulların sahip olduğu rol kadar önemli olacaktır. Halk eğitiminin okuma yazma oranının yükseltilmesinin yanı sıra halkın kültürünü, bilgisini, sanat faaliyetlerini, ülke ve insan sevgisini, ahlaklı davranışı vb. birçok konuyu içeren çok yönlü bir etkinlik olduğu belirtirken halk eğitimiyle amaçlananın halka çağdaş bilgiler sunarak onun ulusal kimliğini ve kültürel değerlerini ortaya çıkararak, ulusal kültürü yaşatmak olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda kütüphanelerin halk eğitimi içindeki önemi ortaya çıkmaktadır. Bu gerçek eğitim ve kültür politikası içinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin kütüphane hizmetleriyle bir arada yürütülmesini kaçınılmaz kılmaktadır (Binark, 1969, s.235). Kütüphanelerin halk eğitimi içindeki önemli rolüne rağmen kütüphaneciliğin gelişmesinin önündeki en büyük engelin kısıtlı ekonomik olanaklar olduğunu belirten Sefercioğlu (1959, s.27) hizmetlerin iyileştirilmesi için gerekli personel, bina, koleksiyon vb. birçok sorunun ancak daha iyi ekonomik koşullar altında çözümleneceğini savunmuştur. Bu dönemde halk eğitimi konusunun sadece gezici kütüphane hizmetleriyle çözülemeyeceği, bu konuda daha sistemli bir yaklaşım benimsenmesi gerektiği, bu amaçla yurt çapında kütüphanelerin artırılması ve mevcut kütüphanelerin de iyileştirilmesi gerektiği öne çıkan görüşler arasındadır. Bununla birlikte Karayalçın'ın (1952, s.6) 1944-1945 yıllarında kütüphane genel kitaplıklar, halkevi kütüphaneleri ve halk okuma odalarındaki giderlerini karşılaştırdığı çalışmasında dönemin genel kitaplıkları için bu giderlerin miktarı genel kitaplıklar için 215.050 TL, Halkevi

kütüphaneleri için 141.272 TL, halk okuma odaları için 15.165 ve halk odaları için de 153.541 TL olarak belirlenmiştir. Ortaya çıkan sonuç dönemi itibariyle devlet desteğini en az alan ancak buna rağmen en fazla gidere sahip kütüphanelerin halk kütüphanesi işlevini gören genel kitaplıklar olduğunu göstermektedir. Bu noktada genel kitaplıkların sistemli bir halk eğitimi politikası için daha fazla devlet desteğine gereksinim duyulduğu görülmektedir.

1951 yılı sonunda 160 bin cilde ulaşan Milli Kütüphane koleksiyonundan yararlanan okuyucu sayısının kütüphanenin kurulma çalışmalarına başladığı 1946 yılı itibariyle 81 bin olduğu, bu sayının 1951 yılına gelindiğinde 121 bin okuyucuya yükseldiği belirtilmektedir (Karayalçın, 1952, ss.16-17). Ulusal kültür araştırmalarının yürütülmesini sağlamak amacıyla bütün bilgi kaynaklarını koleksiyonunda toplamak ve bunları araştırmacıların hizmetine sunmakla yükümlü Milli Kütüphane'nin okuyucuların çoğunluğu tarafından bir halk kütüphanesi ya da okuma salonu olan bir kütüphane gibi değerlendirilmesi bu dönemde Milli kütüphane'ye yönelik getirilen eleştiriler arasındadır (Karayalçın, 1952, s.19). Bir diğer eleştiri ise, 1953 yılında gündeme gelmiş ve Milli Kütüphane'nin sorumluluğunda hazırlanması gereken Türkiye Bibliyografyası ile Türkiye Makaleler Bibliyografyası'nın Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü tarafından hazırlanıyor olması durumu (Acaroğlu, 1953, s.127). 1952 yılından sonra 6568 sayılı kanunla kurulan Bibliyografya Enstitüsü'ne verilen bu görevin yanı sıra, toplu katalogların hazırlanması, yerli ve yabancı literatürden araştırmacılar için yayın taramalarının yapılması, diğer ülkelerin milli kütüphaneleri ile kitap ve dergi listelerinin paylaşılması gibi görevlerle yükümlüdür (Mercanlıgil, 1955, s.47) . 1955 yılından itibaren Milli Kütüphane çatısı altında Milli Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü adıyla hizmet vermeye devam etmiştir.

Bu dönemde diğer kütüphane türlerine yönelik yapılan eleştiriler en çok üniversite kütüphaneleri etrafında yoğunlaşmıştır. Bu yıllarda üniversite kütüphanelerinin mevcut durumlarının ortaya konduğu çalışmalar göstermektedir ki; üniversiteler kendi çalışma alanlarındaki önemli bilimsel çalışmaları ve dergileri sağlayan modern kütüphanecilik hizmetlerinden yoksundurlar, üniversitelerin fakülte, seminer ve enstitü kütüphanelerinde görev yapacak yeterli sayıda eğitimli kütüphaneci yoktur, üniversitelerde görev yapan öğretim üyeleri araştırma faaliyetlerini yürütmeleri için gerekli kaynaklara erişmekte sorun yaşamaktadırlar, üniversiteler içinde birbirinden ayrı yapılan kütüphaneler kaynak ve emek israfına neden olmaktadır, mevcut kütüphaneler gerek koleksiyonları gerekse çalışma saatleri bakımından üniversite öğrencilerinin ve öğretim üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersizdir (Ötügen, 1956,

s.102). Söz konusu eksikliklere yönelik olarak üniversite kütüphaneleri ile ilgili alınması gereken önlemler arasında; kütüphanelerde çalışacak eğitimli kütüphanecilerin yetiştirilmesi için İstanbul'da da bir kütüphanecilik okulu açılması gerektiğine, kütüphanecilerin özlük haklarının yükseltilmesi gerektiğine ve üniversitelerdeki dağınık durumdaki fakülte kütüphanelerinin tek elden yönetileceği yine üniversite içinde merkez kütüphaneler kurulması gerektiğine dikkat çekilmiştir (Ötüken, 1956a, ss.105-106).

Tablo 6'da (bk. s.135) 1946-1960 yılları arasında değişim oranları ile birlikte halk kütüphaneleri, kitap sayıları ve okuyucu dağılımlarına yer verilmiştir (TÜİK, 2008, s.86). Elde edilen veriler ışığında 1946-1960 yılları arasındaki kütüphane sayısındaki artışın %145 olduğu görülmektedir. Buna karşın okuyucu sayısındaki artış oranı %63 olarak yansımaktadır. Bu veriler her ne kadar kütüphane sayısındaki artış oranını daha yüksek gibi gösterse de kütüphane başına düşen okuyucu sayısına yönelik bir oranlama yapıldığında her bir kütüphaneye 1638 okuyucu düştüğü görülmektedir. Bu sayı o dönemde kütüphanelerde çalışan kütüphaneci ve memur sayılarındaki yetersizlikler dikkate alındığında oldukça yüksektir. Kütüphanelerdeki kitap sayılarına bakıldığında 1946-1960 yılları arasındaki dönemdeki artış oranının %83 olduğu gözükmemektedir. Ancak okuyucu sayısı dikkate alınarak bir ilişki kurulmak istenirse 1946 yılında okuyucu başına 1.08 kitap düşerken 1960 yılına gelindiğinde okuyucu başına düşen kitap sayısı 0.97'dir. Halk kütüphanelerinin sayısındaki artışlar kendi içinde tutarlı gibi gözükmemekle birlikte okuyucu sayıları dikkate alındığında olduğu gibi nüfus artışı karşısında doğan ihtiyaçları karşılamakta da yetersiz kalmaktadır. 1950 yılında yapılan nüfus sayımında 6 ve üzeri yaş toplam ülke nüfusunun 17.858.865 ve okuryazar oranının %32,4 (5.779.915) olduğu görülmektedir. 1950 yılında 78 halk kütüphanesi hizmet vermektedir. Bu veriler okuryazar nüfus karşısında kütüphane sayısının ne kadar yetersiz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. 1960 yılına gelindiğinde ülke nüfusu 22.542.012'ye yükselerek %26, ülkedeki toplam okuryazar oranı ise %39.5 (8.901.006) seviyesine gelerek %54 oranında yükselmiştir (D.İ.E., 1973, s.79). Buna karşın on yıllık sürede kütüphanelerin sayısı 152'ye çıkmıştır (T.Ü.İ.K., 2008, s.86).

Tablo 6. 1946-1960 Yılları Arasında Değişim Oranları ile Birlikte Halk Kütüphaneleri, Kitap Sayıları ve Okuyucu Dağılımları

HALK KÜTÜPHANELERİ						
Yıllar	Kütüphane Sayısı	Değişim Oranı %	Kitap Sayısı	Değişim Oranı %	Okuyucu Sayısı	Değişim Oranı %
1946	62	1.6	747.094	6.4	814.323	74.9
1947	62	0.0	786.702	5.3	872.812	7.2
1948	65	4.8	802.021	1.9	840.348	-3.7
1949	67	3.1	873.803	9.0	845.204	0.6
1950	78	16.4	876.701	0.3	808.087	-4.4
1951	79	1.3	880.407	0.4	891.355	10.3
1952	88	11.4	987.207	12.1	929.978	4.3
1953	105	19.3	1.038.819	5.2	966.695	3.9
1954	118	12.4	1.139.951	9.7	994.684	2.9
1955	129	9.3	1.205.468	5.7	1.039.872	4.5
1956	135	4.7	1.272.826	5.6	1.091.367	5.0
1957	145	7.4	1.358.715	6.7	1.162.525	6.5
1958	142	-2.1	1.453.172	7.0	1.228.497	5.7
1959	142	0.0	1.278.372	-12.0	1.207.808	-1.7
1960	152	7.0	1.369.760	7.1	1.334.525	10.5

Kaynak: T.Ü.I.K., 2008, s.86

IV.6.2.1. Raporlar ve Genel Değerlendirmeler

1946-1960 yılları arasında kütüphanelerin mevcut durumlarının ortaya konması ve gelişimleri için gerekli önlemlerin alınmasına yönelik iki rapor hazırlanmıştır. Her iki raporun da 1952 yılında yayınlandığı bu dönemde 1924 yılında başlayan sürecin planlamadan örgütlemeye taşınmadığını göstermektedir. Bununla birlikte Lawrence Thompson ve Yaşar Karayalçın tarafından hazırlanan her iki raporun da kütüphaneler ve kütüphanecilik mesleğine yönelik önemli değerlendirmeler içerdiğini söylemek mümkündür.

Kütüphanelere yönelik geliştirilecek politikalar için görüşlerine başvurmak amacıyla Lawrence S. Thompson A.B.D.'den Türkiye'ye davet edilmiştir. Thompson 1952 yılında halk, çocuk ve okul kütüphanelerini bir arada ele alan bir rapor hazırlamıştır. Thompson raporunda halk kütüphanelerinin amaç ve görevlerine yer vermemekle birlikte, halk kütüphanesi ile umumi kütüphane arasındaki ayrımı ortaya koyması bakımından çalışması önem taşımaktadır. Thompson bu ayrımı yaparken çeşitli Milli Kütüphaneleri örnek göstererek bu kütüphanelerin umumi olduğunu ancak koleksiyonunun halkın tüm kesiminden insanlara hizmet verebilecek nitelikte olmadığını vurgulamıştır. (Thompson, 1952, s.42). Türkiye'deki umumi kütüphane anlayışının ise verdiği örneklerden farklı bir anlayışla herkese açık ve her eğitim seviyesindeki insanın kullanımına uygun nitelikte olduğunun altını çizerek umumi kütüphane ile halk kütüphanesi arasındaki farkın gerçek anlamda yapılamamış olduğunu belirtmiştir. Bu durum halk kütüphanelerinin amaçlarının ve işlevlerinin belirlenmesindeki temel sorun olarak görülmüştür. Thompson'un raporunda değindiği konulardan bir diğeri ise kütüphanelerde görev yapmak üzere istihdam edilecek kütüphanecilerin eğitimi ile ilgilidir. Raporunda, kütüphanecilik eğitiminin yüksek öğretim düzeyine kazandırılmasına yönelik düşüncelere yer veren Thompson, kütüphanecilikte eğitim konusunun taşıdığı önemi açıkça ortaya koymuştur (Thompson, 1952, s.5). Thompson'ın raporunda kütüphanelerin geliştirilmesi için yapmış olduğu öneriler şunlardır (Thompson, 1952, ss.24-26):

- Ankara'da Milli kütüphane ve İstanbul'da yazma ve nadir eserler kütüphaneleri için merkezi bina kurulmasına yönelik gerekli imkânların sağlanması,
- İki büyük Türk üniversitesinin birinde veya her ikisinde birer kütüphanecilik okulu kurulması,
- Gerekirse kütüphanelerarası işbirliğinin sağlanması ve devam ettirilmesi,

- Üniversite kütüphanelerinin yönetiminin tam bir şekilde sağlanması,
- Yazma eserleri için toplu kataloglar yayımlama programının genişletilmesi ve basılı eserler içinde toplu katalog hazırlanması,
- Yazma eserler için mikrofilm kopyalarının hazırlanması ve bu kopyaların iyi şekilde korunması,
- Halk kütüphaneleri, okul ve çocuk kütüphanelerini geliştirmek için her türlü desteğin sağlanması,
- Nüfusu kalabalık bölgelerde gezici kütüphanelerin hizmete sunulması,
- Halk kütüphaneleri için planlı bir programın başlatılması ve kütüphaneler müdürlüğünün geliştirilmesi,
- Eğitim ve öğretim için seçilmiş kişilerin yurtdışına gönderilmesi.

Thompson'ın raporunda yer verdiği önerilere dayanarak 1950'li yıllarda kütüphanelerin içinde bulunduğu mevcut durum için bir değerlendirme yapmak olasıdır. Buna göre halk kütüphanelerine yönelik işlevsel bir programın olmadığı ve yazma eser kütüphanelerine yönelik olarak acil önlemler alınması gerektiğini söylemek mümkündür. Özellikle Ankara'da Milli Kütüphane ve İstanbul'da yazma ve nadir eserler kütüphaneleri için merkezi bina kurulmasına yönelik gerekli imkânların sağlanması ve buradaki koleksiyonların bir merkezde toplanması sunulan öneriler arasındadır. Yazma eserler için toplu kataloglar yayınlanarak koleksiyona yönelik envanterin tutulması ve korunması için her birinin mikrofilm kopyasının çıkarılması yönünde yapılan öneriler yazma eserlerin yeterince iyi korunmadığını ve uzun vadede korunmaları için herhangi bir önlem alınmadığını göstermektedir. Thompson raporunda dikkati çeken noktalardan birisi de kütüphanecilik eğitiminin önemine yaptığı vurgudur. Raporda iki büyük Türk üniversitesinin birinde veya her ikisinde birer kütüphanecilik okulu kurulmasının yanı sıra kütüphanecilik profesörlüğü almak üzere bir ya da iki genç kütüphanecinin en büyük Amerika kütüphanecilik okullarından birine gönderilmesi, Eski yazı ustası (paleographer) bir gencin *Instituto di Patalogia del Libro*'ya gönderilmesi, Ankara ve İstanbul Üniversite kütüphanelerinde müdür olarak görevlendirilecek bir ya da iki profesörün Amerika'ya eğitim almak üzere gönderilmesi raporda yer verilen diğer öneriler arasında yer almıştır. Okul kütüphaneleri konusunda da öneriler sunan Thompson, halk kütüphaneleri, okul ve çocuk kütüphanelerini geliştirmek için her türlü desteğin sağlanmasını ve Türkiye'de okul kütüphanelerini geliştirme sorumluluğunu üstlenecek beş lise öğretmenin okul kütüphaneciliği eğitimi almak üzere Amerika'ya gönderilmesini önermiştir göstermektedir (Thompson, 1952, ss.24-25). Kütüphane

hizmetlerine yönelik olarak da kütüphanelerarası işbirliğinin sağlanmasına ve kütüphanelerin yeterli gelmediği bölgelerde gezici kütüphane hizmetlerinin başlatılmasının önerildiği rapor 1924 yılında Jhon Dewey tarafından hazırlanan “Türkiye Maarifi Hakkında Rapor” isimli çalışmada sunduğu önerilerle benzerlik göstermesi nedeniyle 1950’li yıllara gelindiğinde halen halka açık kütüphanelerin örgütlenmelerine yönelik kayda değer bir gelişme yaşanmadığını

1952 yılında kütüphanelere yönelik hazırlanan bir diğer rapor, dönemin halka açık kütüphanelerinin içinde bulunduğu durumu yansıtmaması bakımından önem taşımaktadır. Yaşar Karayalçın tarafından hazırlanan “*Kütüphanelerimize Umumi Bir Bakış*” başlıklı çalışmada 1944-1945 yıllarında halkevi kütüphanelerine yönelik değerlendirmeler yer almıştır. Buna göre, halkevi kütüphanelerinin kitap ve okuyucu bakımından Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı kütüphanelerle aynı düzeyde olduğunu, plan ve örgütlenme eksikliklerinden dolayı genel kütüphanelerin amaçlarının belirlenemediği ve farklı kütüphane türlerinin aynı amaca hizmet ettiği belirtilmiştir (Karayalçın, 1952, s.25). Bu konuda kesin bir politika belirlemenin kaçınılmaz olduğunu vurgulayan Karayalçın, kütüphaneler konusunun bir halk eğitimi, halk kültürü, ulusal kültür konusu olduğuna değinmiş bunun için de gerek Milli Eğitim Bakanlığı gerek üniversiteler ve gerekse bilimsel derneklerin destekleriyle büyük bir kongre düzenlenerek sorunların burada tartışılmasını önermiştir.

Bu dönemde halk kütüphanelerinin geri kalma nedenleri yönündeki arayışlarla ilgili olarak Karayalçın’ın görüşleri üç neden etrafında toplanmıştır. Bunlardan birincisi, kütüphanelerin gelişimleri için devlet eliyle hazırlanmış bir plan ya da programın olmamasıdır. Ulusal eğitim ya da kültür politikaları kapsamında kütüphanelere açıkça yer verilmemiştir. İkinci neden kütüphaneler arasında kısıtlı bütçe imkânlarını daha verimli kullanmayı sağlayacak bir işbirliğinin olmamasıdır. Kütüphaneler arasında kaynak paylaşımının sağlanması, kütüphanelerdeki fazla kitap kopyalarının değişiminin sağlanması mevcut imkânların üst düzeyde yönetimi bakımından önem taşımaktadır. Üçüncü neden kütüphanelerde görev yapacak nitelikli ve eğitilmiş personel eksikliğidir (Karayalçın, 1952, ss.10-11).

Lawrance S. Thomson ve Yaşar Karayalçın’ın hazırladıkları raporların yanı sıra Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Enstitüsü öğretim üyelerinden Robert Bingham Downs, 1955 yılında hazırladığı *Türkiye’de Kütüphanecilik* başlıklı yazısında kütüphanelerin ulusal kalkınmanın diğer alanlarına oranla geri kalmış kurumlar olduklarını belirtmiş

ülkemizde gerçek anlamda bir halk kütüphanesinin bulunmadığını, umumi kütüphane adıyla hizmet veren kütüphanelerin de kitapların saklandığı yerler gibi algılandığını vurgulamıştır. Kütüphanecilerin koleksiyonlardaki kitaplardan mali olarak sorumlu tutan yönetmelikler nedeniyle serbest kitap ödünç vermenin mümkün olmadığına dikkat çekilmiştir. Kütüphanelerde görev yapan kütüphanecilerin birçoğunun kütüphanecilik eğitimi almamış olması ve bu kişilerin çok düşük maaşlarla görev yapıyor olmaları Downs'ın döneme yönelik diğer saptamaları arasında yer almıştır. Ankara'da ve İstanbul'da yeni kurulan üniversitelerin merkezi bir kütüphane yönetimlerinin ve koleksiyon programlarının olmayışı da değerlendirmede öne çıkan konular arasında yer alır (Downs, 1956, s.259). Üniversite kütüphanelerindeki merkezi yönetim eksikliğinin üniversite içinde önemli kitapların fakülte ya da seminer kütüphanelerinde toplanmasına ve merkez kütüphanelerinde az kullanılan ve güncel olmayan kaynakların yer almasına neden olduğunun altını çizen Downs (1956, s.260), çalışmasında öğrencilerin ders kitapları ve ders notları dışında farklı kaynaklardan yararlanmadığını da belirtmektedir. Etkili kütüphane hizmetlerinin sunulmasında personelin yerine ve önemine işaret eden Downs, geçmiş yıllarda kütüphanecilik eğitimi almanın mümkün olmaması, kütüphaneciliğin bir meslek alanı olarak değerlendirilmemesi, düşük maaş standartları nedeniyle kütüphaneler için eğitilmiş kütüphaneciler istihdam etmenin yarattığı zorluklar kütüphaneler için bu olumsuzlukların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Downs, o yıllar için sıraladığı olumsuzlukların, kütüphanecilik mesleğinin toplumda takdir gören yüksek statülü bir meslek konumuna gelmediği sürece, ortadan kalkmayacağını belirtmiştir (Downs, 1956, ss.260-261).

IV.6. 3. Hizmet Anlayışı

Kütüphanelerde yetişmiş elemanlarla daha nitelikli hizmet sunma hedefi 1946 yılını izleyen dönemde de devam etmiştir. Kütüphanelerde kaliteli hizmet sunma anlayışının bir sonucu olarak kurslar düzeyinde yürütülen eğitimler bu dönemde de devam etmiştir. Bununla birlikte eğitim konusunda bir adım ileriye gidilerek 1942 yılında kurslar düzeyinde başlatılan kütüphanecilik eğitimleri 1954 yılında Ankara Üniversitesi'nde ilk kez yükseköğretim programı düzeyinde yürütülmeye başlamasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Kütüphanecilik eğitimi veren yükseköğretim programlarının açılmaya başlanması kütüphaneciliği bir uğraş alanı olmaktan çıkararak bir meslek haline getirmiştir. Bu gelişme halka açık kütüphanelerde nitelikli personel eksikliğinden dolayı

yapılamayan işlerin, bilimsel yöntemler ışığında yapılmaya başlanması bakımından önem taşımaktadır.

Yükseköğretim düzeyinde kütüphanecilik eğitimi verilmeye başlanmadan önce daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de kütüphanecilik kurslarının devam ettiği görülmektedir. Bu kurslardan birisi Kütüphaneler Genel Müdürlüğü tarafından 1952 yılında düzenlenen Çocuk Kütüphaneciliği kursudur. Bir diğer çocuk kütüphaneciliği kursu 1958 yılında Ankara Atatürk Lisesi'nde bir ay süre ile düzenlenmiştir. Bu kursa ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen çocuk kütüphanelerinde görevli yaklaşık 31 öğretmen kütüphaneci katılmıştır. 1954 yılında Ankara Sarar İlkokulunda düzenlenen bir ay süreli kütüphanecilik kursunun yanı sıra bu dönemde en sık düzenlenen kurslar arasında okul kütüphaneciliği kursu yer almaktadır. 1958 yılında Ankara Gazi Lisesi'nde düzenlenen bir ay süreli kurs bunlardan biridir. Lise kütüphanesinde uygulamalı olarak gerçekleştirilen kursa öğretmenler katılmışlardır. Bir diğer okul kütüphaneciliği kursu 1959 yılında düzenlenmiş ve bu kursa çeşitli orta dereceli okul kütüphanelerinin yöneticileri ve öğretmenleri katılmıştır. Üçüncü kurs 1961 yılında İstanbul'da düzenlenmiş olan okul ve halk kütüphaneciliği kursudur. Kısa süreli olan bu kursa 25 okul ve 40 halk kütüphanecisinin katıldığı belirtilmiştir (Ersoy, 1998, ss.272-273).

Türkiye'de profesyonel kütüphanecilik eğitimi vermek fikri ilk kez, o yıllarda Ankara'da bulunan Amerikan Kütüphanesi müdürü olan Emily Dean tarafından ortaya atılmıştır. İlk olarak Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde kurulmak üzere Ford Vakfı'na yapılan başvuruya gelen cevap olumlu olmuş ancak Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden gelen cevabın olumsuz olması nedeniyle aynı teklif Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi (D.T.C.F.)'ne yapılmıştır. D.T.C.F. Akademik Kurulu tarafından teklifin kabul edilmesi üzerine 1954-1955 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Enstitüsü Adnan Ötüken tarafından verilen derslerle öğretime başlamıştır. Bu olayla Türkiye'de kütüphanecilik eğitimi ilk kez yükseköğretim düzeyinde başlamıştır (Ötüken,1957a, ss.25-26).

Üniversite düzeyinde kütüphanecilik eğitimi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Enstitüsü'nün kuruluşu ile başlar. 1953 yılında Ankara Üniversitesi ile Amerikan Kütüphane Derneği'nin işbirliği ve Ford Vakfı'nın desteği ile kurulmuş, 1954-1955 akademik yılında öğretime başlamıştır. Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Enstitüsü'nde Adnan Ötüken'in eğitmenliğinde başlatılan lisans

programına ikinci yarıyıldan itibaren Ford Vakfı tarafından gönderilen İllinois Üniversitesi Kütüphaneleri ve Kütüphanecilik Okulu yöneticisi Dr. Robert B. Downs 1955 yılına kadar eğitmen olarak katılmıştır. Kütüphanecilik Enstitüsü 1960 yılından itibaren çalışmalarındaki başarıları nedeniyle Kütüphanecilik Kürsüsü haline getirilmiştir. Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Enstitüsü'nün eğitimine 1961 yılına kadar Ford Vakfı, 1964 yılına kadar Fullbright gönderdikleri öğretim üyeleri katkı sağlamışlardır (Artukoğlu,1979, s.5). 1964 yılından itibaren tamamen Türklerden oluşan bir eğitim kadrosu ile Osman Ersoy'un yönetiminde bilim uzmanlığı ve doktora düzeyinde çalışmalara başlanmıştır. Bu bölümde görev alan öğretim üye ve yardımcılarının tamamı yabancı ülkelere araştırmalar yapmak üzere gönderilmişlerdir (Ersoy, 1969, s.228).

Bu süreci destekler nitelikteki bir diğer mesleki gelişme 1949 yılında kütüphanelerin, ama özellikle halk kütüphanelerinin gelişiminde ve haklarını kazanmalarında önemli görevler üstlenmiş Türk Kütüphaneciler Derneği'nin kuruluşu olmuştur. Kütüphanecilik mesleğine kazandırılan bu sivil toplum örgütü aracılığıyla kütüphanecilerin özlük hakları tüzel bir kuruluş tarafından korunmaya başlanmıştır. Beklenenin aksine 1950'li yıllarda örgütlenme alanındaki yasal durum ve düzenlemeler açısından demokratik bir yapının olmadığına dikkati çeken Toplu (2009, s.694) bu dönemde çok partili hayata geçilmesi ve batılı ülkelerle birlikte hareket etme politikalarının bir takım olumlu gelişmelere neden olduğunu belirtmektedir. Bunlardan biri örgütlenme alanında etkili olan, 3512 sayılı ve 1938 tarihli "Cemiyetler Kanunu"dur. Bu gelişmeyi izleyen 19 Kasım 1949 tarihinde Türk Kütüphaneciler Derneği (T.K.D.) kurulmuştur (Derneğimizin Faaliyetleri, 1952, s.80; aktaran Toplu, 2009, s.696). Türk Kütüphaneciler Derneği'nin Anatüzüğünde (Türk Kütüphaneciler Derneği..., 1952, s.82) Derneğin amacı; *Türk kütüphanecileri arasında mesleki temas ve çalışmalarını teşvik etmek, kütüphaneciliğin memlekette bir meslek olarak tanınması ve gelişmesi için çalışmak ve meslektaşlar arasında yardımlaşma imkânlarını sağlamak* şeklinde yer almıştır. T.K.D., 1954 yılına kadar kütüphanecilik alanındaki tek dernekken aynı yıl İstanbul Kütüphaneciler Cemiyeti kurulmuştur (Toplu, 2009, s.697). Bu tarihten itibaren T.K.D., diğer meslek örgütü ile işbirliği içinde olmuş ve sadece Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlerde değil diğer şehirlerde de şubeler açılmasına ve ülke çapında örgütlenme yolunda kararlar almıştır (Derneğimizin faaliyetleri, 1952, s.80). 1958 yılına kadar bu yönde bir gelişme olmadığına dikkati çeken Toplu (2009, s.697), bu dönemde diğer şehirlerde şubeler açılması yönündeki görüş tekrar gündeme geldiğini ve 3 Haziran 1961 tarihinde

T.K.D.'nin tüzüğünde yapılan değişikliğin ardından şube açılmasının önündeki engellerin de kaldırıldığını belirtmektedir. Bu değişiklikte birlikte Derneğin amaçları gözden geçirilmiş ve Dernek tüzüğünde, *“mesleki yayın yapmak, kütüphaneciler arasında mesleki dayanışmayı gerçekleştirmek, mesleki kurslar, seminerler, konferans vb. düzenlemek, modern kütüphanecilik anlayışının yayılmasını sağlayacak çalışmalar yapmak, kütüphanecilik alanındaki çalışmaları desteklemek, eğitim kurumları ile işbirliği yapmak, kütüphanelerin sorunların çözülmesini sağlayıcı ve kütüphanecilerin haklarını koruyucu önlemler almak”* şeklinde yer almıştır.

T.K.D.'nin Türk kütüphaneciliğinin gelişmesinde rol oynayacağı çalışma alanlarını; kütüphaneleri etkileyen yasal konular, kütüphanelerin de içinde yer aldığı eğitim reformu ile kütüphanecilik işlerin yürütülmesi sırasında uygulanacak standartlar şeklinde belirlemiştir. Dönemin koşulları dikkate alınarak yapılan bu belirlemede, her mesleğin iyi yönde ilerleyebilmesinde önkoşulun sağlam bir hukuki temele sahip olmak olduğu belirtilmiştir. Derneğin faaliyet alanlarından bir diğeri de yetişkin eğitimidir. Türkiye okullarındaki öğrenci sayısı her geçen yıl artmaktadır. Bu nedenle Derneğin, kütüphanelerin okuryazar ve eğitilmiş nüfusa karşı gerek koleksiyon gerekse personel sayısı ile kendisini bu gelişime karşı hazırlaması gereği doğmuştur. Bu dönemde yapılacak çalışmalarda T.K.D. aktif olarak görev alması gerektiği ve Milli Eğitim Bakanlığı ve Kütüphaneler Genel Müdürlüğü ile işbirliği içinde çalışması konumu gereği kaçınılmaz olmuştur. Dönemin kütüphanecilik hizmetleri açısından öne çıkan bir diğer konu standartlaşma olmuştur. Kütüphaneciliğin uluslararası standartlar ışığında yürütülen bir meslek olması nedeniyle her uygulama alanında standart uygulamaların getirdiği işlevselliği görmek mümkündür. Özellikle kataloglama ve sınıflama alanlarında bu standartların uygulanması yayınlarının bibliyografik denetimini yapmayı hedefleyen ve kütüphaneciliğin henüz gelişme aşamasında olduğu bir ülke için son derece önemlidir. Çünkü bibliyografyalar hazırlanması için bu standartların eksiksiz uygulanması gerekmektedir (Markley, 1965, ss.17-20). Kurulduğu dönemde T.K.D.,'ye yönelik beklentiler Türk kütüphaneciliğinin gelişmesi için telif hakları yasasının değişmesini sağlayacak yasal girişimleri destekleme, Milli Eğitim reformu kapsamında sayısı artacak olan okulların ve öğrencilerin bilgi gereksinimlerinin karşılanması için Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği içinde çalışma, bibliyografya ve katalog hizmetlerinin sürdürülmesi için hizmetlerde standartlaşmaya gidilmesi konuları üzerinde yoğunlaşmıştır.

1946-1960 yılları arası dönem siyasette çok partili döneme geçiş süreci olduğu gibi ülkenin bir çok kurumunda önemli değişikliklerin ve yapılanmaların yaşandığı bir dönem olarak nitelenebilir. Siyasi iktidar değişikliğinin neden olduğu bu yeni yapılanmalar yeni kurulan Cumhuriyetin henüz işlevlerini tam olarak yerine getiremeyen kurumların yeni bir yapılanma süreciyle karşı karşıya kalması uzun vadede zaman kaybına yol açmıştır. Bu dönemde kütüphanecilik adına gerçekleşen önemli olayların başında Milli Kütüphane'nin kuruluş kanunu yer almıştır. Bu kanunun çıkarılması ile derleme kanunu kapsamındaki ulusal kültür ürünlerinin biraraya toplanması sağlanmıştır. Ulusal kültür ürünlerinin gelecek nesillere aktarılacak üzere derlenmesi ve bir kütüphane aracılığı ile kullanıma sunulması önemli bir kültürel hamle olmuştur. Bununla birlikte ulusal eğitim ve kültür alanında gerçekleştirilen faaliyetler arasında bağ kurulmamış olması dönemin bir diğer dikkat çekici özelliğidir. Bu konuda özellikle kütüphanelerde kaynakların ödünç verilmesini sınırlayan, kaynakların kaybolmasından kütüphanecileri maddi ve manevi anlamda sorumlu tutan yönetmeliklerin varlığı kararlar ve uygulamalar arasındaki tutarsızlığı ortaya koymaktadır. Ulusal eğitim ve kültür politikalarında alınan kararlarda gözlenen yöre değişiklikleri söz konusu tutarsızlıkların başlıca nedenleri arasında yer almıştır, yöre değişikliğinin temel nedeni ise siyasi irade değişikliğinden kaynaklanmıştır. Bu dönemde yaşanan iktidar değişikliği beraberinde yaklaşım farklarını da getirmiştir. Bu anlamda 1946 yılı ile başlayan dönemi siyasi, ekonomik ve toplumsal yapıda yaşanan değişikliklerin ulusal eğitim ve kültür alanında alınan kararlar üzerinde etki yaratmış bir dönem olarak nitelendirmek mümkündür.

V. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KÜLTÜR POLİTİKALARI VE KÜTÜPHANELER 1961 - 1980 DÖNEMİ

V.1. DÖNEMİN SİYASİ, EKONOMİK VE TOPLUMSAL ÖZELLİKLERİ

1961-1980 yılları arasındaki döneme, daha önceki yıllarda olduğu gibi *Atatürk dönemi*, *Tek parti dönemi* benzeri bir isim vermek gerekirse, *1961 Demokrasisi* olarak adlandırılmaktadır. 1960 sonrası Türkiye'nin belirleyici özelliklerinden birisi olarak askerlerin yoğun şekilde siyaset yapması nitelendirilmekte, 1960 askeri darbesinin ürünü olan ve 1980 yılında başka bir askeri darbe ile yürürlükten kaldırılan 1961 Anayasası dönemin iz bırakan ürünleri arasında görülmektedir. 1961 Anayasası Türkiye'de rejim krizine yol açan sorunlar açısından düşünülebilecek tüm çözüm önerilerini içinde toplamaya çalışan, özel durumların ve uzlaşmanın yarattığı bir belge, bir tepki anayasası olarak nitelendirilmektedir. Her Anayasanın bir önceki döneme duyulan tepki doğrultusunda oluşturulduğu dikkate alınarak 1961 Anayasası'nın 1950-1960 zaman diliminde yaşanan olaylara tepki olarak ortaya çıktığı ifade edilmiştir (Özdemir, 1989, ss.192-193, 204).

1961 Anayasası ile parlamentoya farklı dünya görüşlerine sahip partiler girmiştir. Bu yönüyle 1961-1980 yılları arasındaki dönem sosyal ve ekonomik yapıda yaşanan değişikliklerle birlikte siyasi yapıda da demokrasinin hakim olmaya başladığı bir dönem olarak görülmektedir. Bu dönemde Türkiye İşçi Partisi, Milli Nizam Partisi, Demokratik Parti gibi yeni partilerin kurulmasının yanı sıra Cumhuriyet Halk Partisi gibi partilerin kendi içinde yeni bir gelişim süreci başlamıştır. Özdemir (1989, ss.220-225) 1960'lı yıllarda sosyal ve ekonomik sorunların geniş platformlarda tartışılabilir olduğunu, aydınlar arasında sosyalist düşüncenin taraftar bulmaya başlamasının C.H.P.'nin yeni bir kimlik arayışına gitmesine neden olduğunu vurgulamaktadır. 1960 askeri eyleminin sonucu olarak 1961 Anayasası ile girilen kısmi demokrasi ortamında gelişen sol düşüncenin 1965 yılında yapılan T.C. Milletvekili Genel Seçimleri'nden sonra Türkiye İşçi Partisi aracılığıyla ilk kez parlamentoda grup kurma başarısı gösterdiği vurgulanmaktadır. 1960 darbesinde C.H.P. ile birlikte varlığını sürdüren Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin 1960'ların ortasında kimlik ve kadro değişimi yaşadığı 1969 yılında adını Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirerek farklı bir siyasi görüşün

temsilcisi olduğuna dikkat çekilmiştir. 1960'ların sonunda Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği'ndeki anlaşmazlıklar yüzünden İstanbul ve İzmir'deki büyük iş çevrelerine karşı Anadolu'nun küçük ve orta büyüklükteki işyeri sahiplerini temsil eden kesimler ayrı siyasi partide birleşme gereğini duymuşlar, bu istekler sonucunda 1970 yılında Milli Nizam Partisi kurulmuştur. Milli Nizam Partisi'nin iktidardaki Adalet Partisi'nin kentlerde büyük sanayi ve ticaret, kırlarda tarım burjuvazisini destekleyen politikasına tepki olarak doğduğu belirtilmektedir. *1961 Demokrasisi'nde* 1965 ve 1969 seçimleriyle parlamentoya yansıyan köktenci adımların, 12 Mart 1971 darbesiyle başlatılan ve iki yıl süren askeri yönetimin tüm engelleme ve baskısına rağmen 1973-1980 arasında yükselme eğilimi gösterdikleri bu durumun Türkiye'de siyasetin çok sesli yapıya kavuşması anlamına geldiği belirtilmiştir (Özdemir, 1989, s.247).

1961-1980 döneminde ekonomik alandaki politikalar Devlet Plânlama Teşkilatı tarafından hazırlanan Beş Yıllık Kalkınma Plânlarında belirlenmiştir. Ulusal kalkınmayı artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yönetmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek üzere Kalkınma Plânları uygulanmaya başlanmıştır. Bu yönüyle kalkınma plânları sadece ekonomik kalkınmayı değil sosyal ve toplumsal kalkınmayı da kapsamaktadır. 1963 yılında hazırlanan Birinci Kalkınma Plânı ile özel sektörün ekonomik kalkınmaya katkıda bulunması hem de ekonomik kalkınma yoluyla güçlenmesi amaçlanmıştır. İkinci Beş Yıllık kalkınma Plânında tarım ve sanayi sektörlerinde paralel gelişme fikri reddedilerek sanayi sektörüne öncelik verilmesi gerektiği savunulmuştur. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânlarında hedeflenen gelişme tarımın ekonomideki egemenliği nedeniyle sağlanamadığı vurgulanmaktadır. Üçüncü Kalkınma Plânında gelir seviyesi ve üretim yapısı dikkate alınarak gelişme potansiyellerinin önündeki engellerin kaldırılması, bu potansiyellerin daha iyi kullanılması ve en yüksek seviyede değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bununla birlikte ekonomik gelişmede kamu kesiminin öncülüğü savunulmaktadır. İlk üç kalkınma plânı farklı hükümetler döneminde hazırlanmış olsalar da öngörülen hedefler bakımından büyük ölçüde benzerlikler taşımaktadırlar. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânında da yatırımlarda kamu sektörüne öncelik verilmesi gerektiği belirtilmiş ve ithalât yerine yerli üretimin özendirilmesi gerektiği savunulmuştur. Bu dönemde hazırlanan kalkınma plânlarında hedeflenen büyüme oranlarına ulaşmak mümkün olmasa da Dördüncü Kalkınma Plânını diğerlerinden ayıran en önemli özelliğinin demokratikleşme sürecinin ekonomik gelişmeyle eşanlı kullanılması olduğu belirtilmektedir (Kongar, 1981, ss. 246-262).

V.2. ANAYASA VE YASAL DÜZENLEMELER

1924 Anayasasının millet egemenliğini tek başına temsil eden üstün yetkili Meclis anlayışına karşılık 1961 yılında milletin egemenliğinin Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanılacağı belirtilen 1961 Anayasası kabul edilmiştir. Demokratikleşme sürecinde yeni bir dönemin başlayacağı 1961-1980 yılları arasında gerek kültürel politikaların gelişmesine gerekse öngördüğü demokratik ortam ile kütüphanelerin gelişmesine zemin hazırlayacak 1961 Anayasası, bu dönemde meydana gelmiş en önemli gelişmeler arasındadır. Aynı zamanda kütüphane hizmetlerini ve kütüphanecilik mesleğini yakından etkileyecek bir dizi yasa ve yönetmelik hazırlanmıştır. Bunlar arasında *Devlet Memurluğu Kanunu*, *Kütüphanelerden Halka Ödünç Kitap Verme Servisi Yönetmeliği*, *Kültür Bakanlığı Kitap ve Süreli Yayınları Seçme Yönetmeliği*, *Kültür Yüksek Kurulu Yönetmeliği*, *Kütüphaneler Genel Müdürlüğü Uzman Personel Yönetmeliği* yer almaktadır.

V.2. 1. 1961 Anayasası

1961 Anayasası, 27 Mayıs 1960 Devrimi sonunda hazırlanmaya başlanmış, 27 Mayıs 1961 günü Kurucu Meclis tarafından kabul edilmiş ve 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulup, kabul edilerek yürürlüğe girmiştir Böylece demokrasinin kesintiye uğradığı bir dönem olarak bilinen 1960 yılı sonrasında hazırlanan bu Anayasa, halk oylaması ile kabul edilerek yürürlüğe giren ilk anayasa olma özelliğini kazanmıştır. Türkiye tarihinde ilk kez demokrasinin güvence altına alındığı anayasal düzen demokratik yöntemlerle kabul edilmiştir. (Özbudun, 2005, ss.39-41). Bu dönemde yaşanan belirsizlik ortamında tüm sorunlara çözüm getirmesi amacıyla detaylı olarak hazırlanan 1961 Anayasası ülke kalkınmasının yanı sıra kütüphanelere yönelik olarak da önemli bir dönemin başlangıcını hazırlamıştır.

1961 Anayasasının ülkede parlamenter yönetime geçişi hızlandıran ve demokratik yapıyı güçlendirmeyi amaçlayan yapısının yanı sıra, yer verdiği düşünce özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, kişinin dokunulmazlığı, basın özgürlüğü, gibi temel hak ve özgürlüklerin detaylıca ele alındığı maddelerde kültür ve kütüphane kavramlarına yaptığı doğrudan ve dolaylı etkileri ile oldukça önemli bir yere sahiptir.

1961 Anayasasında temel hak ve hürriyetler düzenlenirken kişi hakları, sosyal ve ekonomik haklar ve siyasal haklar ele alınmış, belirtilen konularda kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır. Aynı zamanda Anayasanın *Temel Hak ve Ödevler* başlıklı ikinci bölümde yer alan maddelerin *Herkes* kelimesi ile başlaması 1961 Anayasasının

ne kadar evrensel bir dille hazırlandığını göstermektedir (Tanör, 2004, s.420). *Kişinin Hakları ve Ödevleri* Bölümünde yer alan; “*Herkes, yaşama, maddî ve mânevî varlığını geliştirme haklarına ve kişi hürriyetine sahiptir*” ifadesi ile başlayan 14. Madde bireysel gelişimin kişinin en temel hakkı olduğunun altını çizmiş, özgürlük ve demokrasiyi kurumsallaştırarak bireyi ön plâna çıkarmıştır. Bu özellik anayasanın genelinde gözlenmektedir.

Anayasanın Yürütme ile ilgili İkinci Bölüm IV. Kısımında *İktisadî ve Sosyal Hayatın Düzeni* ile ilgili bölümde yer alan 41. Madde ile kültürle ilgili geliştirilecek politikaların da yer aldığı ulusal kalkınmayı öngören her türlü plân ve programın devlet politikası kapsamında ele alınacağı kararlaştırılmıştır. Bu kararı bağlayan madde Anayasada şu şekilde yer almaktadır (T.C. Anayasası, 1961):

“İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma plânlarını yapmak Devletin ödevidir.”

Bu maddeyi destekler nitelikteki bir diğer Anayasa maddesi ise, Kalkınma Plânı ve Devlet Plânlama Teşkilâtı ile ilgili 129. Maddedir. Bu maddeye göre (T.C. Anayasası, 1961):

“İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir. Devlet Plânlama Teşkilâtını kuruluş ve görevleri, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir.”

Bu anlamda 1961 Anayasasının getirdiği önemli yenilikler arasında her alanda gelişmenin sağlanması için gerekli plân ve programların hazırlanacağı kalkınma plânlarının yasallaştırılması olmuştur. Bunda önceki dönemlerde plânsız yürütüldüğü hissedilen politikaların etkisinin olduğu söylenebilir.

1980 yılına kadar yürürlükte kalan 1961 Anayasası, 1968 ve 1971 yılları arasında yedi kez değişikliğe uğramış, dönemin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden gözden geçirilmiştir. Üzücü bir şekilde temel hak ve özgürlüklerle ilgili tanımlanan maddeler ancak 10 yıl süreyle uygulanabilmiş, kötüye kullanıldıkları gerekçe gösterilerek bu maddelere çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir.

V.2. 2. Yasal Düzenlemeler

Bu dönem yeni yasaların hazırlandığı bir dönem olmaktan çok mevcut yönetmeliklerde değişikliklerin yapıldığı bir dönem olmuştur. Halk kütüphanelerini gerek örgütsel gerekse işlevsel anlamda en çok etkileyen gelişmelerin başında kütüphanelerin Kültür Bakanlığı'na devri ile başlayan süreç bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu bölümde 1961-1980 yılları arasında kabul edilen kanun ve yönetmeliklere ve daha önce yürürlüğe gitmiş yönetmeliklere yönelik değişikliklerin yanı sıra hazırlanmış kanun tasarılarına yer verilmektedir.

V.2.2.1. Yasa Tasarıları ve Değişiklikleri

Derleme Kanunu ve Milli Kütüphane Kuruluş Kanunu dışında kütüphanelere yönelik oluşturulmuş bir kanun olmamakla birlikte böyle bir kanunun oluşturulması amacıyla başlatılan çeşitli girişimler bulunmaktadır. Kütüphaneler Kanunu Tasarısı için Plânlı döneme hazırlık aşamasında ve Plânlı dönemde olmak üzere iki kez hazırlık çalışmaları yapılmıştır. Bunlardan birincisine, 1961 yılında hazırlanan Kütüphaneler Komitesi Raporu içinde sadece Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne bağlı kütüphaneleri kapsayacak şekilde yer verilmiştir. Bu yasa tasarısında halk kütüphaneleri, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Süleymaniye Kütüphanesi gibi kütüphanelerin tanımları yapımlı amaçları, yönetim biçimleri, personel ile ilgili konular üzerinde durulmuştur. Bu yasa tasarısı ile halk kütüphanelerinin bir kütüphane ağı sistemi içinde örgütlenmesi öngörülmüştür (M.E.B., 1961, ss.30-36).

Plânlı dönemde kütüphane hizmetlerine yönelik hazırlanan ikinci yasa tasarısı 1973-1975 yılları arasında Başbakanlığa bağlı kültür Müsteşarlığının çağırısı ile bir uzmanlar grubu ile hazırlanmıştır. İlkine oranla daha geniş kapsamlı olan bu yasa tasarısında daha çok Kültür ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı kütüphanelere bağlı olmakla birlikte mesleğe ilişkin tanımlara, görev ve sorumluluklara ve özlük hakları ile ilgili hükümlere de yer verilmiştir. Parasal kaynaklar, personel, yönetim ve örgütlenme ile ilgili hükümlerin de yer aldığı bu yasa tasarısı ile kütüphane hizmetleri açısından önemli bir eksikliğin giderilmesi amaçlanırken Plânlı dönemle yasalaştırılamamıştır (Çapar, 1981, s.26).

29 Mart 1950 tarihinde kabul edilen *Milli kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun* ve 27 Mayıs 1955 *Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında 5632 sayılı Kanuna Ek Kanun* plânlı

kalkınma döneminde yürürlükte olan diğer kanunlardır. Bu kanunlardan birincisinde, Milli Kütüphane'nin amaçları, hizmet verebilmesi için gerekli tüzükler ve kadrolar üzerinde durulmuş; ikincisinde ise Milli Kütüphane içerisinde bir Bibliyografya Enstitüsü kurulmasını hükme bağlanmış, görevlerini belirlenmiş ve Milli Kütüphaneye verilecek yeni kadrolar yasallaştırmıştır (Milli Kütüphane Kuruluşu...,1950; Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında..., 1955). Her iki yasanın da kadrolarla ilgili olan bölümleri 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun çıkmasıyla geçerliliğini yitirmiştir. Her iki yasanın da Milli Kütüphane'nin misyonunu güvence altına almaktan uzak olduğunu belirten Çapar (1981, s.26) bu durumun dikkate alınarak 1961 yılında "*Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında 5632 Sayılı Kanuna Ek İkinci Kanun*" tasarısının hazırlandığını belirtmektedir. Bu tasarının Kütüphaneler Komitesi Raporunda ye almasına rağmen yasallaşmaması dönemin bir diğer hayal kırıcı gelişmesidir. Milli Kütüphane Kanunu'nun tekrar gözden geçirilmesi konusu Plânlı dönemde 1970 yılı programında gündeme getirilmişse de bunun için bir gerekçe ileri sürülmemiştir.

Bu dönemde gerçekleşen bir diğer yasa değişikliği 2527 sayılı Basma Yazı Resimleri Derleme Kanunu ile ilgili olmuştur. Türkiye'de basılan ve yayılan tüm yazı ve resimlerin belirli kütüphanelere gönderilmesini sağlayan bu yasanın değiştirilmesi amacıyla plânlı kalkınma dönemine hazırlık çalışmaları sırasında "Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu Tasarısı" hazırlanmış ve bu tasarıya Kütüphaneler Komitesi Raporunda yer verilmiştir. (M.E.B., 1961, ss.61-72). İleriki yıllarda yasalaşmamış olan bu tasarının ardından 1978 yılı programında Derleme Kanunu ile ilgili olarak şu ifadeler yer verilmiştir: "*Günümüz gereksinimlerinin gerisinde kalan 2527 sayılı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'nun yetersizliğini gidermek için yeni bir Düşün ve Sanat Ürünleri Derleme Yasası Çıkarılacaktır*" (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982, s.76). Bu ilkenin ışığında Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü tarafından 1978-1979 yıllarında "Düşün ve Sanat Ürünleri Derleme Yasası" tasarısı hazırlanmıştır. Bu tasarı 1980 yılında yeniden gözden geçirilerek "*Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu*" tasarısı adı ile Bakanlar Kuruluna sunulmuştur.

1965 yılında yürürlüğe giren Devlet Memurları Kanunu, bu dönemde halk kütüphanelerinde çalışan personelin gerek özlük haklarının belirlenmesi gerekse devlet memurları arasındaki yerini göstermesi bakımından kütüphanecilik mesleğini etkileyen önemli gelişmelerden biri olmuştur. Bu kanun 1975 yılında değişikliğe uğramış ve "*657 sayılı Devlet Memurları Kanununun Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bazı Maddelerinin Eklenmesine Dair 12 Sayılı Kanun Hakkında Kararnamenin Değiştirilerek*

Kabulü Hakkında Kanun” ile tekrar düzenlenmiştir. Bu kanuna göre, halk kütüphanelerinde görev yapan kütüphaneciler; yönetim, icra, büro gibi hizmetler gören ve diğer sınıflara girmeyen mesleklerin yer aldığı *Genel İdare Hizmetleri* sınıfı altında toplanmışlardır (Devlet Memurları Kanunu, 1965; 657 Sayılı Devlet Memurları..., 1975).

V.2.2.2. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Kurulması Hakkında Kanun

24 Temmuz 1963 tarih ve 278 sayılı *“Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Kurulması Hakkında Kanun”* Plânlı dönemin başlarında çıkarılan ve kütüphanecilikle ilgili yasalardan bir diğeridir. Bu yasanın kütüphanecilik açısından önemi TÜBİTAK’ın içerisinde “kurumun çalışmalarıyla ilgili alanlarda yayınlar yapmak veya bu gibi yayınları desteklemek ve bir dokümantasyon merkezi kurmayı kararlaştırmış olmasından ileri gelmektedir (TÜBİTAK Kurulması Hakkında., 1963).

V.2.2.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kitaplığı Kanunu

1 Şubat 1976 tarihinde çıkarılan 1934 sayılı *“Türkiye Büyük Millet Meclisi Kitaplığı Kanunu”* ile T.B.M.M. Kütüphanesi, Milli Kütüphane ve Ankara İl Halk Kütüphanesi’nin yanı sıra Ankara’nın üçüncü derleme kütüphanesi olmuştur (T.B.M.M. Kitaplığı Kanunu, 1976).

V.2.2.4. Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği

1927 yılında çıkarılan *Lise ve Ortaokullar Yönetmeliğinin* okul kütüphaneleri yönetmeliğini hazırlayan unsurlardan biri olduğu belirtilmektedir. Bu yönetmeliğin çeşitli maddelerinde okul kütüphanelerine değinilmiş, kütüphane malzemelerinin elde edilmesi, korunması, ayıklanması, devredilmesi ve kütüphane yönetimi konularına yer verilmiştir. 26 Ağustos 1976 tarihinde yürürlüğe giren 15689 sayılı *Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği* ile ilk kez tüm okul kütüphanelerine yönelik bir düzenleme yapılmış, okul kütüphanelerinin ilköğretim düzeyinden başlayarak kurulmasına karar verilmiştir. Bu yönetmeliğin 1959 yılında yürürlüğe giren yönetmelikten farkı sadece ortaöğretim kurumlarını değil tüm öğretim kurumlarını kapsamasıdır. Aynı zamanda 1959 yılında hazırlanan Okul Kütüphaneleri Yönetmeliğinin okul kütüphanelerinin önemine ve eğitimdeki işlevine yeterince vurgu yapılamadığı belirtilmiştir. Yeni yönetmeliğin hazırlanmasıyla 1959 yılındaki yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır (Önal, 1992, ss.96-98). 1976 yılında hazırlanan Okul Kütüphaneleri Yönetmeliğinde amaç; *“Öğrencilerin Türk Milli Eğitimi’nin genel amaçları çerçevesinde yetişmelerine; fikir ve ruh bakımından olgunlaşmalarına; ilgi, istidat ve kabiliyetlerine uygun doğrultularda*

yetişmelerine programların ihtiva ettiği konularda şahsi araştırma ve inceleme yapmalarına geniş ölçüde imkânlar hazırlamak ve öğretim ve eğitimin başlıca dayanağı olmak üzere bütün temel eğitim, Ortaöğretim ve Bakanlığa bağlı Yüksek Öğretim okullarında kütüphane çalışmalarını düzenlemektedir” şeklinde ifade edilmiştir (M.E.B., 1977, s.3). Bu yönetmeliğe göre okul kütüphanelerinin başlıca çalışmaları şu şekilde sıralanmıştır;

- a) Öğrencilere kitabın ve kitap okumanın yararları, insana neler kazandırdığı anlatılır, okul kütüphanesindeki eserler tanıtılır,
- b) Katalog, ansiklopedi, sözlük ve bibliyografyalardan faydalanma yolları gösterilir, inceleme ve araştırmanın metot ve tekniği öğretilir,
- c) Kütüphanelerde kitapla ilgili konularda konferanslar, münazaralar, sergiler ve benzerleri düzenlenir,
- d) Öğrencilere ödevler verilerek, geziler düzenlenerek çevredeki kütüphaneler tanıtılır,
- e) Öğrencilerin, kitap dergi ve benzeri edinmelerini teşvik etmek için kitap tanıtma saatleri, kitap piyangoları, indirimli kitap satışları vb. tertiplenir,
- f) Öğrencilere okuma zevki ve boş zamanlarını kitap okuyarak geçirme alışkanlığı kazandırılır,
- g) Öğrencilerin varsa öğretici filmlerden ve plaklardan yararlanması sağlanır,
- h) Çocuk kitapları ve kütüphane haftaları ile ilgili çalışma programları uygulanır (M.E.B., 1977, s.6).

V.2.2.5. Kültür Bakanlığı Kitap ve Süreli Yayınları Seçme Kurulu Yönetmeliği

Bu dönemde yayınlanan yönetmeliklerden biri olan *Kültür Bakanlığı Kitap ve Süreli Yayınları Seçme Yönetmeliği* olmuştur. halk kütüphanelerinin koleksiyonlarında yer alacak eserlerin seçiminde uygulanacak esaslar şu şekilde belirlenmiştir (Kültür Bakanlığı Kitap...., 1975, s.3) :

- a) Türk toplumunun bilgi, görgü, kültür ve sanatını geliştiren; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunan;
- b) Çağdaş uygarlığın akılcı, yapıcı ve yaratıcı, bilimsel görüşünü yansıtan;
- c) Siyasal aşırılıklar gözetmeyen, tek yanlı ve dogmatik olmayan; siyasal bir kuruluşun veya şahsın propagandasını yapar durumuna düşmeyen;
- d) Ahlak kurallarına aykırı olmayan;
- e) Ticari amacı ön plânda tutmayan, sömürücü bir yol izlemeyen eserler.

Yayın seçiminde böylesi bir merkezi politikanın uygulanması kütüphanelerde uygulanacak satın alma politikasının şüphesiz ülkenin gerek kültür gerekse kurumsal politikalarının sağlıklı bir yapıya sahip olmaması nedeniyle yaşanan her olumsuz gelişmeden ya da iktidar değişikliği gibi istikrarsızlığa neden olacak süreçlerden etkileneceği anlamına gelmektedir.

V.2.2.6. Kültür Yüksek Kurulu Yönetmeliği

1976 yılında kabul edilen bir diğer yönetmelik *Kültür Yüksek Kurulu Yönetmeliği*'dir. Kültür Bakanlığı'nın ileriye dönük plânlama ve örgütlenme çalışmalarına süreklilik kazandırmayı amaçlayan bu Yönetmelik ile ulusal kültür politikasının oluşturulması öngörülmüştür. Buna göre Kurulun, Kültür Bakanı tarafından atanan ve Türkiye'nin kültürel etkinlik alanlarında tanınmış 12 kişiden oluşması kararlaştırılmıştır (Kültür Yüksek..., 1993). İlk kez ulusal kültür politikasının oluşturulmasına yönelik bu denli somut bir adım atılmışsa da bu dönemde her iki senede bir hükümetlerin ve buna bağlı olarak da kültür bakanlarının değiştiği dikkate alındığında böyle bir kurulun görevini yerine getirmesi de çok mümkün olmamıştır. Belirtilen görevler, ülkemizde bir halk kütüphanesi politikası oluşturulması gerekliliğine işaret etmiş ancak bu yöndeki beklentiler sonuçsuz kalmıştır. Bu dönemde Kültür Yüksek Kurulu'nun görev ve sorumlulukları kapsamında Halk Kütüphaneleri Kanunu'nun hazırlanması beklenmiş olmasına rağmen bu görevlerin uygulamaya geçirilememiş olması nedeniyle beklenen gerçekleşmemiştir.

Bu dönemde kütüphane hizmetlerini dolaylı olarak etkilediği düşünülen diğer yönetmelikler *Halk Eğitimi Başkanlığı Yönetmeliği*, *Halk Eğitim Merkezleri Yönetmeliği*, *Halk Eğitim Odaları Yönetmeliği*'dir. *Halk Eğitimi Başkanlığı Yönetmeliği*nde; okuma odaları açmak, sabit ve gezici kitaplıklar açmak ve bunların zenginleştirilmesine ve herkesin bu kitaplıklardan faydalanmasına çalışmak maddeleri Başkanların görevleri arasında sayılmaktadır (Halk Eğitimi Başkanlığı, 1963, s.131).

V.2.2.7. Kütüphaneler Arası Basma Kitapları Ödünç Verme Yönetmeliği

1960 yılında *Kütüphaneler Arası Basma Kitapları Ödünç Verme Yönetmeliği* yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelikle il, ilçe halk kütüphaneleri, bucak ve köy kütüphaneleri olarak örgütlenen halk kütüphanelerinin okuyucularına talep ettikleri kitapları bu kitaplara koleksiyonlarında yer veren kütüphanelerden sağlamak amaçlanmıştır. Bu amaçla yapılacak işbirliklerinin düzenli yürütülebilmesi için iç tüzük düzenlemiş ve İl Halk

Kütüphaneleri tarafından bağı kütüphanelerin koleksiyonlarının kataloglarının hazırlanması istenmiştir. Bu yönetmelikle aynı zamanda kütüphanelerarası ödünç verme hizmeti kapsamında değerlendirilecek kitaplar da; a) *Halk Ödünç Verme Servisi Yönetmeliği'nde ödünç verilmesinde sakınca görülmeyen kitaplar*, b) *Bir incelemede kaynak olarak kullanılacak kitaplar*, c) *Müracaat eserler ödünç verilemez* şeklinde belirlenmiştir (Kütüphaneler Arası Basma..., 1965, s.287). Halk kütüphanelerinin koleksiyon vb. diğer konulardaki yetersizlikleri nedeniyle bu yönetmeliğin uygulamaya geçirilememiştir.

Bu dönemde kütüphane koleksiyonlarındaki yetersizlik gündeme bir diğer konuyu getirmiştir. Özellikle halkın tüm kesimlerine hizmet verecek olan kütüphanelerde kullanıcıların hizmetine sunulacak materyallerin seçimi ve bu seçimi yapacak kişilerin belirlenmesi önem taşımaktadır. Bu amaçla 1975 yılında Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne bağlı kütüphanelerin koleksiyonlarında yer alacak materyallerin tarafsızca sağlanması amacıyla "*Kitap ve Süreli Yayınlar Seçme Kurulu*" oluşturulmuştur.

V.2.2.8. Kütüphaneler Genel Müdürlüğü Uzman Personel Yönetmeliği

Bu dönemde yürürlüğe girmiş olan son *yönetmelik Kütüphaneler Genel Müdürlüğü Uzman Personel Yönetmeliği'*dir. Bu yönetmelikle halk kütüphanelerinde görev yapacak olan personelin niteliklerinin artırılması hedeflenmiştir (Kütüphaneler Genel..., 1979). Yönetmelikte Kütüphaneler Genel Müdürlüğünde çalıştırılacak personelin kütüphanecilik eğitimi veya kitap patolojisi, sistem analizi, bilgisayar programlaması, plânlama, mimarlık, iç dekorasyon ve benzeri teknik alanlarda eğitim almış kişilerden oluşması öngörülmüş, uzmanlık sınavlarının kuralları belirlenmiştir

V.2.2.9. Yönetmelik Değişiklikleri

Yönetmelikler düzeyinde dönemin ilk düzenlemelerinden biri, Kütüphaneler Komitesi raporunda değinilen ve ilerleyen dönemde halk kütüphaneleri ile birleştirilen Çocuk Kütüphaneleri Yönetmeliği üzerinde yapılmıştır. Biçimsel olarak nitelendirilebilecek bu değişiklikle Maarif Vekâleti yerine Milli Eğitim Bakanlığı, umumi yerine de genel ifadeleri kullanılmış, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğunda olan işler belirtilmiştir (Çocuk Kitaplıkları..., 1961).

Bu dönemde düzenlemeye tabii tutulan bir diğere yönetmelik 1959 yılında yürürlüğe giren Halk İare Servisi Yönetmeliği'dir. Bu yönetmelikte yapılan ilk değişiklik isminin *Kütüphanelerden Halka Ödünç Kitap Verme Servisi Yönetmeliği* şeklinde değiştirilmesi olmuştur. Bunun yanı sıra yönetmelikte geçen kimi sözcükler de Türkçeleştirilmiştir (Kütüphanelerden halka....,1965, ss.283-286). Biçimsel değişikliklerin yanı sıra bu yönetmelikte ödünç alma kurallarına yönelik içerikle ilgili değişikliklere de yer verilmiştir. Bu yönetmelik değişikliği ile aynı zamanda *umumi kütüphane* ifadesi yerini *halk kütüphanesi* ifadesine bırakmıştır. Bu yönetmelik değişikliğinde çocuk kütüphanelerinin kapsandığı vurgulanan bir diğere nokta olmuştur (Kütüphanelerden Halka..., 1965, s.283). 1978 yılında *Halka Ödünç Kitap Verme Servisi Yönetmeliği* değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliğe göre, yönetmelikte ödünç verilmesinde sakınca görülen kitapların belirlendiği ikinci madde değiştirilmiştir. Bu değişiklikle birlikte sadece yazma ve nadir eserler ile müracaat kitaplarının ödünç verilmemesi uygun görülmüştür. Bu değişikliğin yanı sıra ödünç alınan kitap sayısı ve ödünç alma süresinde değişiklik yapılmıştır (Kütüphanelerden Halka Kitap Ödünç.,1978).

Yürürlüğe girdikten kısa bir süre sonra değişikliğe uğrayan *Kültür Bakanlığı Kitap ve Süreli Yayınları Seçme Yönetmeliği* neredeyse henüz uygulanmadan bir takım biçimsel değişikliklere maruz kalmıştır. Bu yıllarda ideolojik bir gösterge olarak kullanılan kelime değişiklikleri belirttiğimiz gibi iktidar değişikliklerinden kaynaklanan uygulamaların bir sonucu olarak bu yönetmeliğe de yansımıştır. Bununla birlikte ilgili yönetmeliğin 1978 yılında üçüncü kez değişikliğe uğraması beraberinde bir takım olumlu gelişmelere de sahne olmuştur. *Kültür Bakanlığı Kitap ve Süreli Yayınları Seçme Yönetmeliği*'nde 1978 yılında yapılan değişiklikte kütüphaneye satın alınacak kitaplarda veya abone olunacak yayınların seçiminde benimsenecek amaç *"Bakanlar Kurulu'nun yurda sokulmasını ya da dağıtılmasını yasakladığı Materyal ile Yargı organlarınca sakıncalı görülerek toplattırılmış olanlar dışında kalan her çeşit materyalden gerek görülenlerin kütüphanelerimizde yararlanmaya sunulmasıdır."* şeklinde ifade edilmiştir (Kültür Bakanlığı Kitap,,1978, s.8). Bu değişiklikten hemen bir hafta sonra yapılan değişiklikle 19 Mart ve 10 Haziran 1975 tarihinde yayımlanan ve değişikliğe uğrayan yönetmeliklerin yürürlükten kaldırıldığı belirtilmiştir (Kültür Bakanlığı Kitap,,1978a, s.9).

Söz konusu uygulamalar bir kez daha yönetim değişikliklerinin kurumsallaşmayı önlediği ve yönetmeliklere içerikten kullanılan dile kadar kişisel görüşlerin yansıtıldığını

göstermektedir. Süreklilik göstermeyen politik iradenin neden olacağı yönetmelik değişiklikleri de buna bağlı olarak kütüphane kurumunun gelişimi üzerinde önemli bir etki gösterememektedir. Öyle ki bu değişiklikten hemen bir hafta sonra yapılan değişiklikle 19 Mart ve 10 Haziran 1975 tarihinde yayımlanan ve değişikliğe uğrayan yönetmeliklerin yürürlükten kaldırıldığı belirtilmiştir (Kültür Bakanlığı Kitap,,1978, s.9).

V.3. HÜKÜMET PROGRAMLARI

Türkiye Büyük Millet Meclisine 1960-1980 yılları arasında yirmi farklı hükümet programı sunulmuştur. 30 Mayıs 1960-5 Ocak 1961 yılları arasında görevde olan Birinci Gürsel Hükümeti ile 12 Aralık 1979-12 Eylül 1980 yılları arasında görev yapan Altıncı Demirel Hükümetleri arasında Türk siyasi tarihinde bir ilk yaşanmış, program sunan hükümetler arasında dört koalisyon Hükümeti yer almıştır. Bu bölümde ilgili yıllar arasında görev yapmış hükümet programları incelenerek programlarında kültür, kültür politikası ve kütüphane konularında değerlendirme ve öngörülerde bulunan hükümete yer verilmiştir.

V.3. 1. Sekizinci İnönü Hükümeti (20.11.1961 – 25.06.1962)

20 Kasım 1961 tarihinde kabul edilen VIII. İnönü Hükümeti Programında, ulusal eğitimin gençleri eğitime misyonunun yanı sıra ulusal kalkınmada bir araç olarak görülmesi gerektiği vurgulanmış ve bunun için yetişkin eğitime önem verileceği belirtilerek eğitimde süreklilik sağlanması hedeflenmiştir. İlk koalisyon hükümeti tarafından hazırlanan programın bu yönüyle kütüphanelere dolaylı olarak vurgu yapılmıştır. Aynı zamanda kültür ve sanat faaliyetlerini toplumun belirli kesimine hitap etmekten çıkararak geniş kitlelere yayılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda kütüphanelerin de yer aldığı çeşitli kurumların niteliklerinin ve sayılarının artırılması kararlaştırılmıştır (Kültür Bakanlığı, 1990, s.99; Hükümetler ve...., 1988a, ss.23-24). Araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmiş olması bu dönemde yine kütüphanelere yönelik dolaylı da olsa bir farkındalığın varlığını göstermektedir. Özellikle ilkokulu bitiren ve çeşitli nedenlerden dolayı ortaokula devam etme olanağı bulamayan çocuklar ve yetişkinler için eğitim programları düzenleme düşüncesi yaygın eğitimdeki rolü küçümsenemeyecek olan kütüphanelerin dolaylı olarak hükümet programında yer aldığı anlamına gelmektedir.

V.3. 2. Onbirinci İsmet İnönü Hükümeti (25.06.1962 – 25.12.1963)

25.06.1962 tarihinde IX. İsmet İnönü Hükümeti ikinci koalisyon hükümeti olarak programını T.B.M.M.'ye sunmuştur. Bu programın önemi eğitim ve kültür politikaları alanında yapılacak her türlü yeniliğin ülke kalkınmasında yapılmış birer yatırım olarak kabul edilmesinden ileri gelmektedir. Bir önceki programın devamı niteliğinde kabul edilebilecek olan bu hükümet programında kütüphaneler ulusal eğitim ve kültür politikası kapsamında ele alınmıştır. İlköğretimine devam edemeyenler için yaşamlarını sürdürdükleri bölgelerde eğitimlerini tamamlayıcı ve yetiştirici kurumlar açılması bu faaliyetler arasında yer alır. Bununla birlikte halk eğitimi çalışmalarının artırılacağı ve ülke çapında yaygınlaştırılacağı belirtilmiştir. Dokuzuncu İsmet İnönü Hükümeti programında yer alan bir diğer konu sosyal ve ekonomik kalkınmayla paralel bilimsel araştırma faaliyetlerinin yürütüleceği Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nun kuruluşu ile ilgili alınan karardır (Kültür Bakanlığı, 1990, s.103; Hükümetler ve..., 1988a, ss.43-44).

V.3. 3. Birinci Demirel Hükümeti (27.10.1965 – 03.11.1969)

27.10.1965 tarihinde kabul edilen I.Demirel Hükümeti Programı, ulusal kalkınma içinde ulusal eğitimin önemine bir kez daha vurgu yaparak temel eğitim konusuna önem verilmesi, okuryazar oranının artırılması, buna bağlı olarak orta öğrenim, teknik öğrenim, yüksek öğrenim faaliyetlerinin geliştirilmesi ve yetişkin eğitimi için yeni düzenlemeler yapılacağı belirtilmiştir. Üniversite düzeyinde eğitim alan gençlerin geleceğe güvenle bakan birer vatandaş olarak yetişmesini sağlamak amacıyla yapılacaklar arasında kütüphaneler kurulması da yer almaktadır (Kültür Bakanlığı, 1990, s.116; Hükümetler ve..., 1988a, ss.94-95). Bununla birlikte bu hükümet programında yetişkin eğitime değinilmiş olmasına rağmen halk kütüphanelerine yer verilmemiştir.

V.3.3.2. İkinci Demirel Hükümeti (03.11.1969 – 06.03.1970)

3 Kasım 1969 tarihinde göreve başlayan II. Demirel Hükümeti, ulusal eğitim politikasının ana hedefini herkes için eğitim olarak belirlemiş ve bu amaçla programında örgün eğitim ve yetişkin eğitimi konularında mevcut gereksinimlerin karşılanmasına yönelik çalışmalar yürüteceğini belirtmiştir. Aynı zamanda bu hükümet programı ile Kültür Bakanlığının Milli Eğitim Bakanlığı'ndan ayrılacağı; ulusal kültürümüzün yaratıcı bir güç kazanmasını sağlamak şeklinde gerekçelendirerek

bildirilmiştir (Kültür Bakanlığı, 1990, ss. 123-124; Hükümetler ve..., 1988a, ss.142-143).

V.3.3.3. Üçüncü Demirel Hükümeti (06.03.1970 – 12.03.1971)

6 Mart 1970 tarihinde kabul edilen III. Süleyman Demirel Hükümeti Programı, eğitim politikalarında yol gösterici amaç ve hedeflerin neler olacağı konusunda getirdiği detaylı açıklamaların yanı sıra kültürel faaliyetlere de yer vermektedir. Genel anlamda düşünce düzeyinde çözüm önerileri getirilen bu hükümet programında Milli Eğitim Bakanlığı içinde yer almış kültürel faaliyetler için ayrı bir Bakanlık kurulması önerilmiştir (Kültür Bakanlığı, 1990, s.130; Hükümetler ve..., 1988a, ss.183-184).

V.3.3.4. Birinci Erim Hükümeti (26.03.1971 – 11.12.1971)

26 Mart 1971 tarihinde göreve başlayan I. Erim Hükümeti'nin programı, kültürel faaliyetleri bünyesinde toplayan Kültür Bakanlığı'nın kurulduğu döneme denk gelmektedir. Kültür Bakanlığının kurulacağı bilgisi programda *"Anayasa'nın öngördüğü kültürel kalkınmanın daha etkin biçimde gerçekleştirilmesi için eğitim ve kültür işlerinin birbirinden ayrılarak bir Kültür Bakanlığı'nın kurulması konusu önemle ele alınacaktır"* ifadesiyle yer almıştır (Kültür Bakanlığı, 1990, s134; Hükümetler ve ...,1988a, s.204). Kültür Bakanlığı'nın kuruluşunun ilk yıllarında Kütüphaneler Genel Müdürlüğü ile Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü'nün Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kalması nedeniyle kütüphanelerin örgütsel yapısında önemli bir değişiklik gerçekleşmemiştir. Ancak 11 Aralık 1971 tarihinde yayımlanan İkinci Erim Programı ile Kültür Bakanlığı'nın kaldırılmış olması ve Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün Kültür Müsteşarlığı'na ve Kültür Müsteşarlığının da Başbakanlığa bağlanması kütüphanelerin idaresinde bir kez daha kurumsallaşma sürecini kesintiye uğratmıştır. Uygulamaların süreklilik kazanması için oluşturulan politikaların süreklilik arz etmemesi halk kütüphaneleri için oturmuş bir örgütsel yapının oluşmamasına engel olmuştur.

V.3.3.5. Dördüncü Demirel Hükümeti (31.03.1975 – 21.06.1977)

31 Mart 1975 tarihinde kabul edilen IV. Süleyman Demirel Hükümeti'ne kadar görev yapmış hükümetler programların ulusal eğitimin geliştirilmesi ve bu amaçla uygulanacak ulusal eğitim politikasının önemine vurgu yapan, önceki hükümet programlarının tekrarı niteliğinde programlar sunmuşlardır. Söz konusu hükümet programlarında doğrudan ya da dolaylı olarak kültür ve kütüphanelerle ilgili somut bir plân ya da programa rastlanmamaktadır. IV. Süleyman Demirel Hükümeti Programında

önceki programlarda yer verilen hedefler tekrarlanmasının yanı sıra ulusal kültürümüzün korunması, geliştirilmesi ve dünyaya yayılması için izlenecek politikalara yer verilmiştir. Programda kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılmasıyla ilgili olarak *“tarihi mirasımız olan kültür, fikir ve sanat eserlerimizin derlenmesi, bakımı, onarımı, korunması ve tanıtılması öncelikle göz önünde bulundurulacaktır. Kültürümüzün temel eserlerinin bugünkü nesillere tanıtılması amaçlanacaktır”* denilmiştir (Kültür Bakanlığı, 1990, s.163 ; Hükümetler ve..., 1988a, ss.324-326).

V.3.3.6. Birinci Ecevit Hükümeti (21.06.1977 – 21.07.1977)

21 Haziran 1977 tarihinde göreve başlayan II. Ecevit Hükümeti döneminde Kültür Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ile birleştirilerek kurumsal süreklilik bir kez daha kesintiye uğratılmıştır. Daha önceki hükümet programlarının eleştirildiği bu hükümet programında öğretim kurumlarının yanı sıra tiyatro, sinema, ve sportif faaliyetlerde bulunan kurumlara yönelik düzenlemelere yer verilmiş olmasına karşın halk kütüphanelerine yer verilmemiştir Bununla birlikte eğitimin her dalında ve aşamasında öğrencilerin araştırma yapmaya özendirilmeleri ve genel kültürlerini geliştirecekleri konusuna değinilmiştir. Bu ifade içine kütüphane kullanma alışkanlığının geliştirilmesini de almaktadır. Kültür konusuyla ilgili olarak İkinci Ecevit Hükümeti Programında; sanat ve kültür çalışmalarının toplumun bütününe yayılması yönünde çaba harcanacağına, bu alandaki çalışmaların her türlü siyasal baskıdan uzak ve Devlet desteği ile yürütüleceğine, Türk sanatının ve kültürünün, kendi özelliklerini koruyarak tüm insanlık kültürüyle etkileşim halinde gelişmesinin destekleneceği belirtilmiştir. Bu yönüyle programda, hükümetin kültür politikası ortaya konmuştur (Kültür Bakanlığı, 1990, s. 168; Hükümetler ve..., 1988a, ss.371-373).

Bu döneme kadar hazırlanan hükümet programlarında 1970 öncesinde hazırlanan hükümet programlarında olduğu gibi kütüphane kavramına açıkça yer verilmediği görülmektedir. Bununla birlikte neredeyse tüm hükümet programlarında gündeme getirilen; yetişkin eğitimi, okur-yazar oranının artırılması, kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması, üniversitelerin modern araç ve kaynaklarla yeniden donatılması, bilimsel araştırma faaliyetlerinin desteklenmesi konularında kütüphanelere açıkça yer verilmemesi 1970’li yıllarında sonunda halen konunun önemine varılmadığının göstergesi kabul edilebilir.

V.3.3.7. İkinci Ecevit Hükümeti (21.07.1977 – 05.01.1978)

21 Temmuz 1977 tarihinde göreve başlayan V. Demirel Hükümetini programında okumanın toplumun her kesimi için önemli olduğu vurgulanarak, kitap ihtiyacına değinilmiştir. Boş zamanların sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerle değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu amaçla toplumda okur-yazar oranının artırılması, bilimsel araştırmaların desteklenmesi, yeni kitapların basılması, eğitimin süreklilik kazanması, boş zamanların kültürel faaliyetlerle değerlendirilmesi, gibi konulara değinmelerine rağmen kütüphanelere yönelik olarak herhangi bir program öngörülmemiştir. Örneğin; Cumhuriyetin temeli olan ulusal kültürü yaşatmak ve geliştirmek ve halkın ulusal kültür hazineleriyle kaynaşması için gerekli her türlü önlemin alınacağı belirtildiği halde bunun nasıl yapılacağı konu edilmemiştir. TÜBİTAK'ın kalkınma Plân ve programlarının gerektirdiği araştırmaları yapacağı belirtilmiş bunun için gerekli olanakların sağlanacağı ifade edilmiştir (Kültür Bakanlığı, 1990, s.175; Hükümetler ve..., 1988a, ss.389-391). Böylece ulusal kültürün topluma tanıtılması ve araştırma- geliştirme faaliyetlerinin destekleneceği bir hükümet programında daha gündeme getirilmiştir. Ancak kütüphaneler yine programda yer almamışlardır.

V.3.3.8. Üçüncü Ecevit Hükümeti (05.01.1978 – 12.11.1979)

5 Ocak 1978 tarihinde sunulan III. Ecevit Hükümeti tarafından sunulan programda 1977 yılında birleştirilen Milli Eğitim ve Kültür Bakanlıkları tekrar ayrılarak, iki ayrı Bakanlık olmuştur. Bu dönemde giderek artan öğrenci hareketlerine karşı yerel yönetimlerin desteklenerek toplumu karışıklıklara iten olaylardan uzak tutacak ve eğitecek kültür ve sanat merkezlerinin çoğaltılması konusuna yer verilmiştir. Kütüphanelerin, demokratikleşme, okur-yazar oranının artması, halk eğitiminin yaygınlaşması ve toplumda huzursuzluk yaratan olayların en aza indirgenmesi sürecinde öngörülen işler ile her ne kadar programda açıkça değinilmese de kültürel merkezler kapsamında değerlendirildikleri söylenebilir. Üçüncü Ecevit Hükümeti programında devletin resmi yayınlarının herkes tarafından kolayca elde edilebilecek şekilde düzenlenerek basılması ve toplumun hizmetine sunulması kararlaştırılmıştır (Kültür Bakanlığı, 1990, ss.180-181; Hükümetler ve..., 1988a, ss.435-438).

Hükümet Programının konumuz açısından en dikkat çekici noktası da "Ulusumuzun kültür birikimini değerlendirecek bir *"Devlet Kültür Merkezi ve Milli Müze"*; toplumumuzun manevi ve maddi değer ve ürünlerini bilimsel yöntemlerle araştırıp derleyecek ve yayacak bir *"Türk Kültürü Araştırma ve Derleme Kurumu"* ve bilimsel

çalışmalara açık, iyi düzenlenmiş bir devlet arşivi kurmak fikri gündeme getirilmiştir. Kurulduğu 1950 yılından itibaren bu amaçla hizmet vermekte olan Milli Kütüphane ve diğer kütüphanelerimizin göz ardı edilerek yeni bir merkez kurulmasına karar verilmesi kütüphanelerin kültürel eserlerin korunması ve kültür işlerinin yürütülmesi konularında yine arka Plânda bırakıldıklarını göstermektedir.

V.4. SİYASİ PARTİ PROGRAMLARI

1961-1980 yılları arasında beş genel seçim yapılmıştır. 1961, 1965, 1969, 1973 ve 1977 yıllarında yapılan seçimlerde ulus iradesi T.B.M.M.'de farklı siyasi partiler tarafından temsil edilmiştir. Bunlar arasında Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi dört dönemde de en fazla milletvekili ile temsil edilen siyasi partiler olmuşlardır. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Milli Selâmet Partisi Mecliste temsil edilme oranı olarak diğer iki partiyi izleyen siyasi partiler olmuşlardır. Bu bölümde 1961-1980 yılları arasında T.B.M.M.'de görev yapan siyasi partilerce hazırlanan programlar arasında ulusal kültür politikasına ve kütüphanelere yönelik Plânlar içeren partilerin programlarına yer verilmiştir.

V.4.1. Yeni Türkiye Partisi

Yeni Türkiye Partisi, 1961 Genel Seçimlerinin adından Mecliste 65 milletvekili ile temsil edilmiştir. 1961 yılında yayınlanan *Yeni Türkiye Partisi Tüzüğü ve Programında* 1961 Anayasasının izleri olduğunu söylemek mümkündür. Programda, *bağımsız toplumsal düzenin ayrılmaz parçası olarak yaşama ve çalışma hürriyeti, ırk, cinsiyet, kültür ve sınıf farklılıkları tanımayan siyasi eşitliği, bireylerin düşünme, söz, yazma, toPlânma ve seyahat özgürlüklerini eşit eğitim olanakları ve sosyal güvenlik haklarını garanti eden Anayasa düzenini, demokratik hayatın temel taşlarından sayarız* denmektedir (Yeni Türkiye Partisi, 1961, s.28).

Parti programının eğitim ile ilgili bölümünde, eğitimi hayat boyunca devam eden bir öğrenme sürecinin sonucu olan gelişme ve geliştirme olarak gördükleri belirtilmiştir. Demokrasinin eğitimin ayrılmaz parçası olduğu, demokrasiyi eğitimin ilkesi, ölçüsü ve politikası saydıklarını ve eğitimi de demokrasinin gelişmesi için ilk şart olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bir başka deyişle eğitim, demokratik varlığın temeli olarak diğer unsurların üzerinde tutulmuştur (Yeni Türkiye Partisi, 1961, s.43).

Programda kütüphanelerle ilgili olabilecek bir ifadede *eğitimin bir bütün olarak görüldüğü ve temel eğitim ve halk eğitiminin ülke çapında bir an önce Plânlanması ve sürekli olarak bu konunun üzerinde önemle durulması gerektiği* konusundaki ifadedir. Halk eğitimi kapsamında kütüphanelerin de yer aldığı düşünülürse söz konusu Plânlamada kütüphanelerin de yer alması gerektiği düşünülmektedir. Programın yükseköğretimle ilgili bölümünde kütüphanelere açıkça yer verilmiş, *yüksek öğretimde araştırmaların özendirilmesi ve çoğalması için gerekli ortamın sağlanması bu amaçla araştırma laboratuvarları ve kütüphanelerin geliştirilmesi gerektiği* belirtilmiştir (Yeni Türkiye Partisi, 1961, ss..43-44).

Yeni Türkiye Partisi programında kültür kavramına açıkça yer verilmemekle birlikte en çok ele alındığı bölümün eğitimle ilgili hazırlanan bölüm olduğu söylenebilir. Genellikle bilgili olmak, kültürlü olmak anlamında kullanılan kültür sözcüğü politika bağlamında sadece *eski eserlerin korunması mili benliğimizin özelliğini yaratan milli kültür eserlerini ve anıtlarını korumaya önem verileceği*'nin belirtildiği bölümde kullanılmıştır (Yeni Türkiye Partisi, 1961, s.45).

V.4.2. Adalet Partisi

29 Kasım 1966 kabul edilen *Adalet Partisi Programı ve Tüzüğü*'nde partinin temel görüşlerinin anlatıldığı bölümde bağımsız ve demokratik toplum hayatının ayrılmaz parçası olarak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde de belirtildiği gibi kişi haklarının ve temel özgürlüklerin gerçekleşmesi, korunması için devamlı şekilde gayret ve çaba gösterilmesi gerektiğini belirtilmiştir. Mecliste 240 milletvekili ile temsil edilen iktidar partisinin temel amaçları arasında; yaşama ve çalışma özgürlüğü, hürriyet, vicdan, söz, yazı toplanma ve seyahat özgürlüklerini teminat altına almak; vatandaşlar arasında ayırım gözetmeyen, herkese kendisini geliştirmesi için fırsat eşitliği sunan, eğitim, öğretim, sosyal güvenlik haklarında tüm vatandaşlara eşit olanaklar sunan bir yönetim şekli olduğu vurgulanmıştır (Adalet Partisi, 1966, ss.89-91).

Parti programında milli eğitim politikasında bilimsel düşüncenin benimsendiği belirtilmiştir. Özellikle sosyal ve kültürel anlamda hızla gelişmekte olan gençlerin hem okul içi hem de okul dışı eğitim olanaklarına önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Okuldan sonraki eğitimin okuldan sonraki yıllarda da devam etmesi gerektiği belirtilmiş, bunun için gerekli fırsatlar yaratılmadığı takdirde okul çağındaki eğitim ve öğretimin zamanla azalan etkisinin altı çizilerek, bu imkânlarının artırılmasının en az okul açmak kadar önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu amaçla halk eğitimine, okul dışı eğitim ve

öğretim faaliyetlerinin özel bir parçası olarak önem verileceği belirtilmiştir. (Adalet Partisi, 1966, ss.115,117). Programın, yükseköğretimle ilgili bölümünde, üniversite ve yüksekokulların yüksek standartlarda eğitim ve araştırma faaliyetlerini yürütebilmesi için gerekli laboratuvar, kütüphane ve dokümantasyon, seminer olanaklarının artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, kütüphanelerin, okuma odalarının, sosyal ve kültürel derneklerin ve diğer etkinliklerin verimli bir şekilde yürütülebilmesi için mahalli idarelerle devletin işbirliği içinde olması gerektiği belirtilmiştir (Adalet Partisi, 1966, ss.117-119).

1969 yılında kabul edilen Adalet Parti Programı bir önceki dönemde hazırlanan programın aynısıdır. Bir önceki programda belirlenen hedefler aynı şekilde bu programda tekrarlanmıştır. Adalet Partisi 1969 yılı seçimlerini kazanarak T.B.M.M.'de 256 milletvekili ile yer almıştır.

V.4.3. Cumhuriyetçi Köylü Partisi

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi tarafından hazırlanan parti programında, oldukça genel ifadelerle hazırlanmış milli eğitim ve öğretim işleriyle ilgili bölüm ülke kalkınması için eğitimin önemine ve yeni teknik ve metotların uygulanmasının zorunluluğuna işaret etmiştir. Eğitimi, kültür, sanat ve teknik bilgilerin halka sağlanması amacıyla kullanacaklarını belirtmişlerdir. Ancak programın en dikkat çekici noktası kütüphanelerin ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğuna ve bu konuya gerektiği kadar önem verilmediğine yer verilen bölümdür. Bu nedenle mevcut kütüphanelerinin geliştirilmesini, yenilerinin kurulmasını ve gezici kütüphanelerin kurulmasını gerekli gördüklerini belirtmişlerdir. Tasnif edilmeyen eski eserlerin ayıklanarak içeriden önemli ve değerli olanların yeni harflere çevrilmesi ve genç nesillere sunulmasının amaçlandığı ifade edilmiş, dünya çapındaki önemli eserlerin çevirilerine devam edileceği belirtilmiştir (Cumhuriyetçi Köylü..., ty., ss.13-15).

V.4.4. Milli Selamet Partisi

1973 yılında kabul edilen Milli Selamet Partisi programında öğretim ve eğitimde benimsedikleri ilkenin, resmi ve resmi olmayan bütün kurumlara gerekli olanakların sağlamak ve bunu yurt çapında uygulamak olduğunu belirtmişlerdir (Milli Selâmet Partisi, 1973, s.15).

V.4.5. Cumhuriyet Halk Partisi

Cumhuriyet Halk Partisinin 29 Kasım 1976 tarihinde kabul edilen programında “*eğitim ulusal kültürü geliştirici, ulusal kültürü geliştirirken dünya kültürüne açık ve insanlığın kültürel gelişmesine ve uygarlığın ilerlemesine Türk ulusunun ve yurttaşlarının katkısını artırıcı*” olmalıdır denmiştir (Cumhuriyet Halk Partisi, 1976, s.180) .

Programda, okur-yazarlık sorununun eğitim görmüş diğer vatandaşların gönüllü katılımı ve işbirliği ile tüm yurttta çözüleceği belirtilmiş; örgün eğitimden yoksun kalan çocuklar için özel eğitim olanakları sağlanacağı ifade edilmiştir. Eğitimin her aşamasında ve dalında öğrencilerin araştırma yapmaya özendirileceğinin vurgulandığı C.H.P. programında ders kitaplarıyla yetinmeden, farklı kaynaklara ulaşma ve değerlendirme yapma alışkanlığı kazandıracak düşüncelerini geliştirmelerini ve eleştiri yapmayı öğrenmelerini sağlayacak eğitim ortamının oluşturulacağı belirtilmektedir (Cumhuriyet Halk Partisi, 1976, ss.180-181, 187).

Her il ve ilçe merkezleri ile köylerde yeterli araç ve gereçlerle donatılmış halk eğitim merkezlerinin kurulacağını belirttiği programda, bu merkezlerde kitaplıklar açılacağı ve okuma-yazma ve yeterli öğretim görevlilerinin sağlanabileceği takdirde yabancı dil derslerinin verileceği belirtilmiştir (Cumhuriyet Halk Partisi, 1976, s.189).

Cumhuriyet Halk Partisi programında kültür konusuna ayrı bir başlık altında yer verilmiştir. Önceki programlardan farklı olarak ulusal eğitimle ilgili bölümlerde birkaç kelime ile yer vermek yerine 1976 yılı programında *Kültür, Yazın ve Sanat* başlığı altında yer verilmiştir. Bu bölümün başlangıcında “*gelişmenin amacı yalnız toplumun ve insanın maddi varlığını ve gönencini arttırmak değil, insan ve toplum yaşamını manevi bakımdan da zenginleştirmek ve yüceltmektir*” denmiştir. Bu amaçla kurmayı Plânladıkları özerk bir Kültür ve Sanat Kurumu’ndan bahsederken, Devletin bu alandaki desteklerinin bu kuruluş aracılığıyla olması ve bu özerk kuruluşun sanat ve kültür alanında, eğitim kurumlarıyla ve diğer özel ve kamu kuruluşlarıyla işbirliği içinde olması Plânlanmıştır (Cumhuriyet Halk Partisi, 1976, ss.194, 195-196).

Partinin kültür politikasını açıklanırken; *bildiğiyle yetinmeyen, bildiğini sürekli sınavabilen, doğrucu ve geniş görüşlü çok yönlü insan* ifadesiyle bilimselliği; *düşünce özgürlüğü ve ayrılıları içinde ulusal birliği koruyup güçlendiren, herkesin kişiliğini özgürce geliştirmesiyle toplumsal dayanışmayı bağdaştıran* ifadeleriyle demokrasi ve

düşünce özgürlüğü vurgulanmıştır (Cumhuriyet Halk Partisi, 1976, ss.196-197). Aynı zamanda kültür politikası kapsamında sadece yurtiçi ile sınırlandırılmayarak, Türk kültürünün özelliğinin korunarak uluslararası kültürlerle etkileşim halinde olunması ve bu yolla kültürel tanıtımın yapılması parti programında yer alan diğer hedefler arasındadır. Böyle bir kültürel ortamın yaratılması amacıyla yapılacaklar arasında; tüm yurtda kütüphanelerin artırılması, öğrencilerin kütüphanelerden daha çok ve etkin biçimde ve sadece okumak için değil inceleme ve araştırma için de yararlanmaya özendirilmesi, gezici kütüphanelerin ve ödünç kitap verme hizmetlerinin geliştirileceği gibi konular belirtilmiştir (Cumhuriyet Halk Partisi, 1976, ss.197, 202).

V.5. ULUSAL EĞİTİM VE KÜLTÜR İLE İLGİLİ GELİŞMELER

1961-1980 yılları arasında 7., 8. ve 9. Milli Eğitim Şûraları düzenlenmiş, bu Şûralarda ulusal eğitim politikaları tekrar gözden geçirilerek milli eğitimin temel ilkeleri belirlenmiştir. Bununla birlikte ulusal kültür politikası oluşturulması yolunda Kültür Bakanlığı'nın kurulması dönemin en önemli olayları arasında yer alır. İlerleyen dönemde halk kütüphanelerinin Kültür Bakanlığı'na bağlı hizmet vermeye başlaması kütüphanelerin örgütsel gelişimleri üzerine doğrudan etkili olmuştur. Ancak kütüphanelerin Kültür Bakanlığı altında örgütlenmeye geçmesinden önce Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan Kütüphaneler Komitesi Raporu, kütüphanecilikle ilgili kimi konulara ilk kez değinilmiş olması bakımından dönemin bir diğer önemli gelişmesidir.

V.5. 1. Milli Eğitim Şûraları

Bu bölümde VII., VIII. ve IX. Milli Eğitim Şûraları'nın düzenlendiği 1961-1980 döneminde konumuzla ilgili alınan kararlar üzerinde durulacaktır.

V.5.1.1. Yedinci Milli Eğitim Şûrası

VII. Milli Eğitim Şûrası, 5-15 Şubat 1962 tarihleri arasında düzenlenmiştir. Bu Şûrada ulusal eğitimin temel ilkeleri belirlenmiş ve eğitimin her yaşta eşit koşullar altında gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanarak sosyal ve ekonomik kalkınma programlarının uygulanması için gerekli nitelikteki insan gücünün yetiştirilmesi hedefi konmuştur. Böylece ulusal eğitim gençleri yetiştirmek için bir araç olmaktan çıkarak ulusal kalkınmayı gerçekleştirecek bir yatırım haline gelecektir. VII. Milli Eğitim Şûrası genel

hatlarıyla temel eğitim üzerine odaklı sorunların belirlenmesi ve bu sorunların çözümüne yönelik plânları içermiştir (M.E.B., 1962).

V.5.1.2. Sekizinci Milli Eğitim Şûrası

VIII. Milli Kültür Şûrası, 28 Eylül - 3 Ekim 1970 tarihleri arasında toplanmıştır. Şûra gündemini, ortaöğretim sisteminin kuruluşu ile yüksek öğretim sistemine geçişin yeniden düzenlenmesi oluşturmuştur. VIII. Şûrada, “eğitim sisteminin toplum ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak olduğu, ekonomik ve sosyal kalkınmayı hedef alan bir eğitime ihtiyaç duyulduğu vurgulanarak biri diğerine bağlı üçlü sistemin (ilköğretim-ortaöğretim-yüksek öğretim) sağlıklı bir yapıya kavuşturulması hedeflenmiştir (M.E.B., 1970).

V.5.1.3. Dokuzuncu Milli Eğitim Şûrası

24 Haziran – 4 Temmuz 1974 tarihleri arasında toplanan Dokuzuncu Milli Eğitim Şûrası'nın gündemini ulusal eğitim sistemi bütünlüğü içinde diğer programlar ile öğrenci akışını düzenleyen kurallar oluşturmuştur. Bu Şûrada Türk Milli Eğitim Sisteminin Temel İlkelerinin oluşturulduğu Milli Eğitim Temel Kanunu'na geniş yer ayrılmış, “*temel eğitim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır*” denmiş ve eğitimde fırsat eşitliği vurgulanmıştır. (M.E.B., 1974).

V.5. 2. Eğitim ve Kültür Alanındaki Önemli Gelişmeler

V.5.2.1. Kültür Bakanlığı'nın Kurulması

Kültür Bakanlığı'nın kuruluşu 1961 yılından itibaren başlayan dönemde kütüphanelerin yönetim, organizasyon ve hizmetlerinde önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Kütüphanelerin ulusal kültür politikası kapsamında örgütlendiğinin en açık göstergesi olan T.C. Kültür Bakanlığı'nın kuruluşu çeşitli aşamalarda gerçekleşmiştir. 1929 yılında ulusal kültürü araştırmak, değerlendirmek, yaşatmak ve geliştirmek görevi 2287 sayılı yasa ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğuna verilmiştir. Daha sonra 4113 ve 4926 sayılı yasalarla Milli Eğitim Bakanlığı içerisinde kültür hizmetlerini yürütecek birimler oluşturulmuştur. 1965 yılında 5439 sayılı yasa gereğince bu birimler Kültür Müsteşarlığı'nda toplanmıştır. 13 Temmuz 1971 tarihinde Kültür Bakanlığı kurulmuş ve kültür işlerinin yürütülmesi ile görevlendirilmiştir. 7 Haziran 1972 yılında bu Bakanlık kaldırılarak tekrar Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı'na bağlanmıştır. Bundan iki yıl sonra tekrar kurulan Kültür Bakanlığı, Kültür Müsteşarlığı ile ilgili yetki ve sorumlulukları Başbakanlıktan yeniden devralmıştır. 1977 yılında 4-619 sayılı tezkere ile Milli Eğitim

Bakanlığı ile birleştirilmesinden sonra Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı adı altında hizmetlerinde devam eden Kültür Bakanlığı aynı yıl tekrar ayrı bir Bakanlık olarak hükümetteki görevine devam etmiştir. İzleyen yıllarda örgütsel yapısında yeni değişikliklerin yaşanacağı Kültür Bakanlığı kuruluşu ve gelişim sürecinde yaşananlar halk kütüphanelerinin gelişim sürecini de yakından etkilemiştir. (Can, 1998, s.60).

V.5.2.2. Kütüphaneler Komitesi Raporu

1961-1980 yılları arasında Plânlama ve politika geliştirmeye yönelik kütüphanelerle ilgili önemli gelişmelerden birisi de 1961 yılında Plânlı kalkınma döneminin hazırlık çalışmaları kapsamında düzenlenen Kütüphaneler Komitesi Raporu'dur. Bu rapor, kütüphanecilik adına Plânlı dönemin ilk çalışması kabul edilmektedir. Kütüphaneler Komitesi Raporu'nun, kütüphanelerin kalkınmadaki önemini belirtmesi, halk ve umumi kütüphaneler arasındaki farkın ortaya konması, kütüphane hizmetlerine yönelik sorunların bütünlük içinde ilk kez konunun uzmanlarınca belirlenip çözüm aranması bakımından Türk Kütüphanecilik tarihi için oldukça önemli bir yeri vardır. Hazırlanan bu raporun amacı; Türkiye'deki tüm kütüphane türleri için gelecek 10 yıllık Plân ve programın hazırlanmasıdır (M.E.B..., 1961, s.6).

V.5.2.3. Milli Eğitim Temel Kanunu

Bu Dönemde 14 Haziran 1973 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu kabul edilmiştir. Kanunun 1. Maddesine göre; *"bu kanun, Türk milli eğitiminin düzenlenmesinde esas olan amaç ve ilkeler, eğitim sisteminin genel yapısı, öğretmenlik mesleği, okul bina ve tesisleri, eğitim araç ve gereçleri ve Devletin eğitim ve öğretim alanındaki görev ve sorumluluğu ile ilgili temel hükümleri bir sistem bütünlüğü içinde kapsar"* denmektedir. Aynı kanunda *"öğretmenlik, devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir"* hükmü getirilerek, öğretmenlerin hangi öğretim kademesinde olursa olsun yüksek öğretim görmelerini kanun hükmüne bağlanmıştır (Kalaycı, 1988, s.95). Cumhuriyetin ilanından itibaren Türk milli eğitim sisteminin bir parçası konumundaki kütüphanelere bu kanunda yer verilmemiş ve bir bakıma sistem dışında bırakılmıştır. Aynı şekilde 1973 yılında öğretmenlik mesleğinin uzmanlık gerektiren bir meslek olduğu kabul edilmiş ancak benzer bir yasa kütüphanecilik mesleği için öngörülmemiştir.

Tablo 7'de (bk. s.164) 1961-1980 yılları arasında Örgün Öğretim Kurumları Sayıları ve Mezun Sayıları Dağılımlarına yer verilmiştir (D.İ.E., 1973, ss.454-466). Elde edilen

veriler ışığında belirtilen yıllar arasında ilkokulların sayısındaki artış oranının %72, ortaokulların sayısındaki artış oranının %429 ve liselerin sayısındaki artış oranının da %459 olduğu görülmektedir. Bu oranlar diğer dönemlere kıyasla eğitim ve öğretimde sürekliliğin sağlandığını, daha önceki yıllarda ekonomik ve sosyal sorunlar nedeniyle yarıda bırakılan eğitim süresinin uzadığının da birer göstergesi olmaktadır. Bu görüşü bu kurumlardan mezun olan öğrenci sayılarında yaşanan artış oranları da sırayla %180, %513 ve %715 oranında artış göstererek desteklemektedir. 1966 yılında 66 olan fakülte ve yüksekokul sayısı 1980 yılında 347'ye yükselmiş, bu okullardan mezun olan öğrenci sayısında ise ilgili yıllar arasında %917 artış göstermiştir. Şüphesiz bu noktada ülkedeki nüfus artışı da dikkate alınmalıdır. 1965 yılında yapılan sayıma göre ülke nüfusu 31.391.421'dir. 1980 yılına gelindiğinde bu sayı 44.736.957'ye çıkarak %43 oranında bir artış göstermiştir (T.Ü.İ.K., 2008, s.18). Örgün öğretim kurumlarındaki artışa rağmen yükselen ülke nüfusu karşısında mevcut olanaklar halen yetersiz görünmektedir.

Tablo 7: 1961-1980 Yılları Arasındaki Örgün Öğretim Kurumları Sayıları ve Mezun Sayıları Dağılımları

Öğretim Yılı	Halk Dershanesi		İlkokul		Ortaokul		Lise		Fakülte/Yüksekokul	
	Dershane	Mezun	Okul	Mezun	Okul	Mezun	Okul	Mezun	Okul	Mezun
1961-1962	9342	63.741	25.677	336.765	776	50.707	202	16.915	66	6988
1962-1963	5171	57.792	26.452	367.743	820	58.151	213	19.578	71	7099
1963-1964	3211	33.521	27.775	396.897	824	66.661	217	23.227	83	7988
1964-1965	3241	34.080	29.585	451.976	861	73.986	223	24.868	87	9238
1965-1966	2363	24.779	30.863	513.683	943	79.607	240	25.907	96	10.611
1966-1967	2470	28.376	32.339	543.928	1064	85.214	290	29.984	106	12.727
1967-1968	2209	26.094	34.002	566.608	1231	107.503	309	34.406	120	14.768
1968-1969	3297	35.286	35.932	634.895	1405	124.349	388	40.808	142	16.237
1969-1970	2866	35.433	37.171	716.275	1629	137.186	448	45.678	146	20.191
1970-1971	2391	28.352	38.234	773.364	1848	146.479	518	57.627	150	22.856
1971-1972	1093	13.313	39.268	735.041	1923	167.611	542	45.678	161	22.177
1972-1973	-	-	40.005	728.979	2040	181.524	607	52.050	158	23.760
1973-1974	-	-	40.327	818.260	2299	196.336	718	71.200	166	25.302
1974-1975	-	-	41.191	875.232	2476	224.163	768	81.746	212	28.296
1975-1976	-	-	41.981	938.792	2789	249.477	873	88.649	288	30.858
1976-1977	-	-	42.848	989.222	3067	269.135	927	109.991	334	44.565
1977-1978	-	-	43.221	894.034	3317	277.289	984	113.104	349	71.107
1978-1979	-	-	473.957	912.154	3600	289.293	1044	126.175	361	65.006
1979-1980	-	-	44.281	943.875	4103	310.871	1108	137.784	347	71.126

Kaynak: T.Ü.İ.K, 2008, s.18

V.6. BEŞ YILLIK KALKINMA PLÂNLARI

Ekonomik ve sosyal anlamda ulusal kalkınmanın sağlanması amacıyla plânlama çalışmaları başlatılması yolundaki ilk adımlar, Atatürk'ün 1 Mart 1922 tarihinde T.B.M.M'de yaptığı üçüncü dönem konuşmasında atılmıştır. Bu konuşmasında Atatürk *“ekonomi politikamızda belirlemiş olduğumuz temel esaslara uygun olarak hazırlanacak bir plâna göre Bakanlar Kurulumuzun uygulamaya geçirmesini bekliyoruz”* demiştir (İnan, 1972a, s.32). Yeni Cumhuriyetin izleyeceği ekonomik kalkınma politikası 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihlerinde düzenlenen İzmir İktisat Kongresinde belirlenmiştir. Bunu izleyen dönemde 1934 yılından sanayileşmeyi gerçekleştirmek için plânlı ve güdümlü bir ekonomi politikası izlenmesi kararlaştırılmış ve beşer yıllık sanayi plânları hazırlanarak uygulamaya konmuştur (Kongar, 1981, ss.225, 228).

Türkiye Cumhuriyeti'nde plânlı kalkınma döneminin başlaması 16 Ekim 1962 tarihli ve 77 Sayılı *Uzun Vadeli Plânın Yürürlüğe Konma ve Bütünlüğünün Korunması Hakkındaki Kanun* hükümlerine uygun olarak, T.B.M.M. Plân Karma Komisyonu, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde görüşülüp 21 Kasım 1962 tarihinde onaylanmış ve 3 Aralık 1962 tarihli 11272 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Plânlı kalkınma döneminin başlangıcı 1961 Anayasasının kalkınma plâni ve Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın kuruluşunu içeren 129.madde ile düzenlenmiştir. Bu maddeye göre:

“İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir. Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın kuruluş ve görevleri, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir.”

Bu maddeyle ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın hazırlanacak plânlarla gerçekleştirileceği hükme bağlanmıştır. Anayasa, daha önce 91. Sayılı Kanun'la kurulan D.P.T.'ye isim olarak Anayasa'da yer vermiştir. Böylece Anayasa, DPT tarafından hazırlanacak kalkınma plânına verdiği önemi anayasal güvence ile ortaya koymaktadır.

1961 Anayasasının Yürütme ile ilgili İkinci Bölüm IV. Kısımında *İktisadî ve Sosyal Hayatın Düzeni* ile ilgili bölümde yer alan 41. Madde, kültürle ilgili geliştirilecek

politikaların da yer aldığı ulusal kalkınmayı öngören her türlü plân ve programın devlet politikası kapsamında ele alınacağı kararlaştırılmıştır. Bu kararı bağlayan madde Anayasada şu şekilde yer almaktadır:

“İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma plânlarını yapmak Devletin ödevidir.”

Bu ifade ile plânlı kalkınma yönteminin demokrasi içerisinde kullanılacağı, demokratik olma niteliğinin kalkınma plânlarının tamamlayıcı özelliği olacağı açıklanmaktadır.

Devlet Plânlama Teşkilâtı, 1961 Anayasası'ndan önce, 5.10.1960 tarih ve 10621 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan “91 sayılı Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın Kurulması Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesiyle kurulmuştur. 91. sayılı kanunla, Plânlama Teşkilâtının görevleri; *“Memleketin tabii, beşeri ve ekonomik her türlü kaynak ve imkanlarını tam bir şekilde tespit ederek, takip edilecek ekonomik ve sosyal politika ve deflerin tespitinde hükümete yardımcı olmak, çeşitli Akanlıkların ekonomik politikayı ilgilendiren faaliyetlerini koordine etmek ve bu konularda danışmanlık yapmak, Hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vadeli plânları hazırlama, plânların uygulanmasında kamukurum ve kuruluşların iyileştirilmesi için önerilerde bulunmak, plânların uygulanmasını takip edip değerlendirmek ve gerekli durumlarda plânda değişiklik yapmak, özel teşebbüsün faaliyetlerini plânın hedef ve gayelerin uygun olarak teşvik ve düzenlemeler yapacak tedbirleri almak”* olarak belirlemiştir. Bu görevleri yerine getirmek üzere; ekonomik, sosyal ve kültürel politikaların belirlenmesinde Bakanlar Kurulu'na danışmanlık yapmak, hazırlanacak plânların Bakanlar Kurulu'na sunulmadan önce, tayin edilen hedeflere uygunluk ve yeterlilik bakımından incelemelerini yapmakla görevli Yüksek Plânlama Kurulu ile Merkez Teşkilâtı oluşturulmuştur.

V.6.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1963-1967)

1963-1967 yılları arasını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı ekonomik ve sosyal bir bunalımın ardından gelen askeri müdahale sonrasında hazırlanmıştır. Bu nedenle Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, özünde kararlı ve dengeli bir gelişim yaklaşımını benimsemiştir. Aynı zamanda toplumsal ve ekonomik gelişmeyi on beş yıllık bir sürede düzenlenmesi amaçlanmıştır. İlk kalkınma plânı, bu özelliği ile kısa ve orta vadeli bir gelişmeyle uzun dönemli gelişme hedeflerini birleştirmiştir. Uzun vadede

ulaşılması hedeflenen amaçlar Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında “*On beş yılda ulaşılabilecek hedefler Türkiye’nin kalkınması için gerekli olan her sahada yeterli sayıda ve üstün nitelikte ilim adamı ve teknik mütehassısın yetiştirilmiş olması, %7’lik bir gelişme hızının sağlanması, istihdam meselesinin çözülmesi, dış ödeme dengesine ulaşılabileceği ve bu hedeflerin sosyal adalet ilkelerine uygun olarak geliştirilmesi*” şeklinde ifade edilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı’nın içeriğinde toplumun eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve Türk toplumunun gereksinimlerine ve şartlarına uygun insan yetiştirilmesi için eğitime büyük önem verildiği görülmektedir. Plânda, eğitimle ilgili el alınan alt konu başlıklarından birisi de *Kitaplıklar* olmuştur. Bu başlık altında, kitaplıkların eğitimin ayrılmaz bir parçası olduğu, bu sebeple de harcamaların eğitim harcamaları içinde yer aldığı belirtilerek kitaplıkların gelişmesi için gerekli önlemlerin de eğitim politikaları kapsamında ve gereksinimler ölçüsünde yürütüleceği belirtilmiştir (D.P.T.,1963a, s.461).

V.6.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı 1968-1972 yılları arasında kapsamaktadır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı ile “*Türk Milletini hür ve medeni bir ortamda, demokrasi ve karma ekonomi düzeni içinde adalete ve tam çalışma esasına bağlı olarak herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesine ulaştırmak*” amaçlanmıştır (D.P.T., 1968, ss.3-4).

Plân kapsamında eğitim alanında çeşitli konulara yönelik sorunlar saptanarak çözüm önerileri getirilmiştir. Bunlar arasında kütüphanelerle dolaylı olarak ilgili sayılabilecek örgün eğitim, yurttaşlık haklarının kullanılması ve görevlerinin yerine getirilmesi için gerekli olan okuryazarlık eğitimi ile toplumun bilgi seviyesini yükseltmek ve çeşitli çalışma konularında verimliliği artırmak üzere eğitim ve yetiştirme programlarına öncelik verileceği belirtilmiştir. Bu ifade ile Plânda, yaygın eğitim kurumlarından olan kütüphanelere vurgu yapılmaktadır. Bu amaçla uygulanacak politika ise Plânda, “*yaygın eğitim, örgün eğitimin eksiklerini tamamlayıcı üst okula gitmeyenler bakımından geliştirici bir eğitim ve örgün eğitimden yararlanma imkanları olmayanlar bakımından tek olacaktır. Bu bakımdan yaygın eğitim, örgün eğitimden bağımsız ele alınamaz*” şeklinde ifade edilmektedir (D.P.T., 1968, s.179).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında uygulanmak üzere öngörülenler arasında; en az 1000 eserlik temel eserler kütüphanesinin oluşturulması ve dağıtım sisteminin geliştirilmesi, kütüphane binalarının iyileştirilmesi, halk eğitimi ve Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün işbirliği içinde çalışmasıyla gezici kitap servislerini ve evlere ödünç kitap verme hizmetlerini geliştirmek gibi öneriler yer almıştır. Ayrıca gezici kütüphane hizmetleri kültür faaliyetlerinin ülkemizde yaşatılması ve yayılması için kültür değeri olan yayınların geniş çevrelere yayılmasını sağlamak amacıyla kullanılması düşünülmüştür (D.P.T., 1968, ss.189-190).

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânları on beş yıllık dönemin ilk bölümünü oluşturmuştur. Bu anlamda 1973-1977 yılları arasını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma plânının sonuncu beş yıllık plân olması gerekmektedir. Oysa ki Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı 1973-1995 yılları arasını kapsayan yirmi iki yıllık yeni bir stratejinin ilk bölümü olarak hazırlanmıştır. Bu değişikliğe neden olarak Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılım gösterilmiştir (Beydemir, 2006, s.40).

V.6.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânında önceki plânların değerlendirmesi yapılmış ve sonuçları gözden geçirilerek gerçekleştirilmesi plânlanan hedeflerin aksayan yönlerinin giderilmesi için hukuki ve kamusal önlemlerin alınması ve gerekli işbirliklerinin sağlanması istenmiştir. Bunun yanı sıra önceki kalkınma plânlarında kültür konusunda hedeflenen plânlara ulaşamamasına neden olarak kültürel kalkınma ile sosyal ve ekonomik yapı arasındaki bağın göz ardı edilmiş olması gösterilmektedir. Bu plânda önceki deneyimlerin katkılarıyla belirlenen ilke ve tedbirler arasında; güzel sanatların geliştirilmesi için sanatçı ve yaratıcı yeteneklerin geliştirilmesi, toplum bireylerinin boş zamanlarını en iyi şekilde değerlendirebilmesi için yeni imkanların yaratılması, devlet arşiv sisteminin yeniden düzenlenmesi, müzeciliğin geliştirilmesi, ve milli müzelerin kurulması, milli kültürün tanıtılması için kitle iletişim araçlarından en yüksek düzeyde faydalanılması, bunun için görsel ve işitsel malzeme üretilmesi, kitap ve kitap türü materyallerin nicelik ve nitelik olarak artırılması ve geniş halk kitlelerine ulaştırılması, milli kültür konusunda kurumsallaşarak insan gücü yetiştirilmesi gibi konular yer almıştır (D.İ.E, 1973, s.781). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânında Türk Toplumundaki hızlı toplumsal değişim sürecine dikkat çekilerek bu değişimin nedeni olarak kırsal kültürden kentleşmiş yaşam tarzına geçiş ve bunun sonucu olarak da sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş gösterilmiştir. Bu nedenle maddi ve manevi kültür unsurlarının bir arada

gelişmesi gerektiği vurgulanarak çeşitli kültür ve sanat dalları için, laik, sosyal hukuk devleti ve demokratik bir çerçevede bunu gerçekleştirecek kişi ve kurumların destekleneceği bir sistem geliştirileceği belirtilmektedir.

V.6.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1979-1983)

1979-1983 yılları arasını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı ekonomik ve siyasal sıkıntılardan kaynaklanan bir yıllık gecikme ile uygulamaya konmuştur. Bu Plânın öncekilerden farkı, demokrasinin kesintiye uğratılması, düşünce özgürlüğünün askıya alınması kitap ve düşünce ürünlerinin toplatılması ve yasaklanması gibi kültürel gelişmeyi olumsuz yönde etkileyen durumlara dikkati çekmesinden ileri gelmektedir. Plânda, demokratikleşme sürecinde kültürel gelişmenin önemi vurgulanarak toplumun her kesimine yayılması gerektiği ve kültürel gelişme ile teknik, bilimsel ve toplumsal gelişmelerin birbirinden ayrı tutulmaması gerektiği belirtilmiştir. Plânda aynı zamanda bir önceki kalkınma plânında belirlenen hedeflere ulaşamadığı ve toplumun çeşitli kesimleri arasındaki sosyal ve ekonomik ayrılıkların yanı sıra kültürel farkları da belirginleştirdiği belirtilmiştir. Kültürel alanda yaratma, koruma, tanıtma, yayma, eğitim ve araştırma çalışmalarında nicel artışlar dışında nitelik açısından geçmiş yıllarda gerçekleşmiş uygulamalardan farklı bir gelişme olmadığı gibi ulusal kültürü evrensel boyutlara ulaştıracak yeni yaklaşımların ve atılımların gerçekleştirilemediği belirtilmiştir (D.P.T., 1979, s.150).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânında demokrasinin kesintiye uğradığı ve anayasa ile tanınan bir takım özgürlüklerin belli dönemlerde kısıtlandığı ve kitapların politik görüş farklılıklarından dolayı yasaklanarak toplatıldığı döneme gönderme yapılmaktadır. Bu durumun kültürel gelişmeyi ve çağdaşlaşmayı sınırlayan bir ortam yarattığının farkında olarak, kültürün kaynağı olan düşüncenin demokratik olmayan ortamlarda kendisini özgürce ifade edemediği ve baskı altında tutulduğu dönemlerde kültürel kalkınmanın da kesintiye uğradığı Plânda da vurgulanmıştır.. Bu anlamda kalkınma Plânları ne kadar detaylı ve kapsayıcı yapılırsa yapılsın düşünce ve ifade etme özgürlüğünün olmadığı ortamlarda, demokratik sosyal hukuk kurallarının işlemediği durumlarda her türlü kalkınmanın kesintiye uğrayacağı açıktır.

V.7. UYGULAMALARIN KÜTÜPHANELERE VE KÜTÜPHANECİLİĞE YANSIMALARI

V.7.1. Yasal Altyapı

1961 Anayasasında kütüphanelerle doğrudan ilişkili kabul edebileceğimiz çeşitli maddeler bulunmaktadır. Bunlar arasında; Düşünce Özgürlüğü ile ilgili 20. Maddede yer alan *“Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlarını söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir.”* ifadesi ile Bilim ve Sanat özgürlüğünün dile getirildiği 21. Maddedeki *“Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme, öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir”* ifadesin yanı sıra basın ve yayımla ilgili hükümler altında yer alan bazı hükümler dışında *“Kitap ve broşür yayımı izne bağlı tutulamaz; sansür edilemez.”* ifadesinin yer aldığı 24. Maddeler yer almaktadır (T.C. Anayasası, 1961). Her bir maddenin bilgiye ulaşma ve bilgiyi yaymaya yönelik hakların kullanımında herhangi bir kısıtlamanı söz konusu olamayacağını vurgulaması bu dönemde uygulanması plânlanan kültür ve kütüphane politikaları açısından belirleyici unsurlar olmaktadır.

Öz (1997, s.187), 1946 yılında üniversitelerin; 1961 Anayasası ile Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun basın ve yayın organlarına getirilen özgürlükler dahilinde özerkleştirilmesine dikkati çekmekte ve toplumun gelişmesine aracı kütüphanelerin, düşünce, araştırma ve okuma özgürlüğü kapsamında özerkleştirilmemesini ilerleyen dönemlerde kütüphanelerin değişen politik iradelerin etkisinde yeterince gelişmemeleri ile ilişkilendirmiştir. Gerçekten de Anayasanın 121. Maddesinde Radyo Televizyon idaresine kültür ve eğitime yardımcılık görevinin gerektirdiği yetkilerin verildiği belirtilmekte; ancak Devlet eliyle kurulabileceği ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenleneceği vurgulanmıştır. Kanun, yönetim ve denetimde ve yönetim organlarının kuruluşundan tarafsızlık ilkesini bozacak hükümler koyulamayacağı yasayla güvence altına alınmıştır. Aynı şekilde Anayasanın 120. Maddesinde üniversitelerin özerkliğe sahip kamu tüzel kişileri olduğu belirtilerek, Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler ifadesine yer verilmiştir. Her iki kurum için de bilginin sağlanması ve üretilmesi aşamasında tarafsızlık ilkesine bağlı özgür bir ortamın yaratılması gerektiği vurgulanmış, buna rağmen bu kurumların işlevlerini yerine getirmelerine yardımcı en önemli paydaşlarından biri olan kütüphaneler bu çerçevede ele alınmamışlardır. 1971 yılında 1488 sayılı kanunla Anayasa'da yapılan değişiklik sonucunda Türkiye Radyo

Televizyon Kurumunun özerkliği kaldırılmıştır. Bu gelişme ile hedeflenen demokratik ortamdaki uzaklaşmış, yanlış politikaların sonucu olan gelişmelerin çözümünde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması bir çözüm yolu gibi görülmüştür. 1970'li yıllardan itibaren böyle bir sürece girilmesi halk kütüphanelerinin gelişimlerinde engeller yaratmıştır.

1961 Anayasası birçok maddesi ile devlete yeni görev ve sorumluluklar yüklemiştir. Uzunca bir süredir bunlardan biri olan ulusal eğitim ve öğrenim ihtiyaçlarının sağlanması görevine yeni anayasanın 50. Maddesi ile *“Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtların korunmasını sağlar”* görevi eklenmiştir. Bu ve buna benzer birçok madde ile yeni devlet teşkilâtında merkeziyetçi devlet yapısı güçlendirilmiştir. Örneğin, 21. Maddede *eğitim ve öğretimin devletin gözetimi altında serbest olduğu* vurgulanmıştır (T.C. Anayasası, 1961). Bu yönüyle 1961 Anayasası getirdiği tüm demokratik hak ve özgürlükleri devlet güvencesi altına alarak söz konusu haklar üzerinde yüklendiği gözetim misyonu ile beraber bir bakıma denetim de kurmaktadır. Bu tür bir merkeziyetçi yapılanma o dönemde sıkça değişen hükümetlerin farklı politikalarının kütüphanelere olumsuz yansımalarına neden olmuştur.

Türk kütüphaneciliğinin çözüm bekleyen sorunlarına ancak sağlam ve derin mesleki bilgi ve genel kültüre sahip uzman kütüphaneciler kadrosu ile çıkış yolu bulunabileceği her fırsatta belirtilmiştir. Bununla birlikte 1952 yılında başlatılan üniversite düzeyindeki kütüphanecilik eğitime rağmen mezunların yarısından fazlasının başka alanlarda çalışmaları ve kütüphanelerde istihdam edilen yetişmiş kütüphaneci sayısının azlığı bizi bu hedeften uzaklaştırmıştır. Bunun nedenlerinin başında halk kütüphanelerinde görev yapmak üzere atanan eğitilmiş kütüphaneci sayısının azlığı gelmektedir. Kütüphanecilerin kamu görevlisi statüsü kazanmaları 1965 yılında çıkarılan 657 sayılı *Devlet Memurları Kanunu* aracılığıyla olmuştur. Kütüphaneciler, bu yasa kapsamında genel idare hizmetleri sınıfında çalışmaktadırlar. 657 sayılı *Devlet Memurları Kanunu*'nun 36. Maddesinde *“yönetim, icra, büro ve benzeri hizmetleri gören ve bu kanunla tespit edilen diğer sınıflara girmeyen memurlar Genel İdare Hizmetleri sınıfını teşkil eder”* denmektedir. Bu madde hem uzmanlık gerektirmeyen mesleklere yönelik olduğu için kütüphaneciler açısından prestij kaybına yol açmakta hem de farklı alanlarda eğitim görmüş kişilerin kütüphanecilik yapmasına olanak tanımaktadır. Genel İdare Hizmetleri sınıfında yer alan personelin yan ödemeler ve tazminatlarından en az yararlanan kesim olması aynı zamanda bu yasa kapsamında çalışan kütüphanecilerin

aylık gelirlerine de olumsuz olarak yansımaktadır (Çelik, 2001, ss.57, 120). Bir başka deyişle kamu görevlisi statüsü kazanmalarına rağmen kütüphaneciler uzmanlık gerektirmeyen işler kapsamında istihdam edilmişlerdir.

Kültür Bakanlığı Kitap ve Süreli Yayınları Seçme Yönetmeliği yayınlandıktan kısa bir süre sonra değişikliğe uğramış ve bu değişiklik ışığında satın alınacak ve abone olunacak materyallerin seçiminde göz önünde bulundurulacak ilkeler şu şekilde belirlenmiştir (19 Mart 1975 Gün..., 1975, s.14):

- a) Milletimizin bütün fertlerini Atatürk devrimlerine ve Anayasa'nın başlangıcında belirtilmiş bulunan Türk Milliyetçiliğine bağlı, kaderde, tasada, kıvançta ortak bölünmez bir bütün halinde bilinçlendiren,
- b) Milli kültürümüzün temel eserlerinin bugünkü nesillere tanıtılmasına yardımcı olan,
- c) Halkımızı milli şuur ve ülküler altında toplayan,
- d) Milli bütünlüğümüzü bozucu çarpık ideolojilerin gizli açık propagandasını yapmayan,
- e) Rejimimiz aleyhinde telkinler ihtiva etmeyen,
- f) Milli ahlak ve terbiye kurallarına ve geleneklerimize, müşterek duygu ve düşüncelerimize aykırı olmayan,
- g) Ticari amacı ön plânda tutmayan, sömürücü bir yol izlemeyen eserler.

Materyallerin seçimi için belirlenen ilkelerin yoruma açık oluşu beraberinde tutarsızlığı da getirmekte böylece her görüşün kendi çıkarları doğrultusunda bu ilkeleri kullanabileceği bir durum yaratmaktadır. 1978 yılındaki yeni bir yönetmelik değişikliği Kitap ve Süreli Yayınlar Seçme Kurulu'na Ankara ve Hacettepe Üniversitelerinden birer üyenin kabul edilmesiyle kütüphaneciler de *Kültür Bakanlığı Kitap ve Süreli Yayınları Seçme Yönetmeliği'nin* uygulanmasına katkıda bulunmaya başlamışlardır. Yönetmelikte yer alan bir diğer değişiklik milli kültürümüzün tanıtılmasına ve geliştirilmesine yönelik maddenin kaldırılması olmuştur. Bu açıklamayla birlikte kütüphane materyallerin seçiminde göz önünde bulundurulacak ilkeler azaltılarak sadeleştirilmiştir. Yönetmelik değişikliğinde, materyal seçimlerinde dengeli bir yaklaşıma sahip olunması gerektiği vurgulanmış, satın alınacak yayınlarda izlenecek işlemlerle ilgili açıklamalara da yer verilmiştir. Bununla birlikte bu değişiklik bir kez daha ideolojik düşüncelerin kelimelerde şekil bulduğu bir değişiklik olmuştur. Yönetmelikte, bir önceki yönetmelik değişikliğinde yerine tercih edilen kelimeler tekrar kullanılmıştır.

Yeni ilkelere göre sağlanacak materyallerin özellikleri Yönetmelikte şu şekilde sıralanmaktadır (Kültür Bakanlığı Kitap, ...,1978, s.8):

- a) Türk toplumunun bilgi, görgü, kültür ve sanat beğenisini geliştirici; örgün ve yaygın eğitimi destekleyen ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmamıza katkıda bulunan,
- b) Çağdaş uygarlığın akılcı ve yaratıcı, bilimsel görüşünü yansıtan,
- c) Ahlak kurallarına ters düşmeyen yayınlar.

Bununla birlikte 1976 yılında kabul edilen Kültür Yüksek Kurulu Yönetmeliği gereğince oluşturulan Kültür Yüksek Kurulu'nun görevleri halk kütüphanelerinin temel sorunlarına çözüm getirebilecek nitelikte hazırlanmıştır. Buna göre Kültür Yüksek Kurulu'nu görevleri şu şekilde sıralanmaktadır (Kültür Yüksek Kurulu..., 1993, s.A-119):

- a) Ulusal kültür politikasının oluşturulması ve geliştirilmesi,
- b) Çözüm bekleyen sorunlarla ilgili görüş belirtilmesi,
- c) Toplumun her kesiminin kültürel etkinliklere özendirilmesi ve bu amaçla yapılacak çalışmaların desteklenmesi,
- d) Kültür Bakanlığına ya da başka kamu kuruluşlarına bağlı kültür kurumlarının geliştirilmesi ve yeniden örgütlenmesi için gereken çalışmaların yapılması,
- e) Kültürel yaşamın özerklik içinde örgütlenmesini sağlamak ve bunun için gereken kanun, tüzük, yönetmelik gibi tasarıların hazırlanmasının sağlanması.

Bu dönemde yayınlanan en son yönetmelik olan *Kütüphaneler Genel Müdürlüğü Uzman Personel Yönetmeliği*, kütüphanelerle halk arasında köprü konumundaki personelin toplum içindeki konumunu, çalışma koşullarını belirlenmesi bakımından önem taşımaktadır. Özellikle yönetmelikte yer alan ve Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nde çalışacak uzman personelin, kütüphanecilik eğitimi, sistem analizi, bilgisayar programlaması, Plânlama, mimarlık, iç dekorasyon ve benzeri teknik alanlarda eğitim almış kişilerden oluşması öngörülmüş ve buna göre uzmanlık sınavlarının kuralları belirlenmiştir (Kütüphaneler Genel...,1993, A-123). Bununla birlikte merkeziyetçi bir yönetim şeklinin benimsendiği halk kütüphaneleri için yönetici kademesinde bulunacak kişilere kütüphanecilik eğitimi almanın şart koşulmadığı düşünüldüğünde bu yönetmeliğin uygulamada bir takım çelişkileri de beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür.

Kütüphanelerle dolaylı olarak ilgili olduğunu düşündüğümüz *Halk Eğitim Merkezi Yönetmeliği*nde halkın, mevcut kütüphanelerden daha geniş oranda faydalanmalarını sağlayacak çalışmalara özendirmek ve okuma salonları açmak bulunmaktadır. Aynı yönetmeliğin bir başka maddesinde Halk Eğitim Merkezlerinde açılacak birimleri arasında kitaplıklar da yer almaktadır. Bu yönetmeliklerle Halka yönelik kütüphaneler kurulması işi Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı iki ayrı genel müdürlüğe bırakılmaktadır. Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü ve Kütüphaneler Genel Müdürlüğü tarafından aynı işin yürütülecek olması çok başlılığa ve dolayısıyla kurumlar arası koordinasyonsuzluğa neden olmuştur. Böyle bir uygulama kütüphane hizmetlerinde standartlaşmayı da engelleyici niteliktedir (Çapar, 1981, s.32).

1961-1980 yılları arasında görev yapan hükümetlerin programlarında kültür ve kütüphane politikalarını ele alışlarındaki ortak nokta kütüphanelerle ilgili girişimlerde bakış açısının farkındalıktan eylem aşamasına geçirememiş olmalarıdır. Bu programlarda halk kütüphanelerine doğrudan yer verilmemiş olsa da halk kütüphanesi gereksinimini artıracak çeşitli faaliyetlerden söz edilmiştir. İlk on yıllık süreç içinde değerlendirilen hükümet programlarının ortak noktası kültür politikaları ve kütüphane konularına yer vermemiş olmalarıdır. Bununla birlikte her yeni hükümet programıyla birlikte ulusal eğitimde çözülmesi gereken sorunların çoğaldığı da gözlenmektedir. Eğitim politikalarının oluşturulamaması, okur-yazar oranının artırılmaması, öğretmen ihtiyaçlarının karşılanmaması bu sorunlar arasında yer almıştır. Bütün bu sorunlar arasında ulusal kalkınma içindeki önemi anlaşılamayan kütüphaneler hükümet programlarında göz ardı edilmişlerdir. 1970 yılını izleyen dönemde kültür işlerinden sorumlu yeni bir Bakanlığın açılmasıyla kültür politikaları, kütüphaneler ve kütüphanecilik adına yeni gelişmeler yaşanacaktır. İzleyen hükümet programları arasında III. Süleyman Demirel Hükümeti programıyla kütüphanelerin de içinde örgütleneceği Kültür Bakanlığı'nı kurma düşüncesi bu ortaya atılmıştır. Ulusal kalkınmada en az ekonomi alanında yapılacak yatırımlar kadar sosyal ve kültürel alanlarda yapılacak yatırımların da değerli olduğunun vurgulandığı bu program, halk kütüphanelerinin toplumsal ve kültürel gelişmedeki yerinin anlaşılması ve bu bağlamda ele alınması bakımından büyük önem taşımaktadır (Kültür Bakanlığı, 1990, s130; Hükümetler ve..., 1988a, ss.183-184). IV. Süleyman Demirel Hükümeti halk eğitim çalışmalarına önem vereceğini belirtirken de halk kütüphanelerini doğrudan ilgilendiren bir konuya vurgu yapmaktadır. (Kültür Bakanlığı, 1990, s.163 ; Hükümetler ve..., 1988a, ss.324-326). Bu konuda hükümet programlarında ilk kez bu kadar açık ve net

bir hedef konmuş olması içinde kütüphane kelimesine yer verilmiyor olsa bile doğrudan kütüphaneleri işaret etmesi bakımından olumlu karşılanmaktadır.

Hükümet programlarının aksine bu dönemde hazırlanan siyasi parti programlarının bazılarında kütüphaneler oldukça çeşitli açılardan ele alınmışlardır. Bunlar arasında 1966 yılında kabul edilen Adalet Partisi programında eğitimin sadece okul çağında değil bütün hayat boyu devam eden bir faaliyet olduğu belirtilmiş, kütüphane, müze, tiyatro, gibi eğitim, kültür ve sanat faaliyetleriyle beraber ele alınmayan bir eğitim politikasının eksik kalacağı vurgulanmıştır. Okulla birlikte diğer eğitim kurumlarının birbirini tamamlayacak şekilde faaliyet göstermeleri gerektiği ve okul açmak kadar okulun içinde yer aldığı çevreyi vermek istediğimiz eğitim için uygun bir ortam haline getirmek için gerekli önlemlerin alınacağı belirtilmiştir. Programda kültür kelimesine birçok kez yer verilmiş olmasıyla birlikte, bu kavramın kullanımında genellikle sanatsal ve kültürel faaliyetler kapsamında müzik, tiyatro, sinema vb. etkinlikler kast edilmiştir. Kütüphaneler, kültür politikası içinde değil eğitim politikası içinde eğitime destek olarak düşünülmüştür. Bununla birlikte halk eğitimi ve yaygın eğitim konularında kütüphanelere yer verilmesi önemlidir.

29 Kasım 1976 tarihli Cumhuriyet Halk Partisi programı kültür konusuna ayrı bir başlık altında yer vermiş ve uygulamayı planladığı kültür politikasının kapsamını açıklamıştır. Bu yönü ile diğer parti programlarından ayrılan Cumhuriyet Halk Partisi yaratmak istediği kültürel ortam için yapacakları işler arasında tüm yurtda kütüphanelerin artırılması, öğrencilerin kütüphanelerden daha çok ve etkin biçimde ve sadece okumak için değil inceleme ve araştırma için de yararlanmaya özendirilmesi, gezici kütüphanelerin ve ödünç kitap verme hizmetlerinin geliştirilmesi gibi konulara yer vererek kütüphanelerin ulusal eğitim politikasının yanı sıra kültür politikası içinde yer verdiğini gösteren tek partidir.

V.7. 2. Kütüphanelerin Yaygınlaşması

Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün kurulması bu dönemin önemli gelişmeler arasındadır. Kültür Bakanlığı'nın kurulmasıyla bu Bakanlığa bağlanan Genel Müdürlüğün gelişim süreci çeşitli aşamalara sahne olmuştur. Cumhuriyet döneminde Maarif Kütüphanesi, Halk kütüphanesi, Umumi kütüphane, Memleket kütüphanesi, Gazi kütüphanesi, Şehir kütüphanesi, Vatan kütüphanesi, Halk Kitapsarayı, Halk kitaplığı gibi farklı adlar taşıyan ve Maarif Vekâleti Kütüphaneler Müdürlüğü'ne bağlı

olan kütüphaneler 1960 yılında kurulan Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne bağlanmış ve adları halk kütüphaneleri olmuştur. Kütüphaneler Genel Müdürlüğü 1971 yılında kurulan Kültür Bakanlığı'na bağlanmıştır. Kültür Bakanlığı'nın aynı yıl Kültür Müsteşarlığı'na dönüştürülmesiyle Başbakanlığa bağlanan Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Kültür Müsteşarlığı içinde yer almıştır. 1974 yılında Kültür Bakanlığı'nın tekrar hizmete geçmesiyle birlikte Bakanlığa bağlanan Müdürlüğün adı, 28.02.1982 gün ve 17610 sayılı "*Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esaslarının Yürürlüğe Konması*" hakkındaki 8-4334 sayılı karar ile Yayınlar Dairesi Başkanlığı ile birleşerek *Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü* olarak değiştirilmiştir (Can, 1998, s.57).

VII. Milli Eğitim Şûrasında kütüphaneler ve yayıncılıkla ilgili alınan kararlar Plânlı kalkınma döneminde uygulanmaya başlatılan politikalarla paralellik göstermektedir. Kütüphaneler başlığı altında yer alan "Halk Kütüphaneleri", "Okul Kütüphaneleri", "Personel Yetiştirme", "Kütüphanelerarası İşbirliği" ve "Derleme" konularında Koordinasyon Grubunca hazırlanan ve Kütüphaneler Komitesi Raporu adıyla yayınlanarak Millî Eğitim Şûrasınca kabul edilen teklifler uygun görülmüştür. Bu konularla ilgili ilerleyen dönemde yapılacak çalışmaların Kütüphaneler Genel Müdürlüğüne yürütüleceği belirtilmiştir (M.E.B., 1962). Koordinasyon Grubu, Millî Kütüphanenin idari bakımdan Kütüphaneler Genel Müdürlüğüne bağlı bir Müdürlük olarak hizmet görmesinin faydalı olacağı görüşüne vardığı hâlde, Millî Eğitim Şûrası Millî Kütüphanenin doğrudan doğruya Bakanlığa bağlı, ilmi ve idari bakımdan özerkliği ve tüzel kişiliği haiz bir Müdürlük olarak hizmet görmesinin faydalı olacağını kabul etmiştir (Eriş, 2006, ss.85-86).

Kütüphaneler Komitesi Raporu, kütüphanelerle ilgili uzun vadeli Plân ve programlara yer vermesi ve kütüphanelerle ilgili oldukça kapsamlı hazırlanmış bir program olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Raporda ele alınan program ve ilkeler şu şekilde sıralanmaktadır (M.E.B., 1961, s.7):

- a) Milli Kütüphane Kanunu'nun değiştirilmesiyle ilgili ikinci ek kanun tasarısı,
- b) Bir Plân ve program kanunu olarak üç bölüm, bir ortak hükümler, ve geçici maddelerden oluşan Kütüphaneler Kanun tasarısı,
- c) Basma, Yazı ve Resimleri Derleme Kanununun değiştirildiği Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu tasarısı,

- d) Okul kütüphaneleri yönetmeliğinde değişiklik öngören yönetmelik tasarısı hazırlanmış, incelenmiş ve sunulmuştur,
- e) Milli Kütüphane geliştirme programı,
- f) Halk kütüphanelerini kurma, geliştirme ve umumi kütüphaneleri yeni ilkelere göre düzenleme programı,
- g) Kütüphanelerimize personel yetiştirme ilkeleri,
- h) Türkiye kütüphanelerinin bütün faaliyetlerinin bir işbirliği sistemi içinde düzenleme ilkeleri,
- i) Üniversite kütüphanelerinin mevcut durumlarının değerlendirilmesi.

Kütüphaneleri Komitesi Raporu'nun bir diğer önemli özelliği Türkiye Cumhuriyetinin ilk *Kütüphaneler Kanunu Tasarısı*'nin bu raporla oluşturulmasıdır. Raporda, Halk Kütüphaneleri, İstanbul Devlet Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi ele alınarak kütüphaneleri ortaya çıkararak unsurlar detaylıca işlenmiştir. Bu tasarıyla umumi kütüphanelerin halk kütüphanelerine dönüştürülmesi ve bölge, ilçe ve il kütüphaneleri olarak derecelendirilmeleri önerilmiştir. Bu bağlamda kurulacak kütüphanelerin görevleri, personel ve bina ihtiyaçları belirtilmiştir (M.E.B., 1961, ss.30-35). Oluşturulacak il ve ilçe halk kütüphanelerinin özel idareler ve belediyeler tarafından yardımların sağlanması, halkın ve çeşitli kurulların da buna teşvik edilmesi istenmiştir (M.E.B., 1961, s.27). Aynı zamanda bu raporda, 1950 yılından sonra bağımsız olarak gelişmeye başlayan çocuk kütüphanelerinin halk kütüphaneleri ile birleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Milli Eğitim..., 1961, s.31). Raporda Okul Kütüphaneleri Yönetmeliğine de yer verilmiştir. Bu yönetmelikteki dikkat çekici noktalardan birisi de okul kütüphanelerinin ayniyat talimatnamesi hükümlerine bağlı olmadıklarının belirtilmesidir. Okul kütüphanelerinin görevleri arasında eğitsel ve kültürel faaliyetlerin de girmesi kütüphanelerin gelenekse imajlarındaki değişikliğe yorulabilir. Ankara Üniversitesinde kütüphanelerde görev yapacak eğimli ve nitelikli kütüphanecilerin yetiştirilmesi için kurulan Kütüphanecilik Enstitüsü'yle aynı görevi yerine getirecek bir kürsünün de İstanbul Üniversitesinde kurulması Raporda yer alan önerilerden bir diğeridir. Kütüphanelerarası işbirliğinin geliştirilmesi Raporda üzerinde önemle durulan konular arasındadır. İdari hizmetlerde kütüphaneler arasında personel değişimini kapsayan; teknik hizmetlerde kütüphanelerin satın alma ve bağış işlemlerinin yanı sıra kataloglama ve tasnif işlemlerinde ortaklaşa hareket etmeyi sağlayan, toplu kataloglar hazırlayarak bu işbirliklerini destekleyen; okuyucu hizmetlerinde kütüphaneler arası

ödünç verme gibi hizmetlerden yararlanılarak kütüphane hizmetlerinde verimliliği sağlayan bir dizi önlem ve öneri paketi hazırlanmıştır (M.E.B., 1961, ss.54-60).

IX. Milli Kültür Şurasında geniş yer ayrılan Milli Eğitim Temel Kanunu'nda kütüphanelere vurgu yapan çeşitli ilkelerin benimsediği görülmektedir. Bunlardan ilki, eğitimin sürekliliği ile ilgili bölümün altında yer verilen maddede *“fertilin genel ve mesleki eğitimlerinin hayat boyunca devam etmesi esastır”* denmektedir. Devamında, gençlerin eğitimi yanında, hayata ve iş alanlarına uyum sağlamlarına yardımcı olmak üzere yetişkinlerin sürekli eğitimlerini sağlamak için gerekli önlemleri almanın milli eğitimin görevi olduğu vurgulanmıştır. Bu madde ile eğitimin yaşam boyu devam ettiğine dikkati çekilmiş ve bu süreçte yetişkin eğitiminin önemi vurgulanmıştır. Yetişkinlerin yaşam boyu eğitimlerinde öne çıkan eğitim kurumları kütüphanelerdir. Bu görüş Türk Eğitim Sisteminin Genel Yapısı ve Programları başlığı altındaki ikinci bölümde Türk Milli Eğitim Sisteminin örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki bölümden kurulu olduğu belirtilerek desteklenmiştir. Şurada belirlenen temel ilkelerden bir diğeri *Bilimsellik* ilkesi olmuştur. Bu ilke kapsamında *“her derece ve türdeki ders programları ve eğitim metotlarıyla ders araçları ve gereçleri, bilimsel ve teknolojik esaslara ve yeniliklere, çevre ve ülke ihtiyaçlarına göre sürekli geliştirilir”* denmektedir. Eğitimde verimliliğin artırılması ve sürekli olarak gelişme ve yenileşmenin sağlanmasının bilimsel araştırma ve değerlendirmelere dayandırıldığı bu ilkenin gerçekleşmesindeki ön koşullardan birisi de koleksiyonunda her türlü bakış açısından kaynaklara yer veren ve bu kaynaklara erişimin kısıtlanmadığı kütüphanelerdir. Bilimsel araştırmalarda tarafsızlık ilkesine dayalı birden fazla görüşe başvurarak değerlendirme yapmak esastır. Bu noktada ulusal eğitim sistemi içinde kütüphanelerin geliştirilmesi araştırmaların bilimselliği için son derece önemlidir. Zaten aynı maddenin devamında bu görüş desteklenerek *“bilgi ve teknoloji üretmek ve kültürümüzü geliştirmekle görevli eğitim kurumları, gereğince donatılıp güçlendirilir, bu yöndeki çalışmalar maddi ve manevi bakımdan teşvik edilir ve desteklenir”* denmektedir. Şurada belirlenen *Plânlama* ilkesi kapsamında ise, eğitim kurumlarında görev alacak işgücü konusuna değinilmiştir. Bu kapsamda *“Mesleklerin kademeleri ve her kademenin unvan, yetki ve sorumlulukları kanunla tespit edilir ve her derece ve türdeki örgün ve yaygın mesleki eğitim kurumlarının kuruluş ve programları bu kademelere uygun olarak düzenlenir”* ilkesi benimsenmiştir. Bu ilke ile eğitim kurumlarında görev yapacak nitelikli işgücünün istihdamı hedefleniyor ise, bu bağlamda eğitim kurumlarında oluşturulacak kütüphanelerde eğitimi kütüphanecilerin istihdam edilmesi gerektiği sonucu

çıkarılmaktadır. Öyle ki maddenin devamında *“eğitim kurumlarının yer, personel, bina, tesis ve ekleri, donatım, araç, gereç ve kapasiteleri ile ilgili standartları önceden tespit edilir ve kurumların bu standartlara göre kurulması sağlanır”* ilkesi benimsenmektedir (M.E.B., 1974).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânının hazırlandığı dönemde ileri teknoloji kullanımı ile araştırma ve teknik bilgi seviyesinin yükseltilmesi vurgulanmış olsa da eğitim politikası, teknoloji transferi ve araştırma-geliştirme faaliyetlerinin uygulamaya geçirilmesiyle ilgili olarak plânlı bir politikanın düzenlenebildiğini söylemek mümkün değildir. Plân hazırlanırken mevcut durumu yansıtması için toplanan veriler oldukça yetersiz kalmış bu nedenle Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında kullanılan ifadeler oldukça genel olmuştur. Buna bağlı olarak hedeflerin de oldukça genel belirlendiği Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı ile yapılacak işlerin ve bu işlere ayrılacak zamanın daha detaylı ele alınması amacıyla yıllık programlar ve icra plânları hazırlanmıştır. Halk kütüphanelerinin çok genel olarak ele alındığı bu programlarda kütüphanelerin toplumun her kesiminde yaygınlaştırılacağı ve gereksinimlerin toplumsal kalkınma çalışmalarının bir parçası olarak ele alınacağı belirtilmiştir. Birinci plân döneminde ülkemizde bilimsel ve teknolojik araştırma yapacak, teknolojik gelişmeler konusunda politikalar üretebilecek bir kuruluşun yokluğu ve kurulmasının gerekliliği bu dönemde kavranmış ve 1963 yılında Başbakanlığa bağlı olarak Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) kurulmuştur. Birinci plân döneminin bilimsel ve teknolojik alandaki en önemli ve tek başarısının TÜBİTAK'ın kuruluşu olduğunu söylemek mümkündür. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında kültür faaliyetlerinin ana amacı genel olarak Türk kültür varlığını korumak, geliştirmek ve daha geniş bir çevreye tanıtmak olmuş, ve çeşitli alanlardaki çabaların bu amaca yöneltilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kütüphaneler alanında yürütülecek Plân ve programlar da bu çabalardan birisidir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda kültür ve sanat faaliyetlerinin temel amacı; Türk kültür ve sanat varlıklarını korumak, geliştirmek daha geniş bir çerçeveye tanıtmak olmuş, çeşitli alanlardaki çabaların bu amaca yöneltilmesi gereği belirtilmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda kültür ve sanat yapıtlarının yaratılmasını sağlayacak bir ortamın hazırlanması, ulusal kültür ve sanat değerlerinin yurt içinde ve yurt dışında tanıtılması, klasik ve çağdaş kültür değerlerinin Türk toplumuna aktarılması amaçlanmış ancak bu amaca ulaştırılamamıştır. Her iki kalkınma Plânında da hedeflere ulaşmak amacıyla kurumsal ve hukuksal önlemler öngörülmüş olmasına

rağmen kültürel kalkınmanın sosyal ve ekonomik kalkınmadan yarı ele alınmış olması başarıya ulaşılammıştır. Bununla birlikte toplumsal gelişmenin etkisinin yanı sıra Plânlı dönemde başlatılan önlem ve ayrılan kaynakların çeşitli kültür araçlarının gelişmesinde büyük katkısı olmuştur.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında eğitim ve eğitimin ayrılmaz parçası kütüphaneler ulusal kalkınmanın temeli kabul edilmektedir. Bu nedenle kütüphane harcamaları eğitimle ilgili diğer harcamalar ile birlikte düşünüldüğü belirtilmektedir. Plânın Araştırma ile ilgili bölümünde yurtiçinde ve yurtdışında temel bilimsel yayınların kolaylıkla ve çok sayıda bulunabileceği kütüphanelerin kurulacağı belirtilmiştir (D.P.T.,1963, s.452, 467).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında kütüphanelere *Kültür Faaliyetleri* başlığı altında yer verilmiştir. Toplumun yaşam düzeninin geliştirilmesinde ve yaratıcı gücünün artırılmasında kültürel faaliyetlerin son derece önemli olduğu vurgulanmıştır. Türk kültürünü geniş kitlelere yönelterek geliştirmek için Türk kültür eserlerini sayı ve nitelik bakımından daha üstün bir seviyeye ulaştırmak hedeflenmiş ve bu bağlamda yapılan durum saptamasına göre 1963 yılında 7 milyonu okul kitabı olmak üzere 11 milyon kitap basıldığı belirtilmiştir. Plânda, okuma alanında ortaya çıkan sorunlar arasında kütüphanelerin yetersizliği gündeme gelmiştir. Buna göre 1966 yılında Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak hizmet veren halk kütüphanesi sayısının 208 olduğu ve bunun yanı sıra 179 çocuk kütüphanesi, 38 gezici kütüphane ve 160 evlere ödünç kitap verme servisi bulunduğu ve okuyucu sayılarındaki artışlar dile getirilmiştir. Kütüphane binalarının birçok açıdan yetersiz olduğunun dile getirildiği Plânda, kentleşmenin giderek arttığı merkezlerde kütüphanelerin bulunmaması, halk eğitimi ve kütüphanecilik faaliyetleri arasında işbirliği olmaması, kütüphanecilik alanındaki orta düzey işgücü sıkıntısı, o dönem için belirlenen sorunlar arasında yer almıştır. Bunun yanı sıra Plânda, çeşitli kuruluşların kütüphaneleri ve üniversite kütüphanelerinin araştırma faaliyetleri destekler nitelikte olmadığı belirtilmiş özellikle üniversite kütüphanelerinin yetersiz koşullarıyla araştırma çalışmalarını engelleyici bir unsur oluşturduğu üzerinde durulmuştur. Devlet arşiv sistemiyle ilgili olarak arşivleri düzenleyecek uzman personelin yetişmesi, eski belgelerin doğru okunmasını sağlayacak bir program oluşturulması gerekliliği ifade edilmiştir. Arşiv sisteminin yeniden düzenlenmesi gerektiğinin belirtildiği Plânda arşivleri düzenlemenin, ortak bir komisyon tarafından yapılacağı, mevzuat düzenlemesine gidileceği ve çalışmaların mali kaynaklarla destekleneceği vurgulanmıştır. Kütüphanelerle ilgili olarak sıralanan

sorunlara çözüm olması amacıyla kültür politikaları içinde uygulanmak üzere; nitelikli kitap yayınının teşvik edilmesi, yeni kütüphane binalarının yapılması ve niteliklerinin artırılması, Halk Eğitimi ve Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün faaliyetleri arasında işbirliğinin sağlanması, ödünç verme servislerinin, geçici kitaplıkların ve gezici kütüphanelerin artırılması, kütüphanecilik alanında insan gücünün yetiştirilmesi konuları gündeme getirilmiştir (D.P.T., 1968, ss.187-189). *Kültür Faaliyetleri* başlığı altında değerlendirilen kütüphaneler halk eğitimi konusu ile birlikte ele alınmıştır. Ulusal kültürün korunmasında ve yaşatılmasında toplumsal merkezler olarak görülen kütüphaneler kültürel kalkınmanın önemli kurumları arasında değerlendirilmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında kültür bir önceki Plâna oranla daha geniş kapsamda ele alınmış, ilk Plândaki amaçlara ek olarak kültür eserlerinin yaratılmasını sağlayacak bir ortamın da hazırlanması, Türk kültür değerlerinin yurt içinde ve yurt dışında tanıtılması, klasik ve çağdaş kültür değerlerinin Türk toplumuna aktarılması amaçlanmıştır. Bu amaçta kütüphanelerin kültür taşıyıcısı ve aktarıcısı misyonları Plânda açıkça vurgulanmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'na göre ülkemizdeki okuryazar oranının 1970 yılı verilerine göre nüfusumuzun %55'ini kapsadığı belirtilmektedir. Çakın (1973a, s.65), bu oran belirlenirken kişinin okuma alışkanlığına sahip olması yönünden değil ilkökul öğrenimi görmüş olması dikkate alınarak belirlendiğini belirtmekte, değerlendirme ölçütünün değişmesi halinde bu oranda da büyük ölçüde değişiklik olacağını vurgulamıştır. Dönem itibarıyla ilkökul öğrenimini tamamlayanların %48'inin bir üst dereceden öğrenimlerine devam ettiği dikkate alındığında orta öğrenimlerine ekonomik nedenlerle devam edemeyenlerin ileride istihdam edildikleri işlerde yararlı olabilmelerinin, bu kişilere okuma alışkanlığının kazandırılması sayesinde bir başka deyişle kütüphanelerin ulusal eğitim ve sosyo-ekonomik kalkınma içinde düşünülmesi ile mümkün olacağını belirtmiştir.

1960 yılında düzenlenen Yedinci Milli Eğitim Şurasını izleyen Plânlı kalkınma döneminin eğitim alanında yarattığı etkilere bakıldığında %2,7 oranındaki nüfus artışının orta ve yüksek öğretim alanlarında sınıf, bina, öğretmen vd. ihtiyaçları artırmış, buna karşın eğitim harcamalarının ulusal gelire oranı 1955 yılından 1965 yılına kadar %2,50'den %4,37'ye yükselmiştir. Eğitim sektörünün tüm alanlarında gözlenen bu eksiklikler yetkilileri, sorunun niteliğine yönelik çözüm yolları geliştirmek yerine niceliksel önlemler alma yoluna itmiştir. Hızlı nüfus artışı karşısındaki yetersiz bütçe

olanaklarının kendisini eğitim kurumlarında kütüphanelerin göz ardı edilmesi şeklinde gösterdiği belirtilmekte ve kütüphane sorunlarının kalkınma Plânlarında eğitimin bir parçası olarak yeterince dile getirilmediği, toplumsal kalkınma içindeki rolünün eğitim kurumları içinde birer araç olarak görüldüğü ifade edilmektedir (Çakın, 1973a, s.68).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânında kütüphaneler konusuna *Kültür* başlığı altında *Kültürel Faaliyetler* alt başlığı kapsamında yer verilmiştir. Bu kapsamda yayınlanan kitap sayısındaki artışa rağmen nitelik yönünden gelişme olmadığına dikkat çekilmiş, Milli Kütüphane olması düşünülen binanın ön hazırlıklarının bittiği duyurulmuş ve halk ve çocuk kütüphaneleri hakkında istatistiksel bilgiler verilmiştir. Bu istatistiklere göre 1967 yılında hizmet veren 45 gezici kütüphane varken bu sayı 1970 yılında 52'ye çıkarılmıştır. Buna benzer artışlara rağmen halen 396 ilçede halk kütüphanesi, 430 ilçede çocuk kütüphanesi bulunmadığı belirtilmiştir. Tablo 3'de 1963-1970 yılları arasında halk ve çocuk kütüphanelerinin sayıları bu kütüphanelerin okuyucu sayılarıyla birlikte verilmiştir. Tablo 4'de 1970 yılında Kütüphaneler Genel Müdürlüğüne bağlı Halk ve Çocuk Kütüphanelerinin ve Hak Eğitim Genel Müdürlüklerine bağlı Halk eğitimi odalarının yerleşim merkezlerine göre dağılımlarına yer verilmektedir (D.P.T., 1973, s.783).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânında, Tablo 4'deki kütüphane dağılımlarına dayanarak kütüphane bulunmayan yerlerde gereksinimi karşılayacak programların düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Ancak bu programların kapsamında halk kütüphanelerine yer verilmemiştir. Türkiye'de yayınlanan özellikle plak ve filmlerin derlenmesinde ve telif haklarının korunmasında yeterli olmayan mevzuatın geliştirilmesi için bir çalışma yapılacağı ifade edilmiştir. Devlet arşivlerinin yeniden düzenlenmesi, korunması ve geliştirilmesi yönünde yapılan çalışmaların yetersiz kaldığı belirtilmiş, bu konuda İkinci Plânda yer verilen kararlar tekrarlanmış, aynı zamanda yazma eserlerin envanterlerinin çıkarılması ve değerli görülenlerin yeni harflerle yayınlanmasına, aynı zamanda tüm yazma eserlerin yıpranmaya karşı korunmasına, daha iyi saklanması ve ilgililerin hizmetine sunulması için bir merkezde toplanmasına karar verilmiştir. Özel ve kamu sektörlerinde yürütülecek kültürel faaliyetlerin eşgüdümlü politikalarla yürütüleceği ve bu doğrultuda personel yetiştirileceği, toplumun kültürel faaliyetlere katılması için belli merkezler açılacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda kültür tarihi ve değeri yüksek olan belgelerin yok olması önlenecek, bu belgeler bir sistem içinde tespit edilerek kullanıma hazır duruma getirilecektir. Milli Kütüphanenin ulusal bilgi birikim, bilgi akım ve

bibliyografik tanıtım merkezi olarak modern kütüphaneciliğin gereklerine uygun bir statüye kavuşması için olanaklar sağlanacak ve Milli Kütüphanenin katma bütçeli bir kuruluş biçiminde örgütlenmesi için gerekli çalışmalar yapılacaktır. Aynı zamanda Devlet Yayınları Dokümantasyon Merkezi, Milli Kütüphane bünyesinde geliştirilecektir (D.P.T., 1973, ss.786-788).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânında, kütüphanelere yönelik daha analitik değerlendirmeler yapılmış, bu sayede daha somut çözüm önerileri ve uygulama programları belirlenebilmiştir. Birinci ve İkinci Kalkınma Plânlarında kültür faaliyetleri konusunda amaçlanan gelişme ve yeniliklerin gerçekleştirilmesi amacıyla örgütsel, hukuki ve kurumsal önlemler sunulmuş, ancak kültürün toplumun sosyal ve ekonomik yapısından ayrı ele alınması öngörülen hedeflere ulaşılamamasında temel neden olmuştur. Üçüncü Plânda, kültürel gelişmenin hızının sosyal ve ekonomik gelişmeye ulaşmasını sağlamak amaçlanmış, bundan hareketle kültür araçlarının ve faaliyetlerinin özendirilmesi gereği vurgulanmıştır. Atatürk ilkeleri doğrultusunda belirlenecek Türkiye'nin kültür politikasında; ulusal kültürün sosyal ve ekonomik kalkınmada itici güç olacağı bir ortamın yaratılması için Devletin sahip olduğu maddi ve insan gücü kaynakların kullanılacağı bildirilmiştir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânında çocuk ve halk kütüphanelerinin sayısında ve bu kütüphanelerin koleksiyonlarındaki kitap sayılarının artışına rağmen kütüphanelerin yurt çapında dengeli dağılımları sağlanamadığı kaydedilmiştir. Milli Kütüphanenin, Üçüncü Plânda öngörüldüğü biçimde modern kütüphaneciliğin gereklerine uygun bir gelişme sağlayamadığı ve geleneksel yapısını korumaya devam ettiği belirtilmiştir. Bu durum okuyucuların Milli Kütüphanenin hizmetlerinden sınırlı ölçüde yararlanmalarına yol açmıştır. Ayrıca kütüphanelerde kültür ve sanat faaliyetlerinin yürütülmesi için gerekli yeni düzenlemeler gerçekleşmediği; kütüphanelere sağlanacak yayınların saptanması için çağdaş ölçütlerin geliştirilemediği belirtilmiştir (D.P.T., 1979, s.153).

Bu Plânda, kültür hizmetlerinin bölgeler arası dengesiz dağılımının giderilmesi ve kültürel faaliyetlere katılımı eşitlik ve toplumsallaşma sağlanması temel ilke olarak kabul edilmiştir. Kütüphanelerin toplumu okur-yazar yapma misyonlarından sıyrılarak okuma alışkanlığını kazandıran ve bunu yaygınlaştıran kurumlar olması gerektiği vurgulanmış, yerel yönetimlerin kütüphane hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması konusunda daha aktif rol almaları gerektiği belirtilmiştir. Uluslararası kültür çalışmalarında Türkiye'nin daha etkin bir rol alması ve ulusal kültürün tüm

dünyaya tanıtılması amacıyla uluslararası kültür politikası oluşturulması ve Anadolu ve Türk uygarlıklarına ilişkin yazma ve basma tüm belgelerin bir merkezde toplanması amacıyla "Ulus Kültür Arşivi" kurulması kararlaştırılmıştır (D.P.T., 1979, ss.285-286).

Plânlı dönemde geliştirilen politikaların uygulanmasındaki zorlukların başında ülkemizdeki farklı kütüphane türlerinin farklı kurumların sorumluluğu altında olması gelmektedir. Örneğin, okul kütüphaneleri hizmet ettikleri gruba göre üç ayrı Genel Müdürlüğe, Milli Kütüphane, Çocuk ve Halk kütüphaneleri Milli Eğitim Bakanlığı içinde ayrı Genel Müdürlüklere, Üniversite kütüphaneleri bağlı oldukları üniversite rektörlüklerinde, Özel kütüphaneler ise farklı organizasyonlara bağlıdırlar. Bu durum kütüphaneler arasında işbirliği ve dayanışmanın oluşumunda sorunlar yaratmaktadır (Çakın, 1973a, s.69).

Plânlamadan sorumlu kuruluşların kimler olduğu da bu noktada önem kazanmaktadır. Bu dönemde kütüphanelerin plânlaması Milli Eğitim Bakanlığı'nda olmasına rağmen Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün denetiminde ve diğer kuruluşların ortak görüşleri çerçevesinde oluşturulmalıdır. Kütüphanecilerin bu işle bizzat ilgilenmelerinin önemi dile getirilirken yapılacak Plânlamada; a) ulusal sosyo-ekonomik koşullardan, b) ulusal eğitim Plânlama ve uygulamalarından, c) istatistiklerden, d) bilimsel ve teknik yöntemlerden, e) kitap yayımından haberdar olmaları gerektiğini belirtmektedir. Çok yönlü bir farkındalığın kaçınılmaz olacağı kütüphane hizmetlerinin Plânlamasının sadece eğitimcilerin eline bırakılmasının O döneme kadar olduğu gibi kütüphaneleri eğitim ve öğretime yardımcı bir araç olmaktan daha ileriye götüremeyeceği belirtilmiştir (Çakın, 1973a, s.71).

Beş Yıllık Kalkınma Plânlarının yanı sıra 1963-1980 yılları arasında yayınlanan yıllık programlarda da kültür ve kütüphanelerle ilgili konularda bir takım kararlar alınmıştır. Buna göre;

- a) 1964 yılı programına göre eski eserlerin korunmasına yönelik gereksinimler dile getirilmiş, aynı zamanda bu eserlerden toplumun olabildiğince yararlanabileceği şekilde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kütüphanelerin ülke içindeki dağılımında kimi bölgelerdeki eğitim gereksinimlerinin dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. Köylerde kurulacak halk kütüphanelerinin sağlayacakları hizmetlerin toplumun kalkınması çalışmaları ile paralel yürütüleceği ifade edilmiştir (D.P.T., 1963, s.240).

- b) 1966 yılı programına göre Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınlarındaki nitelik ve nicelik artışının sağlanabilmesi için Devlet Kitaplıkları Döner Sermayesinin artırılacağı belirtilmiştir. M.E.B.'nin klasik çevirileri ve çeviri kopyaları tükenmiş yayınların yeni baskılarının yapılmasına öncelik verileceği belirtilmiştir. Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün kütüphane yaptıran derneklere yardımcı olacağı ve kütüphane olanaklarından yoksun olan bölgelere kitap sağlayarak okuma alışkanlığının kazandırılmasına destek olacağı vurgulanmıştır (D.P.T., 1966, ss.548-549).
- c) 1973 yılı programı ve icra plânına göre; 1972 yılında kültür faaliyetleri konusunda amaçlanan gelişme ve yenilikleri geliştirecek sistem oluşturulamamış olmakla birlikte içinde kütüphanelerin de yer aldığı çeşitli kültür araçları ile mevcut gelişmeler kaydedilmiştir. Bu bağlamda alınması gereken öneriler şunlardır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982, ss.39-41):
- i. Devlet arşiv sisteminin yeniden düzenlenmesi konusunda Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Devlet Plânlama Teşkilatı ile işbirliği halinde beş yıllık bir ana Plân hazırlayacak ve 1973 yılı uygulamasına geçilecektir.
 - ii. Milli Kütüphanenin yeni binasının yapımı hızlandırılacak, Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü'nün katma bütçeli bir kuruluş olarak örgütlenmesi için 1973 yılında hazırlık yapılacaktır.
 - iii. Devlet Yayınları Dokümantasyon Merkezinin Milli Kütüphane bünyesinde geliştirilmesi konusunda hazırlık yapılacaktır.
 - iv. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı kültür sanat alanında çalışma yapan kamu ve özel kuruluşlar arasında işbirliği kurarak bu çalışmaların ortak kültür politikasına göre yürütülmesini sağlayacaktır.
 - v. Devlet eliyle nitelikli kitap yayınına sağlamak üzere, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı mevcut kültür yayınları, faaliyetlerini yeniden gözden geçirerek çocuklar ve yetişkinler için beş yıllık kültür yayınları programı yapılacaktır.
 - vi. Kütüphane bulunmayan yerlerin ihtiyacı karşılamak üzere on yıllık bir ana Plân Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı ve Devlet Plânlama Teşkilatınca ortak çalışma yapılacaktır.
 - vii. Telif haklarının korunmasında yeterli olmaya mevzuatın geliştirilmesi için bir araştırma yapılacaktır.

- viii. Değerli yazma eserlerin korunması, saklanması ve ilgililerin yararına sunulması için Milli Kütüphanede toplanması sağlanacak, envanteri yapıp yeni harflerle basımı programlanarak uygulamaya geçilecektir.
- d) 1974 yılı programı ve icra planına göre; 1973 yılında kütüphane bulunmayan yerlerin ihtiyacını karşılamak amacıyla on yıllık program yapılmıştır. Telif haklarının korunmasında yeterli olmayan mevzuatın geliştirilmesi konusundaki araştırmalar sürdürülmektedir. Değerli yazma eserlerin korunması, saklanması konularında Süleymaniye Kütüphanesinde kataloglama çalışmaları yapılmaktadır. Kültür ve kütüphane konularıyla ilgili öngörülen diğer önemler şu şekilde sıralanmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982, ss.49-52):
- i. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığının, kültür faaliyetlerini yürütecek, kültürel gelişmeyi gerçekleştirecek, kültür ve sanat alanında çalışma yapan kamu ve özel kuruluşlar arasında işbirliği kurarak bu çalışmaların kültür politikasına göre yürütülmesini sağlayacak bir statüye kavuşturulması için gerekli Teşkilat Kanununun çıkarılması konusunda yürütülen çalışmalar tamamlanacaktır.
 - ii. Devlet Arşiv sisteminin yeniden düzenlenmesi için Devlet Arşiv Kanunu tasarısı ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünün Kuruluş ve Görevleri Kanun tasarısının kanunlaştırılmasına çalışacak, Devlet Arşivleri Genel Müdürlü ile Kültür Müsteşarlığı arasında işbirliği kurularak belli dönemlerden önceki arşivlerin kültür açısından değerlendirilmesi sağlanacaktır.
- e) 1975 yılı programı ve icra Planına göre; demokratik ülkelerde kültür Planlaması istenen hedeflere yöneltmede zorlayıcı veya emredici olmaktan çok özendirici yönlendirici, olanak sağlayıcı ve koruyucu olmak durumundadır denerek Devletin bu alanda göstereceği çabaların ve bu yönde uygulanacak ulusal kültür politikasının önemine değinilmiştir. Kültür hizmetlerinin yaygınlaştırılmasında var olan ve sağlanacak olanakların, kültür hizmetlerinden yararlanamayan kesimlere öncelik tanınarak ve onlara cevap verecek biçimde geliştirilmesi, kullanılması, herkesin katılımı sağlanmalıdır. Bu amaçla kültür hizmetlerinin sadece örgün eğitimde ve kültür kuruluşu tanımına giren geleneksel kuruluşlarda değil hizmet türü ve yer ayrımı gözetilmeksizin toplumun geneline yaygınlaştırılması gerekmektedir. Buna göre öngörülen önlemler arasında; Kültür hizmetleri

götüren kamu kuruluşları arasında ikilemeleri ve haberleşme eksiliklerini gidermek, işbirliği ve işbölümünü artırmak amacıyla Kültür Bakanlığı'na bağlı olarak bir koordinasyon kurulu kurulması yer almıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982, ss.55-56).

- f) 1976 yılı programı ve icra plânına göre, Milli Kütüphanenin görevlerini ve işlevlerini daha iyi yürütebilmesi için yeniden düzenlenmesi, dinamik bir yapıya kavuşturulması, eleman ve teçhizat yönünden desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Ulusal kültür değerlerinin yozlaşmasını, kaybolmasını önlemek üzere mevcut yapıtların araştırılmasını, korunmasını, derlenmesini, yurt içinde ve yurt dışında tanıtılmasını, ayınlar yapılmasını sağlayacak sistemin kurulması gerektiği vurgulanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982, ss.61-62).
- g) 1977 yılı programı ve icra Plânına göre; ulusal ve evrense kültürü uyumlaştıran çabaların yaşama geçirilmesi ve geniş halk kitlelerine yaygınlaştırılması sırasında kültürel yapıtların özgürce yaratılması için en uygun ortamın, koşulların ve olanakların sağlanması, kültür politikasının ana hedefi olmalıdır. Buna göre öngörülen önlemler şu şekilde sıralanmaktadır:
- i. Kültür ve sanat yaşamını engelleyici tüm yasaların saptanarak, bunların özgürlükçü ve çoğulcu çağdaş ve demokratik anlayışa uygun değiştirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
 - ii. Devlet kitaplarının seçimi, basımı ve dağıtımına ilişkin yeni önlemler alınacak, bu önlemlerin alınması sırasında özgür düşünce ve yaratıcılık kavramları korunacaktır,
 - iii. Devlet Arşivi Kurumu kurulması yönündeki çalışmalar tamamlanacaktır,
 - iv. Bilimsel, kültürel ve teknolojik gereksinimleri gidermek üzere yurt içi ve yurt dışı kütüphane ve bilim kurumları arasında örgütlenmiş bir kitap değişimi ve ödünç verme sistemi geliştirilmeye çalışacaktır,
 - v. Günümüze gereksinmelerinin gerisinde kalan 2527 sayılı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanununun yetersizliğini gidermek amacıyla yeni bir Düşün ve Sanat Ürünleri Derleme Yasası çıkarılacaktır.
- h) 1979 yılı programları ve icra Plânına göre; bu tarihe kadar çeşitli kurumlara yönelik önerilen yeniden düzenlenme ve kurumsallaşma çabaları istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bu bağlamda alınması gereken önlemler şu şekilde sıralanmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982, ss.83-84).

- i. Kütüphane hizmetlerine ağırlık verilecektir. Bölge Halk kütüphanelerine bağlı olarak gezici kütüphaneler yoluyla hizmet götürülecek bu hizmetler yaygınlaştırılacaktır.
 - ii. Milli Kütüphanenin bilgi birikimi, bilgi alışverişi ve bibliyografik tanıtma merkezi olarak, modern kütüphaneciliğin gereklerine uygun bir düzenlemeye kavuşturulması için girişilen çabalar yıl içinde hızlandırılacaktır.
- i) 1980 yılı programı ve icra Plânına göre; 1979 yılında kültür hayatımızda mevzuat ve teşkilat yönünden yeniden düzenleme çabaları görülmüş, devlet arşivlerinin modern teknik araç ve gereçlerle donatılması için gerekli ön hazırlık çalışmaları yapılacağı belirtilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982, ss.89-90).

Tablo 8'de (bk. s.190) 1961-1980 yılları arasında değişim oranları ile birlikte halk kütüphaneleri, kitap sayıları ve okuyucu dağılımlarına yer verilmiştir. Elde edilen verilere göre ilgili yıllar arasında halk kütüphanelerinin sayısında %213 oranında yükselme olduğu görülmektedir. Kütüphanelerden yararlanan okuyucu sayısı ise aynı yıllarda %425 oranında artış göstermektedir. Bu artış karşısında halk kütüphanelerinin sayısındaki artışın oldukça yetersiz kaldığı açıktır. Öyle ki bu verilere dayanarak 1980 yılında kütüphane başına 17.396 okuyucu düşmektedir. Tablo 10'daki verilere göre 1980 yılında halk kütüphanelerinde çalışan personel sayısı 102 tanesi profesyonel kütüphaneci olmak üzere 1498'dir. Buna göre kütüphaneci başına düşen okuyucu sayısı 6004'tür. Bu koşullar altında halk kütüphanelerinde nitelikli hizmet verme şansı neredeyse yoktur. Mevcut olanaklar çerçevesinde kütüphanelerdeki kitap artışının 1961-1980 yılları arasında %203 olduğu görülmektedir. Okuyucu sayısındaki artış oranını dikkate alarak yapılacak bir değerlendirme ile 1961 yılında halk kütüphanelerinde her okuyucuya 1.1 kitap düşerken 1980 yılında bu sayının 5.9'a yükseldiği görülmektedir. Böyle bir değerlendirme yaparken ülkedeki nüfus artış oranı ile okuryazar oranlarının da dikkate alınmasında fayda vardır. 1965 yılında yapılan sayıma göre 6 ve yukarı yaştaki nüfusun 22.542.012 olduğu ve bu nüfus içindeki okuryazar oranının %48.7 (12.505.021) olduğu görülmektedir. 1980 yılına gelindiğinde nüfus %66 oranında yükselmiş ve 37.523.623'ye ulaşmıştır. Okuryazar sayısı ise 1965-1980 yılları arasında %102 oranında artmıştır.

Eldeki veriler ışığında 1980 yılında %67.5'i okuryazar olan bir ülkede okuryazar nüfus dikkate alınarak yapılacak değerlendirmeye göre kütüphane başına 72.580 potansiyel kullanıcı düşmektedir (T.Ü.İ.K, 2008, s.18).

Benzer bir değerlendirme Tablo 9'da (bk. s.191) yer alan çocuk kütüphanelerine ait istatistikler ile de yapılabilir. Buna göre 1961-1980 yılları arasında hizmet veren çocuk kütüphanelerinin sayısında %116'lık bir artış gözlenmiştir. Aynı yıllar arasındaki okuyucu sayısındaki artış oranı ise %92.5'tir. Bununla birlikte kitap sayısındaki artışa yönelik bir değerlendirme yapıldığında 18 yıl içinde çocuk kütüphanelerindeki kitapların %240 oranında artış olmasına rağmen okuyucu sayıları karşısındaki artışa kıyasla bu artışın yetersiz olduğu görülmektedir. Öyle ki 1961 yılında çocuk kütüphanelerinde okuyucu başına 0.09 kitap düşerken, 1980 yılına gelindiğinde bu sayının 0.16 olduğu görülmektedir. Elde edilen rakamlar aradan geçen süre içinde kütüphanelere ve kütüphane koleksiyonlarına yapılan yatırımın artan okuyucu sayısı karşısında ne denli yetersiz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1972, ss.77; 1977, 85-106; 1981, ss.73-89; 1982, s.39; 1983, s.41) . Tablo 10'da yer alan personel sayısı verilerine dayalı başka bir değerlendirme yapmak gerekirse 1968-1980 yılları arasında Türkiye'deki çocuk kütüphanelerinde görev yapan profesyonel kütüphaneci sayısında dikkate değer bir değişiklik yoktur. Tablo 10'daki verilere dayanarak 1968 yılında 1'i profesyonel kütüphaneci olmak üzere çocuk kütüphanelerinde görev yapan toplam personel sayısı 175, 1980 yılında ise, 354'dür. Bu bilgilerle okuyucu sayıları arasındaki ilişkiye bakarak bir değerlendirme yapıldığında her bir kütüphane personeline; 1968 yılında 13.263, 1980 yılında ise 12.620 okuyucu düşmektedir (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1977, ss.7, 85-106; 1981, ss.5, 73-89; 1982, ss.19, 39; 1983, ss.21, 41).

Tablo 8. 1961-1980 Yılları Arasında Değişim Oranları ile Birlikte Halk Kütüphaneleri, Kitap Sayıları ve Okuyucu Dağılımları

HALK KÜTÜPHANELERİ						
Yıllar	Kütüphane Sayısı	Değişim Oranı %	Kitap Sayısı	Değişim Oranı %	Okuyucu Sayısı	Değişim Oranı %
1961	165	8.6	1.539.497	12.4	1.712.270	28.3
1962	174	5.5	1.668.639	8.4	1.903.339	11.2
1963	191	9.8	1.804.661	8.2	2.091.615	9.9
1964	211	10.5	1.923.801	6.6	2.323.384	11.1
1965	226	7.1	2.025.037	5.3	2.338.823	0.7
1966	232	2.7	2.216.557	9.5	2.480.448	6.1
1967	244	5.2	2.551.292	15.1	2.641.537	6.5
1968	266	9.0	2.712.752	6.3	3.855.564	1.4
1969	307	15.4	2.882.660	6.3	3.840.620	43.4
1970	327	6.5	3.034.387	5.3	4.192.324	9.2
1971	328	0.3	3.152.270	3.9	4.457.615	6.3
1972	343	4.6	3.250.831	3.1	4.792.075	7.5
1973	355	3.5	3.367.349	3.6	5.123.857	6.9
1974	365	2.8	3.521.282	4.6	5.583.918	9.0
1975	379	3.8	3.882.033	8.5	5.967.825	6.9
1976	399	5.3	3.948.814	3.3	6.140.753	2.9
1977	410	2.8	4.201.606	6.4	7.071.357	15.2
1978	483	17.8	4.409.513	4.9	8.460.904	19.7
1979	512	6.0	4.562.994	3.5	8.221.911	-2.9
1980	517	1.0	4.666.156	2.3	8.994.172	8.9

Kaynak: T.Ü.İ.K, 2008, s.18

Tablo 9. 1961-1980 Yılları Arasında Değişim Oranları ile Birlikte Çocuk Kütüphaneleri, Kitap Sayıları ve Okuyucu Dağılımları

ÇOCUK KÜTÜPHANELERİ						
Öğretim Yılı	Kütüphane Sayısı	Değişim Oranı %	Kitap Sayısı	Değişim Oranı %	Okuyucu Sayısı	Değişim Oranı %
1961	132	-	221.679	-	2.321.029	-
1962	141	7	181.768	-18.0	3.064.668	32.0
1963	157	11	263.709	45.0	2.791.968	-8.9
1964	162	3.2	366.435	39.0	2.848.547	2.0
1965	178	9.9	395.501	8.0	2.756.783	-3.2
1966	171	3.4	435.734	10.1	2.799.671	1.5
1967	174	1.8	469.834	7.9	2.948.972	5.3
1968	197	13.2	495.299	5.4	3.172.375	7.6
1969	234	18.8	554.192	11.9	3.758.384	18.5
1970	249	6.4	613.421	10.7	4.053.932	7.9
1971	256	-2.9	635.838	3.7	4.012.605	-1.0
1972	268	4.7	665.990	4.7	4.166.273	3.9
1973	280	4.5	690.391	3.7	4.382.836	5.2
1974	286	2.1	704.017	2.0	3.849.549	-12.2
1975	295	3.1	718.000	2.0	3.933.618	-2.2
1976	313	6.1	867.510	21.0	4.903.430	24.7
1977	335	7.0	867.510	0.0	4.903.430	0.0
1978	274	-18.2	732.834	15.6	4.214.824	-14.0
1979	296	8.0	761.912	4.0	4.520.157	7.2
1980	286	-3.4	753.278	1.1	4.467.574	-1.2

Kaynak: T.Ü.İ.K., 2008, s.18

V.7. 3. Hizmet Anlayışı

1960'lı yıllardan itibaren kütüphanelerin gelişimine yönelik sorunların nitelikli işgücü eksikliğinden kaynaklandığına dair görüşler giderek yaygınlık kazanmıştır. Kütüphaneler kaynak ve okuyucu sayılarını artırarak etkili hizmetler sunmaya çalışırken diğer taraftan bu hizmetleri sunacak nitelikli personel olmadığı sürece eldeki kaynakların etkili bir şekilde kullanılamayacağına duyulan inanç kütüphanecilik eğitiminin her düzeyde yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla kütüphanecilik kurslarının devamını gerektirmiştir. 1968-69 öğretim yılına gelindiğinde Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Enstitüsünden mezun olan öğrenci sayısı 350'ye ulaşmıştır. 1925 yılında Fehmi Ethem Karatay'ın ve 1941 yılında Adnan Ötüken tarafından başlatılan kütüphanecilik kursları 1960 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından halk, çocuk ve okul kütüphanelerinde görev yapan ancak kütüphanecilik eğitimi olmayan personele hizmet içi eğitim vermek şeklinde sürdürülmüştür (Kütüphanecilik eğitiminde..., 1969, s.150). Bu dönemde 1962 ve 1963 yıllarında Kütüphaneler Genel Müdürlüğü tarafından çocuk ve halk kütüphaneciliği kursu düzenlenmiştir. Bu kurslara ülkenin çeşitli kütüphanelerinden toplam 60 halk ve 60 çocuk kütüphanecisi katılmıştır. 1963 yılında bir diğer kurs sayıca kütüphanecilerden çok daha fazla olan kütüphane memurlarına yönelik hazırlanmıştır. Bir haftalık kurs süresince düzenlenen kursta temel kütüphanecilik bilgilerinin aktarılması hedeflenmiştir. Bu kurs aynı zamanda Türk Kütüphaneciler Derneği tarafından düzenlenen ilk kurs olmuştur. İzleyen dönemde 1964 yılında D.T.C.F. Fakültesi Kütüphanecilik Kürsüsü tarafından bir okul kütüphaneciliği kursu düzenlenmiştir. 1965 yılında Türk Ocaklarında, İstanbul Kabataş Erkek Lisesinde ve Milli Kütüphane'de olmak üzere üç kurs daha düzenlenmiştir. Düzenlenen kurslarda dikkat çekici olan ortak nokta kursların süreleridir. Genellikle bir ya da iki hafta süreyle düzenlenen bu kursların o dönemde kütüphaneciliğin sorunlarına çözüm getirmesini beklemek gerçekçi bir bakış açısı olmaz. Bu nedenle Plânlı kalkınma döneminde güç ve pahalı bir eğitim yöntemi olan yükseköğretimin yanı sıra kütüphanelerde görev yapan memurların yetiştirilmesi için hizmet içi eğitimlerin ve kütüphanecilik kurslarının önemine vurgu yapılmıştır (Ersoy, 1998, s.279).

Kütüphanelerde görev yapacak nitelikli personele duyulan ihtiyaç 1961 yılında hazırlanan Kütüphaneler Komitesi Raporu ile tekrar gündeme gelmiştir. Bu raporda, Türk kütüphanelerinin özellikleri ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak geliştirilecek öğretim programlarıyla yeni kütüphanecilik bölümlerinin ve kurslarının açılması

yönünde kararlar alınmışsa da 1960'lı yılların sonuna gelindiğinde halen bu kararların uygulamaya geçirilemediği görülmektedir (Kum, 1970, s.68).

Türkiye'de üniversiteye bağlı olarak kurulan ikinci kütüphanecilik bölümü İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde 1964 yılında öğretim hayatına başlamıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı bir kütüphanecilik bölümünün kurulması için gerekli ön çalışmalara 1962 yılında başlanmıştır. Bu amaçla Alman kütüphanecilerinden Prof.Dr. Rudolf Juchhoff İstanbul'a davet edilmiştir. Programın organizasyonunda ve oluşturulmasında bizzat çalışan Prof.Dr. Juchhoff 1968 yılına kadar bölüm derslerinin büyük bir çoğunluğunu kendisi vererek programı yürütmüştür. Kütüphanecilik bölümü programında okutulan dersler arasında *Kütüphaneciliğe Giriş ve Yönetim Kataloqlama, Doküman tipleri ve bilgi kaynakları, Halk ve Çocuk Kütüphaneleri, Kütüphanelerarası İşbirliği, Toplu Kataloglar Kütüphane Uygulamaları, Kitap seçimi, Osmanlıca ve İngilizce* yer almıştır (Artukoğlu,1979, s.6).

1967 yılında Türkiye Kütüphaneleri, Kütüphaneci, Memur ve Hizmetlileri Sendikası Genel Başkanlığı tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderilen muhtıradan ulusal eğitim sistemindeki sorunlara getirilecek çözüm yollarının halin okur-yazar oranının yükseltilmesi üzerine değil halka okuma alışkanlığının kazandırılması üzerine kurulu olması gerektiği belirtilmiştir. Özellikle ilk ve orta öğretim düzeyinde öğrencilere okulda öğrendikleri ile hayat arasında ilişki kurmaları ve okul dışında öğrenme alışkanlıklarını sürdürmeleri amacıyla kütüphane kullanma ve okuma alışkanlıklarının kazandırılmasının önemine değinilmiştir. Bu amaçla okullarda oluşturulacak kütüphanelerin önemine de yer verilen muhtıradan aksi bir eğitim sisteminde okur-yazar ancak kültürsüz bireylerin yetişme riskinin olduğu da vurgulanmıştır. Bu bağlamda getirilen öneriler gerek kütüphanelerin gerekse kütüphanecilerin durumlarında 1960'lı yılların sonuna gelindiği dönemde halen bir değişikliğin olmadığını göstermektedir. Bu öneriler arasında; kütüphanecilerin özlük haklarının iyileştirilmesi, kütüphanelerin eğitim ve öğretimle ilgili Plân, program ve politikalara dahil edilmesi, kütüphanecileri kitapların koruyucusu konumunda bırakan ayniyat talimatnamesinin değiştirilmesi ya da kaldırılması, kütüphanecilik eğitimi verecek bölümlerinin sayılarının artırılması ve sözü edilen önlemler için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması yer almıştır (Türkiye Kütüphaneleri..., 1967, ss. 251-254). Sözü geçen sorunlar ve çözüm önerileri 1920'li yılların ikinci yarısından itibaren kütüphanelerle ilgili yüksek sesle dile getirilen saptamalarla aynıdır. Aradan geçen elli yıl içinde ne kütüphaneler devletin eğitim ve

kültür politikaları içinde açıkça yer bulmuş ne de kütüphanecilerin özlük haklarının iyileştirilmesine yönelik somut bir adım atılabilmektedir.

1970'li yıllara gelindiğinde Milli Kütüphane'nin amaç ve hedeflerin açıkça belirlenip kanunlaştırılmadığı görülmektedir. Bu dönemde Milli Kütüphane gerek nitelikli personel istihdamı ve gerekse kütüphane hizmetleri bakımından 1952 yılında Lawrence Thompson tarafından hazırlanan rapordaki önerilerin çok uzağındadır.

Türkiye'de üniversiteye bağlı olarak kurulan üçüncü kütüphanecilik bölümü 1972-1973 yıllarında Hacettepe Üniversitesi'nde kurulmuştur. Bölümün kurulmasından itibaren yönetim ve öğretim sorumluluğu İlhan Kum başkanlığındaki bir öğretim kadrosu tarafından gerçekleştirilmiştir. Bölüm açıldığı zaman hazırlanmış olan öğretim programı beş yıl süre ile uygulanmış ve daha sonra yapılan gözden geçirme sonrasında mevcut eksiklikler ve aksaklıklar belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar sonrasında bir takım değişiklikler yapılmış Dokümantasyon ve Arşiv dersleri birer dönemlik seçmeli dersler olarak programa dahil edilmiştir. Ayrıca daha önceki programda "kütüphanecilik tipleri" olarak okutulan ders Araştırma Kütüphaneleri, Halk Kütüphaneleri, Okul Kütüphaneleri ve Çocuk Kütüphaneleri olarak bölünmüş ve öğrencilere çeşitli türdeki kütüphaneler hakkında daha geniş bilgi kazanmalarına olanak tanınmıştır. 1979 yılında Fakülte Kurulundan geçen program son haliyle yürürlüğe girmiştir (Kum, 1979, s.174).

Hacettepe Üniversitesi, "*Kütüphanecilik ve Dokümantasyon Enstitüsü*" adıyla kurulan lisans düzeyindeki programına ilk öğrencilerini 1974/1975 öğretim yılında almış ve 1977/78 öğretim yılında mezun etmiştir. Hacettepe Üniversitesi, "*Kütüphanecilik ve Dokümantasyon Enstitüsü*" adıyla kurulan lisans düzeyindeki programına ilk öğrencilerini 1974/1975 öğretim yılında almış ve 1977/78 öğretim yılında mezun etmiştir. Çakın (1999, s. 136) enstitü ile ilgili olarak hem olduğu dönemin özelliklerinden hem de parçası olduğu üniversitenin yapısından kaynaklanan nedenlerle kendinden önceki kütüphanecilik bölümlerinden farklı bir model oluşturduğunu ileri sürmüştür. Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü'nü diğer bölümlerden ayıran özellikler Çakın (1999, s.136) tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

- Bölüme girme hakkını kazanan öğrencilerin 1 yıl süre ile İngilizce hazırlık öğrenimi görmeleri,

- O zamana kadar kütüphanecilik programlarında yer almayan araştırma yöntemleri, istatistik, bilgisayar programlamasına giriş, kütüphane otomasyonu, sistem analizi gibi derslerin lisans programına alınması,
- Kütüphanecilik dışında lisans derecesi olanlara kütüphanecilik alanında yüksek lisans ve doktora yapma fırsatının verilmesi.

Okul kütüphanelerine yönelik yapmış olduğu değerlendirmesinde Soysal (2007, s.177) geçmiş yıllardaki saptamalara ve alınması gereken önlemlere yönelik sunulan önerilere rağmen gelinen noktada gerek mevzuatlar ve gerekse uygulamalar bazında önemli boşluklar olduğundan söz etmiştir. Soysal (2007, s.178) bunun nedenini eğitim politikasında kütüphanelere gereken önemin verilmemiş olmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Okul programlarında öğrencilere kütüphane kullanımının öğretilmemesi ve ders konularıyla kütüphanede yer alan kaynaklar arasında organik bir bağın kurulmaması, okul kütüphanelerinin işlevlerini yerine getirmesini engellemiş ve okul kütüphanelerinin kuruluş ve çalışma koşullarını belirleyen yönetmeliğin hazırlanması ancak 1959 yılında mümkün olabilmıştır.

Üniversite kütüphanelerinin 1930'lı yıllardan beri süregelen sorunlarının 1970'li yıllara gelindiğinde de devam ettiği belirtilmektedir. Bunun en açık kanıtı 1932 yılında Albert Malch'in İstanbul Üniversitesi hakkında yazdığı raporunda üniversite içinde kurulan enstitü ve seminer kütüphaneleri ile merkez kütüphane arasındaki eşgüdüm eksikliklerine dayalı sorunlardan bahsetmiş ve üniversite içindeki kütüphanelerin koleksiyonlarına yönelik katalog hazırlanması gerektiğini belirtmiştir. Buna karşın bu raporda hazırlanmasından yaklaşık yirmi yıl sonra 1952 yılında Lawrence Thompson tarafından hazırlanan raporda aynı konu gündeme gelmiş ve aynı üniversite içinde kurulmuş farklı kütüphanelerin koleksiyonlarındaki denetimsizliğin neden olduğu maddi kayıpların altı çizilmiştir (Kocatürk, 1984, s.5; Thompson, 1952, s.9). Adnan Ötüken de (1956, ss.101-103) çalışmasında üniversite kütüphanelerindeki koleksiyonlardan birbirinden bağımsız geliştirilen fakülte ve enstitü kütüphanelerinin çokluğundan dolayı yeterince yararlanamadığına ve üniversitelerdeki merkez kütüphanelerin işlevlerini yerine getiremediğine dikkatimizi çekmiştir. Söz konusu işbirliği eksikliğinin yanı sıra dönemin koşulları dikkate alındığında hem yetişmiş kütüphanecilerin hem de bütçe olanaklarının azlığı nedeniyle kütüphanelerin işlevlerini yerine getirmekte zorlanması son derece doğaldır.

Bu dönemde kütüphaneler arasındaki işbirliği eksikliğine Ersoy (1966, s.37) dikkati çekerek ulusal düzeyde Plânlanmış bir işbirliği sistemi kurulmadığı sürece kütüphane hizmetlerinin yeterli düzeyde verilemeyeceğini belirtmiştir. Kum (1970, s.84) bu görüşe katılmakla birlikte kütüphaneler arasında söz konusu işbirliğinin gerçekleştirilmesi için toplu kataloglar hazırlanması gerektiğini belirterek bu çabanın sürekliliğinin sağlanması için gerekli bütçenin ve yetişmiş uzmanların olması gerektiğini belirtirken o günün koşullarında kütüphanelerin birçoğunda kütüphanelerin gündelik işlemlerini yürütecek nitelikte ve sayıda personel olmadığından ve olası işbirliği girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanma ihtimalinden bahsetmektedir. Söz konusu çalışmalar açıkça göstermektedir ki 1970'li yıllar halen ülkemizde kütüphanecilik eğitimi almış personelin nitelik ve nicelik bakımından içinde bulunduğu durum Türkiye'deki kütüphanelerde duyulan ihtiyacı karşılamaktan uzaktadır. Bu yetersizliğin nedenini Cumhuriyetin ilanından itibaren uygulanmaya başlanan ulusal eğitim ve kültür politikalarında aramak gereklidir. Bilginin önemine yönelik anlayış ve politika eksikliği kendisini en çok bilginin düzenlenmesi ve buna gereksinim duyanlara ulaştırılmasıyla görevli kütüphanelerde hissettirmektedir.

Kütüphanelerde görev yapan personelin yetersizliğini ortaya koymak amacıyla Tablo 10'da (bk. s.197) 1968-1980 yılları arasında Halk Kütüphaneleri ve Çocuk Kütüphanelerinde görev yapan personel dağılımına yer verilmiştir (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1977, ss.7, 85-106; 1981, ss.5, 73-89; 1982, ss.19, 39; 1983, ss.21, 41). Bu dağılıma göre kütüphanecilik eğitimi almış profesyonel kütüphanecilerle diğer alanlarda yüksek öğrenim görmüş memurlar ile birlikte ilk, orta ve lise öğrenimi gören memurlar arasında çok ciddi farklar bulunmaktadır. 1968-1980 yılları arasındaki kütüphane artış oranı %94 olmasına rağmen kütüphanecilerin sayısındaki artış oranının bunun karşısında çok yetersiz olduğu görülmektedir. Buna göre 1968 yılında 197 halk kütüphanesinde 18 profesyonel kütüphaneci görev yaparken 1980 yılına gelindiğinde 286 halk kütüphanesinde görev yapan kütüphaneci sayısının 102 olduğu görülmektedir. Bu verilere göre kütüphane başına 1 kütüphaneci dahi düşmemektedir. Kütüphanecilerin sayısı ile ilgili yıllara ait okuyucu sayıları arasında bir ilişki kurmak istendiğinde 1968-1980 yılları arasında %133 artan okuyucu oranı karşısında 1980 yılında kütüphaneci başına 88.178 okuyucu düşmektedir. Benzer bir oranlamanın çocuk kütüphaneleri için çok daha kötü sonuçları ortaya çıkaracağı görülmektedir. Bununla birlikte kütüphanelerde görev yapan ilk, orta, lise ve farklı alanlarda öğretim görmüş üniversite mezunu memurların sayılarının da yetersiz olduğu

görülmektedir. 1980 yılı verilerine dayanarak her bir memura 6442 okuyucu düştüğü görülmektedir. Kütüphanelerde okuyucu hizmetleri dışındaki teknik hizmetler vb. diğer görev ve sorumlulukların olduğu düşünüldüğünde gerek eğitimli personelin gerekse memur statüsündeki yardımcı personelin kütüphanelerde yeterli düzeyde hizmet vermek konusunda sayıca yetersiz kaldıkları açıkça ortaya çıkmaktadır.

Tablo 10. 1968-1980 yılları arasında Halk Kütüphaneleri ve Çocuk Kütüphanelerinde Personel Dağılımı

Yıllar	Halk Kütüphaneleri		Çocuk Kütüphaneleri	
	Kütüphaneci	Diğer Memurlar	Kütüphaneci	Diğer Memurlar
1968	18	322	1	174
1969	34	413	1	204
1970	40	510	1	257
1971	52	548	1	290
1972	62	659	-	244
1973	67	987	-	282
1974	71	690	1	268
1975	75	726	3	259
1976	82	785	2	353
1977	64	916	4	405
1978	83	1114	1	351
1979	104	1329	2	377
1980	102	1396	1	353

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1977, ss.7, 85-106; 1981, ss.5, 73-89; 1982, ss.19, 39; 1983, ss.21, 41

Türk kütüphaneciliğinin çözüm bekleyen sorunlarına ancak sağlam ve derin mesleki bilgi ve genel kültüre sahip uzman kütüphaneciler kadrosu ile çıkış yolu bulunabileceğini her fırsatta belirtilmiştir. Bununla birlikte 1952 yılında başlatılan üniversite düzeyindeki kütüphanecilik eğitimine rağmen mezunların yarısından fazlasının başka alanlarda çalışmaları ve kütüphanelerde istihdam edilen yetişmiş kütüphaneci sayısının azlığı bizi bu hedeften uzaklaştırmıştır. Bunun nedenlerinin başında halk kütüphanelerinde görev yapmak üzere atanan eğitimli kütüphaneci sayısının azlığı gelmektedir. Kütüphanecilerin kamu görevlisi statüsü kazanmaları 1965 yılında çıkarılan 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu aracılığıyla olmuştur. Kütüphaneciler, bu yasa kapsamında genel idare hizmetleri sınıfında çalışmaktadırlar.

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 36. Maddesinde “*yönetim, icra, büro ve benzeri hizmetleri gören ve bu kanunla tespit edilen diğer sınıflara girmeyen memurlar Genel İdare Hizmetleri sınıfını teşkil eder*” denmektedir. Bu madde hem uzmanlık gerektirmeyen mesleklere yönelik olduğu için kütüphaneciler açısından prestij kaybına yol açmakta hem de farklı alanlarda eğitim görmüş kişilerin kütüphanecilik yapmasına olanak tanımaktadır. Genel İdare Hizmetleri sınıfında yer alan personelin yan ödemeler ve tazminatlardan en az yararlanan kesim olması aynı zamanda bu yasa kapsamında çalışan kütüphanecilerin aylık gelirlerine de olumsuz olarak yansımaktadır (Çelik, 2001, ss.57,120). Görüldüğü gibi kamu görevlisi statüsü kazanmalarına rağmen kütüphaneciler uzmanlık gerektirmeyen işler kapsamında istihdam edilmişlerdir. Bu durumun kütüphanelerde görev yapmak konusunda kütüphanecilik eğitimi almış kişiler arasında isteksizlik yarattığı bilinmektedir. Başka bir açıdan bakıldığında politika bağlamında kütüphanelere bir bütün olarak bakılmadığı açıkça görülmektedir. Ulusal eğitim ve kültür politikaları bağlamında halkın okuryazar oranının yükselmesi, bilgi ve kültür seviyesinin iyileştirilmesi amacıyla kurulan kütüphanelerin sağlıklı bir politikanın parçası, yaşayan bir organizma olarak görülmediği, kütüphanelerin kurulmasının ardından buralarda yeterli yapılanmanın plânlanmadığı açıktır. Kütüphaneyi oluşturan unsurların aynı zamanda bu kurumları yaşatan unsurlar olduğu dikkate alındığında gerek koleksiyon yönetimi ve gerekse işgücü plânlaması konusunda sağlıklı plân ve programların yapılmadığı görülmektedir. Bunun politika geliştirmekle sorumlu kişilerin eksik bakış açısından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

VI. BÖLÜM

BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

VI.1. YASAL ALTYAPI

Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından itibaren gerçekleşen reformlar toplumsal yaşamda önemli gelişmelere neden olmuştur. Bu gelişmeler beraberinde eğitim ve kültür hayatında yenileşmelere ve giderek yükselen okuryazar oranları ile halkın eğitim seviyesinde yükselmeye yol açmıştır. Bu dönemde eğitim ve kültür hayatında yaşanan değişimin sürekli olması en az bu değişimin gerçekleşmesi kadar önemli olmuştur. Bu değişim sürecini sürekli kılan şey reformları devlet güvencesi altına alan anayasal ve yasal gelişmelerdir.

Anayasal düzeyde, 1923-1945 yılları arasında yürürlükte olan 1921 Anayasasının önemi Türkiye’nin ilk anayasası olmasından çok milletin seçtiği temsilciler tarafından oluşturulmuş olmasından kaynaklanmıştır. Bu yönüyle 1921 Anayasası demokrasi yolunda atılmış önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Bu anayasa o yıllarda demokrasi kavramına yabancı olan bir toplumun kültürel altyapısının oluşturulmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Yeni bir yönetimin şeklinin habercisi olan 1921 Anayasası demokrasinin gereği olarak temel hak ve özgürlüklerden birisi kabul edilen kültürel hayata katılımı anayasa metni içinde olmasa bile düşünce bazında desteklemiştir. Anayasada kültürel hak ve özgürlüklere anayasada açıkça verilmesi 1924 yılında kabul edilen Anayasa ile gerçekleşmiştir. İlk kez düşünce ve ifade özgürlüğü devletin koruması altına alınmış, kültür ve fikir hayatının gelişmesi, demokrasinin yaygınlaşması için gerekli altyapının kurulması çalışmalarına hız verilmiştir. Bu yönüyle devlet politikası niteliği kazanan demokratikleşme süreci kültür politikalarının oluşturulmasında zemin oluşturmuştur. Bir ülkenin sahip olduğu kültürel mirastan ya da insanlığın ortak kültürel mirasından özgürce yararlanması, fikirlerini sözlü ya da yazılı paylaşması için uygun ortamın yaratılması kültür politikaları ile demokratikleşme arasındaki ilişki ile açıklanabilmektedir. 1924 Anayasası bu ilişkiyi devlet eliyle güvence altına almıştır. Çok partili dönem süresince uygulamada kalan bu anayasa Türk toplumunun kültürel ve sosyal hayatının rehberi olmuştur. Anayasanın yürürlükte kaldığı dönem olan 1924-1960 yılları arasında düşünce ve ifade özgürlüğünün bir göstergesi olarak yayınlanan kitap sayılarındaki artış dikkat çekicidir.

Bu dönemde yayımlanan toplam kitap sayısı 84.644'dür. Bu sayı 1928-1980 yıllarında yayımlanan kitap sayısının %43'ünü temsil etmektedir.

İzleyen dönemde kabul edilen 1961 Anayasasının Türkiye'de demokratikleşme sürecine katkıları dönemin siyasi koşulları düşünüldüğünde dikkate değerdir. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ürünü olan 1961 Anayasası temel hak ve özgürlüklerin düzenlenişine önemli yenilikler getirmiştir. Sosyal devlet ilkesinin benimsendiği 1961 Anayasasında dönemin toplumsal ve siyasi hayatında sorunlar yaşandığı gözlenen demokratikleşme sürecinin yansımaları hissedilmektedir. Demokrasinin hakim olduğu bir toplum düzeninde düşünce özürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, kişinin dokunulmazlığı, basın özgürlüğü gibi unsurların kültürel hayatın ayrılmaz unsurları olması beklenmektedir. Bu hakların sonucu üretilen düşünce ürünleri aynı zamanda birer kültürel miras olarak kütüphanelerin ayrılmaz unsurları arasında yer alacaktır. Bununla birlikte demokrasinin kesintiye uğradığı bir dönemde kültürel gelişmeden ve kütüphane hizmetlerinden söz etmek de zorlaşmaktadır. Demokrasinin güçlendirilmeye çalışıldığı, kültürel hayata katılımı özendiren temel hak ve özgürlüklerin genişletildiği bir Anayasaya dayalı uygulanan kültür politikaları doğrultusunda 1961-1980 yılları arasında kütüphane kullanımını da etkileyecek düşünce ürünlerinin sayılarında artış olması gerekmektedir. Döneme ait yayın üretimi istatistiklerine bakıldığında; 1961-1980 yılları arasında yayımlanan toplam kitap sayısı 113.404'dür ve bu sayı 1928-1980 yılları arasındaki kitap üretiminin %57.3'ünü temsil etmektedir. Bu dönemdeki yayın artış oranlarına göre bir değerlendirme yapılacak olursa 1961-1970 yılları arasında yayımlanan toplam kitap sayısı 48.760'dır. Bu sayının 1980 yılına gelindiğinde ise aradan geçen on yıllık sürede %33 oranında artışla toplam 64.644 olduğu görülmektedir. Yayın sayılarındaki artışlar tutarlı gibi görünse de ülkedeki okuyazar nüfusun artış oranı ile karşılaştırıldığında yetersiz kaldığı ortaya çıkmaktadır. 1980 yılı verileri dikkate alındığında %67,48'i okuyazar olan nüfusa düşen yıllık ortama kitap üretiminin 5670 olması gereksinimleri karşılamaktan uzaktır (D.İ.E., 1973, ss.474-475; T.Ü.İ.K., 2008, ss.19, 84).

Hükümet programlarında kültür politikaları ve kütüphanelere hakim olan yaklaşımın her dönemde ulusal eğitim politikaları kapsamında eğitim ve öğretime destek bir kurum niteliğinde olduğu görülmektedir. Tek partili dönemde Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı ülkede okuyazar oranının artırılması ve çağdaş bir eğitim sistemi kurulması yönündeki çalışmalarında kütüphaneleri eğitim ve kültürün yaygınlaşmasında önemli aracı

kuruluşlar olarak görmüştür. Bu dönemde gerçekleşen önemli gelişmeler arasında 1920 yılında Milli Eğitim Bakanlığı içinde Hars (kültür) Dairesi Başkanlığı'nın oluşturulması ve böylece eğitim ve kültür işlerinin devlet eliyle yürütülmesi olmuştur. Kültürün, Türkiye Cumhuriyeti'nde devlet politikası kapsamında değerlendirilmeye başlanması bu yıllarda gerçekleşmiştir. Çok partili dönem olarak adlandırılan 1946-1960 yılları arasındaki dönemde Milli Kütüphane'nin kurulmasının gündeme gelmiş olması kütüphaneler açısından bu dönemde gerçekleşmiş en önemli gelişme sayılmaktadır. 1961-1980 dönemindeki hükümet programlarında en çok yer verilen konular arasında halk eğitimi ve yetişkin eğitimi gibi konular yer almıştır. Eğitimine herhangi bir nedenle devam edemeyen vatandaşlar için düşünülen bu eğitim programları içinde halk kütüphanesi hizmetleri ve gezici kütüphane hizmetleriyle yaygın eğitim kurumlarından yararlanılması düşünülmüştür. Aynı düşüncelerin dönemin parlamentolarında grubu olan siyasi partilerin programlarında da hakim olduğu gözlenmektedir. Özellikle gezici kütüphane hizmetlerine ağırlık verilerek kütüphane hizmetlerinin ulaşmadığı bölgelerde bu gereksinimlerinin karşılanması gerektiği Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi programlarında açıkça dile getirilmiştir.

Bu dönemin önemli bir diğer gelişmesi ise 6 Mart 1970 tarihinde göreve başlayan III. Demirel Hükümeti döneminde Milli Eğitim Bakanlığı içinde yer alan kültürel faaliyetler için ayrı bir Bakanlık kurulması önerilmesi olmuştur. 26 Mart 1971 tarihinde göreve başlayan I. Erim Hükümeti döneminde Kültür Bakanlığı'nın kurulmasıyla bundan sonra kütüphanelerin tüm örgütsel gelişimini etkileyecek olan bu önemli gelişme gerçekleşmiştir. Hükümet programlarında genellikle dolaylı bir şekilde değinilen kütüphaneler bu dönemin kalkınma plânlarında sıkça yer bulmuş ve kültür başlığı altında değerlendirilmişlerdir. Kalkınma plânları 1961 Anayasası ile ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın yer aldığı ulusal kalkınmayı öngören her türlü plân ve programın devlet politikası kapsamında ele alındığı kalkınma politikaları kapsamında değerlendirilmiştir. Kalkınma plânlarında kütüphane hizmetlerinin iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılması yönünde alınan kararların yanı sıra kütüphanelerin ulusal kültürün korunmasında ve yaşatılmasında toplumsal merkezler olarak değerlendirilmesi dikkate değerdir.

1923-1980 yılları arasında yürürlüğe giren anayasaların yanı sıra toplumun, kültür ve eğitim hayatında önemli gelişmelere neden olacak yasalar kabul edilmiştir. İlgili

yasaların kütüphanecilik hizmetlerinin geliştirilmesi ve uygulanmasında doğrudan ve dolaylı olmak üzere önemli etkileri olmuştur. Bu anlamda 1923-1945 yılları arasında uygulamaya geçen yasalar toplumsal hayatta belirleyici unsurlar olmuşlardır. Bunlar arasında Tevhid-i Tedrisat Kanunu kütüphaneler dahil olmak üzere ülkedeki tüm bilim ve öğretim kurumlarının yönetimi ve bütçelerinin Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmasıyla kütüphanelerin örgütlenme sürecinde; Harf Devrimi baskı işini kolaylaştırarak ülkede yayım sayısının artmasında ve devamında bu yayınların bibliyografik denetimini zorunlu kılmasıyla sonuçlanan etkisiyle Milli Kütüphanenin kurulması ve Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'nun çıkarılmasına zemin hazırlamıştır. Derleme kanunu, ulusal kültürün kayıt altına alınması ve ulusal hafızanın korunmasıyla kültürel mirasın gelecek nesillere taşınmasını sağlamıştır. Toplumsal ve kültürel yaşamı düzenlemek amacıyla başlatılan reformların kütüphanelere doğrudan etkileri olduğu görülmektedir. Bu yönüyle kütüphanenin toplumsal bir kuruluş olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Derleme Kanununun bir sonucu gibi görülen ancak bu kanunun kabul edilmesinden önce Türkiye Bibliyografyası yayımlanmaya başlanmıştır. Türkiye bibliyografyası ilk olarak 1928-1933 yılları arasında Türk harflerinin kabulünden önce Cumhuriyetin onuncu yılına kadar olan yayınların tanıtılması amacıyla *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Bibliyografya Servisi* tarafından hazırlanmıştır. 1934 yılında Derleme Kanunu'nun çıkmasıyla bu görev *Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü*'ne verilmiştir. 1970 yılına kadar bibliyografyanın hazırlanma aralıkları aylık, üç aylık ve altı aylık sürelerde olmak üzere değişikliğe uğramıştır. Bu dönemde Türkiye bibliyografyasının çıkarılması ile ilgili belli başlı sorunlar dile getirilmiş, bibliyografyanın hazırlanmasındaki düzensiz zaman aralıkları, sınıflandırma ve dizgi hatalarının nedenleri arasında maddi olanaksızlıklar, nitelikli personel eksikliği, derleme kaçakları, araç ve gereç eksiklikleri gösterilmiştir.

Bu dönemde kütüphaneciliği doğrudan etkileyen bir diğer düzenleme Ayniyat Talimatnamesi olmuştur. Öyle ki bu yasanın kabulü kütüphanecilik hizmetleri üzerinde uzun süre etkisini korumuştur. 1960'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'de kütüphaneciliğin gelişmesini engelleyen yasaların varlığından söz edilmektedir. Bunlardan birincisi, kütüphanecileri, çalıştıkları kütüphanedeki kitapların güvenliğinden şahsen sorumlu tutan yasa ve onları kayıp kitapların maliyetini ödemeye zorlayan yönetmeliktir. Ayniyat talimatnamesi ile kitabın değeri maddi olarak ölçülmekte, kitapların değeri kullandıkça artan bir bilgi kaynağı olduğu gerçeği göz ardı edilmektedir. İkincisi, çeviri eserlerle ilgili telif hakları kanunudur. 1896 Bern Sözleşmesi gereğince bir yıldan eski bir kitabın bir

başka ülkede yazara telif ödenmeksizin çevirisinin yapılarak yayımlanmasına izin vermekte ve yayımcılar tarafından ekonomik olduğu gerekçesiyle bu yol tercih edilmektedir. Bu durum, Türkiye'nin bir bakıma kendi yazarlarını cezalandırması ve kendi literatürünü ve kütüphanelerini fakirleştirmesi anlamına gelmektedir. Yayıncıların Türk yazarların kitaplarında çok yabancı yazarların kitap çevirilerini tercih ettiği bu dönemde Türk yazarların eserlerini yayımlatması ve bu eserlerin kütüphaneler aracılığıyla halkın hizmetine sunulması olanağı azalmaktadır. Özellikle çocuk edebiyatı alanında Türkçe kitap eksikliğinin çok açık olarak görüldüğü dile getirilmiştir. Yayıncılardan alınan yüksek vergiler ise, Türkiye'de yayıcılık sektörünü zora sokan ve yayın artışı engelleyen faktörlerden bir diğeridir.

1946 ve sonrasını izleyen dönemde kütüphanecilik mesleğine yönelik yürürlüğe giren çeşitli yasa ve yönetmeliklerin olduğu görülmektedir. Bunlar arasında en önemlisi 5632 sayılı *Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun*'dur. Milli Kütüphanenin ulusal hafıza olma rolünün ve kültürel mirası gelecek nesillere taşıyacak olmasının ötesinde bu kanunun ilerleyen yıllarda kütüphanecilik mesleğinin gelişimine önemli katkıları olacaktır. Milli Kütüphanenin kuruluşu ulusal bibliyografya çalışmalarının gündeme gelmesine neden olmuş ve devamında halk kütüphanelerinin kütüphaneler arası işbirliği ve toplu katalog hazırlanması gibi çalışmaların başlamasına neden olmuştur. Böylece Milli Kütüphanenin kuruluşu kendi kuruluş amacı ve hizmet tanımının ötesine geçerek halk kütüphanelerinin örgütsel gelişimlerine katkıda bulunacak bir oluşumu başlatmıştır. 1952 yılında yürürlüğe giren *Çocuk Kütüphaneleri Yönetmeliği* ile 1959 yılında yürürlüğe giren ve 1976 yılında gözden geçirilen *Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği*'nin kütüphanelerin ulusal eğitim sistemi içindeki yerini vurgulaması bakımından ayrı bir önemi vardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle Halkevleri ve Türk Ocakları içinde kurulan kütüphaneler gerek halkın okur-yazar oranının artırılmasında gerekse bilgi ve kültür düzeylerinin iyileştirilmesinde çok önemli bir görev üstlenmişlerdir. Belki de bu sürecin yarattığı bir etkinin sonucu olarak kütüphaneler uzun yıllar boyunca hükümet politikalarında ulusal eğitimi destekleyen tamamlayıcı bir unsur, bir yan kuruluş olarak görülmüşlerdir. Sözü geçen yönetmeliklerle kütüphanelerin ulusal eğitim sistemi içindeki önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

Ülkede yayımlanan kitap sayısı ya da bu kitapların kütüphanelerde yer bulması kadar önemli olan bir diğer konu bu kaynakların halk tarafından ulaşılabilirliği ile ilgilidir. Kütüphanelerin görevi kullanıcılarına gereksinim duydukları kaynakları sağlamaktır. Bu

düşüncenin halka açık kütüphanelerde hayata geçmesi 1953 yılında halka ödünç kitap vermek amacıyla hazırlanan *Halk İare Servisi Yönetmeliği* ile gerçekleşmiştir.

Dönemin koleksiyon büyüklükleri dikkate alındığında yönetmelikteki sınırlayıcı kimi maddelerinin hoş görülebileceği bu girişime karşın 1955 yılında yayımlanan *Kütüphanelere Mahsus Ayniyat Talimatnamesi* görevlerini yapmaya çalışan kütüphanecileri ikilem içinde bırakmıştır. Söz konusu yönetmeliğin kaybolan kitabın tüm maddi ve manevi sorumluluğunu doğrudan kütüphaneciye yüklüyor olması beraberinde kütüphanecilerin kendilerini kütüphanelerde kitapları okuyucuların hizmetine sunan bir kişi olmaktan çok kitapların bekçisi olarak görmeye başlamaları sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla bu yönetmeliğin kütüphanelerdeki olumsuz etkisi en çok ödünç verme hizmeti üzerinde görülmüştür.

1960'lı yıllara gelindiğinde kütüphanecilik mesleğini en çok ilgilendiren yasal gelişmelerin başında 657 sayılı *Devlet Memurları Kanunu* gelmektedir. Bu kanunla kütüphaneciler kamu görevlisi statüsü kazanmışlardır. Ancak kütüphanecilerin uzmanlık gerektirmeyen *Genel İdare Hizmetleri* sınıfında değerlendirilmeleri ciddi bir prestij kaybı yaratmış, farklı alanlarda eğitim görmüş kişilerin bu görevi yapmak üzere istihdam edilmelerine olanak sağlamasının yanı sıra kütüphanecilik eğitimi gören yetişmiş kütüphanecilerin ise farklı alanlara yönelmelerine neden olmuştur. Kütüphanecilerin özlük hakları ile ilgili konunun gündeme gelişi daha eski yıllara uzanmaktadır. 1939 yılında düzenlenen Birinci Milli Eğitim Şurası'nda Mehmet Emin Erişgil tarafından kütüphaneciliğin bir meslek haline getirilmesi gerektiği gündeme getirilmiştir. Bu toplantıda Erişgil düşüncelerini aktarırken kütüphane memurları için de kanun çıkarmayı istediklerini, kütüphaneciliğin sadece milli kütüphane için değil üniversitelerde görev yapan kütüphane memurları için de önemli bir meslek olduğunu belirtmiştir. Kütüphaneciliği şerefli bir meslek haline getirilmedikçe kütüphanelerde görev yapacak memur bulamayacakları düşünülmüş ve kütüphaneleri düzenlemenin ne denli zor bir iş olduğunu vurgulanarak kütüphanecilik bir meslek haline getirilmedikçe bunu gerçekleştirmenin zor olacağını altı çizilmiştir. Aradan geçen yıllar içinde bu konu birçok kereler gündeme getirilmeye devam etmiş buna rağmen kütüphanecilerin özlük haklarını iyileştirici somut bir adımdan söz etmek mümkün olmamıştır. Bu duruma gerekçe olarak kütüphanecilerin mesleki tekniklerinin gelişmesi için harcadıkları çabayı özlük haklarının iyileştirilmesi için yeterince harcamamaları gösterilmektedir. Bu nedenle kütüphanecilerin bu konuda dolaylı olarak pay sahibi olduklarını ifade

edilmektedir. Bu süreçte *Kütüphaneler Genel Müdürlüğü Uzman Personel Yönetmeliği*'nin yayımlanması kütüphanecilerin toplum içindeki konumunu, çalışma koşullarını belirlemesi bakımından önemli bir gelişme olmakla birlikte bu yönetmeliğin halk kütüphaneleri çapında uygulanması yaygınlık kazanmamıştır.

Bu bölümde yer verilen yasa ve yönetmelikler dışında kütüphaneleri ve kütüphaneciliği doğrudan etkileyen başka gelişmelerden de söz etmek mümkündür. Bu dönemin önemli kimi gelişmeleri her ne kadar yasalarla desteklenmemiş olsa da en az onlar kadar yaptırım gücü olmuş ve kütüphane hizmetlerinin geliştirilmesinde yol gösterici kabul edilmişlerdir. Bunlar arasında Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren görüşlerine başvurulmuş John Dewey (1924), Hamit Zübeyr Koşay (1925,1926), Helmut Ritter (1935), Lawrence S. Thompson (1952), Yaşar Karayalçın (1952) gibi uzmanlarca hazırlanan raporlar gelmektedir. Sözü geçen raporlarda yer verilen öneriler dönemin olanakları çerçevesinde dikkate alınarak uygulanmaya çalışılmıştır.

VI.2. KÜTÜPHANELERİN YAYGINLAŞMASI

Halkın kitap ve kütüphaneye ulaşması bağlamında değerlendirilen kütüphanelerin yaygınlaşması, harf devrimi ile başlayan dönemde önceleri halkın okuryazar oranının artırılması sonra da okuma alışkanlığının kazandırılması amacıyla ülke çapında yürütülen faaliyetleri içermektedir. 1928 yılında gerçekleşen Harf Devrimi ile ülke çapında okuma yazma seferberliği başlatılmış, Millet Mektepleri sayesinde halkın büyük bir kesiminin kısa sürede yeni harfleri öğrenmesi sağlanmıştır. Bu dönemde halkın okuma yazma eğitiminin sürekliliğini ve düşünce gelişimini sağlayacak kurumlara gereksinim duyulmuş ve bu amaçla Halk Okuma Odaları ve Halk Evleri açılmıştır. Özellikle halk evlerinin ve halk odalarının halkın okuryazar oranının yükselmesinde çok önemli katkıları olmuştur. Her iki kuruluşun da kuruluş talimatnamelerinde kütüphane kurmanın önkoşul olması kütüphanelerin ulusal eğitim seferberliği içindeki yerini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Harf devriminin yarattığı bir diğer etki basılan kitap sayısında kendisini göstermiştir. İlk on yıllık dönemde ülkede basılan kitap sayısı 16.046'dır. Bu sayı 1928-1945 yılları arasında basılan kitapların %40.5'ini temsil etmektedir. Kütüphanelerin yaygınlaşmasını sağlayan gelişmelerin başında ulusal eğitim politikalarının bir sonucu olarak kütüphanelerin eğitim kurumu kimliği kazanması gelmektedir. 1924 Anayasası ile zorunlu ve parasız hale gelen ilköğretim ile Devlet eğitimi geniş halk kitlelerine ulaştırmayı hedeflemiş, Milli Eğitim Bakanlığı'na

bağlanarak örgün eğitimin bir parçası haline gelen kütüphaneler, okuryazarlık kavramının gelişmesine bağlı olarak halkın kültürel gelişiminde kilit merkezler olmaya başlamıştır. Kütüphanelerin yaygınlaşmasında önemli pay sahibi olduğunu belirttiğimiz Halkevi kütüphanelerinin kapatılmasını izleyen dönemde koleksiyonlarının büyük bir bölümü halk kütüphanelerine aktarılmıştır.

Çok partili dönem siyasi anlamda ülkede demokratikleşme sürecini hızlandıran bir dönem olarak nitelendirilmiş, bununla birlikte siyasi ortamdaki demokratikleşme sürecinin sosyal ve ekonomik hayata yansımaları daha yavaş gerçekleşmiştir. Bu dönemde 1923-1945 yılları arasında hızlı yükselen okuryazar nüfusun örgün öğretimde eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmeleri yönünde çalışmalar yapılması benimsenmiş ve kütüphane hizmetlerinin de bu kapsamda eğitim faaliyetleri ile birlikte yürütülmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu düşüncenin en somut ürünü 1959 yılında yayımlanan Okul Kütüphaneleri yönetmeliği olmuştur. Bu yönetmelikle birlikte halk ve çocuk kütüphanelerinden bağımsız ayrı bir kütüphane olarak değerlendirilen kütüphaneler ulusal eğitim sistemi içinde resmi bir kimlik kazanmışlardır.

Devlet tarafından benimsenen genel geçer ilkelerin kültürel hayatın geliştirilmesi ve kütüphanelerin yaygınlaşmasında gerçek anlamda etkili olmamıştır. 1960'lı yıllarda plânlı dönemin başlatılmasına karar verilmiş sosyal, ekonomik ve kültürel alandaki kalkınma programlarının beş yıllık aralıklarla hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu plânlarda kütüphaneler kültürel kalkınma çerçevesinde düşünülmüşlerdir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında kütüphaneler ulusal eğitim sisteminin bir parçası olarak değerlendirilmiş, bu nedenle kütüphane harcamaları eğitimle ilgili diğer harcamalar ile birlikte düşünülmüştür. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında yaygın eğitimin geliştirilmesi konusuna ağırlık verilerek gezici kütüphane hizmetlerinin geliştirilmesi gerektiği düşünülmüş ve yeni kütüphaneler kurulması gerektiği yönünde kararlar alınmıştır. Her iki kalkınma plânında da kütüphanelere yönelik geliştirilen getirilen eleştiri ve önerilerde halk kütüphaneleri ve gezici kütüphanelere yer verilmiştir. Üçüncü ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânlarında kitap sayılarındaki artışlara rağmen nitelik anlamında halk ve çocuk kütüphanelerinde gözle görülür bir gelişmenin gerçekleşmediği belirtilmektedir. Kalkınma planları yapısal olarak kütüphanelerin kültürel kalkınma içinde değerlendirildiğini gösteren en somut devlet politikası olarak nitelendirilebilir. Bununla birlikte bu planlarda yapılan değerlendirmeler yüzeysel kalmış, genellikle halk kütüphaneleri, çocuk kütüphaneleri ve gezici kütüphanelerle sınırlı tutulmuştur.

Araştırmada ele alanından dönem süresince ülkenin önemli kültürel mirasları arasında sayılabilecek yazma eser kütüphanelerinin göz ardı edildiği görülmüştür. Büyük bir çoğunluğu İstanbul'da yer alan yazma eser koleksiyonlarının korunmasına yönelik gerekli önlemlerin alınmadığı çeşitli kereler farklı kişi ve kuruluşlar tarafından dile getirilmiştir. İstanbul'da şehirdeki diğer kütüphanelerin koleksiyonlarına merkez olacak bir kütüphane kurulması gerektiğiyle ilgili Ritter'in değerlendirmelerine göndermede bulunurken Gökman (1957, s.34) İstanbul'daki kütüphanelerin merkezi bir binada toplanması fikrinin yeni olmadığını, bu önerinin 1913 yılında Ahmet Zeki Bey tarafından Sadrazama sunulduğunu belirtmiştir. Aynı konu 1935 yılında Helmut Ritter ve Cevdet İnançalp tarafından tekrar gündeme getirilmiştir. Dönemin İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu Başkanı M. Cevdet İnançalp tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'na sunulan "Yazmaların Tasnif Hakkında Rapor" başlıklı çalışmada İstanbul kütüphanelerindeki değerli yazma eserlerin ilgisizlik ve imkansızlıklar nedeniyle zarar gördüklerini, bu nedenle en kısa zamanda Süleymaniye Kütüphanesine taşınmaları gerektiği belirtmiştir. Benzer şekilde Prof. Ritter de raporunda İstanbul kütüphanelerindeki yazma eser koleksiyonlarının tek bir merkezde toplanması gerektiğini belirtmiştir. 1952 yılına gelindiğinde Lawrence Thompson "*Türkiye'de Kütüphaneleri Geliştirme Programı*" başlıklı raporunda yazma eser kütüphaneleri ile ilgili önerilerinde bu eserlerin eğitimli kütüphanecilerin sorumluluğunda, uygun koşullarda saklanması sağlanacağı bir binada bulundurulması ve İstanbul'daki yazma eser koleksiyonların bir merkez altında birleştirilmesi gerektiğini yazmıştır. Ancak burada dikkat çekici olan nokta önce 1913, daha sonra 1935 ve 1952 yılında dile getirilen sorunların 1957 yılına gelindiğinde halen devam ediyor olması ve benzer çözüm önerilerinin çeşitli uzmanlarca tekrarlanmaya devam ediliyor olmasıdır. Bu konu bir kez de 1961 yılında Yedinci Milli Eğitim Şurası planlama kurulu toplantısında hazırlanan Kütüphaneler Komitesi Raporu'nda ele alınmıştır. Bu raporda Umumi Kütüphaneler başlığı altında yazma eserler konusuna değinilmiş; Süleymaniye kütüphanesinin yazma eserler merkezi haline getirilmesi, diğer yazma eser kütüphanelerinin bu kütüphaneye bağlı olarak örgütlenmeleri, ayrıca bu kütüphaneler dışında koleksiyonunda yazma eserler bulunan halk kütüphaneleri ya da ihtisas kütüphanelerindeki yazmaların Süleymaniye Kütüphanesi'nde toplanmaları kararlaştırılmış ve Kütüphaneler Kanunu tasarısına eklenmiştir. 1913-1961 yılları arasındaki çalışmaların gösterdiği gibi aradan geçen 48 yılda önemi bir çok kez dile getirilen ve ulusal kültürümüzle doğrudan ilgili yazma eserlerimiz ve yazma eser kütüphanelerimizle ilgili somut bir adım atılmamıştır.

Tablo 11’de sayım yıllarına göre değişim oranları ile birlikte toplam nüfus, okuryazar oranı kütüphane sayısı, kitap sayısı ve okuyucu sayısı dağılımlarına yer verilmiştir (T.Ü.İ.K.,2008, ss. 18,86). Elde edilen verilerle dönemler arasında bir karşılaştırma yapmak gerekirse 16 milyonu aşan nüfusuyla ülkedeki okuryazar oranının %19.25 olduğu görünmektedir. 1945 yılında %58 artışla bu oranın %30.22’ye yükseldiği görülmektedir. Aynı yıllar arasındaki nüfus artışı oranı %16 olmuştur. Kütüphane istatistiklerine dayalı olarak bir değerlendirme yapıldığında 1935-1945 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı kütüphanelerin sayılarında %9 oranında azalma olduğu gözlenmiştir. Bunun nedeni o dönemde devletin kütüphaneler konusundaki desteğinin neredeyse tamamın halkevi ve halkodalarında hizmet vermekte olan kütüphanelere aktarıyor olmasıdır. Bu destek söz konusu dönemdeki okuryazar nüfustaki %58 oranındaki artışın en açık göstergesidir. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kütüphanelerdeki kaynak ve okuyucu sayılarındaki değişiklik de tıpkı kütüphane sayılarında olduğu gibi önemli bir etki yaratmamıştır. Kütüphanelerdeki kaynak sayılarındaki %51 artış kapatılan halkevi kütüphanelerindeki koleksiyonlarının bu kütüphanelere aktarılması ile açıklanabilir. Bununla birlikte okuyucu sayılarındaki değişikliğin ancak %10 oranında olduğu kaydedilmektedir. Aynı dönemde halkevi kütüphanelerindeki artış oranı %1695, bu kütüphanelerdeki kitap artış oranı %1316 ve okuyucu artış oranı ise %433 olarak kaydedilmiştir (Bkz. Tablo 3.).

1945 yılını izleyen yıllarda devlet tarafından uygulanan politikaların etkisi kütüphaneler üzerinde gözle görülür oranda artmaktadır. 1945-1960 yılları arasındaki verilere bakıldığında ülkedeki nüfus artış oranının %48, okuryazarlık oranının da %33 düzeyinde arttığı görülmektedir. Bununla birlikte 1946-1961 döneminde kütüphanelere yönelik uygulanan politikaların etkisini az da olsa göstermeye başladığı gözlenmedir. Bu dönemde kütüphane sayısında %85 oranında artış olması devlet desteğinin halkevi kütüphanelerinden Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı kütüphanelere aktarıldığının en belirgin göstergesidir. Bu dönemde kütüphanelerdeki kitap sayısındaki artış oranı %107 ve okuyucu sayılarındaki artış oranı %47 olarak kaydedilmiştir. Kütüphane, kitap ve okuyucu sayılarındaki niceliksel artışlar kendi içinde tutarlı bir artış içindedir. Bununla birlikte ülkedeki okuryazar nüfus artış oranı dikkate alındığında gelinen noktanın mevcut kullanıcıların gereksinimlerini karşılamak konusundaki yetersizliklerin yanı sıra potansiyel kütüphane kullanıcılarının beklentilerini karşılamaktan uzaktır. Hizmetlerini çeşitlendirerek ve yaygınlaştırarak kullanıcı kitlesini genişletmekle sorumlu kütüphaneler için ulaşılan gelişmişlik düzeyi niceliksel olarak olumlu gibi görünse bile

kullanıcı başına düşen kaynak sayıları, kütüphane başına düşen okuyucu sayıları ve okuryazar nüfusa düşen kütüphane sayılarına yönelik yaptığımız değerlendirmeler ışığında yetersiz kalmaktadır.

1960 yılını izleyen dönemde elde edilen veriler plânlı kalkınma dönemi ile girilen sistemli gelişim sürecinin kütüphaneler üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu dönemdeki artış oranları geçmiş yıllarla karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. 1960-1980 yılları arasındaki göstergelere göre kütüphane ve kütüphanelerdeki kitap sayılarındaki artış oranının %240, okuyucu sayılarındaki artış oranının %574 olduğu kaydedilmiştir. Bu dönem için özellikle okuyucu sayılarındaki yüksek artış oranı oldukça dikkat çekicidir. Bu artışın halkın örgün öğretim faaliyetlerinin sürekliliğindeki artış ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Örgün öğretim kurumlarından lise ve orta öğretim dereceli mezunların yanı sıra lise ve yükseköğretim kurumlarından diploma alan kişi sayısında bu dönemde büyük ölçüde artış olduğu gözlenmiştir. Buna göre lise diploması alanların sayısında %714, fakülte ve yüksekokul diploması sahiplerinin sayısında ise %918 oranında yükselme kaydedilmiştir. Bu dönemde öğretim kurumlarındaki artış da liseler için %449, fakülte ve yüksekokullar için %426 olarak kaydedilmiştir (Bkz. Tablo 7). Eğitim ve öğretim düzeyindeki bu artış eğiliminin kütüphanelerde okuyucu sayılarındaki artışa etki ettiği düşünülmektedir. Bununla birlikte bir diğer etkenin ülkedeki okuryazar nüfus artışı olduğu düşünülmektedir. Buna göre 1960-1980 yılları arasındaki nüfus artışının %61, okuryazarlık oranındaki artışın %70 olduğu görülmektedir. Türkiye'deki dinamik nüfus ve okuryazar oranı artışları, eğitim düzeyindeki oran artışları karşısındaki kütüphane ve kaynak artışlarının yetersiz olduğu görülmektedir.

Daha önce belirtildiği gibi yıllar arasında tutarlı artışlar olmasına rağmen söz konusu kütüphane kaynak ve okuyucu artışlarını potansiyel kullanıcı olarak adlandırdığımız okuryazar nüfusa düşen kitap ve kütüphane sayısı ile karşılaştırdığımızda ya da okuyucu başına düşen kaynak, kütüphane başına düşen okuyucu sayısını dikkate alarak bir değerlendirme yaptığımızda elde edilen sonucun niceliksel olarak yetersiz olduğu görülmüştür. Niceliksel olarak yetersiz olduğunu belirlediğimiz kütüphane hizmetlerinin niteliksel değerlendirmesinin yapılması daha da zorlaşmaktadır. Çünkü niteliksel olarak kütüphane hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik değerlendirmelerin kütüphane ve kitap sayılarındaki nicel artışlarla açıklamanın sağlıklı olmayacağı düşünülmektedir. Benzer bir değerlendirme okuryazar nüfus oranı ile

okuma alışkanlığı kazanmış nüfus arasındaki ilişki ile açıklanabilir. Bir toplumdaki okuryazarlık oranı o toplumun sahip olduğu okuma alışkanlığı oranını yansıtmamaktadır. Bu noktada kütüphanelere üye okuyucu sayıları ile ülkedeki okuryazar oran arasında yapılacak karşılaştırmaya göre kütüphane hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik bir değerlendirme yapmanın daha doğru olduğu düşünülmektedir. Buna göre 1945 yılında 4.583.305 olan okuryazar nüfusa karşın kütüphane kullanıcısının halkevleri ve halk okuma odalarında toplam 1.899.537; 1960 yılında 8.901.006 olan okuryazar nüfusa karşın halk kütüphanelerinde kayıtlı kullanıcı sayısının 1.334.525; 1980 yılında 25.311.211 olan okuryazar nüfusa karşın aynı yılda halk kütüphanelerinde kayıtlı kullanıcı sayısının 8.994.172 olduğu görülmektedir (T.Ü.İ.K. 2008, ss. 18,86). Elde edilen veriler 1945 yılından 1980 yılına kadar okuryazar nüfus içindeki kütüphane kullanıcısı oranlarının %41.4'den %35.5'e gerilediğini göstermektedir. Söz konusu gerileme uygulanan kültür politikaları ve plânlı kalkınma dönemindeki kütüphane kaynak ve okuyucu sayılarındaki istikrarlı ve yüksek artışlara karşın kütüphane hizmetlerinin ülkedeki potansiyel kullanıcılara ulaşacak kadar yaygınlaşmadığının göstergesi kabul edilmektedir.

VI.3. HİZMET ANLAYIŞI

Araştırma kapsamında ülkede uygulanan kültür politikalarının kütüphanelerin gelişimi üzerine etkileri incelenirken kütüphanecilik mesleğine bakış açısı da değerlendirme ölçütleri arasında yer almıştır. Kütüphane hizmetlerinde niteliğin ölçülmesi büyük oranda bu hizmetlerin nitelikli personel tarafından yürütülmesi ile mümkündür. Bir başka deyişle kütüphanecilik mesleğinin hizmet anlayışında mesleğin eğitilmiş profesyoneller tarafından yürütülmesi yer almaktadır.

Kütüphanelerde görev alan personel, eğitilmiş kütüphaneciler ve memurlar olmak üzere iki grupta değerlendirilmektedir. Bu personelin eğitiminde başvurulan üç farklı yöntem bulunmaktadır. Bunlar kütüphanecilik kursları, üniversite eğitimi ve hizmet içi eğitim olarak sıralanmaktadır. Ankara Üniversitesinde 1954-1955 öğretim yılında Kütüphanecilik Enstitüsü kurulmadan önce başvurulan kütüphanecilik kursları 1925 yılında başlamış ve 1965 yılına kadar devam etmiştir. Bu kurslarda 40 yıllık süreçte ülkenin birçok şehrindeki halk, çocuk ve okul kütüphanecilerine temel kütüphanecilik bilgi ve becerisi kazandırmak amaçlanmıştır.

Tablo 11. Sayım Yıllarına Göre Değişim Oranları ile Birlikte Toplam Nüfus, Okuyazar Oranı Kütüphane Sayısı, Okuyucu Sayısı, Kütüphanelerdeki Kitap Sayısı ve Okuyucu Sayısı Dağılımları

Yıllar	Toplam Nüfus	Değişim Oranı %	Okuyazar Sayısı	Okuyazar Oranı %	Değişim Oranı %	Kütüphane Sayısı	Değişim Oranı %	Kitap Sayısı	Değişim Oranı %	Okuyucu Sayısı	Değişim Oranı %
1935	16.158.018	-	2.475.649	19.25	-	90	-	435.885	-	826.059	-
1940	17.820.950	10.3	3.657.367	24.55	48.0	83	-7.8	517.393	18.7	531.613	35.7
1945	18.790.174	5.4	4.583.305	30.22	25.3	82	1.2	658.698	27.3	908.953	71.0
1950	20.947.188	11.5	5.779.915	32.51	26.1	78	-4.9	876.701	33.1	808.087	-11.1
1955	24.064.763	14.9	7.915.238	40.99	37.0	129	65.4	1.205.468	37.5	1.039.872	28.7
1960	27.754.820	15.3	8.901.006	39.51	12.5	152	17.9	1.369.760	13.6	1.334.525	28.3
1965	31.391.421	13.1	12.505.021	48.76	40.5	226	48.7	2.025.037	47.8	2.338.823	75.3
1970	35.605.176	13.4	16.455.525	56.21	31.6	327	44.7	3.034.387	49.9	4.192.324	79.2
1975	40.347.719	13.3	21.331.366	63.72	29.6	379	16.0	3.882.033	28.0	5.967.825	42.4
1980	44.736.957	10.9	25.311.211	67.48	18.7	517	36.4	4.666.156	20.2	8.994.172	50.8

Kaynak: T.Ü.İ.K.,2008, ss. 18,86.

Kütüphanecilik kursları yükseköğretim düzeyinde kütüphanecilik eğitiminin verilmeye başlanmasından sonra da devam etmiştir. Kütüphanecilik eğitimi alma fırsatı bulamadan kütüphanelerde istihdam edilmiş personelin bilgi ihtiyacı bu şekilde karşılanmaya devam edilmiştir. Bu yönüyle kütüphanecilik kursları kütüphanelerde olabildiğince nitelikli hizmetlerin yürütülmesine büyük ölçüde katkı sağlamıştır.

Düzenlenen kütüphanecilik kurslarının ülkemizde kütüphaneciliğin bir meslek olarak tanınmaya ve kabul edilmeye başlanmasında büyük pay sahibi olduğunu söylemek mümkündür. Bu kurslar sayesinde üniversite içinde kütüphanecilik eğitiminin önemine çekilen dikkatin ileriki zamanlardaki gelişmeler üzerinde büyük etkisi olduğu bir gerçektir. Bununla birlikte kurslarda modern kütüphanelerin organizasyonu, yönetimi ve çeşitli kütüphanelerin sorunlarının incelenmesi için yeterince zaman ayrılmaması bunun yerine kursiyerlere sadece teknik hizmetlerinin öğretilmesi bu kursların eksikleri arasında değerlendirilmiştir. Bununla birlikte kursa başvuruda bulunan kişilerde belirli bir eğitim seviyesinin aranmamış olması farklı eğitim seviyelerinden kişilere bir arada eğitim verilmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Bu durum ortak bir eğitim programı geliştirme konusunda zorluk yaşanmasına neden olmuştur.

Türkiye’de Avrupa ve Amerika’dan gelen öğretim üyelerinin katkılarıyla başlatılan kütüphanecilik eğitimi ve bunun kütüphanelerin gelişimi üzerindeki etkisinin ulusal kültür politikaları kapsamında ele alınması kendi içinde çelişkili bir durum gibi görünebilir. Değişik kültür ve geleneklere sahip toplumların birinden diğerine, eğitim sistemi aktarmanın ve bir toplumda gelişmiş ve o toplumca benimsenmiş kurumların, kültürü ve değerleri farklı bir toplumda aynı şekilde gelişemeyeceği açıktır. Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Enstitüsü’nün kuruluşunda görev alan Carl M. White (1960, s.1) da amacın ulusal geleneklere yabancı bir kurum oluşturmak olmadığını, zaman içinde Türkiye’nin gereksinimlerine uygun bir eğitim programı hazırlayarak öğretim programını tamamı Türklerden oluşan öğretim üyelerine devretmek gerektiğinin altını çizmiştir.

Yükseköğretim düzeyinde kütüphanecilik öğretimine başlanmış olması bu alanda istihdam edilecek kişi sayısında artışla sonuçlanacak bir gelişme olarak düşünülmüştür. Ancak kütüphanecilerin zayıf çalışma koşulları ve kütüphanecilere tanınan özlük haklarının yetersizliği kişileri ya kütüphanecilik eğitimi almaktan uzaklaştırmakta ya da kütüphanecilik eğitimi alanların kendileri için farklı alanlarda iş arayışında

bulunmalarına neden olmuştur. Halk kütüphanelerinde görev yapan kütüphanecilerle ilgili olarak Ersoy (1966, ss.33-34) çalışmasında buralarda görev yapan personelin eğitim seviyesi ile ilgili bir dağılım çıkarmış ve sayısı 705 olan toplam kütüphane memurunun 7'si kütüphanecilik bölümü olmak üzere 46 tanesinin üniversite mezunu olduğunu ve büyük bir çoğunluğunu ilkökul mezunları ile eğitim görmemiş hizmetlilerin oluşturduğunu belirtmiştir. Ersoy, personelin eğitim seviyesine dayanarak iyi bir halk kütüphanesi hizmeti sunmanın söz konusu dönem için ne denli zor olduğunu altını çizmiştir. 1954-1966 yılları arasında kütüphanecilik eğitimi alan 335 kişiden sadece 7 tanesinin halk kütüphanelerine atanmış olmasının ciddi bir sorun olduğunu belirten Kum (1970, s.66) bu oranla kütüphanecilik bölümü mezunlarının kütüphanelerin gelişmesinde herhangi bir katkı yaratmasının mümkün olamayacağını belirtmiştir. 1980 yılına gelindiğinde kütüphanelerde görev yapan eğitimi kütüphanecilerin sayılarıyla ilgili herhangi bir iyileşme yaşanmazken kütüphanecilik eğitimi almayan personelin sayısındaki artış karşısında kütüphaneci istihdamı konusu giderek daha olumsuz bir hale dönüşmüştür. 1980 yılı verilerine göre halk kütüphanelerinde görev yapan personel içinde kütüphanecilik mezunu personelin diğer personele oranı %7'dir. Çocuk kütüphanelerinde ise bu oran %0.28 olarak kaydedilmiştir.

Kum (1970, s.64) çalışmasında kütüphanecilik eğitiminin üniversite seviyesinde verilmeye başlandığı 1954 yılından sonra geçen on beş yıl içinde kütüphaneciliğin sorunların gözle görülür bir eksilme olmadığını, bazı sorunların şeklen değiştiği ve bazılarının çözüm bulunmuş olmasına rağmen yeni sorunların ortaya çıktığını belirtmiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde kütüphaneciliğin karşı karşıya olduğu sorunların birçoğunun geçmiş yıllardan beri süregeldiği belirtilmektedir.

Kütüphanecilerin ya da kütüphanecilik bölümü mezunlarının özlük haklarıyla ilgili sorunları tek başlarına çözmeleri ya da resmi kuruluşlar karşısında kendilerini bireysel olarak savunmaları mümkün değildir. Bir sivil toplum örgütü olarak kütüphanecilerin özlük haklarıyla ilgili gerekli adımların atılmasıyla yükümlü kuruluşun Türk Kütüphaneciler Derneği'nin olması beklenmektedir. 1949 yılında kurulan Türk Kütüphaneciler Derneği 1961 yılında düzenlenen Genel Kurul sonrasında il ve ilçelerde şubeler açılması için gerekli ortam sağlanmıştır. Buna karşın TKD ana tüzüğünde yer verdiği amaç ve çalışma konularını gerçekleştirmek konusunda yetersiz kalmıştır. Özellikle küçük yerleşim birimlerindeki kütüphanecilerle iletişim kurmakta yetersiz kalan TKD kütüphanecilerin sorunlarını tartışmak ve savunmak konusunda da kendisinden

beklenen sorumlulukları yerine getirememiştir. 1961 yılında hazırlanan Kütüphaneler Yasa Tasarısının yasalaştırılmamış olması, kütüphanecilerin özlük halklarıyla ilgili düzenlemelerin gerçekleştirilmemiş olması TKD'nin bu dönemde kütüphanecilerin sorunlarına uzak kaldığını ve kütüphanecilerin mesleki haklarını resmi kurum ve kuruluşlar nazarında yeterince savunamadığını göstermektedir.

Ulusal kültür politikaları dahilinde dikkate alınan plân, program ve uygulamalar göstermiştir ki kütüphanelerde yasal altyapının düzenlenmesi, kütüphanelerin ve hizmetlerinin yaygınlaşması ile bu hizmetlerdeki anlayışın ve kalitenin gelişmesini sağlayıcı unsurlar çoğu kez ulusal eğitim politikalarının gölgesinde yürütülmeye çalışılmıştır. Örgün eğitimi destekleyen misyonu kütüphaneler için kültürel hayatı zenginleştirme ve toplumsal kültürün gelişimine katkıda bulunmak konularında yetersiz kalmıştır. Bu noktada kütüphanelerin kitapların okunmasına aracı olmaktan öte bir sorumluluk yüklenmelerini sağlayacak politikaların yetersizliği göze çarpmaktadır. Bilgi kullanımının sosyal ve kültürel bir gereksinime dönüştürülmesini sağlayıcı politikaların eksikliği kütüphanelerin toplumda bu gereksinimi giderici kurumlar olarak algılanmasını engellemiştir. Bu durum kütüphanelerin daha çok ulusal eğitime destek veren aracı kurumlar olarak algılanmasına neden olmuştur.

VII. BÖLÜM

SONUÇ

Kültürel kalkınmanın organik bir parçası olan kütüphanelerin toplumsal görevlerini yerine getirebilmeleri, sosyal ve ekonomik hayatta yaşanan gelişmelere paralel bir eksende durmalarıyla mümkündür. Ancak bu gelişmişlik aynı zamanda kütüphanelerin sosyal ve ekonomik hayatta yaşanan olumsuzluklardan korunabilecekleri bir sisteme ait olmalarıyla da ölçülmektedir. Bir başka deyişle toplumsal bir kuruluş olan kütüphaneler, ekonomik ve sosyal kalkınmadan bağımsız düşünülmemeyeceği gibi bu kalkınmayı uygulamaya koyan siyasi iktidarların görüş ayrılıklarından da etkilenmemelidir. Bu görüş kuramsal olarak ideal kütüphane politikası anlayışının temelini oluşturmaktadır. Araştırmanın alanını ve kapsamını oluşturan Türkiye'nin 1923-1980 yılları arasında incelenen kültür politikalarında gözleendiği kadarıyla kültürel kalkınmanın ulusal düzeyde ele alındığı yazılı bir kültür politikasının olmaması uygulamada gözlenen eksikliklerin temel nedenidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür politikasını; devlet tarafından farklı alanlarda oluşturulmuş, kimi zaman kuramsal düzeyde çoğu zaman uygulama düzeyinde birbiriyle çelişen, yaptırım gücü yüksek ancak verimsiz bir dizi belge oluşturmaktadır. Bu belgelerin bir kısmında topluma tanınan hak ve özgürlükler birbirinden bağımsız ve tutarsız oluşturulmuş bir politikanın ürünü olarak bir diğer belgede sınırlandırılmış, bir yasa ile tanınan özgürlükler aynı dönemde çıkarılan başka bir yasal düzenleme ile yasaklanmıştır. Siyasi hayatta 1960 ve 1971 yıllarında gerçekleşen siyasi ve askeri müdahaleler yasakların arttığı, demokrasinin kesintiye uğradığı dönemlerdir. Bu dönemlerin ülkedeki yayıncılık faaliyetlerine, düşünce ve ifade özgürlüğü ile ilgili konulara doğrudan etkileri olmuştur. Kültürel faaliyetleri doğrudan etkileyen gelişmelerin kütüphanelere etkisi de doğrudan olmaktadır. Bu dönemde kütüphaneler topluma kültürü aktaran mekanik birer kurum olmanın ötesine geçememişlerdir. Siyasi ve ekonomik yaşamda etkileri çok hızlı ve seri bir şekilde gözlenen çok partili dönemin getirdiği demokratikleşme sürecinin kültürel faaliyetler üzerinde herhangi bir etkisinin olmaması, bu dönemin kültürel faaliyetlerin kendi haline bırakıldığı bir dönem olarak adlandırılması dikkate değerdir. Araştırma süresince kütüphanelerin yüklendikleri en uzun süreli ve en etkili sorumluluğun eğitim ve öğretim faaliyetleri içinde yüklendikleri rol olduğu görülmüştür. Cumhuriyetin ilanından bu yana yaygın eğitimin temel yapı taşlarından birisi olmasına rağmen bu sorumluluğu en iyi şekilde nasıl yerine getireceğine yönelik somut bir yaklaşıma da rastlanmamaktadır.

Araştırmanın problemi olan *Türkiye Cumhuriyeti'nde 1923-1945, 1946-1960 ve 1961-1980 yılları arasında kültür politikaları bağlamında ele alınan karar ve uygulamaların, Türkiye'de kütüphanelerin ve kütüphaneciliğin yasal altyapısının oluşmasında, kütüphanelerin ve kütüphane hizmetlerinin yaygınlaşmasında ve kütüphane hizmetlerinin gelişmesinde ne gibi etkilerinin olduğu* sorusuna cevap aramak amacıyla Türkiye'de uygulanan kültür politikaları kapsamında ele alınan Anayasalar ve diğer yasal düzenlemeler, hükümet programları, siyasi parti programları, eğitim ve kültürle ilgili sosyal hayatta gerçekleşen gelişmeler, beş yıllık kalkınma plânları ve yıllık programlar değerlendirilmiş, elde edilen bulguların kütüphanelere ve kütüphaneciliğe yansımaları tartışılmıştır. Bu süreçte kültür ve kütüphane ilişkisi dikkate alınmış, kütüphanelerin toplumsal gelişime katkı sağlarken taşıdıkları kültürel misyonları ön plânda tutulmuştur. Elde edilen bulgular doğrultusunda söz konusu kültürel misyonun araştırma kapsamında değerlendirilen 1923-1945, 1946-1960 ve 1961-1980 yılları arasında Türkiye'deki toplumsal, ekonomik ve sosyal karakteristiklerin farklılığına bağlı olarak farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Türk siyasi hayatının 1923-1980 yılları arasındaki ara kesitlerini yansıtan her bir dönemin karakteristik özellikleri, yönetim anlayışı, demokratikleşme ve kültürel kalkınmaya bakış açısı kütüphanelerin gelişim süreçleri üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkiler yaratmıştır. Her bir dönemin kendisine özgü gereksinimleri ve öncelikleri kütüphanelerin toplumsal yapı içindeki rolünü belirleyen unsurlar olmuştur. Bu unsurların Türkiye'de kütüphanelerin ve kütüphane hizmetlerinin gelişimi üzerinde etkilerinin olduğu görülmüştür. Bu bağlamda araştırmada ulaşılan temel sonuç; Türkiye'de halk kütüphanesi hizmetlerinin siyasi iktidar değişikliklerinden kaynaklanan ekonomik ve sosyal gelişmelerden etkilendiği, toplumsal ve kültürel kalkınmada bağımsız bir sistem olarak görülmedikleri şeklindedir. Kütüphanelerin ne denli toplumsal kuruluşlar olduğunu gösteren bu sonuç aynı zamanda çeşitli dönemlerde hakim olan farklı bakış açılarının kütüphanelere yönelik tutarlı ve sistemli politikalar geliştirmenin önünde engel oluşturduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular ışığında araştırma hipotezi olan *“Türkiye'de her dönemde farklı bakış açılarıyla ele alınan kütüphanelere ve kütüphanecilik hizmetlerine yönelik sistemli ve bütüncül bir yaklaşım kazandırılmaması nedeniyle uygulanan politikalar ülkemizde kütüphanelerin yaygınlaşmasına ve kütüphane hizmetlerinin gelişmesine yönelik katkı sağlayamamıştır”* önermesi kanıtlanmıştır.

Araştırma kapsamında toplanan veriler ve değerlendirilen bulgular doğrultusunda elde edilen diğer sonuçlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- 1923-1945 yılları arasında halkevi kütüphaneleri ve halk okuma odaları harf devrimini izleyen dönemde yurt çapında başlatılan okuma yazma seferberliğinde kilit kuruluşlar olmuş, yeni alfabe ile basılan yayınların halka ulaştırılmasına aracılık etmişlerdir. Dönemin kütüphane kullanım istatistiklerine dayanarak bu dönemin, kütüphanelerin en çok toplumsallaştığı dönem olduğu görülmüştür. Bu dönemde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Genel Kütüphaneler devlet desteğinin yanı sıra halkın ilgisinden de yoksun kalmıştır. Bunun en temel nedeni yetkili organlarca yurt geneline daha çok yayılmış olan halkevi kütüphanelerinin adres gösterilmesidir. Halkevi kütüphanelerine ayrılan bütçelerin büyüklüğü bunun en açık göstergesidir. Farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip halka okuma alışkanlığının kazandırılmasının ötesinde bilgi kullanma alışkanlığının kazandırılması, gündelik hayatta karşılaştıkları problemlerin çözümünde gereksinim duyacağı bilgiyi kütüphanelerde bulabileceği bilincinin kazandırılması uzun vadeli ve o dönemin koşulları dikkate alındığında çok gerçekçi olmayan bir beklentidir. Bununla birlikte bu düşünce sistematığı kazandırılmaksızın kütüphane hizmetlerinin gerçek anlamda yaygınlaşmasından söz etmek mümkün değildir. Ancak kütüphanelerin gerçek anlamda yaygınlaşması kütüphane, kitap ya da okuyucu sayılarının nicel olarak artmasıyla değil halka nitelikli bilgi ve kütüphane kullanımının kazandırılması ile ölçülebilir. Dönemin karakteristikleri gereği devam etmekte olan sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi gelişmeler konusunda belli bir aşama kaydedilmeksizin farklı gelir dağılımlarının, eğitim ve kültür düzeylerinin hakim olduğu toplumsal düzeyde sağlıklı kütüphane hizmetlerin varlığından söz etmek mümkün değildir. Çünkü kütüphanelerin sunduğu hizmetlere toplumsal talep bulunmamaktadır. Anayasal ve yasal düzeyde gerçekleşen gelişmeler de daha çok toplumsal düzenin sağlanmasına yönelik önlemleri hedeflemiştir. Demokratik düzenin kabul görmesi ve buna uygun yaşam tarzının benimsenmesi için hazırlanan 1921 ve 1924 Anayasalarının yanı sıra hazırlanan çeşitli kanun ve yönetmeliklerle kütüphaneciliğin 1970'li yıllara kadar sürecek örgütlenme yapısını etkileyecek ve kütüphane hizmetlerinde önemli gelişmelere yol açacak konularda çalışmalar yapılmıştır. Kütüphanelerin Milli Eğitim Bakanlığına bağlı birer kuruluş haline getiren Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve izleyen yıllarda ulusal kültürün korunması ve gelecek nesillere aktarılmasını

sağlayacak olan Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu bunlar arasındadır. Bu döneme şekil veren gelişmelerin bir diğeri yurtdışına eğitim almak üzere gönderilen yerli ve ülkeye davet edilen yabancı uzmanlarca kütüphanelerin de içinde yer aldığı çeşitli konularda önerilere yer veren raporlardır. Bu raporların önemi o dönemde kütüphaneler ve kütüphanecilik mesleği konusunda devlet huzurunda farkındalık yaratmış ya da mevcut farkındalığı artırmış olmalarından kaynaklanmıştır. 1924 yılında Dewey'nin, 1925 yılında Koşay'ın raporlarında sunulan öneriler doğrultusunda gerçekleştirilen kütüphanecilik kursları, köy enstitülerinde başlatılan kütüphane hizmetleri, toplu katalog çalışmalarının başlatılması gibi girişimler önemli yapıtaşları olmuşlardır. İlköğretimin zorunlu ve parasız hale geldiği bu dönemde eğitim için fırsat eşitliği kavramı hizmet sektöründe görev yapan kütüphaneler için de söz konusu olmuştur. Bu nedenle köy gezici kütüphanelerin yanı sıra köy enstitüleri büyük şehirlerde örgün ve yaygın eğitim olanaklarından yararlanamayan vatandaşların temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik tasarlanmıştır. Cumhuriyetin halkçılık ilkesinin gereği olarak ortaya çıkan bu uygulamalarla kültürel kalkınmanın topyekün sağlanması ve eğitimde sürekliliğin kazandırılması için gerekli politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu noktada dikkat çekici olan nokta daha önce de belirtildiği gibi kütüphanelerin toplumsal bir gereksinim olarak ortaya çıkmasından çok devlet politikalarıyla toplumsal hayata dahil edilmeye çalışılmasıdır. Uygulanan politikaların başarıya ulaşması için gerekli arzın olmasına karşın yeterli toplumsal talebin olmaması bu dönemin belirgin özellikleri arasındadır. Diğer taraftan kütüphanelerin Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak merkezîyetçi bir yapıya kavuşmaları döneme ait olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilir. Bu durum kütüphanelere sağlanacak düzenli ve sistemli ekonomik, işgücü ve yasal destek anlamına gelmektedir. Bunun resmi anlamda sağlanmış olması kütüphanelerin bürokratik yapı içinde yer almalarına olanak sağlamıştır. Bir bakıma kütüphanelerin kültür politikaları kapsamında değerlendirilmeye başlaması da bu gelişmelerin bir sonucu olmuştur.

- 1946-1960 yılları arasında çok partili siyasi hayatın getirdiği en büyük yenilik Türkiye'de daha önce uygulanan politikaların devam ettirilmesi yerine tamamen yeni politikalar üretilmesi ve bunların uygulamaya geçirilmesi yolunun

benimsenmesidir. Böylesine bir yaklaşımın benimsenmesi eğitim ve kültür alanında devam etmekte olan sorunların artarak büyümesine neden olmuştur. Bu dönem aynı zamanda siyasi ideolojinin kültür politikalarına en çok yansıdığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. İktidar değişikliklerine bağlı siyasi görüş değişiklikleri bu yıllarda kendisini en çok Türkçenin kullanımı üzerinde göstermiştir. Milli Eğitim Bakanlığı adının Maarif Bakanlığı olarak değiştirilmesi buna en güzel örnektir. Ulusal eğitim politikalarındaki istikrar eksikliğinin bir diğer nedeni ise kişisel inisiyatifler doğrultusunda yürüyen Türk siyasetinde yetkilerin çok kısa zaman aralıklarıyla el değiştirmesi olmuştur. 1920-1960 yılları arasında 27 Milli Eğitim Bakanın görev yapması, her 1.5 yılda bir yönetim değişikliğinin yaşandığı ulusal eğitim politikalarında istikrarın sağlanmasını zorlaştırmıştır. Dönemin önemli gelişmeleri arasında yer alan halkevlerinin kapatılması ve bunun sonucunda halkevi kütüphaneleri tarafından yürütülen çalışmaların umumi kütüphanelere aktarılması yer almaktadır. Halkevlerinin kapatılması bu dönemde kültürün siyasetleştirildiğini gösteren gelişmeler arasındadır. Türkiye’de toplumsal kalkınma sürecinde kısa sürede önemli ve etkili sonuçlar yaratan halkevleri tek partili dönemde ulusal çıkarlar doğrultusunda kurulmuş olmasına rağmen Cumhuriyet Halk Partisi ideolojisine hizmet ettiği gerekçesiyle kapatılmıştır. Bu gelişme yaklaşık 1.5 milyon okuyucusu olan halkevi kütüphanelerinin bir anda etkisizleştirilmesine neden olmuştur. Aynı yıllar halk kütüphanesi hizmetinin, halka açık kütüphaneler, genel kitaplıklar, umumi kütüphaneler gibi farklı isimler altında benzer hizmetlerin yürütüldüğü, kütüphanecilikte kavram karmaşasının hakim olduğu yıllardır. Bunun farkında olan yöneticiler yurtdışından davet edilen uzmanların görüşlerine başvurmaya bu dönemde de devam etmişlerdir. 1952 yılında Lawrance Thompson tarafından hazırlanan raporda sunulan önerilerin 1924 yılında John Dewey tarafından yapılan önerilerle benzerlik gösteriyor olması 25 yılı aşkın sürede halk kütüphanesi hizmetleri ve kütüphanecilik mesleği adına kayda değer gelişmelerin yaşanmadığının göstergesidir. Birbirini tekrar eden öneriler dizisinde en çok üzerinde durulan konuların başında kütüphanelerde görev yapacak yetişmiş eleman gereksinimi ve kütüphanecilerin eğitimi konuları yer almıştır. Bilinen ilk kütüphanecilik kursunun başladığı 1925 yılından 27 yıl sonra üniversite düzeyinde kütüphanecilik eğitimi başlamıştır. Kütüphane hizmetlerini iyileştirecek bir yenilik olmasının yanı sıra kütüphanecilerin statülerinde bütünüyle değişikliğe yol açacak olan bu

gelişmenin ardından Türk Kütüphaneciler Derneği'nin 1961 yılında itibaren yurt çapında şubeler açmaya başlamasıyla kütüphanecilik mesleği ülke genelinde tanınmaya başlayan bir meslek olmuştur. Ulusal kültür politikası kapsamında bu dönemin en kayda değer gelişmelerinden birisi 1950 yılında Milli Kütüphane'nin kuruluşunun yasallaşması olmuştur. Türkiye'de ve yurtdışında Türkiye hakkında basılan tüm yayınların toplanmasından sorumlu kurum olarak göreve başlayan Milli Kütüphane, kuruluşuyla kütüphanecilik alanında önemli gelişmelere de öncülük etmiştir. Bu kanun aynı zamanda kütüphanecilik alanında kabul edilmiş birkaç kanundan birisi olma özelliğiyle de dönemin karakteristiklerini yansıtmaktadır. Kütüphanecilik alanında yönetmeliklerin yaygın olduğu bir sistem kurulmuştur. Bir meslek alanında faaliyetlerin yasal güvence olmaksızın çoğunlukla siyasi görüşlerin yansıdığı ve yönetim değişikliklerine bağlı olarak değişen yönetmeliklerle yürütülmeye çalışılması o meslek alanının tutarlı bir gelişim süreci izlemesini önleyici bir unsurdur. Ülkemizde kütüphanecilik alanında bunun bir çok örneğini görmek mümkündür. Henüz gerçek anlamda uygulanmaya başlanmadan birkaç kez değişikliğe uğrayan yönetmelikler kütüphanecilerin işlerini yavaşlatmakla birlikte meslekteki odak noktasının kaybedilmesine neden olmuştur. Gerçek uğraş konularının kütüphanecilik hizmetlerinin iyileştirilmesi, mesleğin gelişimi, kütüphanecilerin özlük hakları gibi konular olması gerekirken kütüphanecilik alanında dikkatin ve enerjinin bu tip konularda yoğunlaşması zaman ve emek kaybına neden olmuştur. Bu dönemde İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu ekonomik bunalımın etkilerini kütüphanelere ayrılan kısıtlı bütçe olanakları üzerinde hissetmek mümkündür. Bir çok alanda olduğu gibi kültürel faaliyetler alanında da artan devletçilik anlayışı nedeniyle devletin ekonomik olanakları farklı alanlar arasında paylaşılırılmaya çalışılmıştır. Bu bütçeden kütüphanelere ayrılan payın büyüklüğü ülkede bilgilenmeye, bilgi hizmetlerine ve bu hizmetleri sağlayan kuruluşlara verilen önemin büyüklüğüyle doğru orantılı olmuştur. Ulusal kültür politikalarının siyasi ve ekonomik gelişmelerden doğrudan etkilendiği bir dönemde aynı etkinin kütüphane hizmetlerine yansımaları beklenen bir sonuçtur. Bu sonuç, bir önceki döneme oranla kütüphane hizmetlerinin daha az yaygınlaşmış olmasıyla kendisini göstermiştir.

- 1961-1980 arası yıllar 1961 Anayasasının yarattığı bireysel hak ve özgürlüklerin yüksek sesle dile getirildiği, tartışıldığı, demokrasinin anayasal

düzyeyde desteklendiği yıllar olarak nitelendirilmektedir. Aynı zamanda kültürel, sosyal ve ekonomik kalkınmada izlenecek politikaların hazırlandığı plânlı kalkınma döneminin başlangıç yıllarıdır. Kültürel ve sosyal hayatın canlandığı dönemde aynı etkinin kütüphane hizmetlerine de yansıması beklenmiştir. Bununla birlikte Türk siyasetinde gelenek bozulmamış iktidar, ideolojik görüşlerini kültürel kurumlar üzerinde kullanmaya bu dönemde de devam etmiştir. Önceki yıllarda Maarif Bakanlığı olarak değiştirilen Bakanlık, tekrar Milli Eğitim Bakanlığı ismiyle hizmet vermeye devam etmiştir. 1961 yılını izleyen dönem halk kütüphanesi hizmetlerinin tanımlanmaya başlandığı yıllardır. Kavramsal kararsızlığın devam ettiği bu dönemde kütüphanecilik adına olumlu sayılabilecek bir gelişme, 1962 yılında hazırlanan Kütüphaneler Komitesi Raporunda ilk kez umumi kütüphanelerle halk kütüphaneleri arasındaki ayırım açıkça dile getirilmesi, halk kütüphanelerinin görev ve amaçlarının tanımlanması olmuştur. 1965 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı oluşturulan Kültür Müsteşarlığına bağlanan halk kütüphaneleri bu tarihten itibaren ulusal eğitime destek kurumlar şeklindeki imajına kültürel kurumlar imajını eklemiştir. Ancak kütüphanelerin kültür kurumları olduğu gösteren en önemli gelişme Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün Kültür Bakanlığı'na bağlanmasıyla yaşanmıştır. Bu gelişme ile sorunlara çözüm bulunması beklenirken yeni kurulmuş bir Bakanlık bağlı olarak çalışmanın getirdiği uyum ve gelişim sürecinin yarattığı olumsuzluklar kütüphanelere de yansımıştır. 1971 yılında kurulan Kültür Bakanlığının 1972 yılında kaldırılması, 1977 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ile birleştirilmesinden bir yıl sonra tekrar ayrı bir Bakanlık olarak hizmet vermeye başlamasıyla yaşanan politik istikrarsızlık bu Bakanlığa bağlı çalışan kurumları olumsuz yönde etkilemiştir. Bağlı olduğu Bakanlıkta örgütsel yapının sürekli değişiyor olması hedefler koymak ve bu hedefler doğrultusunda plânlar geliştirmek konusunda kütüphaneleri zora sokmuştur. Çeşitli alanlarda yaşanan istikrarsızlıkların sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal hayattaki bozulmalarda demokratikleşme süreci hedef gösterilmiş, 1961 Anayasası ile tanınan hak ve özgürlüklere 1970 yılında gerçekleşen muhtıra sonrasında sınırlamalar getirilmiştir. Bu gelişme ile demokrasi bir kez daha kesintiye uğramış, kültürel ve sosyal hayattaki canlanma gerilemiştir. İlk etkilerini yayıncılık alanında gösteren yeni sınırlamalar, muhtırayı izleyen birkaç yılda kütüphaneler üzerindeki etkisini kütüphanelere her yıl giren yeni kitap sayısında azalma şeklinde göstermiştir. Bu dönemde hükümet programlarında

ve siyasi parti programlarında yetişkin eğitimi, halk eğitimi gibi konulara geniş yer verilmiştir. Okul dışı eğitim, öğretim faaliyetleri kapsamında değerlendirilen halk eğitimine yönelik olarak il ve ilçe merkezlerinde açılacak halk eğitim merkezleri ve buralarda oluşturulacak kitaplıklar aracılığıyla eğitimin yürütülmesi konuları gündeme getirilmiştir. Bu tarihe kadar bu ve buna benzer bir çok öneri gündeme gelmiş olmasına rağmen gerçekleştirmeleri mümkün olmamıştır. 1963 yılından itibaren yürürlüğe giren Beş Yıllık Kalkınma Plânları ile çeşitli platformlarda getirilen önerilerin denetlenmesi dönemi başlamıştır. Bununla birlikte kalkınma plânlarında daha önce uygulanan politikalardan farklı bir yenilik getirilmemiştir. Tıpkı daha önce olduğu gibi kütüphanelerin ulusal eğitim sistemi içindeki öneminin altını çizmiş demokratikleşme sürecinde kültürel gelişmenin önemi vurgulanarak toplumun her kesimine yayılması gerektiği ve kültürel gelişme ile teknik, bilimsel ve toplumsal gelişmelerin birbirinden ayrı tutulmaması gerektiği belirtilmiştir. Kütüphane istatistikleri, gözlenen eksiklikler vb. somut göstergelerle bir takım çözüm önerileri getirilmiştir. Ancak, Kütüphaneler Komitesi Raporunda olduğu gibi bir Kütüphaneler Kanunu tasarısı hazırlanmamıştır ya da hazırlanması önerilmemiştir. Bu yönüyle 1961-1980 döneminin en sistemli politikalarının hazırlandığı plânlı kalkınma döneminde kütüphanecilik alanına getirilmiş önemli bir yenilikten söz etmek mümkün olmamaktadır. Kütüphanelerin devlet tarafından geliştirilen politikalarda kültür başlığı altında değerlendirilmesi 1920'li yıllarda önemli sayılabilecek bir gelişme olarak görülebilecekken ancak 1960'lı yıllara gelindiğinde bunun kütüphanelerin rolü konusunda bir ölçüt kabul edilmesi aradan geçen zaman içinde gelişimin ne kadar yavaş olduğunun bir göstergesi niteliğindedir. Akılcı, sistemli, somut ve analitik hamleler yerine birbirini tekrar eden sorun saptama ve çözüm önerileri geliştirme aşamasının bir türlü sonlanamaması bu dönem için başlı başına bir sorun olarak değerlendirilebilir. Yıllık programlarda *kütüphanelere yönelik çeşitli alanlarda konulan hedeflerin gerçekleştirilmesi için uygun ortamın ve sistemin geliştirilmesi gerektiği* şeklinde kullanılan ifadeler gerçekte mevcut durumun konulan hedeflerin ne denli uzağında olduğunu göstermektedir. Kültürel alanda kalkınmanın öncüsü olan kütüphanelerin gelişmesi için öncelikle buna uygun ortamın ve sistemin geliştirilmesi öngörülmüş ancak bu sistemin nasıl geliştirileceğine yönelik somut bir fikir sunulmamıştır.

Üç dönem halinde ele alınan ve farklı uygulamalarla hayata geçirilmiş olsa dahi ortak bir amaca hizmet eden politikaların, Türkiye’de kültürel hayatın gelişimine olumlu yansımaları olması beklenirken söz konusu farklılıkların kütüphaneler ve kültür politikaları açısından olumsuz sonuçlar doğurduğu gözlenmiştir. Araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgular her üç dönemdeki uygulamaların devlet siyasetine dayalı olmak yerine ilgili dönemlerde hakim olan siyasi iktidara ve iktidarı elinde bulunduran bireylere dayalı olmasından kaynaklanan olumsuzlukların kütüphanelerin gelişmesindeki en büyük engellerden birisi olduğunu göstermiştir. Bu engellerin başında yasal yaptırımlar geliştirilmesinde gözlenen eksiklikler yer almıştır. Kütüphane hizmetlerine tutarlılık ve süreklilik kazandıracak yasal altyapının kurulamamış olması uygulamada somut çelişkilerle karşılaşılmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra ülke çapında kütüphanelerin yaygınlaştırılmasına yönelik yürütülen politikalarda kitap ve kütüphane sayılarının dikkate alınmasına karşın bu hizmetin sunulacağı kullanıcı kitlesinde talep yaratacak; bilgiye gündelik hayatta gereksinim duyulmasına, kullanılmasına ve üretilmesine olanak sağlayacak sosyal ortamın yaratılmamış olması kütüphanelerin ve kütüphane hizmetlerinin halk arasında gerçek anlamda yaygınlaşmasını engellemiştir.

Araştırmada kültür politikaları kapsamında değerlendirilen uygulamalar, kütüphanelerin genel olarak eğitimin yaygınlaştırılması, demokrasinin gelişmesi ve bilgiye ekonomik değer kazandırılması amaçlarına hizmet eden kurumlar olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Cumhuriyetin ilanından itibaren ülkede önce okur-yazar oranının artırılması sonra da okuma alışkanlığının kazandırılması amacıyla kütüphaneler örgün eğitime yardımcı kuruluşlar olarak değerlendirilmiştir. Kütüphanelerin kültürel rolünü geri planda bırakan bu yaklaşım ilerleyen zaman içinde geleneksel bir nitelik kazanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren fırsat eşitsizliğinin giderilmesi, eğitilmiş bireyler ile eğitim görmemiş bireyler arasındaki görüş farklılıklarının azaltılması amacıyla hizmet eden kütüphaneler bu yönü ile toplumsal demokrasinin sağlanmasında önemli kurumlar olarak hizmet vermişlerdir. Toplumdaki sosyo kültürel sınıf farklılıklarının giderilmesi amacıyla örgün eğitime dahil edilemeyen bölgelere kütüphane hizmetinin götürülmesiyle sosyal eşitlik kavramının uygulanması hedeflenmiştir. Bu hedef kütüphanelerin kitap okunan yerler şeklinde algılanan imajı ile örtüşmemesi nedeniyle tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir. Eleştirel ve analitik düşünce sisteminin gelişmesine uygun sosyo-kültürel hayatın eksikliği kütüphaneleri kitap depoları olmanın ötesine geçirememiştir. 1960’lı yıllarla birlikte başlayan ve ulusal ekonomik kalkınmanın yapı taşları arasında kütüphanelerin de yer alacağı bildirildiği

plânlı kalkınma döneminde bu kurumların gerek personel, gerek koleksiyon ve gerekse sunulan hizmetler açısından böyle bir sorumluluğu yerine getirmeye hazırlıklı olmadığı görülmüştür. Birbirini izleyen dönemlerde sunulan öneriler ve kısa ya da uzun vadeli planlarla alandaki eksiklikler giderilmeye çalışılsa da bu konuda hedeflenen başarıya ulaşmak mümkün olmamıştır.

Türkiye’de kültür politikalarının kütüphanelerin gelişimi üzerine etkilerinin ortaya konmaya çalışıldığı bu araştırmada Cumhuriyetin ilanı ile başlayan dönemde yakalanan ivmenin bunu izleyen hiç bir dönemde tekrar yakalanamadığı ve ulusal kültürel hayatın ülkenin sürekli değişim ve gelişim içinde olan siyasi, ekonomik ve sosyal hayatının etkisi altında hiç bir zaman plânlandığı gibi gelişme gösteremediği açıkça görülmektedir. Kültürel hayatın bilgiye dayalı bir toplumsal yapı içerisinde gelişme çabaları çoğu kez siyasi çıkarların ulusal çıkarlar önünde değerlendirilmesi, yöneticilerin öznel kültür anlayışı ve ekonomik istikrarsızlığın neden olduğu olumsuzluklar nedeniyle kesintiye uğramıştır. Söz konusu durum kütüphanelerin ve kütüphaneciliğin kendi içinde gelişimine engel olmanın yanı sıra kütüphanecileri meslekte çözüm bekleyen sorunlar karşısında yeterli çabayı göstermekten alıkoymuştur. Bu dönemde kültür politikaları kapsamında değerlendirilen uygulamaların hazırlanması ve hayata geçirilmesi sürecinde kütüphanecilerin aktif rol almamış olmaları kütüphanelerin kültürel gelişim sürecindeki gerçek misyonlarının yeterince anlaşılmasının nedenlerinden birisi olmuştur. Çağdaş bir kültür politikasında kütüphanecilerin profesyonel bakışaçıları ile kütüphanelerin kültürel gelişime sağlayacağı katkının daha net bir şekilde ortaya konması beklenmektedir. Türk Kütüphaneciliğinin temel yayın organı olan Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni yayına başladığı yıldan 1980 yılına kadar incelendiğinde içeriğin çoğunlukla kütüphane türleri, kütüphane hizmetleri ile Türkiye’de ve dünyada kütüphanecilik mesleğinin gelişim sürecine yönelik çalışmalardan oluştuğu görülmektedir. Ülkemizde kütüphanecilik mesleğinin en temel yayın organı olan Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni’nde kütüphaneciliğin en yaygın uygulama alanı olan kamu kurumlarında ve halk kütüphanelerinde görev yapacak kütüphanecilerin özlük haklarına yönelik tartışma ve önerilere yeterince yer verilmemesi dikkat çekicidir. Kütüphanelerde görev yapan eğitilmiş kütüphaneci sayılarını gösteren istatistikler temel alınarak kütüphanecilik mesleğinin bir uzmanlık alanı olarak 1980’li yıllara kadar yeterince tanınmadığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Kütüphanelerin kültürel gelişime olan katkısının vurgulanacağı çağdaş bir kültür politikasında evrensel nitelikli temel ilkeler yer alması gerekmektedir. Söz konusu ilkeler arasında;

- Siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmelerin odağında ancak bu unsurların toplumun bütününe uyum göstermeyen etkilerinin uzağında kalmak,
- Bilginin toplum içinde yaygın olarak kullanımının bireysel ve toplumsal gelişimin yanı sıra kültürel kalkınmayı artırıcı yönünü vurgulamak,
- Toplum içinde kültürel hayata katılımı herkes için desteklemek, demokrasinin koşulları arasında düşünce ve ifade özgürlüğünün vazgeçilmez olduğunu benimsemek,
- Bilgiye ulaşmanın en az bilgiyi üretmek ve yaymak kadar değerli olduğunu vurgulamak,
- Kültürel hayata katılımı ve bilgiye ulaşmayı sağlayacak her türlü aktivitenin yasalar tarafından güvence altına alınmasını sağlamak,
- Kültürle ilgili her konuda geçmiş ve gelecek arasında bir köprü görevi görecektir araştırma ve geliştirme çalışmalarını teşvik etmek, bu görevi yerine getiren kurumları desteklemek,
- Kültürel kalkınmaya yönelik öngörülen kısa ve uzun vadeli hedef ve plânların sürekliliğini sağlayıcı önlemler almak gibi maddeler düşünülebilir.

Söz konusu ilkelerin uygulanabilirliği tek başına kültür politikaları kapsamında yer almasıyla yeterli olmayacaktır. Şüphesiz bu ilkelerin uygulanacağı ideal ortamın yaratılmasında tutarlı kararların alındığı devlet politikasının yanı sıra eğitim politikası ve bilim politikası ile paralel uygulamaların varlığına gereksinim vardır. Ancak bir alanda uygulanacak kültür politikasının hazırlanmasına o alanda hizmet veren profesyonellerin sağlayacağı katkı en az bu politikayı uygulayacak otoritelerin yapacağı katkı kadar değerlidir. Bu anlamda kütüphanelerin toplumun kültürlenmesine, kültürün nesiller arasında aktarımına ve kültürel kalkınmaya hizmet eden görev ve sorumluluklarının en doğru ve açık şekilde profesyonel kütüphanecilerin katkısıyla hazırlanacağı bir gerçektir. 1923-1980 yılları arasında Türkiye’de uygulanan kültür politikalarında kütüphaneler adına gözlenmiş eksikliklerin başında kütüphanecilik mesleğine üye kişilerin kütüphanelerin kültürel kalkınmadaki rolünü vurgulayan ya da vurgulaması beklenen politikalarda hiç rol almamış olması gelmektedir. Bu eksikliğin mesleğin öncelikleri arasında yer almamış olması Türkiye’de kütüphanecilik mesleğinin altyapısının kamu desteğinden uzak kurulmaya çalışılmasından kaynaklanmıştır.

KAYNAKÇA

- 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına ve Bazı Maddelerinin Eklenmesine Dair 12 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun (1975 Mayıs 15). *T.C. Resmi Gazete*, Kanun no: 1897, Tarih: 26.05.1975.
- 19 Mart 1975 gün 15182 sayılı T.C. Resmi Gazete'de Yayınlanan Kültür Bakanlığı Kitap ve Süreli Yayınlar Seçme Kurulu Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (1975 Mart 10). *T.C. Resmi Gazete*, Kanun no. 15182, Tarih: 19.06.1975
- Acaroğlu, T. (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında: Kültür ve Sanat İşleri. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 12 (3-4), 103-109.
- Adalet Partisi. (1969). *Program ve Tüzük*. Ankara: AP Yayınlar
- Adalet Partisi. (1966). *Program ve Tüzük*. Ankara: AP Yayınları
- Akçakayalıoğlu, C. (1977). Atatürk ve Atatürk Devrimi. *Atatürk Konferansları VI: 1973-1974 içinde* (ss.1-14). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Akşin, S. (1947). Atatürk Döneminde demokrasi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47 (1), 245-252.
- Akyüz, K. (1986). Türk Ocakları. *Bellekten*. Nisan, 201-228.
- Albayrak, M. (1992). Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti: 1946-1960. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Alexander, J. C. (1988). Culture and political crisis. J. C. Alexander, & J. C. Alexander (Yay. Haz.), *Durkheimian sociology: cultural studies içinde* (ss. 187-224). Cambridge: Cambridge University Press.

- Alpay, M. (1981). Harf Devriminin Kütüphaneler Açısından Önemi. *Harf Devrimi'nin 50. Yıl Sempozyumu* içinde (ss.125-128). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Alpay, M. (1976). *Harf Devriminin Kütüphanelerde Yansıması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Alver, K. (2007). Siyasal eylem alanı olarak kültür. K. Alver, & N. Doğan (Yay. Haz.), *Kültür sosyolojisi* içinde (ss. 129-140). Ankara: Hece Yayınları.
- Anameriç, H. (2008). *Türkiye'de çağdaşlaşma sürecinde bilginin toplumsallaşması ve bilgi merkezleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Armaoğlu, F. (1984). *20. Yüzyıl tarihi: (1914-80)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arnold, M. (1869). *Culture and Anarchy: an essay in political and social criticism*. London: Smith, Elder&Co.
- Artukoğlu, A. (1979). Türkiye'de Kütüphanecilik Eğitimine Genel Bakış. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 28, (1-2), 2-11.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (1989). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Avcı, N. (1996). *Türkiye'de modernleşme açısından din-kültür-siyaset (1839-1960)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Aybaşı, O. (1970). Türkiye Bibliyografyası, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 19 (3), 169-185.
- Aydın, M. (2002). *Siyasetin sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.

Basma Yazı ve Eserleri Derleme Kanunu (1952). *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 1 (2), 177-178.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1983). *Kültür İstatistikleri: 1980*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1982). *Kültür İstatistikleri: 1979*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1981). *Kültür İstatistikleri: 1978*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1977). *Milli Eğitim İstatistikleri Milli, Halk, Çocuk, Okul Kütüphaneleri: 1969-1973*. Ankara: İstatistik Genel Müdürlüğü.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1972). *Milli Eğitim İstatistikleri Milli, Halk, Çocuk, Üniversite ve Okul Kütüphaneleri: 1959-1968*. Ankara: İstatistik Genel Müdürlüğü.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1947). *Milli Eğitim İstatistikleri Genel Kitaplıklar ve Müzeler ile Halkevleri, Odaları ve Okuma Odaları Kitaplıkları İstatistikleri: 1944-1945*. Ankara: İstatistik Genel Müdürlüğü.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1947). *Milli Eğitim İstatistikleri Genel Kitaplıklar ve Müzeler ile Halkevleri, Odaları ve Okuma Odaları Kitaplıkları İstatistikleri: 1944-1945*. Ankara: İstatistik Genel Müdürlüğü.

Başbuğoğlu, F. (1972). Milli Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 21 (1), 38-46.

Başgöz, İ. ve Wilson E. H. (1968). *Türkiye Cumhuriyetinde Milli Eğitim ve Atatürk*, Ankara: Dost Yayınları.

Bauman, Z. (1998). *Sosyolojik düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Açılım Kitap. (Orijinali 1996'da yayımlanmıştır).

- Baysal, J. (1991). *Kitap ve Kütüphane Tarihine Giriş*. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.
- Bek, G. (2007). *1970-1980 yılları arasında Türkiye'de kültürel ve sanatsal ortam*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Benedict, R. (1934). *Patterns of culture*. Boston: Houghton Mifflin Co.
- Bennett, O. (2006). Intellectuals, romantics and cultural policy. *International Journal of Cultural Policy*, 12 (2), 117-134.
- Bennett, T. (1999). Putting policy into cultural studies. S. During (Yay. Haz.), *The Cultural Studies Reader* içinde (ss. 479-491). London: Routledge.
- Beydemir, C. (2006). *1960-1980 yılları arası Beş Yıllık Kalkınma Plânlarının irdelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Binark, İ. (1969). VI. Kütüphane Haftası Münasebetiyle: Eğitim ve Kültür Politikamız ve Eğitimimizde Kitap ve Kütüphanenin Yeri, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 18 (4), 232-235.
- Bingöl, İ. (1993). *Ülkemizde Anayasa Hareketleri: Senedi İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, 1876 Anayasası, 1921 Anayasası, 1924 Anayasası, 1960 Anayasası, 1961 Anayasası, 1982 Anayasası*. Ankara: Atak Ofset.
- Boratav, K. (1989). İktisat Tarihi (1908-1980). S.Akşin (Yay.Haz.). *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980* içinde (ss.265-354). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Bülbül, K. (2004). *Küreselleşme, kültür ve siyaset: Türk düşünsel ve siyasal yaşamında küreselleşme yaklaşımları*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Briggs, A. (1992). Culture. R. Bauman (Yay. Haz.), *Folklore, cultural performances, and popular entertainments : a communications-centered handbook* içinde (ss. 3-11). New York: Oxford University Press.
- Brown, B., ve Corbett, T. (1997). *Social indicators and public policy in the age of devolution*. 10 Şubat 2009 tarihinde Institute for Research on Poverty Web sitesinden erişildi:
<http://www.irp.wisc.edu/publications/sr/pdfs/sr71.pdf>
- Can, A. (1998). Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün tarihçesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 12 (1), 54-61.
- C.H.P. Halkevleri Öğreneği (1938). Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.
- Chu, C. M. (2005, 18 Mart). *Defining "Multiculturalism"*. 14 Nisan 2009 tarihinde IFLA Library Services to Multicultural Populations Section Web sitesinden erişildi:
<http://archive.ifla.org/VII/s32/pub/multiculturalism-en.pdf>
- Compaine, B.M. (1986). *Size and growth trends of the information industry, 1970-1983*. 4 Nisan 2009 tarihinde Harvard University Program on Information Resources Policy Web sitesinden erişildi:
http://pirp.harvard.edu/pubs_pdf/compain/compain-i86-2.pdf
- Compendium (2010). Danimarka. 15 Temmuz 2010 tarihinde Compendium web sitesinden erişildi:
<http://www.culturalpolicies.net/web/denmark.php?aid=1&cid=1140&lid=en&curl=33>
- Compendium (2009). İsveç. 15 Temmuz 2010 tarihinde Compendium web sitesinden erişildi: <http://www.culturalpolicies.net/web/sweden.php?aid=1>
- Compendium (2009a). Avusturya. 15 Temmuz 2010 tarihinde Compendium web sitesinden erişildi: <http://www.culturalpolicies.net/web/austria.php?aid=41>

Compendium (2008). Hollanda. 15 Temmuz 2010 tarihinde Compendium web sitesinden erişildi: <http://www.culturalpolicies.net/web/netherlands.php>

CORDIS (2002). *Creating a European Library Space Telematics for Libraries Programmes 1990-1998*. 4 Nisan 2009 tarihinde Telematics for Libraries Archive Web sitesinden erişildi:
<http://cordis.europa.eu/libraries/en/intro.html>

CORDIS (1998). *5th Framework Programme*. 15 Ocak 2009 tarihinde European Comission CORDIS Web sitesinden erişildi: <http://cordis.europa.eu/fp5>

CORDIS (1994). *4th Framework Programme*. 15 Ocak 2009 tarihinde European Comission CORDIS Web sitesinden erişildi:
<http://cordis.europa.eu/telematics/home.html>

Cumhuriyet Ansiklopedisi: 1923-1940. (2003). *Halk Millet Mekteplerini Doldurdu*. (c.1, ss.130-131). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çağlayan, A. (1991). *1961 ve 1982 Anayasalarında Düşünce Özgürlüğünün Düzenlenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Çakın, İ. (2001). Cumhuriyet Döneminde Bilgi ve Belge Yönetimi Alanında Gelişmeler. B. Yediyıldız (Yay.Haz.), *"Atatürk'ün Ölümünün 62.Yılında Cumhuriyet Türkiye'sinde Bilimsel Gelişmeler Sempozyumu": Bildiriler ve tartışmalar: 8-10 Kasım 2000, Ankara içinde* (ss.61-74). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Çakın, İ. (1986). Kütüphanenin toplumsal konumu ve işlevleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 35 (1), 8-16.

Çakın, İ. (1984). Turkish librarianship: historical context. *International Library Review*, 16, 71-77.

- Çakın, İ. (1973). Ayniyata Tutkumuz. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 22 (3-4), 110-113.
- Çakın, İ. (1973a). Kütüphane ve Enformasyon Hizmetlerinin Planlanması, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 22 (1-2), 64-75.
- Çapar, B. (1981). Plânlı kalkınma döneminde kütüphane hizmetlerine yasalar açısından genel bir bakış. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 30 (1), 24-32.
- Çavdar, T. (2004). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi:1839-1950*. Ankara: İmge Yayınları.
- Çavdar, T. (1985). Halkevleri. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde (c. 3, ss.878-884). İstanbul: İletişim Yayınları
- Çaycı, A. (1977). Atatürk'ün Uygarlık Anlayışı. *Atatürk Konferansları VI:1973- 1974* içinde (ss.117-129). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çeçen, A. (1990). *Halkevleri*. Ankara: Gündoğan.
- Çeçen, A. (1984). *Kültür ve Politika*. İstanbul: Hil.
- Çelik, A. (2001). *Bilgi hizmetleri ve mevzuat*. Ankara: ÜNAK.
- Çocuk Kitaplıkları Yönetmeliğinde Yapılacak Değişiklik Hakkında (1961). *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 3 Temmuz, XXIV, 1160.
- Çocuk Kütüphaneleri Hakkında Yönetmelik (1952). *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 24 Kasım, XV, 722.
- Çocuk Kütüphaneleri Yönetmeliğinde Yapılacak Değişiklik Hakkında (1957). *T.C. Maarif Vekaleti Tebliğler Dergisi*, 16 Aralık, XX, 986: 237-245.
- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (t.y.). *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Programı*. Ankara: y.y.

- Cumhuriyet Halk Partisi (1976). *Cumhuriyet Halk Partisi Programı*. Ankara: CHP Yayınları.
- Delipınar, M. (2003). *Türkiye'de çok partili döneme geçiş sürecinde eğitim politikaları (1946-1950)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Demiralp, A. (2005). *Süleyman Demirel dönemi eğitim ve kültür politikaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Demir, N. (1995). *Kalkınma planlarında ve hükümet programlarında bilim ve teknoloji politikaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Demokrat Partisi (1949). *Demokrat Parti Tüzük ve Program*. Ankara: Doğu Matbaası.
- Deniz, M. (2001). *Milli Eğitim Şuralarının Tarihçesi ve Eğitim Politikalarına Etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- D.P.T. (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı*, 14 Nisan 2010 tarihinde Devlet Plânlama Teşkilâtı web sayfasından erişildi:
<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1973/plan4.pdf>
- D.P.T. (1973). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı*, 14 Nisan 2010 tarihinde Devlet Plânlama Teşkilâtı web sayfasından erişildi:
<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1974/plan3.pdf>
- D.P.T. (1968). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı*, 14 Nisan 2010 tarihinde Devlet Plânlama Teşkilâtı web sayfasından erişildi:
<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1975/plan2.pdf>
- D.P.T. (1966). *1966 Yılı Programı*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilatı.
- D.P.T. (1963). *1964 Yılı Programı*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilatı.

- D.P.T. (1963a). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı*, 14 Nisan 2010 tarihinde Devlet Plânlama Teşkilâtı web sayfasından erişildi:
<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1976/plan1.pdf>
- Deren, S. (2002). Kültürel Batılılaşma. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce cilt 3: modernleşme ve batıcılık içinde*, (ss. 382-427). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Derneğimizin Faaliyetleri (1952). *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 1 (1), 80-81.
- Devlet Memurları Kanunu (1965 Temmuz 23). *T.C. Resmi Gazete*, Kanun no. 657, Tarih: 23.07.1965. 3 Nisan 2010 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi web sayfasından erişildi: <http://www.mevzuat.gov.tr/cache/1.5.657.pdf>
- Dewey, J. (1952). *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*. (2.bs.) Ankara. MEB Basımevi.
- D.İ.E. (1981). *Türkiye İstatistik Yıllığı 100. Yıl Özel Sayısı*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- D.İ.E. (1973). *Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 yılı*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- D.İ.E. (1969). *Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri /Census of Population: Social and Economic characteristics of population*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Dinç, S. (1999). *Cumhuriyet Dönemi’nde Yapılan Milli Eğitim Şûraları ve Alınan Kararların Uygulamaları (1923-1960)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Dominguez, V. (2000). Invoking culture: the messy side of “cultural politics”. G. Bradford & M. Gary (Yay. Haz.), *The Politics of Culture* içinde (ss. 20-37). New York: The New Press.
- Downs, R.B. (1956). Türkiye’de Kütüphanecilik (çev. Leman Çankaya), *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 5 (3), 258-261.

Dura, C. ve Atik, H. (2002). *Bilgi toplumu, bilgi ekonomisi ve Türkiye*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Duverger, M. (1986). *Siyasi Partiler* (E. Özbudun, Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi. (Orijinali 1951'de yayınlandı).

Eagleton, T. (2005). *Kültür yorumları*. (Ö. Çelik, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinali 2000'de yayımlanmıştır).

Eliot, T. (1962). *Notes Towards the Definition of Culture*. London: Faber.

Eriş, S. (2006). *1961-1987 yılları arasında gerçekleştirilen Milli Eğitim Şûraları ve alınan kararların uygulamaları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta

Erkan, H. ve Erkan, C. (1998). *Kültür politikamızda yeni boyutlar: Türkiye'nin geleceğe yönelik kültür değerleri ve politikaları*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

Ersoy, O. (1998). Kütüphanecilik Kursları. D. Atılğan (Yay.Haz.) *Kütüphaneciliğimizde 40. Yıl içinde* (ss.267-279). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

Ersoy, O. (1969). Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Kütüphanecilik Bölümü'nün On beş Yılı, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 18 (4), 228-231.

Ersoy, O. (1966). *Kütüphaneciliğimizin Sorunları*. Ankara: Anadolu Matbaası.

European Commission. (2005). *Communication from the Commission: i2010 Digital Libraries*. 15 Mayıs 2009 tarihinde European Commission Information Society Web sitesinden erişildi:

http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/communication/annex1_en.pdf

- European Task Force on Culture and Development. (1997). *In from the margins, A contribution to the debate on culture and development in Europe*. 19 Mayıs 2009 tarihinde Council of Europe Web sitesinden erişildi: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/Source/Resources/Publications/Culture/InFromTheMargins_EN.pdf
- FINFO. (t.y.). *Göçmen Kütüphanesi (Biblioteks Center for Integration)*. 4 Mayıs 2009 tarihinde Göçmen Kütüphanesi web sitesinden erişildi: http://www.finfo.dk/kultur-tr/kutuphaneler/SBCI-tr?set_language=tr
- Forster, H. (2007). *The i2010 digital libraries initiative: Europe's cultural and scientific information at the click of a mouse*. 4 Mayıs 2009 tarihinde Avrupa Komisyonu Web sitesinden erişildi: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/ist/docs/directorate_e/speech-ape-23jan2007-v2_en.pdf
- Galley, C. C. (2001). *Cultural policy, cultural heritage and regional development*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, The State University of New Jersey, New Jersey.
- Genelgeler (1952). *T.C. Milli Eğitim Vekâleti Tebliğler Dergisi*, XV, 722.
- Gökalp, Z. (1997). *Türkçülüğün Esasları* (5.bs.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Gökman, M. (1957). Prof.Hellmut Ritter'in İstanbul Kütüphaneleri Hakkında 22 Yıl evvel hazırlamış olduğu rapor ve bugünkü İstanbul Kütüphaneleri, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 6 (3), 32-39.
- Gray, C. (2004). Joining-Up or Tagging on? The arts, cultural planning and the view from the below. *Public Policy and Administration*, 19 (2), 38-49.
- Güler, A. ve Akgül, S. (2000). *Atatürk'ün Düşünce Dünyası* (2. bs.). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Güvenç, B. (2002). *Kültürün ABC'si*. (2.bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Güvenç, B. (2002a). *İnsan ve Kültür*. (9.bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hall, S. (1980). Cultural studies: two paradigms. *Media Culture Society*, 2, 57-72.

Halk Eğitimi Başkanlığı Yönetmeliği (1961). T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, 3 Haziran, XXVI, 1258.

Halk ve Çocuk Kütüphaneleri Yönetmeliği (1982). T.C. Resmi Gazete, Kanun no. 19, Tarih: 19.08.1985, 17787, 22-39.

Hannerz, U. (1992). *Cultural complexity: studies in the social organization of meaning*. New York: Columbia University Press.

Herder, J. G. (1784). *Materials for the Philosophy of the History of Mankind*. Y.Y. Yok: Y.E. Yok.

Hindal, S. (2003). The multicultural library. *Scandinavian Public Library Quarterly*, 36 (4), 12-13.

Hükümetler ve Programları (1988). *I. Cilt 1920-1960*. Nuran Dağlı ve Belma Aktürk. (yay.haz). Ankara: T.B.M.M.

Hükümetler ve Programları (1988a). *II. Cilt 1960-1980*. Nuran Dağlı ve Belma Aktürk (yay.haz). Ankara: T.B.M.M.

IFLA (2008). *IFLA Multicultural Library Manifesto*. 5 Mayıs 2009 tarihinde IFLA Section on Library Services to Multicultural Populations Web sitesinden erişildi:
<http://archive.ifla.org/VII/s32/pub/MulticulturalLibraryManifesto.pdf>

IFLA Section on Library Services to Multicultural Populations (1998). *Multicultural communities: guidelines for library services*. 5 Mayıs 2009 tarihinde IFLA Section on Library Services to Multicultural Populations Web sitesinden erişildi: <http://archive.ifla.org/VII/s32/pub/guide-e.pdf>

- IFLA & UNESCO (2007). *Halk kütüphanesi hizmeti: Gelişim için IFLA/UNESCO ilkeleri*. (B. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.
- IFLA & UNESCO (1994). *Public Library Manifesto*. 10 Mayıs 2009 tarihinde IFLA Policies and Procedures Web Sitesinden erişildi: <http://www.ifla.org.sg/VII/s8/unesco/eng.htm>
- İnan, A. (1972). Açış: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Adına. Z. Süzgül Gezgün (Yay.Haz.), "Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi": *Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Semineri Tebliğleri: 9-11 Kasım 1967 Ankara içinde* (ss. 3-6). Ankara:Türk İnkılâp Enstitüsü.
- İnan, A. (1972a). *Devletçilik ilkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- International Federation of Arts Councils and Culture Agencies (IFACCA). (2005). *Statistical Indicators for art policy*. 20 Şubat 2009 tarihinde IFACCA Web sitesinden erişildi: <http://www.ifacca.org/media/files/statisticalindicatorsforartspolicy.pdf>
- Johnson, R. (1996). European Libraries Programme. *Ariadne*, 5. 10 Mart 2009 tarihinde <http://www.ariadne.ac.uk/issue5/european-libraries/> adresinden erişildi.
- Kabaklı, A. (1971). *Kültür Emperyalizmi: Manevi Sömürgecilik*. İstanbul: Toker Yayınları
- Kalaycı, N. (1988) *Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Hükümet Programları ve Uygulamalar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karaer, İ. (1992). *Türk Ocakları: 1912-1931*. Ankara: Türk Yurdu.
- Karaer, İ. (1990). Türk Ocağı Kütüphaneleri: 1912-1931. *Türk kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 4 (2), 55-59.

- Karayalçın, Y. (1952). Kütüphanelerimize Umumi Bir Bakış. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*. 1 (1), 1-24.
- Kapani, M. (1993). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Kapani, M. (1992). *Politika bilimine giriş*. (6.bs). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kaptan, S. (1998). *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*. (10.bs.). Ankara: Rehber Yayınevi.
- Karpat, K.H. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul: AFA Yayınları.
- Kefalet Kanunu. (1934 Haziran 6). *T.C. Resmi Gazete*, Kanun no. 2489. Tarih: 6.6.1934. 5 Mart 2010 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi web sayfasından erişildi: <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=1.3.2489&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch>
- Keseroğlu, H. (1995). Köy Enstitülerinde Kitap, Kitaplık ve Okuma. H. Keseroğlu (Yay. Haz.) *Köy Enstitülerinde Kitap, Kitaplık ve Okuma* içinde (ss.7-16). İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.
- Keseroğlu, H. (1989). *Halk Kütüphanesi Politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Durum*. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.
- Kısıklı, E. (2008). 80. Yıl Dönümünde Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri. İ. Özbay ve diğerleri (Yay.Haz.), *Atatürk Haftası Armağanı: 10 Kasım 2008* içinde (ss.165-183). Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.
- Kışlalı, A. T. (1987). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Kirman, E. (2006). Çok partili döneme geçiş süreci ve Türk siyasal kültüründe muhalefet olgusunun gelişimi (1946-1950). Yayımlanmamış yüksekisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

- Kleberg, C.J. (2004). The human development report 2004: A model for cultural policy research. *The Nordic Journal of Cultural Policy*, (2), 51-68.
- Kocabaşoğlu, U. (1991). Harf devriminin eğitim ve kültür yaşantımız üzerindeki kimi etkileri üzerine gözlemler. *Harf devrimin 50. Yılı Sempozyumu* içinde (ss.114-124). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kocatürk, U. (1984). Atatürk'ün niversite reformu ile ilgili notları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(1), 3-95.
- Koç, N. (2007). Türk kültür tarihi içinde köy enstitüleri. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Koçak, C. (1989). *Siyasal Tarih (1923-1950)*. (ss.85-173). Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980 içinde. (Yay.Haz.Sina Akşin). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kongar, E. (1994). *Devrim tarihi ve toplumbilim açısından Atatürk*. (2.bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E. (1989). *Kültür zerine*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E. (1981). *İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı*. (4.bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koşay, H.Z. (1960). Kütüphanelere Dair. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 9 (1-2), 36-40.
- Koşay, H.Z. (1926). Ktp-hanelerde Yapılacak Tedrici İslaht. *Muallimler Birliği*, 1 (7), 315-317.
- Köktürk, M. (2006). *Kültürün dünyası*. Ankara: Hece Yayınları.
- Kroeber, A. L. (1985). *A Roster of civilizations and culture*. Westport: Greenwood Press.

- Kroeber, A.L. & Kluckhohn, C. (1963). *Culture: A critical review of concepts and definitions*. New York: Vintage Books.
- Kula, O.B. (1992). *Demokratikleşme Süreci ve Eleştirel Kültür Bilinci*. Ankara: Gündoğan.
- Kum, İ. (1970). *Türkiye’de Kütüphanecilik Eğitimi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kurbanoğlu, S. (2004). *Kaynakça Gösterme El Kitabı*. Ankara: ÜNAK.
- Kültür Bakanlığı (1990). *1920-1989 T.C. Hükümet Programlarında Kültür Politikası*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Araştırma ve Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı.
- Kültür Bakanlığı Kitap ve Süreli Yayınları Seçme Kurulu Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (1978). *T.C. Resmi Gazete*, Tarih: 26.07.1978, 16358, 7-8.
- Kültür Bakanlığı Kitap ve Süreli Yayınları Seçme Kurulu Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (1978a). *T.C. Resmi Gazete*, Tarih: 03.08.1978, 16366, 9.
- Kültür Bakanlığı Kitap ve Süreli Yayınları Seçme Kurulu Yönetmeliği (1975). *T.C. Resmi Gazete*, Tarih: 19 Mart 1975, 15182: 3-4.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (1982). *Kalkınma planları, yıllık programlar ve icra planlarında Kültür*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı.
- Kültür Yüksek Kurulu Yönetmeliği (1993)*. *T.C. Kültür Bakanlığı Yürürlükteki Yönetmelikler, Yönergeler Külliyyatı (A119-A120)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Kütüphaneler Genel Müdürlüğü Uzman Personel Yönetmeliği (1979). *T.C. Kültür Bakanlığı Yürürlükteki Yönetmelikler, Yönergeler Külliyyatı (A123-A128)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

Kütüphaneler Halk İare Servisi Yönetmeliği (1953). *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 6 Nisan, XVI.

Kütüphanelerarası Basma Kitapları Ödünç Verme Yönetmeliği. (1965). *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*. XXVII, (1367), 287-288.

Kütüphanelerden Halka Ödünç Kitap Verme Servisi Yönetmeliğinin 2. ve 11. Maddelerinin Değiştirilmesine Ve 19. Maddesinin Kaldırılmasına İlişkin Yönetmelik. (1978). *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, XXXI, (1998), 434.

Kütüphanelerden Halka Ödünç Kitap Verme Servisi Yönetmeliği (1965). *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, XXVIII, (1366), 283-286.

Maarif Vekâleti İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu (1954). Yazmaların tasnifi hakkında rapor. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 3 (2), 187-199.

Makal, M. (1997). *Köy Enstitüleri ve Ötesi*. Ankara: Güldikeni Yayınları.

Markley, A.E. (1965). Türk Kütüphaneciliğinin gelişmesinde Türk Kütüphaneciler Derneği'nin Rolü. (çev. Necmettin Sefercioğlu), *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 14 (1-2), 14-20.

M.E.B. (2008). *Milli Eğitim Şûraları*. 14 Nisan2009 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı web sitesinden erişildi: <http://ttkb.meb.gov.tr/secmeler/sura/sura.htm>

M.E.B. (2002). *Cumhuriyette Günümüze Eğitim*. 14 Nisan 2009 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı web sitesinden erişildi: <http://www.meb.gov.tr/Stats/Apk2002/2.htm>

M.E.B. (1998). *Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü.

M.E.B. (1977). *Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

- M.E.B. (1974). *Dokuzuncu Milli Kültür Şûrası*. 14 Nisan 2010 tarihinde Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı web sayfasından erişildi
http://ttkb.meb.gov.tr/secmeler/sura/9_sura.pdf
- M.E.B. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- M.E. B. (1970). *Sekizinci Milli Kültür Şûrası*. 14 Nisan 2010 tarihinde Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı web sayfasından erişildi:
http://ttkb.meb.gov.tr/secmeler/sura/8_sura.pdf
- M.E.B. (1968). *Değişiklikleri, Ekleri ve Genel Tebliğleriyle Ayniyat Talimatnamesi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı
- M.E.B. (1965). Kütüphanelerden Halka Ödünç Kitap Verme Servisi Yönetmeliği. *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*. XXVII, 1366, 283-286.
- M.E.B. (1962). *Yedinci Milli Kültür Şûrası*. 14 Nisan 2010 tarihinde Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı web sayfasından erişildi:
http://ttkb.meb.gov.tr/secmeler/sura/7_sura.pdf
- M.E.B. (1961). *Kütüphaneler Komitesi Raporu*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- M.E.B. (1957). *Altıncı Milli Kültür Şurâsı*. 14 Nisan 2010 tarihinde Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı web sayfasından erişildi:
http://ttkb.meb.gov.tr/secmeler/sura/6_sura.pdf
- M.E.B. (1953). *Beşinci Milli Kültür Şurâsı*. 14 Nisan 2010 tarihinde Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı web sayfasından erişildi:
http://ttkb.meb.gov.tr/secmeler/sura/5_sura.pdf
- M.E.B. (1949). *Dördüncü Milli Kültür Şurâsı*. 14 Nisan 2010 tarihinde Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı web sayfasından erişildi:
http://ttkb.meb.gov.tr/secmeler/sura/4_sura.pdf

M.E.B. (1946). *Üçüncü Milli Kültür Şurâsı*. 14 Nisan 2010 tarihinde Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı web sayfasından erişildi:
http://ttkb.meb.gov.tr/secmeler/sura/3_sura.pdf

M.E.B. (1943). *İkinci Milli Kültür Şurâsı*. 14 Nisan 2010 tarihinde Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı web sayfasından erişildi:
http://ttkb.meb.gov.tr/secmeler/sura/2_sura.pdf

M.E.B. (1939). *Birinci Milli Kültür Şurâsı*. 14 Nisan 2010 tarihinde Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı web sayfasından erişildi:
http://ttkb.meb.gov.tr/secmeler/sura/1_sura.pdf

Mercanlıgil, M.D. (1955). Bibliyografya Enstitüsü, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 4 (1), 46-47.

Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında 5632 sayılı Kanuna Ek Kanun (1955 Mayıs 18). *T.C. Resmi Gazete*. Kanun no:3656, Tarih: 27 Mayıs 1955.

Milli Kütüphanenin Kuruluşu Hakkında Kanun (1952). *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 1 (2), 174-176.

Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun (1950 Mart 23). *T.C. Resmi Gazete*. Kanun no. 5632. Tarih: 29 Mart 1950. 5 Mayıs 2009 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi web sayfasından erişildi: <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/945.html>

Libraries within the third framework programme: 1990-1994. (1997). 3 Nisan 2009 tarihinde Telematics for Libraries Archive Web sitesinden erişildi:
<http://cordis.europa.eu/libraries/en/lib-3fp.html>

Lievesley, D. (2002). *Statistics in the Wake of Challenges Posed by Cultural Diversity in a Globalization Context*. 17 Mart 2009 tarihinde International Symposium on Culture Statistics Web sitesinden erişildi:
http://www.colloque2002symposium.gouv.qc.ca/PDF/Lievesley_Presentation_an.pdf

Lindberg, B. M., & Monaldo, J. M. (2008, Mayıs). *Annual Industry Accounts: Advance Statistics on GDP by Industry for 2007*. 12 Mayıs 2009 tarihinde U.S. Department of Commerce Bureau of Economic Analysis Web sitesinden erişildi:

http://www.bea.gov/scb/pdf/2008/05%20May/0508_indy_acct.pdf

Machlup, F. (1962). *The production and distribution of knowledge in the United States*. Princeton, N.J. : Princeton University Press

Madden, C. (2005). Indicators for arts and cultural policy: a global perspective. *Cultural Trends* , 14 (3), 217-247.

Malinowski, B. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. (S. Özkal, Çev.). İstanbul: Kabalıcı. (Orijinali 1944'te yayımlanmıştır).

Matarasso, F., & Charles, L. (1999). *Balancing act: twenty-one strategic dilemmas in cultural policy*. 14 Nisan 2009 tarihinde British Council Web sitesinden erişildi: <http://www.britishcouncil.org/ukraine-arts-management-cultural-strategy-dilemmas.pdf>

Mejuyev, V. (1987). *Kültür ve Tarih*. (S. H. Yokova, Çev.). Ankara: Başak Yayınları.

Miller, T. ve Yudice, G. (2002). *Cultural Policy*. London: Sage. Moles, A. (1983). *Kültürün Toplumsal Dinamiği*. (N. Bilgin, Çev.). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Moore, J. D. (2004). *Visions of Culture*. C.A.: Altamira Press.

Morgan, E. (1997). *The Role of Libraries in the Information Society*. 1 Nisan 2009 tarihinde Telematics for Libraries Archive Web sitesinden erişildi: <http://cordis.europa.eu/libraries/en/morgan.html>

Morton, J. (1996). Measuring the arts in Victoria. *Culture and Policy*, 7 (3), 119-122.

Muhasebe-i Umumiye Kanunu (1927 Mayıs 26). *T.C. Resmi Gazete*, Kanun no. 1050
Tarih: 14.06.1927.

Mulcahy, K. V. (2006). Cultural policy: definitions and theoretical approaches.
Journal of Arts Management, Law and Society , 35 (4), 319-331.

Murdock, G.P. (1949). *Social structure*. New York: MacMillan.

Nylöf, G. (1997). A method for evaluating cultural policy. *International Journal of Cultural Policy*, 3 (2), 361-376.

Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği (1959). Ankara: Maarif Vekâleti.

Önal, İ. (1992). *Bilgi gereksinimlerinin karşılanması ve okul kütüphaneleri*.
Yayımlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Önal, İ. (1995). School library development in Turkey. *Türk Kütüphaneciliği*, 9 (3),
255-257.

Örik, N.S. (1939). Kütüphaneler Meselesi. *Ülkü*, 8 (76), 371-372.

Ötüken, A. (1979). *Kütüphaneciliğimiz İçin*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

Ötüken, A. (1957). Prof. Hellmuth Ritter'in İstanbul Kütüphaneleri Hakkındaki Mühim
Bir Raporu. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 6 (1-2): 36-46.

Ötüken, A. (1957a). Türkiye'de Kütüphanecilik Öğretiminin Tarihçesi. *Türk
Kütüphaneciler Derneği Bülteni*. 6 (1-2),1-35.

Ötüken, A. (1956). Üniversitelerimizin büyük eksiği, *Türk Kütüphaneciler Derneği
Bülteni*, 5 (2), 101-103.

Ötüken, A. (1956a). Kütüphane üniversitenin kalbidir. *Türk Kütüphaneciler
Derneği Bülteni*, 5 (2), 104-106.

- Ötüken, A. (1955). Milli Kütüphane Nasıl Kuruldu?. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 4 (1), 1-56.
- Ötüken, A. (1948). *Bibliyotekçinin el kitabı*. (Cilt 2). Ankara: M.E.B. Basımevi.
- Öz, Z. (1997). Toplumsal değişme sürecinde halk kütüphanelerinin yeri ve yeniden organizasyonu için bir model önerisi. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Özbudun, E. (1992). *Türk Anayasa Hukuku*, (2. bs). Ankara: Yetkin.
- Özdemir, H. (1989). *Siyasal tarih 1960-1980. (Sina Akşin ed.) Türkiye Tarihi IV içinde, (s.191-264)*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özerdim, S.N. (1958). Milli kütüphanenin bugünü ve yarını. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 7 (1-2), 79-84.
- Özlem, D. (2000). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. İstanbul: İnkılâp.
- Özkalp, E. (2003). *Sosyolojiye Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı.
- Özsoy, S.(2004). Eşitlikçi Bir Deneyim Olarak Köy Enstitüleri. *Eğitim Bilim ve Toplum Dergisi*, 2 (7), 4-25.
- Parla, T. (2002). *Türkiye’de Anayasalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, T. (1995). *Türkiye’de siyasal kültürün resmi kaynakları: Kemalist tek parti ideolojisi ve CHP’nin altı oku*. (Cilt 3). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Perin, C. (1982). *Atatürk Kültür Devrimi*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitapevleri.
- Research topics and projects* (2009). 18 Mayıs 2009 tarihinde CORDIS Information and communication technologies Web sitesinden erişildi: http://cordis.europa.eu/fp7/ict/telearn-digicult/digicult-projects_en.html

- Rocher, G. (1968). *Introduction à la sociologie générale: 3 Le Changement Social*, Paris: Seuil.
- Ryynänen, M. (1998). *Resolution on the Role of Libraries in Modern World*. 1 Nisan 2009 tarihinde Telematics for Libraries Archive Web sitesinden erişildi: <http://cordis.europa.eu/libraries/en/reportrole.html>
- Sağlamtunç, T. (1995). Cumhuriyetin 70. Yılında halk kütüphaneciliğimiz. *Türk Kütüphaneciliği*, 9 (2),135-143.
- Said, E. W. (1998). *Kültür ve emperyalizm*. (N. Alpay, Çev.). İstanbul: Hil Yayınları. (Orijinali 1996'da yayımlanmıştır).
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Saraoğlu, R. (1990). *Toplusal değişimin bir aracı olarak halkevleri*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Schweitzer, A. (1961). *Pilgrimage to humanity*. New York: Philosophical Library.
- Sefercioğlu, N. (1959). Halk Kütüphanelerimizin Dertleri. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 8 (1), 27-31.
- Sevgisunar, M.K. (2007). Türkiye'de siyasal gelişmeler ve ideolojik yaklaşımların bilgi ve belge yönetimi alanına etkileri. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sezer, İ. (2005). *İsmet İnönü döneminde eğitim ve kültür politikaları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara
- Smith, P. (2001). *Cultural theory: An introduction*. Blackwell: Oxford University Press.
- Soysal, Ö. (2007). School Libraries in Turkey. *Türk Kütüphaneciliği/Bilgi'nin Yazgısı* içinde (2.bs). (ss.149-176). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

- Soysal, Ö. (1987). Cumhuriyet ve Kütüphaneciliğimiz: 1923'den 1963'e. *Kütüphanecilik Dergisi Belge Bilgi Kütüphane Araştırmaları*, 1, 51-99.
- Stummvoll, J. (1935). Yeni Türkiye'de kütüphanecilik, *Ayın Tarihi*, 23, II. Teşrin: 325-329.
- Şahin, İ. (1998). *Demokrat Parti hükümetleri dönemindeki eğitim-kültür faaliyetleri (1950-1960)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Şeker, K. (2006). *İnönü Dönemi Kültür Hayatı (1938-1950)*. Yayımlanmamış doktora tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Şimşek, S. (2002). *Halkevleri: 1932-1951*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Tanfer, V. (1977). Atatürk ve Devrimleri. *Atatürk Konferansları VI: 1973-1974* içinde (ss.273-286). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tanör, B. (2004). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanilli, S. (1996). *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?* İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tanilli, S. (1985). *Devlet ve Demokrasi: Anayasa hukukuna giriş*. İstanbul: Sayı Kitap.
- Taylor, C. (1994). *Multiculturalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Tylor, E. B. (1871). *Primitive culture: Researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom*. London: J. Murray.
- T.B.M.M. (2009). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*. 2 Ağustos 2009 tarihinde T.B.M.M. web sitesinden erişildi:
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/hukümetler.htm>

- T.B.M.M. Kitaplığı Kanunu. (1976). *T.C. Resmi Gazete*. Kanun no. 1934, Tarih:1Şubat 1976, 1-2.
- T.C. Anayasası (1982). 10 Mayıs 2009 tarihinde T.B.M.M. Web sayfasından erişildi: <http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>
- T.C. Anayasası (1961). 12 Nisan 2009 tarihinde T.B.M.M.web sayfasından erişildi: <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>
- T.C. Maarif Vekâleti Kütüphaneler Müdürlüğü (1956). *Kütüphanelere mahsus ayniyat talimatnamesi tatbikatı*. Ankara: Maarif Basımevi.
- Teşkilatı Esasiye Kanunu (1921). 12 Haziran 2009 tarihinde T.B.M.M. Web sitesinden erişildi: <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm>
- Thompson, L. (1952). *Türkiye’de Kütüphaneleri Geliştirme Programı: A Program for Library Development in Turkey*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Timur, T. (2000). *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tonta, Y. (2008). Libraries and museums in the flat world: Are they becoming virtual destinations? *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, 32 (1): 1-9.
- Tonta, Y. ve Çelik, A. (Yay. Haz). (1996). *Bilgi Edinme Özgürlüğü*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- Toplu, M. (2009). Mesleki bir örgüt olarak Türk Kütüphaneciler Derneği'nin Altmış Yıllık Gelişim Çizgisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 23 (4), 678-741.
- Topuz, H. (1998). *Dünyada ve Türkiye’de kültür politikaları*. İstanbul: Adam.
- Tunaya, T.Z. (1958). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin kuruluşu ve siyasi karakteri*. İstanbul: Akgün.

Tunçay, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması: 1923-1931*. (3.bs.). İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları

Turan, Ş. (1990). *Türk Kültür Tarihi: Türk kültüründen Türkiye kültürüne ve evrenselliğe*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Kurulması Hakkında Kanun. (1963 Temmuz 17). *T.C. Resmi Gazete*. Kanun no. 278, Tarih: 24.07.1963.

Türkiye Kütüphaneleri, Kütüphaneci, Memur ve Hizmetlileri Sendikası Genel Başkanlığı (1967). Türkiye Kütüphaneleri ve Personel Sorunları ile İlgili Muhtıra, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 16 (4), 249-255.

Türkiye Kütüphaneleri Rehberi (1957). Ankara: Milli Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü.

UNESCO (2001). *Universal Declaration on Cultural Diversity*. 6 Mayıs 2009 tarihinde UNESCO Web sitesinden erişildi:
<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf>

UNESCO (1998). *Action Plan on Cultural Policies for Development*. 5 Şubat 2009 tarihinde UNESCO Web sitesinden erişildi:
<http://www.unesco.org/cpp/uk/declarations/cultural.pdf>

UNESCO (1996). *Our Creative Diversity*. 5 Ocak 2009 tarihinde UNESCO Web sitesinden erişildi:
<http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001055/105586e.pdf>

UNESCO (1982). *Mexico City Declaration on Cultural Policies*. 5 Şubat 2009 tarihinde UNESCO Web sitesinden erişildi:
http://portal.unesco.org/culture/en/files/12762/11295421661mexico_en.pdf
[f/mexico_en.pdf](http://portal.unesco.org/culture/en/files/12762/11295421661mexico_en.pdf)

UNESCO (1972). *Intergovernmental Conference on Cultural Policies in Europe*. 25 Mart 2009 tarihinde UNESCO Web sitesinden erişildi:
http://ibergc.cnart.mx/aula_virtual/unidades/contenidos/unidad_tres/apendice/unesco/ConfIntergPolCultHelsinki1972.pdf

UNESCO (1970). *The Intergovernmental Conference on the Administrative and Financial Aspects of Cultural Policies*. 18 Şubat 2009 tarihinde UNESCO Web sitesinden erişildi:
http://ocpa.irmo.hr/resources/docs/Report_Venice_CulPol-en.pdf

UNESCO (1969). *Cultural policy: a preliminary study*. 16 Mart 2009 tarihinde UNESCO Web sitesinden erişildi:
<http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000011/001173eo.pdf>

United Nations (1992). *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. 6 Mayıs 2009 tarihinde United Nations Web sitesinden erişildi:
<http://www2.ohchr.org/english/law/minorities.htm>

United Nations (1948). *The Universal Declaration of Human Rights*. 14 Nisan 2009 tarihinde Birleşmiş Milletler Web sitesinden erişildi:
<http://www.un.org/en/documents/udhr/>

UNRISD ve UNESCO (1997). *Towards a world report on culture and development: Constructing cultural statistics and indicators*. 4 Mayıs 2009 tarihinde UNESCO Web sitesinden erişildi:
<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001241/124173Eo.pdf>

Uygur, N. (2006). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ülkütaşır, M.Ş. (1991). *Atatürk ve Harf Devrimi*. (2. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Taylor, E.B. (1958). *The Origins of Culture and Religion in Primitive Culture*. New York: Harper&Brothers.

Tez ve Rapor Yazım Yönergesi (2004). 5 Mayıs 2010 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü web sayfasından erişilmiştir: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr/belgeler/Tez_ve_Rapor_Yazim_Yonergesi.pdf

Toprak, M. (1999). *Kültür Bakanlığı'nın kültür politikaları ve uygulamaları*. Yayınlanmamış Yüksekisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Türk Dil Kurumu (2009). *Türkçe Sözlük*. (10. bs.) Ankara: TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2009a). *Yazım Kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları.

T.Ü.İ.K. (2008). *İstatistik Göstergeler 2003-2007*. Ankara. Türkiye İstatistik Kurumu.

Türk Kütüphaneciler Derneği Anatüzüğü (1952). *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 1 (1), 82-84.

White, C.M. (1960). Kütüphaneciliğin birleştirici kaderi ve kültürlü cemiyet. (ss.1-17). *Türk Kütüphanelerinin gelişmesinde üniversitedeki kütüphanecilik öğretiminin rolü* içinde. Ankara: Güven.

Williams, R. (2005). *Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözvarlığı*. (S. Kılıç, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinali 1976'da yayımlanmıştır).

Williams, R. (1993). *Kültür*. (E. Başer, Çev.). Ankara: İletişim Yayınları. (Orijinali 1981'de yayımlanmıştır).

Williams, R. (1977). *Culture and Society: 1780-1950*. Middlesex: Penguin Books.

Wise, P. (2002). Cultural policy and multiplicities. *International Journal of Cultural Policy*, 8 (2), 221-231.

Yalmanoğlu, N. (1993). Halk Kütüphaneciliği Kavramı. 1. *Halk Kütüphaneciliği Sempozyumu* içinde (ss.111-114). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

- Yaman (Yasa), Z. (1992). *1930-1950 yılları arasında kültür ve sanat ortamına bir bakış: D grubu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yeni Türkiye Partisi.(1963). *Yeni Türkiye Partisi tüzüğü ve programı*. Ankara: yy.
- Yeşil, A. (1988). *Türkiye’de çok partili hayata geçiş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yeşilkaya, N.C. (2002). Halkevleri. M. Belge (Yay.Haz). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* içinde (Cilt 2) (ss.113-118). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, B. (2009). *Türkiye’de Kültür Politikası ve Kütüphane*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Ankara Şubesi.
- Yiğit, A. A. (1996). *Atatürk dönemi eğitim ve kültür politikası (1923-1938)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yücekök, A.N. (1983). *Türkiye’de parlamentonun evrimi*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Zorich, D. M. (2003). *A Survey of Digital Cultural Heritage Initiatives and Their Sustainability Concerns: Part 3, Review of Funders of Digital Cultural Heritage Initiatives*. 7 Mayıs 2009 tarihinde Council of Library and Information Sources Web sitesinden erişildi:
<http://www.clir.org/pubs/reports/pub118/part3.html>